

Avuksi pyynnöstä ja pyytämättä.

**Tampereen Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalinen työ ja sen
toimintakentät muutoksissa vuosina 1939–1961.**

Ali Kulhia
Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian
lisensiaatintutkimus
Maaliskuu 2009

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion

Laitos – Institution

Teologinen

Kirkkohistorian laitos

Tekijä – Författare

Ali Kulhia

Työn nimi – Arbetets titel

Avuksi pyynnöstä ja pyytämättä. Tampereen Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalinen työ ja sen toimintakentät muutoksissa vuosina 1939–1961.

Oppiaine – Läroämne

Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria

Työn laji – Arbetets art

liseniaatintutkimus

Aika – Datum

maaliskuu 2009

Sivumäärä – Sidoantal

190

Tiivistelmä – Referat

Tämän tutkimuksen päätarkoitus on hahmottaa Tampereen Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalista työtä ja sen toimintakenttiä niitä kohdanneissa muutoksissa toisesta maailmansodasta 1960-luvun alkuun. Tutkimuksen päämetodi on geneettinen metodi, ja lähteenä on käytetty tämän yhdistyksen ja sen yhteistyökumppanien arkistoja ja julkaisuja. Tutkimuksen erityisenä tukena ovat olleet tekijän aiemmat tutkimukset tästä tutkimuskohteesta. Tutkimuksessa on selvitetty myös toiminnan sukupuolittumista ja ammatillistumista, sekä toiminnan vaihtelevaa suhdetta Tampereen kaupunkiin ja muihin yhteistyötahoihin.

Tampereen Kaupunkilähetys on pitänyt toimintaperiaatteena perinteistä sisälähetystä, johon on kuulunut karitatiivinen ja missionaarinen puoli. Toimintaan on kuulunut niin laitosdiakoniaa kuin avojuollollista työtä. Diakonian ja uskansasankirkollisuuden läpimurto muuttivat työtapoja yhdessä sodan luomien poikkeuksellisten yhteiskunnallisten olojen kanssa. Inflaatio, vuokra- ja hintasäännöstely aiheuttivat raskaita menetyksiä Kaupunkilähetyksen toiminnalle. Samaan aikaan yhteiskunnan sosiaalityö alkoi kehityksen kohti hyvinvointiyhteiskuntaa, mikä ammatillisti ja kohotti sosiaalityön tasoa. Nämä kaikki yhdessä loivat muutospainetta Kaupunkilähetykselle, joka ryhtyi tuottamaan uusia työmuotoja kristillisessä hengessä toteutettuina, kuten avioliittoneuvonnan, jota voi luonnehtia sosiaaliseksi innovaatioksi, sekä hengellistä teollisuustyötä, erilaisia lastensuojelullisia laitoksia, pullakirkon ja kehitysvammaisten teollista työtoimintaa. Samalla Kaupunkilähetyksenkin työ ammatillistui.

Tampereen kaupungin kunnallispolitiikkaa hallinnut sosialidemokraattien ja kokoomuslaisten aseveliakseli tuki Tampereen Kaupunkilähetyksen työtä. Tampereen kaupungin sosiaaliviranomaiset, kuten Alpo Lumme, ehdottivat usein uusia työmuotoja Kaupunkilähetykselle. Näiden ehdotuksien mukana tuli lupaukset antaa tarvittava taloudellinen tuki. Kaupungista tuli Kaupunkilähetyksen merkittävin tukija ja yhteistyökumppani. Molemmat hyötyivät yhteistyöstä. Kaupunkilähetys pyrki vastaamaan näkemiinsä sosiaalisiin haasteisiin pikaisesti. Tämä oli myös menestyksen ydin, sillä suhteellisen nopea päätöksenteko uuden toiminnan kokeilusta oli Kaupunkilähetykselle helpompaa kuin kaupungille tai seurakunnille. Yhdistyksen uusille työmuodoille oli luonteenomaista, että joku asiaan perehtynyt henkilö ryhtyi niitä ajamaan voimakkaasti ja taitavasti kohti toteutusta. Toimintamuotojen jouduttua rahoitusvaikeuksiin tai kasvaessa selvästi julkishallinnon tehtäviksi, Kaupunkilähetys luopui tarvittaessa osuudestaan melko kivuttomasti aloittamalla usein jälleen uuden työmuodon.

Tampereen Kaupunkilähetys voidaan sijoittaa sosiaalityön toimintakenttään kristillissosiaalista työtä tekevänä kolmannen sektorin toimijana. Yhdistyksen työssä ja hallinnossa oli havaittavissa sellaista sukupuolittumista, että varsinaista työtä tekivät pääosin naiset naisten johdolla. Mies-, poika- ja evankelioimistyyötä tekivät puolestaan pääosin miehet. Myös johtokunnissa naisilla oli merkittävä asema, kuten jäsenistössäkin. Johtokuntatoiminta etäännyti seurakunnasta, sillä puheenjohtajaksi vaihtui maallikko jo 1940-luvulla, ja johtokunnassa oli vain vähän pappeja muutenkin. Toiminnan taloudellisena tukena olivat Tampereen kaupunki suurimpana rahoittajana, Tampereen Kaupunkilähetyksen osittain omistama hotelli Emmaus Oy, valtio, Tampereen seurakunnat, yksityiset lahjoittajat ja jäsenistö. Yhdistyksen omat kiinteistöt tuottivat välillä tappiota ja välillä voittoa, mutta niiden tärkein merkitys oli olla toimitiloina.

Avainsanat – Nyckelord

ammatillistuminen, diakonia, kaupunkilähetys, sisälähetys, sosiaalityö, sukupuolittuminen

Säilytyspaikka – Förvaringställe

Teologisen tiedekunnan kirjasto

Muita tietoja

Avuksi pyynnöstä ja pyytämättä.....	3
Tampereen Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalinen työ ja sen toimintakentät muutoksissa vuosina 1939–1961.....	3
1. Johdanto.....	3
1.1. Tutkimustehtävä.....	3
1.2. Tutkimuksen teoreettinen pohja, metodi ja lähteet.....	6
1.3. Diakonian ja sosiaalihuollon kehitystä vuoteen 1939.....	15
1.3.1. Vaivaishoidosta köyhäinhoitoon Tampereella.....	15
1.3.2. Diakonian tie puoliviralliseksi työmuodoksi.....	16
1.4. Tampereen Kaupunkilähetyksen kasvu seurakuntatyötä tekeväksi ja sosiaalialan huoltolaitoksia ylläpitäväksi järjestöksi.....	18
1.4.1. Pyhäkoulua ja orastavaa seurakuntadiakoniaa.....	18
1.4.2. Institutionaalistuminen ja toimintojen monipuolistuminen.....	29
1.4.3. Laitoksien ja vakiintumisen kausi.....	40
2. Ihmisten ja instituutioiden jälleenrakennusta moraalitalouden ja yhteisvastuun hengessä (1939–1944).....	51
2.1. Sota-ajan muutokset kirkon ja yhteiskunnan sosiaalityön kentillä.....	51
2.1.1. Diakonian ja uskansasankirkollisuuden läpimurto kirkossa.....	51
2.1.2. Valtion uudet säädökset ja asenteet sosiaalityöhön.....	54
2.2. Naisille lisää vastuuta kotirintamalla.....	57
2.3. Työtä tulee ovista ja ikkunoista.....	61
3. Aatteista uusiksi toiminnoiksi (1944–1949).....	67
3.1. Kaupunkilähetys reagoi sodanjälkeiseen hätään.....	67
3.1.1. Sosiaalinen innovaatio: avioliittoneuvonta.....	67
3.1.2. Teollisuustyötä MRA:n hengessä piispa Gulinin ja tehtaiden tuella.....	80
3.1.3. Päihdetyön kokeilu osana perheongelmien ratkaisua.....	88
3.1.4. Lumppurepimö vastaan sosiaalinen asuminen.....	95
3.2. Diakonian ja sosiaalityön roolit muuttuvat.....	97
3.2.1. Julkisvalta kasvaa sosiaalityössä.....	97
3.2.2. Tampereella etsitään diakonian paikkaa.....	102
3.2.3. Yhdistämisyritys Tampereen diakoniatyön kanssa.....	105
4. Epävakaan kasvun aika – rakennemuutoksen alku (1949–1961).....	109
4.1. Uusi evankelioimistyö kirkon rinnalla.....	109
4.1.1. Kurjille pullaa ja kirkkoa.....	109
4.1.2. Yhteistyössä muiden sisälähetyksen toimijoiden kanssa.....	112
4.1.3. Oma evankelista sisälähetyksen myyntitykkinä.....	116
4.2. Lastensuojelun kyynärsauvana.....	122
4.2.1. Lastensuojelu valinkauhassa.....	122
4.2.2. Lastentarha - sisälähetystä ja sosiaalihuoltoa.....	125
4.2.3. Suojelua, turvaa vai kasvatusta?.....	128
4.3. Kehitysvammaistyö ja mukautuminen haastavat.....	134
4.3.1. Vuoden 1958 vajaamielislaki ja Tampereen tilanne.....	134
4.3.2. Paine kehitysvammaisten työtoimintaan johtaa tuloksiin.....	140
4.3.3. Aseveliakseli ja Kaupunkilähetys toistensa tukena.....	147
4.3.4. Maallikoiden asema ja toiminnan sukupuolittuminen.....	152
5. Tutkimustulokset.....	157
5.1. Aikakausten trendit ja Kaupunkilähetys.....	157
5.2. Sukupuolittuminen, naisjohtajuus ja ammatillistuminen.....	160
5.3. Julkishallinnon kainalossa ja kumppanina.....	162
6. Lyhenteet.....	167

7.	Lähteet ja kirjallisuus	168
7.1.	Lähteet	168
7.1.1.	Painamattomat lähteet	168
7.1.2.	Painetut lähteet	169
7.2.	Videonauhoitukset (DVD-kopiot)	172
7.3.	Ääninauhoitukset	172
7.4.	Puhelinhaastattelut	172
7.5.	Sanomalehdet ja aikakausjulkaisut	172
7.6.	WWW-sivut	173
7.7.	Kirjallisuus	174

Avuksi pyynnöstä ja pyytämättä.

Tampereen Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalinen työ ja sen toimintakentät muutoksissa vuosina 1939–1961.

1. Johdanto

1.1. Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen päätarkoitus on selvittää Tampereen Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalista työtä ja sen toimintakenttiä muutoksissa toisesta maailmansodasta 1960-luvun alkuun. Työhön kuuluu selvittää yhdistyksen toiminnan muutosprosesseja ja miten ne liittyivät aikansa yleisiin virtauksiin.

Olen tehnyt Tampereen Kaupunkilähetyksestä aiemmin muutamia tutkimuksia. Näiden pohjalta tämä tutkimus jatkaa selvitystyötä yhdistyksen toiminnan ja verkostojen liittymisistä muuhun toimintaympäristöön.¹

Tampereen Kaupunkilähetyksen juuret ovat 1800-luvulla virinneessä kansalaisyhteiskunnassa, jossa kansalaisten yhteenliittymät ryhtyivät ottamaan erilaisia tehtäviä hoitaakseen. Julkinen valta ei kyennyt huolehtimaan kansalaisten tarpeista tyydyttävästi ja osa yhdistystoiminnasta suuntautui muutosta ajaviin ja osa ongelmakohtia paikkaaviksi. Kansalaisten laaja ja monimuotoinen organisoituminen lukuisiin yhdistyksiin oli leimallista muissakin pohjoisissa protestanttisissa yhteiskunnissa, kuten Ruotsissa.

Vaikka kansalaisyhteiskuntaa ja nykyistä hyvinvointivaltiota on tutkittu laajalti, on näiden välistä yhteyttä selvitetty liian vähän. Miten kansalaistoiminta, jota tässä tutkimuksessa tarkastellaan Tampereen Kaupunkilähetyksen (TKL) esimerkin valossa, on rakentanut toimintaympäristöään kohti hyvinvointivaltiota ja kansankirkkoa? Tämän tutkimuksen yhtenä kysymyksenä on tutkia TKL:n roolia ja sen muutoksia julkishallinnon eli valtion, kaupungin ja seurakuntien mekanismien kainalossa ja kumppanina. Tutkimuksessa kysytään TKL:n toiminnan sijoittumista, kuten miten riippuvuus julkishallintoon vaihtelee ja miten ja millä termeillä sitä pitäisi luonnehtia?

Toinen tutkimusongelma on muiden kansalaisyhteiskuntaa ja erityisesti sen evankelisluterilaista sisälähetystoimintaa edustavien toimijoiden, niin yhdistysten kuin vapaamuotoisempienkin yhteenliittymien ja TKL:n yhteys. Miten edellä mainittujen toimijoiden verkostoitumiset tuottivat uudentyyppisiä toimintoja ja ilmiöi-

¹ Kulhia 2007; Kulhia 2008a; Kulhia 2008b; Kulhia 2008c.

tä? Minkälainen elinkaari näillä toiminnoilla ja ilmiöillä oli? Mikä selittäisi toiminnoista luopumista ja uuden aloittamista?

Kolmantena, mutta hieman vähäisempänä tutkimuskohteena on yhdistyksen piirissä, niin hallintoelimissä, työntekijänä kuin vapaaehtoisena toimivien henkilöiden sukupuolijakoisuus ja näiden sekä työmuotojen ammatillistuminen. Aiemmissä tutkimuksissani olen havainnut viitteitä edellä mainittujen ominaisuuksien merkityksestä TKL:ssä. Tässä tutkimuksessa seurataan mainittuja asioita, niiden muutoksia ja niiden merkityksiä.²

Tampereen Kaupunkilähetyksessä tultiin murrosvaiheeseen talvisodan alkaessa. Vuotta aiemmin johtajana aloittanut pastori Olavi Vuorela joutui ottamaan suuren vastuun armeijan tehtävissä. Maassa alkoi syksyllä 1939 sotatalous poikkeusjärjestelyineen. Tämä kosketti voimakkaasti lähes kaikkea toimintaa Suomessa. Tästä syystä varsinainen tutkimus alkaa tästä vaiheesta. Tutkimus päättyy vuoteen 1961, jolloin toiminta oli pysynyt vakaana lähes puoli vuotta, tosin johtaja Martti Järventie oli lähdössä Pyynikin kirkkoherraksi. Johtajavaihdokset ovat yksi tutkimusta periodisoivista seikoista, sillä johtajan persoonallisuudella, mielenkiinnon kohteilla ja verkostoilla on oletettavasti merkitystä yhdistyksen toiminnalle. Tutkimusta on tarkoitus jatkaa vuodesta 1962 eteenpäin väitöskirjana.

Diakonian, sisälähetyksen ja kristillisten järjestöjen tutkimus on osa kirkkohistorian tutkimusta. Herätysliiketutkimukset ovat tuoneet kirkkohistorialle ja kansalaisyhteiskunnan rakentumista tutkineelle Suomen ja Skandinavian historialle liittymäkohtia, kuten *Irma Sulkusen* Liisa Eerikintytär -tutkimuksessa ja *Ilkka Huhdan* väitöskirjassa.³

Tämä tutkimus niveltyy siihen osaan suomalaisen diakoniatyön historiaa, josta *Erkki Kansanaho*, *Hannu Mustakallio*, *Pirjo Markkola*, *Ilkka Huhta*, *Heimo Rinne* ja *Timo Määttä* ovat tehneet erityistutkimuksia.⁴ Tamperelaista kaupunkilähetystoimintaa ei ole tutkittu yksittäisenä historiallisena toimijana akateemisesti tähän mennessä. Tampereen Kaupunkilähetyksen johtajista *Martti Järventie* on kirjoittanut pastoraalitutkielmakseen *Uskon ja rakkauden työtä* - historiikin vuonna 1959 ja *Raimo Sinkkonen* vuonna 1984 *Sata vuotta kaupunkilähetytyötä*

² Kulhia 2008a, Kulhia 2008b, Kulhia 2008c.

³ Sulkunen 1999; Huhta 1999.

⁴ Kansanaho 1960; Kansanaho 1967; Kansanaho 1988; Mustakallio 1997; Markkola 1999; Markkola 2002; Määttä 2004; Huhta 2005; Rinne 2006.

Tampereella - kuvakirjan. Näissä kirjoissa on kattavasti listattu johtokuntien jäsenet, joten niitä ei ole tässä tutkimuksessa luetteloitu erikseen. Tampereen Kaupunkilähetyksen toimintaa on kyllä sivuttu jo *Paavo Kortekankaan* väitöskirjassa *Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa* (1965), *Hannu Mustakallion* artikkelitutkimuksessa *Maanpakolaisesta Tampereen ensimmäiseksi kirkkoherraksi* (1997), *Pirjo Markkolan* tutkimuksessa *Synti ja siveys* (2002) ja *Heimo Rinteen* väitöskirjassa *Ihanteena vapaaehtoisuus* (2006) lähinnä diakonian näkökulmasta 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Nämä tutkimukset nojaavat huomattavissa määrin Kaupunkilähetyksen osalta aiemmin mainittuun *Martti Järventien* kirjaan ja rajoittuneeseen lähdemateriaaliin. Tämä on toisaalta hyväksyttävää, sillä Kaupunkilähetys ei ole ollut heidän varsinainen tutkimuskohteensa. *Järventien* tutkielma ei vastaa kaikilta osin nykyaikaisen historiankirjoituksen vaatimuksia ja se sisältää ilmeisiä väärinkäsityksiä ja harmonisointeja. Näitä on osaltaan saattanut synnyttää se, että hän oli tutkimusaikansa (1949–1959) kyseisen yhdistyksen toiminnanjohtaja. Muissakin edellä mainituissa tutkimuksissa on ilmennyt Kaupunkilähetyksen osalta lähdekriittisiä ongelmia, jotka paljastuvat vasta laajemman lähteistön avulla.⁵

Turun Kaupunkilähetyksen viimeisin historiikki on *Turkka Myllykylän* kirjoittama *Rakkaudesta kaupunkiin. Turun kaupunkilähetys 125 vuotta* (2007). Helsingin Kaupunkilähetyksestä ei ole ajan tasalla olevaa historiikirjaa. *Ilkka Huhta* on kirjoittanut osin valtakunnallisesti toimineesta diakonia- ja sisälähetysjärjestöstä hänen ja *Mikko Malkavaaran* kirjaan *Suomen Kirkon Sisälähetysseuran historia. Vuodet 1940 - 2004* (2005). Edellä mainittu tutkimus käsitteli vain osittain Kaupunkilähetyksen kanssa samantyyppistä työtä tehnyttä valtakunnallista järjestöä, joka tosin kohtasi samoja haasteita, vaikeuksia ja mahdollisuuksia kuin Tampereen Kaupunkilähetys.⁶

Tukholman Kaupunkilähetyksestä on ilmestynyt varsinainen historiateos viimeksi 1953, joten vertailuja tehtäessä on tutkijan täytynyt tutustua myös paikallisiin vuosikertomuksiin ja arkistomateriaaleihin. Suomessa ei tietävästi ole saatavissa materiaalia Oslon ja Kööpenhaminan kaupunkilähetystoimista. *Dag Kullerudin* kirjoittama 297-sivuinen *Kirkens bymisjon: respekt, omsorg, rettferd*-teos

⁵ Järventie 1959; Kortekangas 1965; Sinkkonen 1984; Mustakallio 1997; Markkola 2002; Rinne 2006.

⁶ Huhta 2005.

ilmestyi vuonna 2005 ja se käsittelee Bymisjonin 150-vuotista historiaa. *Kullerud* on aiemmin kirjoittanut Hallesbystä ja Haugesta.⁷

Tämä tutkimus on myös osa suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan historiankirjoitusta, varsinkin erityisryhmiin, kuten lapsiin, kehitysvammaisiin ja vanhuksiin kohdistuneen sosiaalityön tutkimusta. Näitä tutkimuksia ovat tehneet erityisesti *Panu Pulma*, *Pekka Haatanen*, *Jouko Jaakkola* ja *Mirja Satka*. Toisaalta tutkimus liittyy kristillissosiaalisiin järjestöihin kohdistuneeseen tutkimukseen ja sillä sektorilla erityisesti gender-näkökulman myötä dosentti *Marjo Antikaisen* ja ruotsalaisen dosentti *Cecilia Wejrydin* tutkimuslinjoihin. Tässä tutkimuksessa osaltaan kronologisesti jatketaan *Markkolan* ”nainen ja diakonia”-aiheista tutkimuslinjaa, jonka periodisointi päättyy 1920–1930-luvuille.⁸

1.2. Tutkimuksen teoreettinen pohja, metodi ja lähteet

Diakonian ja sisälähetyksen tutkimuksessa on jälkimmäisestä ilmauksesta ollut kahtalaista tulkintaa. Sisälähetykseen on perinteisesti keskieurooppalaisten mallien mukaan laskettu niin diakonisojen ja diakonien toiminta, jossa pääpaino on hoidolla ja aineellisella auttamisella. Tähän on toisena osana kuulunut eriasteisina ja eri yhteyksissä toteutettua evankelioimistoimintaa. Näitä kahta linjaa on kutsuttu tutkimusperinteessä diakoniseksi ja missionaariseksi. Ilmauksen ”sisälähetys” merkitys on muuntunut ajan ja paikan mukaan, eikä se ole konseptuaalisesti yksi ja eheä käsite. 1920-luvulla Suomessa sisälähetys-sanaa ryhdyttiin käyttämään enenevästi ilmaisemaan kirkosta vieraantuneiden parissa tehtävää herätyskristillistä evankelioimistyötä. Helsingin Kaupunkilähetyksen johtaja B. H. Päivänsalo perusti jo vuonna 1926 Suomen Sisälähetysliiton kattojärjestöksi missionaarille toiminnalle, mutta se ei saanut laajaa kannatusta. Urho Muroma lähipiireineen perusti Evankelisluterilaisen Sisälähetysseuraksi mainittua työtä varten vuonna 1939. Vuonna 1905 perustetussa Suomen Kirkon Sisälähetysseurassa, joka oli keskittynyt raamattujen painattamiseen ja diakonialaitoksiin, alettiin myöhemmin pohtia evankelioimisen kuulumista heidänkin toimenkuvaansa. He katsoivat jo nimen antavan odotuksia tähän suuntaan. Tämä kertoo käsitteen muutoksesta

⁷ Jansson & Johnsson 1953; Kullerud 2005 Teosta saa tilaamalla Norjasta.

⁸ Jaakkola & Kaarninen & Markkola 1986; Pulma 1987; Haatanen 1992; Jaakkola & Pulma & Satka & Urponen 1994; Markkola 1999; Markkola 2002a; Markkola 2002b; Wejryd 2005; Antikainen 2006a.

1900-luvun alkupuolella. Koska tämä tutkimus keskittyy suomalaiseen kristilliseen järjestötoimintaan 1940–1950-luvuilla, sisälähetyksellä tarkoitetaan tätä etsivää ja evankelioivaa työtä, kuten luvussa 4.1.2. *Yhteistyössä muiden sisälähetyksen toimijoiden kanssa.*⁹

Järjestötutkimus Suomessa on pohjautunut pitkään eri tieteenalojen erillisiin tutkimuksiin, mutta sitä on tehty nyttemmin myös tieteenalat rikkoen ja naapuritieteiden paradigmoja hyödyntäen. Varsinaiset vertailevat tutkimukset ovat jääneet vähäisemmiksi. *Markku Heikkilä* on tutkinut kristillisiä yhdistyksiä ja *Henrik Stenius* järjestökentän kehitystä. Historiatieteiden ja sosiologian yhteiskäyttö on ollut tunnusomaista varsinkin viime vuosikymmenien sosiologisissa järjestötutkimuksissa, joita on tehty myös herätysliikkeistä ja järjestötyön professionaalistumisesta. Pohjoismainen järjestöjä ja hyvinvointivaltiota koskeva tutkimus on käyttänyt aiheestaan myös ilmausta ”hyvinvoinnin sekatalous” (welfare mix).¹⁰

Tampereen Kaupunkilähetys voidaan sijoittaa useisiin kategorioihin. Laajin kategoria lienee kolmas sektori. Tätä käsitettä käyttivät ensimmäisinä *Amitai Etzioni* ja *Theodore Levitt* vuonna 1973. *Etzioni* käsitti sen tarkoittamaan kaikkia sellaisia organisaatioita, jotka eivät olleet kokonaan kaupallisia tai kokonaan valtiollisia. Myöhemmässä käytössä rajausta on tiukentunut käsittämään sellaiset organisaatiot, jotka eivät ole lainkaan kaupallisia tai valtiollisia. Kolmas sektori -käsite on kehitetty kuvaamaan aikalaistoimintaa, eikä ole siten alun perin historian tutkimuksen termi siinä määrin kuin kansalaisyhteiskunta. Käsitettä voidaan käyttää apuneuvona eriteltäessä kansalaisyhteiskunnan toimijoita. Verrattuna kolmannen sektorin määritteisiin, esimerkiksi kotitalouksien toiminta kuuluu kansalaisyhteiskunnan piiriin, mutta ei niinkään kolmanteen sektoriin.¹¹

Tutkimuksen aikarajauksen sisällä Tampereen Kaupunkilähetyksen toimintaa ei voida pitää kaupallisena eikä valtiolla ollut sen hallinnossa mitään mandaattia. Valtion osuus määräysvallasta kattoi vain lait, asetukset ja säännöt, jotka koskivat kaikkia muitakin toimijoita. Kolmanteen sektoriin sijoittumista voidaan pitää perusteltuna oletuksena. Pohjoismaiset, vahvasti julkisoikeudelliset ja aiemmin val-

⁹ EKP 1964, 88–90 SKSS:n perustaja Aarnisalo katsoi saarnaamisen kuuluvan ensisijassa seurakuntien, ei yhdistysten tehtäväksi; Junkkaala 1990, 57–58, 62, 184–185, 190–191, 193–195 Muroma oli ollut nuorena Helsingin Kaupunkilähetyksen saarnaajana. Sisälähetyssäätöön hallitukseen tulivat professorit Eelis Gulin ja Yrjö J. E. Alanen, joten nimi ei ollut ongelma yliopistotasolla; Huhta 2005, 14–15, 36, 64, 125–127, 130–131; Kulhia 2008a, 69.

¹⁰ Heikkilä 1979; Stenius 1987; Helander 1998, 101–107.

¹¹ Muukkonen 2007, 1–2, 5, 7; Helander 1998, 48–51;.

tion lainsäädäntöön kytkeytyneet evankelisluterilaiset kirkot lasketaan usein vapaaehtoissektorin ulkopuolelle, mutta ne ovat mukana puhuttaessa laueasta tulkinasta. Suomessa säädettiin erillinen kirkkolaki jo 1869, joten kirkon asema etään-tyi valtiosta nopeammin ja merkittävämmiin kuin muissa Pohjoismaissa.¹²

Kaupunkilähetys oli sitoutunut Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tunnus-tukseen ja katsoi itsensä jossain määrin kirkon ulkoiseksi jatkeeksi. Yhdistys ei ollut kuitenkaan kirkon suorassa määräysvallassa, vaikka tutkimusjaksolla seura-kunnan papeilla oli rajoitettu mahdollisuus osallistua johtokuntatyöskentelyyn. Kirkkoneuvosto eikä -valtuusto eivät voineet tehdä yhdistyksen osalta kuin avus-tus- ja lainapäätöksiä.¹³

Kaupunkilähetys sopi myös kolmannen sektorin alamääritelmiin filantroop-pisektori, hyväntekeväisyyssektori ja vapaaehtoissektori. Varsinkin jälkimmäisen kanssa kilpailevat yhdistyksen toiminnan ammattimaisuus ja ammatillistuminen. Voittoa tavoittelematon (nonprofit) sektori on varsin yhdysvaltalainen määritelmä, joka on noussut sikäläisestä verolainsäädännöstä, kuuluu siten talous- ja oikeus-tieteen sanastoon. Termi on varhaisempi kuin kolmas sektori, mutta sopii myös sen alakäsitteeksi. Termi on sittemmin tullut käyttöön muualla maailmassa kol-mannen sektoriin liittyen. Tässä määritelmässä toiminnan tuottoa ei jaeta omista-jille eikä työntekijöille ylimääräisinä palkkioina, toiminnassa on myös vapaaehtoi-sia, lisäksi yhteisön tulee olla itsenäinen ja yksityinen. Tämäkin määritelmä sopii Kaupunkilähetykselle, tosin juuri tulonpohjan kaventuminen ja työn ammatillis-tuminen voisi olla sulkemassa yhdistystä ulos tästä määritelmästä. Yhdysvalloissa yksityiset sairaalat ja yliopistot katsotaan jo tämän määritelmän joko rajalle tai ulkopuolelle, sillä niiden toimintaedellytykset eivät merkityksellisessä määrin pe-rustu enää vapaaehtoisuuteen tai jäsenyyteen.¹⁴

Kristillissosiaalinen on ilmaus, jota käytettiin jo tutkimuksen käsittelemänä aikana (muodossa kristillis-sosiaalinen) kuvaamaan sellaista toimintaa, jolla on kristinuskon lähimmäisenrakkauteen nojaava arvopohja ja joka pyrkii edistämään ihmisten ja yhteisöjen hyvinvointia. Tähän voi liittyä eri tavoin, eri laajuudessa ja eri yhdistelminä myös sielunhoitoa, hartauksia ja eriasteista evankelioivaa toimin-

¹² Helander 1998, 40, 56.

¹³ TKL:n vk:t 1939–1961.

¹⁴ TKL:n vk:t 1939–1961; Muukkonen 2007, 10–14; Helander 1998, 51–52 Nonprofit on Johns Hopkins-projektien keskuskäsite; Abzug 1999, 132, 135.

taa. Tampereen Kaupunkilähetys määritteli tehtäväkseen tehdä ”työtä hengellisen ja aineellisen hädän poistamiseksi”.¹⁵

Minkälaisista mekanismeista on kyse, kun yhteisö ottaa jonkin toimintamuodon käyttöönsä ja aikaa myöten toiminta siirtyy julkisen sektorin käsiin? *Lester M. Salamon* on kehittänyt kolmannen osapuolen teorian, jonka mukaan palvelut syntyvät kolmannella sektorilla, mutta siirtyvät joko kaupallisiksi tai julkiselle sektorille eli valtiolle tai kunnille. *Salamon* tulkitsee kolmannen sektorin tämän-
tyyppiset toimijat julkisten palveluiden ”kumppaneiksi (partners)”. Tätä on luonnehdittu myös järjestöjen epäonnistumisteoriaksi, sillä ne eivät pysty tai päädy toimintojen pysyviksi ylläpitäjiksi. Tosin, jos yhteistyö on hyvin pitkälle menevää ja julkinen sektori toimii rahoittajana ja kolmas sektori palveluiden tuottajana, tilanne vain vahvistaa kumpaakin sektoria. Tämä on hypoteesi Kaupunkilähetyksen ja julkisen sektorin pitkistä yhteistyötoiminnoista, kuten ammattioppilaskodeista, vanhainkodeista, lastenkodeista ja tutkimusjakson lopulla käynnistyneestä kehitysvammaisten työtoiminnasta.¹⁶

Tähän kysymyksenasetteluun liittyvät myös adaptaatioteoriat, jotka selittävät järjestöjen selviytymistä ja menestystä, vaikka ne luopuisivatkin joistakin toiminnoista. Kyse on järjestöjen muuntumis- ja sopeutumiskyvystä. Kun yksi työmuoto on luovutettu, käynnistetään seuraava. Kaupunkilähetyksen kiinteistöt ja yhdistyksen halu niiden käyttämiseen sosiaalipalveluiden tuottamiseen, eikä esimerkiksi vain pääomatulojen hankkimiseen, voisi sopia tähän teoriaan. Vuokrasäännöstelyn aikana kiinteistöt piti saada muuhun kuin silloin raskaasti tappiolliseen asuntovuokraukseen. Jälkimmäinen toiminta olisi hävittänyt lopulta koko yhdistyksen.¹⁷

Sosiaali- ja terveystalveta tuottavien järjestöjen kehityskaarissa on tutkimuksissa havaittu ammatillistumisen ja professionaalistumisen seurauksena tiettyjä ongelmia. Ammatilliset toimihenkilöt alkavat määrittää palvelutuotannon reunaehjoja ja sukupuoli vaikuttaa osaltaan asiaan. Standardeja otetaan omasta ammatillisesta viiteryhmästä, mutta ennen kaikkea julkisen sektorin määrittelemistä normeista. Jälkimmäisten noudattaminen onkin useimmiten valtionapujen ja muiden julkishallinnollisten tulojen ehtona. Tämän seurauksena saattaa jäsenistön ja ammattijohdon välille syntyä kuilu. Myös jäsenten merkitys järjestön toiminnal-

¹⁵ TKL:n vk:t 1939–1961; Markkola 2002b, 10–11, 20, 362.

¹⁶ Muukkonen 2000, 5; Salamon 1995, 33–52; Helander 1998, 34–35, 113–114; Abzug 1999, 138.

¹⁷ Muukkonen 2000, 5.

le voi vähentyä. Lisäksi saksalaisissa kolmannen sektorin tutkimuksissa, kuten *Anheierin* tutkimusryhmässä, on havaittu, että mitä korkeampi julkisen sektorin rahoitusosuus on, sitä suurempi on valtiorippuvuus. Tämä tarkoittaa valtion ja järjestöjen yhteenkietoutumista, jolloin voittoa tuottamattomat organisaatiot muuntuvat valtion pidennetyiksi käsiksi. Hypoteesina on, että Kaupunkilähetys kehittyisi julkisen rahoituksen kasvaessa toimintansa sisällön puolesta epäitsenäisemmäksi.¹⁸

Historiantutkimuksen perusmenetelmänä on lähteiden kriittinen systemaattinen arviointi ja vastausten laatiminen lähteille esitettyihin kysymyksiin päättelyn avulla eli geneettinen menetelmä. Käytännössä yksityiskohtaiset menetelmät vaihtelevat ongelmien mukaan. Historiantutkimuksella ei yleensä tavoitella varsinaista teorianmuodostusta. *Pertti Haapala* otti väitöskirjassaan etäisyyttä Marxin ja Weberin luokkateorioihin tutkiessaan luokkayhteiskunnan muutosta:

Historiantutkimuksen päätehtävä ei ole kehittää luokkateoriaa, vaan tuottaa ja jäsentää tietoa menneisyydestä.¹⁹

Tämän tutkimuksen metodina on geneettisellä tutkimusotteella selvittää tapahtumien taustat, eteneminen periodisoituneen ja vaikutussuhteet. Tätä on luonnehdittu analyyttiseksi metodiksi. Näitä tutkimuslöydöksiä on tarkoitus avata erilaisilla kirkkohistoriallisilla ja yhteiskuntatieteellisillä tulkinta-avaimilla. Jälkimmäisiä ovat kolmannen sektorin tutkimuksien, gender-tutkimuksien ja ammatillistumistutkimuksien tulokset. Tukholman, Turun ja Helsingin Kaupunkilähetysten samanaikaisten ilmiöiden rinnastaminen on vertailevan metodin käyttöä. Sukupuolierityinen tarkastelu liittyy gender-tutkimuksen näkökulmaan. *Ruth Franzén* on luonnehtinut kontribuutiotutkimukseksi sellaista, jossa on tuotu esille naisen osuutta vaikkapa erilaisten liikkeiden ja järjestöjen historiassa. Jos näissä on nostettu esille naisten voimakas merkitys, on sellaista *Franzénin* mukaan kutsuttu vahvuus- tai arvokkuustutkimuksiksi. Tämä tutkimus saattaa muodostua osin kontribuutio- ja vahvuustutkimukseksi.²⁰

Viimeksi mainittuun liittyen on käyty keskustelua kansallisuus pohjaisesta vahvuustutkimuksesta, johon joku voisi tämänkin tutkimuksen osittain kurillaan

¹⁸ Silius 1995, 57–65; Helander 1998, 118–119, 130–131.

¹⁹ Kortekangas 1965, 3, 98–103; Haapala 1986, 13–14; Kirkinen 1987, 41.

²⁰ Kirkinen 1987, 41–43; Franzén 1990, 113, 116, 118–119, 122 myös gender-tutkimuksesta; Howard & Hollander 1997, 10–15, 153–155; Seland 2000, 88–90, 106–108; Kalela 2002, 124–125; Markkola 2002b, 15–16, 366.

sisällyttää. *Irma Sulkunen* on esittänyt uudesta vahvasta naisesta mielenkiintoisen ja mahdollisesti Kaupunkilähetykseen sopivan huomion. Hänen mukaansa 1900-luvun alun Suomessa naisten järjestäytyessä esimerkiksi raittiusliikkeeseen, olisi noussut esiin ratkaisuja tekevä, tahtova ja toimiva nainen vastinparinaan raitis, ahkera ja säästäväinen mies, jotka yhdessä olisivat olleet uuden demokraattisen yhteiskunnan airuet. Käydyn keskustelun sudenkuoppana *Pirjo Markkola* näkee sokeuden sille tosiseikalle, että toimintaideat ja -mallit ovat saaneet maan rajan ylittäessään paikallisia, alkuperäisistä eriytyneitä sovelluksia. Tämä ei tarkoita *Markkolan* mukaan sitä, että aina pitäisi pelätä tuotettavan Suomi-erityistä naisvahvuutta.²¹

Määrittelen poikkitieteellisyyttä ja sen lähikäsitteitä *Heikki Mikkelin* ja *Jussi Pakkasvirran* esityksen pohjalta. Poikkitieteellisyys (transdisciplinarity, cross-disciplinarity) edellyttää sitä, että tutkimusongelma ja itse tutkimusprosessi ikään kuin kuljetetaan eri tieteenalojen läpi. *Mikkeli* ja *Pakkasvirta* katsovat poikkitieteellisyyden tekniikaksi useiden alojen paradigmojen hyödyntämisen holistisen näkemyksen aikaansaamiseksi.²²

Historiallinen sosiologia ja sosiaalihistoria ovat hyviä esimerkkejä jo tutkimusprosessissa lomittuvasta poikkitieteellisyydestä. *Pertti Haapala* katsoo sosiaalihistorian olevan historiantutkimuksen tuomista yhteiskuntatieteisiin. Hän määrittelee sosiaalihistoriaan tyypillisesti kuuluvan kokonaisvaltaisuuden eli holistisuuden, rakenneanalyysin ja poikkitieteellisyyden lisäksi vielä teoreettisuuden ja yleistämisen. Tämä tutkimuksen on tarkoitus sivuta sosiaalihistoriaa, mutta ei edustaa sinänsä sosiaalihistoriallista tutkimusta.²³

Kirkkohistoria, vaikka onkin osa yleistä historiaa, on myös osa teologien tieteiden järjestelmää. Kirkkohistoria käyttää aputieteinään muita historia-aineita, mutta myös yhteiskuntatieteitä, kulttuurin tutkimusta, uskontotiedettä, kansatiedettä, arkeologiaa ja maantiedettä. Toiset teologiset tieteet ovat myös osana kirkkohistorian tieteidenvälistä tai jopa poikkitieteellistä konseptia. Vaikka kirkkohistoria tutkii kristillistä kirkkoa ilmiönä, sen tehtäviin kuuluu toisinaan myös kirkko-opillinen pohdiskelu. Luonnehdin tätä kirkkohistoriallista kaupunkilähetystutkimusta monimetodiseksi ja ainakin jossain määrin poikkitieteelliseksi.

²¹ Sulkunen 1987, 158; Markkola 2002, 76, 81–83; Markkola 2002b, 27.

²² Mikkeli & Pakkasvirta 2007, 63–67, 75–76, 89.

²³ Haapala 1989, 14–15; Anttila 2005, 202–203.

Kyseessä on kirkkohistoriallinen tutkimus, joka koostuu osittain järjestötutkimuksesta, sosiaalipolitiikan tutkimuksesta, gender-tutkimuksesta, ammatillistumistutkimuksesta, sosiaalihistoriasta ja tietenkin pääosin kotimaisesta kirkkohistoriasta ja diakoniatutkimuksesta.²⁴

Tutkimuksen päälähteistö on Tampereen Kaupunkilähetyksen arkistomateriaali, kuten pöytäkirjat, vuosikertomukset ja kirjeenvaihto. Tutkimusajalta on säilynyt yhdistyksen omassa arkistossa melko niukalti kirjeenvaihtoa ja sekin satumanvaraisesti. Arkisto on järjestämätön ja materiaalia on sekä keskustuomistolla että muissa toimipisteissä, eikä ole kootusti tiedossa mistä mitään pitäisi etsiä. Yhdistykseen liittyvää materiaalia, kuten kirjeenvaihtoa ja hallinnollisia päätöksiä, löytyy kuitenkin muista arkistoista. Tampereen seurakuntayhtymän keskusarkistosta löytyy kirkkoneuvostojen ja -valtuustojen pöytäkirjojen liitteinä Kaupunkilähetyksen lähettämää aineistoa yhdistyksen toiminnasta ja suunnitelmista. Samoin Tampereen kaupunginarkistossa on vastaavanlaista aineistoa, kuten myös Kansallisarkistossa Sosiaaliministeriön arkistossa ja Hämeenlinnan maakunta-arkistossa sijaitsevassa Hämeen läänin sosiaalihuollon piiritarkastajan arkistossa. Näissä lähteissä Kaupunkilähetyksen anomukset korostivat kirkollisuutta, kun rahaa anottiin seurakunnilta ja vastaavasti osallisuutta julkisten huoltotehtävien tekemiseen, kun tukea haettiin kaupungilta tai valtiolta. Samoin rahanpyyntikirjeet yksityisille yrityksille ja henkilöille korostivat Kaupunkilähetyksen vapaaehtoisuuteen perustuvasta toiminnasta. Jos tuntisi vain yhden näistä lähteistöistä, johtopäätökset Kaupunkilähetyksen assosioitumisesta joko kirkkoon, vapaaehtoiseen auttamiseen tai kaupungin sosiaalitoimeen voisivat olla virheellisiä.

Tampereen kaupunki on koostanut valtuustonsa ja kaupunginhallituksensa päätökset, eri lautakuntien toimintakertomukset ja eri elimien jäsenet vuosittaisiksi kunnalliskalentereiksi. Näitä käytetään ensisijaisena lähteenä kaupungin päätöksenteosta. Lisäksi käydään tarpeen vaatiessa tutkimassa kokousten keskustelupöytäkirjoja ja liitteitä.

Viitteellisempiä, mutta hyvin mielenkiintoisia arkistolähteitä ovat Kansallisarkistossa sijaitsevat piispa Eelis Gulinin kokoelma ja SKSK:n arkisto. Kansallisarkiston hoidossa olevan Helsingin Diakonissalaitoksen arkistoa ei tässä tutkimuksessa juurikaan käytetä, sillä niitä on hyödynnetty taustalukujen pohjana ole-

²⁴ Talonen 2005.

vissa tutkijan aiemmissa tutkimuksissa. Turun maakunta-arkistossa oleva Turun Kaupunkilähetyksen arkisto, Helsingin Töölössä sijaitseva MRA-Säätiön arkisto ja Tukholman Brommassa sijaitsevan Centrum för Näringslivshistoria-laitoksen hoitama Tukholman Kaupunkilähetyksen arkisto kuuluvat tutkimuksen lähteistöön. Hankin materiaalia lisäksi Göteborgin Kirkollisen Kaupunkilähetyksen arkistosta, mutta kaupunkilähetyksiä verrattaessa mainitun aineiston hyödyntäminen osoittautunee mielekkäämmäksi jatkotutkimuksen yhteydessä, sillä kyseinen yhdistys aloitti toimintansa vasta vuonna 1952.

Tärkeimmät tutkimuksen kohteena olevista laeista ja säädöksistä on julkaistu *Huoltaja*-lehdessä, joka on muutenkin tärkeää tutkimusmateriaalia puolivirallisena sosiaalialan julkaisuna. Kirkollisista lehdistä on rajoitettu *Kotimaahan*, *Vartijaan* ja *Diakoniaan*. Jatkotutkimuksessa tulee eteen 1940–50-lukujen herätyskokoustoiminnan eri näkökulmien selvittely, joten *Sana*-lehti otetaan vasta silloin tutkittavaksi. Tampereen Kaupunkilähetyksen oma viikkolehti, *Sunnuntai-tervehdys* on käsitelty pääosin taustalukujen pohjatutkimuksissa. Sodan jälkeen Tampereen seurakunnat julkaisivat muutaman vuoden *Nuori Tampere*-lehteä, jotka käydään läpi. *Aamulehti* kirjoitti tamperelaisista tapahtumista ja on siksi valittu luettavaksi. *Tammerkoski*-lehti on aikakauslehti, jossa käsitellään Tampereen ilmiöitä, henkilöitä ja historiaa. Tampella Oy:n julkaisema *Tampella tänään* -lehti on arvokas ikkuna tamperelaisen teollisuusväen maailmaan.

Tutkijalla oli vuonna 1999 etuoikeus haastatella videolle Kaupunkilähetyksen entisiä johtajia Matti Joensuuta ja Martti Järventietä heidän vielä eläessään sekä heitäkin edeltänyttä Olavi Vuorelaa, joka tätä kirjoitettaessa tietävästi oli yhä elossa. On myönnettävä, että tänä päivänä osaisin kysyä enemmän ja tarkemmin kuin tuolloin, jolloin olin vasta aloittanut aiheen tutkimisen. Tässä tutkimuksessa hyödynnetään haastattelemalla Kaupunkilähetyksen toimintaan 1940–50-luvuilla osallistunutta Sirénin pariskuntaa ja rouva Maija Kartilaa. Taisto Bister on haastattelussaan kertonut henkilökohtaisia kokemuksiaan ammattioppilaskodin arkipäivästä 1950-luvulla.

Matti Joensuun muistelmateos *Perheiden kanssa naimisissa*²⁵ on käyttökelpoista tutkimusmateriaalia, jonka kertomusten tarkempi ajallinen ja paikallinen sommittelu tulee korjatuksi, kun tutkimuksessa käytetään rinnalla aikalaislähteitä.

²⁵ Joensuu 1994.

Olavi Vuorelakin oikaisi Joensuun muistelmateosta heidän yhteishaastattelussaan 1999, jolloin Joensuu myönsi virheensä. Olavi Vuorela luovutti tutkijalle oman kappaleen omakohtaisista muistelmistaan, jotka hän oli laatinut perhettään varten.

Taustaluvun pohjana ovat tutkijan aiemmat tutkimukset: ylemmän pastoraalitutkinnon tutkimus *Tamperelaisten apuna ja lohtuna. Tampereen Kaupunkilähetysten rooli sosiaalityön ja sisälähetysten historiassa 1881–2000* keväältä 2008 ja artikkeli *Tamperelaisen pyhäkoulun ja diakonian alku K. O. Fontellin aikana 1877–1907*, joka on julkaistu Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirjassa 2008. Näiden molempien taustalla oli tutkimustyö, jonka tutkija teki kirjoittaessaan Tampereen Kaupunkilähetysten kustantaman *Ihmisen puolustaja. Tampereen Kaupunkilähetys ry 100 vuotta* -kirjan, joka ilmestyi painosta joulukuussa 2007.²⁶

Tutkimuskirjallisuudessa on paljon sosiaalialan, historian ja kirkkohistorian tunnustettuja tutkimuksia ja yleisteoksia, kuten *Panu Pulman*, *Mirja Satkan*, *Jouko Jaakkolan*, *Eino Jutikkalan*, *Pirjo Markkolan*, *Mikko Malkavaaran*, *Viljo Rasilan*, *Hannu Soikkasen* ja *Marjo Vuorikosken* tuotantoa. *Raija Pyykkö* on aukonut tutkimuksellisia uria selvittäessään diakoniatyön ammatillistumista, mikä aihe sivuaa tämän tutkimuksen yhtä sivujuonetta.²⁷

²⁶ Kulhia 2007; Kulhia 2008a; Kulhia 2008c.

²⁷ Soikkanen 1961; Rasila 1984; Jaakkola & Kaarninen & Markkola 1986; Pulma 1987; Jutikkala 1979; Soikkanen 1990; Rasila 1992; Jaakkola & Pulma & Satka & Urponen 1994; Markkola 1994; Pulma 1994; Satka 1994; Pulma 1996; Vuorikoski 1999; Malkavaara 2000a; Malkavaara 2000b; Markkola 2002; Markkola 2002a; Markkola 2000b; Markkola 2003; Malkavaara 2007; Pyykkö 2004.

1.3. Diakonian ja sosiaalihuollon kehitystä vuoteen 1939

1.3.1. Vaivaishoidosta köyhäinhoitoon Tampereella

Suomen seurakunnat irrotettiin yleisestä vaivais- ja köyhäinhoidosta vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksella. Tosin kirkkokolehtien keräämistä vaivaiskassojen hyväksi jatkettiin vielä pitkään. Tampereella oli oltu asiassa edellä. Messukylän virkaatekevän kirkkoherran J. E. Lovénin esityksestä oli perustettu kirkosta erillinen vaivaishoitohallitus jo vuonna 1845. Aluksi se koostui kirkkoneuvoston jäsenistä, mutta vuodesta 1853 alkaen siihen valittiin muitakin henkilöitä. Tällöin Tampereelle vahvistettiin ensimmäinen vaivaishoito-ohjesääntö. Tampere jaettiin neljään, ruotujakoajoista periytyvään vaivaishoitopiiriin, ja toiminnan johtoon valittiin maallikko, tehtailija H. Liljeroos. Moni pappi oli jo pitkään halunnut päästä eroon vaivaishoidosta ja keskittyä hengelliseen työhön. Tätä ei vuoden 1869 kirkkolaki kuitenkaan täysin sallinut, sillä kirkkoherran piti kantaa erityistä huolta seurakunnan vaivaisista. Köyhäinhoitohallinnossa toimiminen oli yksi tapa toteuttaa tätä virkatehtävää.²⁸

Tampere oli 1870-luvulla Suomen teollistuneimpia paikkakuntia ja siksi sinne tultiin useimmiten paremman elintason ja työpaikkojen vuoksi. Vuosina 1877–1907 väkiluku kasvoi 9 123:sta 43 696:een, tehdastyöväki kasvoi tuolloin 3 362:sta 9 523:een. Teollisuuden kasvu tosin oli pysähdyksissä vuodet 1873–1888, mutta muut kehittyvät elinkeinot tarvitsivat työntekijöitä. Tehtaat huolehtivat isäntävallan perusteella suurelta osin työväkensä sosiaalihuollosta, kunnes vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksen jälkeen tilanne muuttui. Vuonna 1875 huollonsaajia oli 195, mutta vuonna 1880 heitä oli jo 581. Kausityöttömyys lisääntyi muiden kuin teollisuusammattien myötä. Kaupungilla oli vaikeuksia valvoa, että huoltoapua saivat juuri oikeat ihmiset. Talouskasvu johti siihen, että vuosina 1880–1900 vaivaishoitomenojen osuus kaupungin budjetista laski 13,5 %:sta 3,6 %:iin. Yksi erityinen ongelma tehtaalaisyhteisössä oli lasten kasvatus ja muu huolto. Rouvasväenyhdistys oli merkittävä lastenhuollon ja -kasvatuksen toteuttaja Finlaysonin tehtaan ohella. Molemmilla oli kouluja ja lastenkoteja. Tampereen rouvasväenyhdistys oli pitänyt koulua jo vuodesta 1862 ja sunnuntaikoulua jo

²⁸ Markkola 2002a, 148–152; Kulhia 2008c, 81.

vuodesta 1864. Jälkimmäisessä pääosin vapaaehtoiset opettivat tyttöjä sunnuntai-iltapäiväisin käytännön aineissa. Kaupungin ylläpitämä ala-alkeiskoulu toimi vuosina 1842–74. Tämän rinnalla toimi useita yksityisiä kouluja, kuten juuri Finlaysonin pientenlastenkoulu. Ensimmäinen kansakoulu avattiin Tampereella vasta vuonna 1872.²⁹

Yhteiskunnan sosiaalihuolto oli kaupunkiyhteisöissä hankalaa, sillä agraariyhteiskunnan perinteiset ruotuhoito- ja muut järjestelmät eivät sopineet siihen. Kun epäkohdat tulivat silmiinpistäviksi, niihin ryhdyttiin hakemaan uusia vastauksia. Koska kaikenlainen filantrooppis-kristillis-karitatiivinen toiminta oli osa erityisesti tuon ajan sivistyneistön rouvasväen eetosta ja roolia yhteiskunnallisina äiteinä, ei siinä ollut välttämättä kyse uusevankelisesta tai vapaakirkollisesta herätyksestä, vaikka nämäkin olivat herätteinä monille henkilöille. Rouvasväen huomio kiinnittyi katvealueisiin, joihin yhteiskunta eikä kirkko osannut puuttua, varsinkin kun vaivaishoidon siirtyminen kirkolta kunnille oli kesken ja toimi pitkään huonosti. Vuonna 1887 vaivaishoito avusti 472 perhettä vakituisesti ja 124 perhettä väliaikaisesti yhteensä 20 000 markalla, lisäksi vaivaistalossa oli asumassa noin 100 henkeä. Tampereen kaupunkiseurakuntaa tuolloin johtanut kappalainen ja kaupunginsaarnaaja, pastori Karl Oskar Fontell oli vaivaishoito-hallituksen jäsen.³⁰

1.3.2. Diakonian tie puoliviralliseksi työmuodoksi

Alun perin diakonia oli tullut Helsinkiin sairaala- ja kaupunkilähetystyötä tekemään. Tämä malli haettiin lähinnä Ruotsista ja Keski-Euroopasta. Pian diakoniso- ja lähettiin lisäksi maaseudulle kiertelemään kylästä kylään ja tuvasta toiseen. Hoitolaitostyö kasvoi ensin diakonian koulutuslaitosten yhteydessä, mutta myös kristillissosiaaliset järjestöt perustivat lastenseimiä ja -koteja ja muita hoito- ja suojalaitoksia. Näitä olivat pitäneet aikaisemmin ja rinnakkaisesti myös filantrooppiset rouvasväenyhdistykset ja vastaavat järjestöt, mutta nimenomainen sisälähetys- ja

²⁹ Jaakkola 1994, 118–130; Kulhia 2008c, 72–73. Tamperelaisten työläisperheiden tilanteesta seikkaperäisesti Markkola 1994.

³⁰ Kulhia 2008c, 81.

diakonia-aate käynnisti lisää toimijoita. Kaupunkien ja maaseudun käytännön diakoniatimet kohtasivat asiakkaansa erityyppisissä oloissa.³¹

Diakoniatyön rahoitus tuli monesta purosta. Järjestöt keräsivät myyjäisillä, kahvituksilla, kirjekeräyksillä, jäsenmaksuilla, testamentteilla, lahjoituksia keräämällä ja monilla muilla tavoilla. Osa rahoituksesta tuli jumalanpalvelusten diakonaattikolehdeista ja osa seurakuntien talousarviovaroista. Diakoniaa harjoitettiin varsin vaihtelevasti ja epätasaisesti Suomessa, riippuen paikallisten pappien ja seurakuntalaisten asenteesta tähän toimintaan sekä paikallisen terveydenhoidon tilasta. Tampereen hiippakunnassa diakonisoja oli vuosina 1922–1927 yhteensä 60 suoranaisesti seurakuntien palveluksessa ja yksi diakoni. Lisäksi yhdistysten palveluksessa oli tuolloin 17 diakonissaa. Seurakuntia oli hiippakunnassa 115, joista 67:n alueella oli joko seurakunnan tai yhdistyksen palkkaama diakoniatyöntekijä. Herman Råbergh oli edustanut linjaa, jonka mukaan diakonian tuli tapahtua hiljaisuudessa ja pakottamatta, vapaaehtoisen rakkauden nostattamana ja diakonissalaitosten johtamana. Hänen kantansa periytyi seuraavissakin pappispolvissa monien mielipiteeksi ja osittain tästä syystä esimerkiksi diakoniatyöntekijän palkkaaminen pysyi pitkään seurakuntien omana vapaaehtoisena ratkaisuna.³²

Alkujaan diakonissat olivat järjestöjen ja erilaisten yhdistysten palveluksessa, kunnes 1800-luvun lopulla hiippakunnittain laadittiin diakonaattisääntöjä. Näistä eräät velvoittivat ja loput kehottivat seurakuntia järjestämään diakoniatyötä tavalla tai toisella seurakuntaansa. Kirkkolakiin tuli maininta diakoniasta vuonna 1918. Suomessa seurakuntadiakoniasta tuli yhteiskunnallisesti merkittävämpää kuin Ruotsissa, lisäksi Ruotsissa diakonissat sijoituivat enemmän omien emälaitosten tehtäviin ja laitoksiin kuin Suomessa. Diakonissojen tehdessä kiertävää sairaanhoitotyötä, kunnat osallistuivat kustannuksiin ja näiden palkkaamiseksi oli saatavilla valtionapua 1920–30-luvuilla. Yhteiskunnassa kuitenkin vahvistui näkemys sairaan- ja köyhäinhoidon kuulumisesta päävastuultaan maallisen hallinnon velvollisuuksiin. Sama suuntaus oli vallalla myös Ruotsissa, jossa 1930-luvulla diakonissat joutuivat lisäopintoihin halutessaan alueellisen avoterveydenhuollon vir-

³¹ Määttä 2004, 24–29; Rinne 2006, 247–248; Malkavaara 2007, 91–95.

³² Gummerus 1928, 128–131; Määttä 2004, 26–30; Rinne 2006, 241–244, 246–249, 251–253; Malkavaara 2007, 92, 95–96, 100–101.

koihin. Ruotsissakin havahduttiin 1930-luvun lopulla seurakunnan tarjoamiin työmahdollisuuksiin muun julkishallinnon ottaessa terveydenhuoltoa haltuunsa.³³

Eino Sormunen halusi syventää diakonian ja yhteiskunnan huoltotoimien synergiaa. Hän näki vaaraksi sen, että huoltotoimesta katoaa kristillisen rakkauden henki. Tampereen vuoden 1937 pappeinkokouksessa hän yhtyi ajatukseen ”mitä enemmän rakkauden henki häviää, sitä komeammiksi ja suuremmiksi käyvät sairaalat”. Sormunen totesi myös, että saman vuoden huoltolait eli irtolais-, alkoholisti-, köyhäinhoito- ja lastensuojelulait voitaisiin panna toimeen kirkon myötävai- kutuksella. Maaseurakuntien diakonia, jolla oli lähes yksinomaan sairaanhoitoa tehtävänä, saisi huoltolakien toteuttamisessa uutta työtä. Hänen mielestään ky- seiset lait nousivat syvältä kristillisyydestä ja diakonian hengestä. Sormunen oli niin vaikuttunut kyseisistä lakiteksteistä, että katsoi niiden lukemisen olevan suo- ranaista hartaudenharjoitusta. Samaan aikaan hänen edustamansa johanssonilais- aarnisalolainen linja ajoi diakoniaa seurakunnan virkatyöksi, mikä lopulta juuri Eino Sormusen johdolla vei voiton kokonaiskirkon tasolla. Tämä linja korosti so- siaalityötä diakonian tulevaisuuden suuntana.³⁴

1.4. Tampereen Kaupunkilähetyksen kasvu seurakunta- työtä tekeväksi ja sosiaalialan huoltolaitoksia yllä- pitäväksi järjestöksi

1.4.1. Pyhäkoulua ja orastavaa seurakuntadiakoniaa

Vaikka Tampere ei ollutkaan 1800-luvulla tuomiokapituli- eikä yliopistokaupunki, siellä oltiin ajan kaupungistuvassa seurakunnallisessa kehityksessä mukana. Vuodesta 1870 alkaen vireillä ollut Tampereen kaupunkiseurakunnan itsenäistyminen toteutuisi vasta Messukylän kirkkoherran vaihtuessa. Kinkerilaitos oli heikkenemässä erityisesti sivistyneistön ja porvariston parissa. Rippi- kouluja pidettiin ja ne olivat varsin suosittujakin. Evankelisuus ja lähetyskristil- lisyys olivat voimakkaimmat kirkolliset suuntaukset Tampereella tuona aikana.³⁵

Englannissa oli käynnistetty ensimmäinen julkisuutta saanut herätyshenkinen

³³ Markkola 1999, 184–189, 191, 203–205 Markkola näkee yhteisiä rooleja Suomen ja Ruotsin diakonisojen työllä: ne olivat yhteiskunnan panokselle vaihtoehtoisia, täydentäviä ja osin myös korvaavia; Malkavaara 2007, 92–103.

³⁴ Treen hpk lm ppk 1937, 201–206; Malkavaara 2007, 104–105.

³⁵ Kortekangas 1965, 85–86, 154, 159–166; Rasila 1984, 592–595, 602–605; Suominen 1998, 98–103, 121–125; Laine 2006, 55–60, 65–68; Kulhia 2008c, 73.

pyhäkoulu kaupunkilaislapsille vuonna 1780. Saksalaiseen sisälähetykseen englantilaismallinen pyhäkoulu tuli 1820-luvulla. Tämän sisälähetyksen taustalla oli herätyskristillisuus, johon liittyi sosiaalityötä ja -huoltoa erityisesti lasten parissa. Nämä toiminnot kulkeutuivat myös diakonian uranuurtajille, J. H. Wichernille ja Th. Fliednerille. Pyhäkoulu oli siis osa perinteiseksi muodostunutta sisälähetystä.³⁶

Suomalaisessa kirkollisessa perinteessä pyhäkoulujen edeltäjänä oli ollut rippikouluun valmistava katekeettinen toiminta. Pyhäkoulua kehittivät Nurmijärven kappalainen J. F. Bergh ja Kuopion tuomiorovasti A. G. Borg, joka oli tutustunut Th. Fliedneriin. Borg toi englantilaisia ja saksalaisia vaikutteita pyhäkouluun kehittämällä tätä evankelioivaan suuntaan. Borg julkaisi käännöksiä englantilaisten oppaista jo 1870-luvun alkupuolelta alkaen.³⁷

Helsingin diakonissalaitoksen järjestämät pyhäkoulut alkoivat 1870-luvun alussa. Laitos vuokrasi Uudenmaankadulla sijainneesta Antipoffin talosta kolme huonetta pyhäkouluun, köyhien vastaanottoa ja hartaushetkiä varten Amanda Cajanderin (1827–1871) johtajakaudella 1867–1871. Teologisen tiedekunnan opettaja Herman Råbergh ohjasi opiskelijoita tutustumaan sisälähetyksen ja diakonian eri puoliin, esimerkiksi pyhäkouluopetukseen. Karl Oskar Fontell opiskeli yliopistossa vuodet 1873–77 muun muassa Råberghin oppilaana. Fontell palasi jatko-opintoihin muutaman vuoden kuluttua työskennellessään Tampereella pappina.³⁸

Monet luterilaisen kirkon papit ottivat käyttöön anglo-amerikkalaiset pyhäkoulumenetelmän kertomuksineen ja lauluineen. Englantilainen pyhäkoulu-työ tunnettiin melko hyvin papiston piirissä jo 1870-luvun puolivälissä. Borgin tuottama englantilainen materiaali oli tuolloin myös käytettävissä.³⁹

Diakonissa Cecilia Blomqvistin useita vuosia tekemän kristillissosiaalisen työn ympärille perustettiin Helsingin Kaupunkilähetys -yhdistys vuonna 1883. Helsinkiläisten yhdistyshankkeessa oli mukana useita pappeja ja aluksi myös va-

³⁶ Korpinen 1948, 22–23; Beyreuther 1964, 61–66, 102–104; Kulhia 2008c, 73.

³⁷ Ruuth 1928, 92–94; Kansanaho 1960, 205–206; Kulhia 2008c, 73.

³⁸ Wilskman 1918, Tab.12; Sinnemäki 1935, 16, 27, 30–34, 49; Kansanaho 1960, 195; Kansanaho 1967, 39, 43; Hurskainen 2006, 61, 85. Cajander oli asunut eri puolilla Keski-Eurooppaa vuosina 1862–1853 ja 1862–1863 ja toiminut sisarena Pietarin evankelisessa hospitaalissa vuosina 1863–1867; Kulhia 2008c, 73–74.

³⁹ Kulhia 2008c, 74.

paakirkollisesti suuntautuneita maallikoita. Toimintaan kuului jo aiemmin Diakonissalaitoksen merkeissä käynnistettyjä pyhäkouluja.⁴⁰

Jonkinlaista pyhäkoulua pidettiin Tampereella jo joitakin vuosia ennen vuotta 1881, joka on aiemmin katsottu Fontellin uusimuotoisten pyhäkoulujen alkukeksi. Tamperelaisen pyhäkoulunopettajan Julia Molinin mukaan Fontell oli innostunut pyhäkoulusta nähtyään sen tuloksia Helsingissä. Aikaisemmin on katsottu Fontellin saaneen tärkeimmät herätteet Helsingin vapaakirkollisista pyhäkouluista. Esikuvina saattoivat ennemminkin olla mainitut Diakonissalaitoksen aloittamat pyhäkoulut. Fontellin Tampereella 1870–1880-lukujen taitteessa käynnistämässä pyhäkouluissa oli samankaltainen ohjelma mitä Borg suositteli: Raamattu oli pääroolissa, eivät arkipäivän kertomukset.⁴¹

Fontellin pyhäkoulu tuli julkisuuteen helmikuussa 1881, jolloin *Tampereen Sanomat* julkaisi selostuksen toiminnasta. Siitä saattoi päätellä, ettei pyhäkoulussa käytetty raamatun ulkopuolisia hartaudellisia kertomuksia. Fontell sekä neidit Julia Hildén ja Thekla Molin olivat tämän Laurenin talon pyhäkoulunopettajat. Pian joukkoon liittyi J.V. Hirvonen, entinen Sammatin lukkari ja opettaja, sittemmin Ulkomaiden ja Britannian Piipliaseuran myymälänhoitaja sekä yksi *Aamulehden* perustajista. Hän oli aloittanut laulukirjojen toimittamisen ollessaan Suomen Lähetysseuran lähetyskoulussa 1860-luvulla ja osallistunut evankelisten *Siionin Kanteleen* toimittamiseen.⁴²

Melko pian pyhäkoulu siirrettiin Puuvillatehtaan asuntolaan eli asyylisiin. Lapsia tuli niin paljon, että seuraavaksi koulu siirtyi Finlaysonin lastenkodin suureen saliin. Pian opettajia tarvittiin lisää. Fontell värväsi heitä pääasiassa Tampereen sivistyneistön naisväestä, kuten opettajistosta.⁴³

Fontell tai hänen lähipiirinsä lähetti *Aamulehdelle* vuosikertomuksen tapaisia selostuksia toiminnasta, josta lehdessä käytettiin nimitystä ”Tampereen Kaupunki-lähetys”. Toimintamuodon nimitys oli aluksi horjuva: toisaalla sunnuntaikoululla

⁴⁰ Nurmi 1979, 67–73; Hurskainen 2006, 72–74; Kulhia 2008c, 74.

⁴¹ Vrt. Järventie 1959, 21, 33; Kansanaho 1960, 205–207; Vapaakirkollisesta toiminnasta katso Auerma 1986; vrt. Nieminen 1989, 37; vrt. Markkola 2002, 113; vrt. Rinne 2006, 36–37; Kulhia 2008c, 75.

⁴² TS 23.2.1881; Suokunnas 1972, 112, 114–115 Hirvonen muutti Turkuun syksyllä 1883 ja kuoli joulukuussa; Suokunnas 1982, 39–42 samoihin aikoihin Hirvonen irtaantui myös evankelisuudesta; Kulhia 2008c, 75–76.

⁴³ Korpinen 1948, 55–60; Hirvonen 1957; Kulhia 2008c, 76.

tarkoitettiin Tampereella myös tehtaalaislasten koulunkäyntimuotoa.⁴⁴

Puolitoista vuotta myöhemmin ilmestyi *Aamulehdessä* jälleen selostus vuoden kaupunkilähetystoiminnasta. Tämän mukaan toimintaa tarvittiin niin yleisen siveellisyyden kuin kristillisen kasvatuksen tueksi. Opettajat olivat palkattomia, mutta syntyneet kulut katettiin osin kannatusjäsenmaksuilla. Alkuaikojen opettajina tunnetaan myös Lina Fontell, Julia Molin, Selma ja Maria Solin, Ilma ja Olga Sumelius, Sofia Länkelä, Alpa Alander, Ina Lindroos, Hilda Hellman, Ina Palmen, Josefina Sommer ja Fanny Björnström. Myöhemmin tuli mukaan enemmän miehiä kuten vapaaherra E.S. Yrjö-Koskinen, kauppias Kustaa Seppälä puolisoineen, opettaja, kirkkoneuvoston monivuotinen jäsen Juho Haavisto, kelloseppä J.H. Ekendahl ja ratatyömies J. Syrjälä. Pyhäkoulunopettajina toimi erilaisia hengellisiä suuntauksia edustavia henkilöitä, kuten Reaalilyseon lestadiolainen piirustuksenopettaja Fanny Björnström. Lestadiolaiset eivät olleet juurikaan työyhteydessä muiden seurakuntatoimintojen kanssa.⁴⁵

Fontellin opettajiensa kanssa kokoama *Lasten Lauluja. Tampereen pyhäkoulun toimittama kokoelma Pyhäkoulujen y.m. tarpeeksi* ilmestyi ensipainoksena 1883. Ensimmäisessä painoksessa oli 48 laulua, mutta seitsemännessä painoksessa oli jopa 138 laulua. Näihin oli valittu sopivia lauluja *Siionin Kanteleesta*, *Sionsharpan* - kirjasta, *Ira Sankeyltä*, Hirvosen lauluista ja myöhemmin virsikirjastakin. Vuoden 1893 painokseen tuli mukaan Raamatun ulkopuolisia kertomuksia johdannoiksi joihinkin lauluihin, kuten *Taivaan rautatie*-lauluun. Laulukirjan kulut ja tulot kulkivat Fontellin ylläpitämien Tammerfors Stadsmission -tilikirjojen kautta ja niiden tuotto tuli pyhäkoulu- ja diakoniatyön yhteiseen käyttöön. Laulukirjaa painettiin vuosien mittaan yhteensä 35 000 kappaletta.⁴⁶

Tamperelaisia pyhäkouluväkeä oli vain rivijäsenenä Suomen Pyhäkoulu-yhdistyksen toiminnassa. Suomen Pyhäkoulu-yhdistys perustettiin 23.8.1888 Tampereella Finlaysonin tehtaan lukusalissa, jossa sadat lapset olivat käyneet vuosien ajan Fontellin perustamia pyhäkouluja.⁴⁷

⁴⁴ Kulhia 2008c, 76.

⁴⁵ AL 10.12.1887; Korpinen 1948, 55–60; Hirvonen 1957; Kortekangas 1965, 249; Lumijärvi 1990, 67 Vanhoillislestadiolaiset aloittivat pyhäkoulut Tampereella 1938; Kulhia 2008c, 77.

⁴⁶ Korpinen 1948, 55–60; Hirvonen 1957; Kulhia 2008c, 77.

⁴⁷ Kulhia 2008c, 78.

Karl Oskar Fontell ja hänen ensimmäinen vaimonsa Lina (Karolina) Lundenius olivat syntyneet ja viettäneet lapsuusvuotensa kirkollisissa piireissä Ahvenanmaalla, vieläpä naapuriseurakunnissa. Kun he avioituivat vuonna 1882, Lina oli turkulainen opettaja.⁴⁸

Turun tuomiorovasti Gustaf Gadolinin tytär Eva Gadolin (1808–1877) oli vuonna 1864 perustanut Fruntimmers bibelförening i Åbo -yhdistyksen kotonaan pidetyn ompeluseuran jatkoksi. Toimintaan kuului julistusta, Raamattujen jakamista ja vankilavierailuja. Lisäksi köyhille perheille jaettiin jouluavustuksina ruokaa ja rahaa. Gadolin oli saanut toimintaan mallin Ruotsista, jossa hänellä oli yhteyksiä Isänmaasäätiöön. Mukaan tuli useita vapaaehtoistyöntekijöitä. Heihin kuuluivat raamattunaiset, bibelkvinnorna, jotka tekivät kotikäyntejä ja toivat yhdistykselle tietoja apua tarvitsevista. Yhdistys on ollut alusta alkaen evankelisuuden kannattaja ja sitoutunut myös kirkkoon. Turussa oli myös runsaasti vapaakirkollista vaikutusta ja kristillissosiaalista toimintaa ainakin vuodesta 1869 alkaen.⁴⁹

Tampereella ei ollut kiertävää sairaanhoitajaa ennen kuin vuonna 1889, mutta tarve oli ilmeinen. Kättilöiden määrä nousi 1880-luvulla 4:stä 10:een, synnytysten lisääntyessä 509:stä 714:sta. Tampereen väestö kasvoi Kaupunkilähettyksen toiminnan alusta vuosisadan vaihteeseen mennessä 16 000:sta 36 000:een. Vuonna 1895 kaupunki palkkasi kolme sairaanhoitajaa lisää. Lääkäreiden määrä nousi neljästä 13:een vuosina 1885–1900. Sairaaloiden päivittäiset potilasmäärät nousivat näinä vuosina 80:sta 161:een.⁵⁰

Lina Fontell oli monesti lausunut toivomuksen, että Tampereen seurakuntaan olisi saatava raamattunainen. Tämän tehtävänä olisi Jumalan sanan lukeminen sairaille, varsinkin sairaaloissa, mutta myös kodeissa. On ilmeistä, että hän pappissukuihin kuuluvana oli perillä Turun raamattunaisista. Linan toivomuksesta Fontellit kutsuivat syksyllä 1884 kotiinsa ystäviään. Tilaisuuteen osallistuivat kaupungin lääkärien rouvat Gustava Blåfield ja Sofie von Bonsdorff sekä rouva Maria Sumelius, josta tuli myöhemmin Fontellin toinen anoppi. Lääkäreiden vaimoilla oli oletettavasti tietoa sairaanhoidon puutteista Tampereella. Muita

⁴⁸ Vrt. Markkola 2002, 113 käsitys vuodesta 1880 syntynyt Lina Snellmanin virheellisistä merkinnoista; Kulhia 2008c, 78.

⁴⁹ Kulhia 2008c, 78.

⁵⁰ Rasila 1984, 208, 500.

tunnettuja tamperelaisia tilaisuudessa olivat tulevan arkkipiispan Gustaf Johanssonin sisko, Finlaysonin tehtaanisännöitsijä Arthur Sommerin rouva Lydia Sommer, Tampereen kaupunginkasöörin Karl Petter Molinin tytär neiti Thekla Molin sekä Pellavatehtaan konttoristin, myöhemmän johtajan Henrik Solinin perheenjäsenet Maria ja Selma Solin. Kokoontujat päätyivät palkkaamaan Lina Fontellin toivoman raamattunaisen. Varojen hankkimiseksi päätettiin perustaa ompeluseura, joka alkoi kokoontua keskiviikkoisin. Seura oli ruotsinkielinen, sillä yhtenä ajatuksena oli kuulla Jumalan sanaa äidinkielellään. Julistuksellinen toiminta oli keskeinen osa kokoontumisia.⁵¹

Rouvat Blåfield, von Bonsdorff ja Sumelius olivat ompeluseuran kantavat hahmot. Finlaysonin tehtaanjohtajan William von Nottbeckin puoliso Marie tuki työtä kuolemaansa asti. Tämänkin jälkeen Finlaysonin tehdas lähetti avustuksia Sommerin toimikauden ajan. Isännöitsijä Sommer itse oli ollut mukana seurakunnan luottamuselimissä. Pellavatehdas lähetti tukeaan Solinin johtajakaudella aina Fontellin poismuuttoon asti. Lähes kaikki ompeluseuran jäsenet kuuluivat tuolloin myös Tampereen rouvasväenyhdistykseen, paitsi Lina Fontell. Hän liittyi yhdistykseen tammikuussa 1885 ja hänet valittiin yhdistyksestä eriytetyn, tuolloin perustetun lastenkodin johtokuntaan.⁵²

Ompeluseura valitsi raamattunaiseksi leski Fanny Wigrenin, jolle maksettiin 25 markkaa palkkaa kuukaudessa. Hänelle hankittiin hengellistä kirjallisuutta jaettavaksi. Vuonna 1887 saatiin Marie von Nottbeckiltä 400 markkaa, joka peitti Wigrenin palkkakulut ja lähes kaikki muutkin kulut.⁵³ Jonkinlainen vuosikertomus esiteltiin *Aamulehdessä* joulukuussa 1887:

Paitsi sunnuntaikouluja, on yhdistyksellä eräs vaimo, joka käy sairaitten luona lohdutuksen sanaa lukemassa: viime vuonna [1886] kävi 472 tautivuoteen ääressä. Aikomus on etenkin viimeksi mainittuun toimeen hankkia n.s. Diakonissa, joka samalla hoitaisi muitakin ilmaantuvia asioita. -- Kaupunkilähetystöä kannattavat ja suositavat henkilöt ovat saaneet toimeen ompelu-yhdistyksen, joka niinkuin sen julkaisemasta ilmoituksesta on saatu lukea, toimittaa lähetyksen hyväksi tämän kuun 17 päivänä myymälän. Lahjoja myymälään ottavat vastaan useat rouvat ja neidet. (AL 10.12.1887)

Lehtijutussa mainitussa *Aamulehden* ilmoituksessa 6.12.1887 oli runsaasti aiemmin esillä olleita ruotsinkielisiä naisia. Toisinaan on esitetty väite, että 1887

⁵¹ Vrt. Järventie 1959, 42 ensimmäisiksi kolehtipäiviksi mainitut lokakuun 16 ja 23. olivat vuonna 1884 keskiviikkoja eikä pyhäpäiviä, joten kolehti lienee kannettu ompeluseurassa; vrt. Kortekangas 1965, 174 arvelee Salmensaaren teoksen pohjalta raamattunais-ajatuksen tulleen vapaakirkollisuudesta; Rasila 1984, 208, 500; vrt. Rinne 2006, 37; Kulhia 2008c, 78–79;

⁵² Kulhia 2008c, 79.

⁵³ Kulhia 2008c, 79.

olisi perustettu suomalainen ompeluseura. Tästä ei ole jälkiä lehti-ilmoittelussa eikä tilikirjoissa.⁵⁴

Lina Fontell ja saarnaaja Antti Mäkinen olivat toimineet aktiivisesti Tampereen Raittiusseuran rahankeruussa vielä vuonna 1885, sillä heidät mainittiin raittiusmyyjäisten järjestäjien joukossa. Vuoden 1886 joulukuussa suurin osa toimijoista, myös rouva Fontell, oli jättänyt rahankeruun Mäkisen jatkaessa toimintaa. Raittiusliikkeessä toimi paljon vapaakirkollisesti suuntautuneita henkilöitä, joten vuonna 1886 vapaakirkollisten ja luterilaisten pitämässä Allianssikokouksessa ilmenneet erimielisyydet ovat voineet jakaa joksikin aikaa myös tamperelaisten raittustoimintaa. Raittiusliike koki Tampereella takaiskuja juuri vuonna 1886 myös raittiusliikkeen valtakunnallisten kiistojen vuoksi. Tuona vuonna Fontellit olivat mukana perustamassa paikallista Vankeusyhdistystä.⁵⁵

Vuonna 1888, siis ennen kuin kaupunki ehti palkata kiertävän sairaanhoitajan, oli kaupunkilähetystyöhön saatu leski Wigrenin lisäksi 50-vuotias sairaanhoitaja Augusta Josefina Amnell, Vesilahden kappeliseurakunnan Tottijärven edesmenneen kappalaisen, Berndt Josef Amnellin tytär. Vesilahdella vaikutti evankelisuus, ja Fontellille tuttu Edvard Hannula toimi siellä kappalaisena vuosina 1885–1887. Nämä saattoivat olla linkit Fontellin ja Amnellin välillä. Fontell oli nimittänyt palkkaamaansa neiti Amnellia tilikirjoissa ja lehtipuffeissa koko ajan diakonissaksi:

Diakonissa eli sairaitten luona kävijä on kaupunkilähettyksen toimesta ja kustannuksella hankittu tänne. Hän asuu leskirouva Ritoniemen talossa ja löydetään neiti Amnellia kysyttäessä. (AL 24.1.1888)

Fontell tiesi varmasti riittävästi diakonissojen koulutuksesta, olihan hänen opettajansa Råbergh Helsingin diakonissalaitoksen vaikuttajia. Ilmeisesti hän ei pitänyt fliedneriläistä järjestelmää ainoana reittinä diakoniatyöhön. Amnellilla oli ollut selvästi diakonissan toimenkuva, mutta häneltä puuttui diakonissalaitostausta. Amnell valittiin kesäkuun alussa 1895 kaupungin kiertäväksi sairaanhoitajaksi. Myyjäisiä ei siis tarvinnut järjestää tuona vuonna ”diakonissan” oltua vain alkuvuodesta kolme kuukautta palkattuna, sillä pankissa oli runsaasti säästöjä

⁵⁴ Vrt. TKL vk 1907 Waltarin käsitys suomalaisesta ompeluseurasta; vrt. Järventie 1959, 36–39; vrt. Kortekangas 1965, 173–174; vrt. Voittosaari 1994, 42 kuten edellä; vrt. Rinne 2006, 37, 81 kuten edellä; Myllykylä 2007, 66; Kulhia 2008c, 79–80.

⁵⁵ Vapaakirkollisten ja luterilaisten allianssikokouksesta katso Mäkinen 1886; Järventie 1959, 26–39; Sulkunen 1986, 69–70, 78–79, 154–158; Kulhia 2008c, 80.

edellisiltä vuosilta. Koko toiminnalle ja varsinkin pastori Fontellille tuli raskas isku hänen vaimonsa, ompeluseuran perustajan Lina Fontellin kuollessa 9.1.1896 vain 43-vuotiaana.⁵⁶

Tampereen kirkkoneuvosto vastaanotti Turun arkkihiippakunnan seurakuntien diakoniatyötä eli kirkollista diakonaattia varten laatimat säännöt vuonna 1893. Niiden esikuvana olivat olleet Kuopion piispan Gustaf Johanssonin hiippakunnalleen laatimat säännöt. Eräiden vanhojen kohteiden sijaan kolehteja ryhdyttiin kantamaan kirkolliselle diakonaatille. Myöhemmin kirkkoneuvosto ryhtyi valmistelemaan esitystä diakonaatin järjestämisestä seurakunnassa.⁵⁷

Aluksi diakonaattikolehdit olivat vaatimattomia, markan, parin suuruisia. Lähetysten kolehdit olivat jo kymmenen vuotta aiemmin 20–40 markkaa kerralta. Vähitellen diakonaattilaitoksen kolehtisummat lähtivät nousuun. Lähetykselle kerättiin edelleen suurempia kertakolehteja, mutta diakonaattikolehtien alettua lähetyksokolehtien määrä laski.⁵⁸

Kirkkoneuvoston jäsen, lehtori J. A. Maunu piti esitelmän diakonaatista kirkkoneuvostossa joulukuussa 1896. Tähän mennessä oli Fontell ystävineen tehnyt Tampereella käytännön diakoniaa jo yli 12 vuotta. Maunu ei viitannut esitelmässään lainkaan Tampereella tehtyyn diakoniatyöhön. Hän esitteli pastori A. Auvisen näkemyksiä Helsingin kirkollisesta tilasta. Hänen mielestään suuret seurakunnat olisi tullut jakaa alueellisiin toimintapiireihin. Näissä kussakin olisi oma pappi ja diakonissa, varojen salliessa voitaisiin hankkia myös miesdiakoni. Kirkkoneuvosto keskusteli asiasta ja päätti hankkia diakonissan Helsingin tai Sortavalan laitoksesta pikaisesti. Tämä viestitti myös sitä, että aloite tuli seurakunnalta, ei diakonissalaitokselta. Lisäksi oli merkittävää, ettei kumpaakaan diakonissojen valmistuslaitosta asetettu ensisijaiseksi päätöksenteossa. Kirkkoneuvoston jäsenet suostuivat kokoamaan tarkoitukseen varoja keräys-

⁵⁶ Järventie 1959, 36–39; Arajärvi 1985, 585, 588, 631–632, 634 Amnell teki testamentin Vesilahden diakoniatyön ja Tampereen kaupunkilähetysten hyväksi; vrt. Malkavaara 2007, 93; Kulhia 2008c, 80–81.

⁵⁷ Kansanaho 1960, 273–275; Mustakallio 2001, 59; Kulhia 2008c, 81–82. Johansson saattoi olla tietoinen Tampereen ”diakonissan” toiminnasta, sillä hänen siskonsa kuului tähän ompeluseuraan.

⁵⁸ Kulhia 2008c, 82 Almanakoista puuttui kolehtisummaa, merkinnöissä oli ilmeisesti Aleksanterin kirkon kolehdit. Monesti mainitaan lähetyssaarnaaja Frans Hannulan ottaneen lähetyksen kolehtirahat. Tällöin ei laskettu rahoja.

listoilla. He päättivät lisäksi järjestää tätä tarkoitusta varten erityisiä iltamia.⁵⁹

Näiden listojen tuotoista ei ole jälkiä tilikirjoissa. Iltamien ja säästölaatikkojen tuotot menivät suoraan Helsingin Diakonissalaitokselle. Piirijako aloitettiin neljällä piirillä vuonna 1897. Jako ei synnyttänyt ensimmäisinä vuosinaan mainittavaa diakonista toimintaa. Ruotsinkieliset rouvat ja neidit olivat pitäneet edelleenkin ompeluseuraansa ja myyjäisiä. Näillä tuloilla oli voitu ylläpitää pyhäkouluja, raamattunaista sekä ”diakonissaa”, sairaanhoitaja Amnellia.
60

Puheenjohtajana Fontell oli tiedustellut ainakin Helsingin Diakonissalaitokselta kahden diakonissan saamista seurakuntaan. Varsinaisen henkilövalinnan teki fliedneriläisen sisarkotijärjestelmän mukaisesti diakonissalaitos. Aiemmin sekä Helsingin Kaupunkilähetyksessä että Turussa Suoja- ja työkodissa työskennellyt sisar Hanna Mellberg ja harjoittelija Aliina Salminen aloittivat työt kesäkuun alussa 1897. Helsingin Kaupunkilähetys oli aloittanut virallisen toimintansa palkkaamalla jo vuonna 1883 diakonissa Cecilia Blomqvistin jatkamaan jo aiemmin aloitettua kaupunkilähetystyötä. Blomqvist oli muutamaa vuotta aiemmin työskennellyt Rauman seurakunnassa yksityisillä testamenttivaroilla. Turussa samantapainen diakoniatyö käynnistyi vuonna 1895, jolloin helsinkiläiset ”lainasivat” Blomqvistin vuodeksi Turkuun käynnistämään diakoniatyötä Turun Kaupunkilähetyksessä. Helsingin Diakonissalaitos ohjasi kokeneita, kaupunkilähetystyötä tehneitä diakonissoja aloitteleviin kaupunkilähetysiin. Näin siirtyi myös työtapoja, yhteyksiä ja ideoita yhdistyksestä toiseen.
61

Fontell, joka oli ollut kahden lapsen yksinhuoltajaisä, meni naimisiin opettaja Olga Sumeliuksen kanssa helmikuussa 1898. Heille syntyi samana vuonna ensimmäinen lapsi. Diakonissaharjoittelijaa ei ollut enää vuonna 1899, joten Hanna Mellberg joutui hoitamaan koko kaupungin diakoniatyön yksin.⁶²

⁵⁹ Vrt. Malkavaara 2007, 100 oletus diakonissalaitoksesta toiminnan organisoijana sopii kylläkin Helsingin Kaupunkilähetykseen; Kulhia 2008c, 82.

⁶⁰ Kulhia 2008c, 82.

⁶¹ Suominen 1998, 158 Suoja- ja työkoti oli tuomiorovasti Dahlbergin vuonna 1894 käynnistämä; Blomqvistista enemmän katso Hurskainen 2006; vrt. Rinne 2006, 51–54; vrt. Malkavaara 2007, 100 oli luonnollista lähettää kokenut työntekijä uuteen toimipisteeseen; Kulhia 2008c, 83.

⁶² Järventie 1959, 36–39; Kortekangas 1965, 169–170; vrt. Rinne 2006, 54–55 Mellbergin ruotsinkieliset kirjeet; Kulhia 2008c, 83.

Tampereen Tammerkosken itäpuolella sijainneen Kyttälän alueen tuhannet köyhät ja tehtaalaiset oli häädetty 1892 uuden asemakaavatyön ja sitä seuranneen Kyttälän uudelleenrakentamisen tieltä. Osa heistä oli saanut asuinpaikan pohjoisempaa Armonkalliolta ja osa idempää Tammelasta. Vuonna 1890 oli Tammelassa asunut parisataa ihmistä, mutta vuonna 1900 siellä asui jo yli 7 000 henkeä. Tämä ei voinut jäädä Fontelliltakaan huomaamatta, olihan hän mukana myös kaupungin hallinnossa. Syksyllä 1900 Fontell siirsi Mellbergin Tammelaan vuokrattuaan sieltä ison paikan kokoontumissaleineen. Rouva Olga Fontell oli myös nähnyt Tammelan sosiaalisen tilanteen ja oli kiinnostunut sinne laajennettavasta kaupunkilähetystyöstä.⁶³

Suomenkielisten naisten ompelutoiminnasta on mainintoja vasta keväältä 1901. Tällöin Hanna Mellberg alkoi pitää ompelukerhoa Luterilaisen Rukoushuoneen sakastissa köyhille naisille, jotta he voisivat ommella vaatteita omalle perheelleen. Kerhon tehtävänä ei ollut kerätä varoja, vaan päinvastoin se sai diakonissan kautta varoja kankaisiin ja muihin tarpeisiin. Turun Kaupunkilähetys oli aloittanut vastaavan toiminnan keväällä 1893, tosin työtä ei siellä tuolloin vielä johtanut varsinainen diakonissa.⁶⁴

Keväällä 1901 Mellberg toimitti Fontellin pyytämän vuosikertomuksen, joka lähetettiin myös Diakonissalaitokselle. Siinä todettiin seurakuntalaisten tietoisuuden diakonissasta ja hänen työstään kasvaneen. Fontellin kautta tulleiden avustusrahojen yksityiskohtaisesta käytöstä raportoitiin vain hänelle.⁶⁵

Fontell selvitti vuonna 1901 seurakuntakertomuksessa piispalle diakonissan olevan kaupunkilähetystyötä tekevän yhdistyksen palveluksessa. Piispa Råbergh tunnusti kannatti diakoniaa erityisesti yhdistysten tekemänä.⁶⁶

Fontellin anoppi, kauppiaanleski Maria Sumelius oli maaliskuussa 1903 antanut toimintaan 5 000 markkaa, ehkä rohkaisuksi toisen varsinaisen diakonissan ottamiseksi. Kun lisäksi tulivat tehtaiden lahjoitukset, ompeluseuran tulot ja seurakunnan diakonaattirahaston maksuosuus, oli kaupunkilähetyksellä vuoden lopussa pankissa yli 7 000 markkaa. Menot pyhäkouluineen olivat vuonna 1903

⁶³ Vrt. Markkola 2002, 113; Kulhia 2008c, 84.

⁶⁴ Vrt. Rinne 2006, 180–181; Myllykylä 2007, 55; Kulhia 2008c, 84.

⁶⁵ Kulhia 2008c, 84.

⁶⁶ Mustakallio 2001, 54; Kulhia 2008c, 83.

alle 2 000 markkaa.⁶⁷

Diakonissojen piirityö alkoi vuoden 1903 lokakuussa, kun Olga Blom (myöhemmin Saraja) lähetettiin Tampereelle. Turussa piirijako kahdella työntekijällä oli alkanut edellisenä vuonna, ja 1903 sinne palkattiin kolmas diakonissa.

⁶⁸

Ensimmäiseen 11 vuoteen seurakunta ei ollut osallistunut kaupunkilähetystoimintaan edes kolehtia antamalla. Erityisesti vuoden 1869 kirkkolain kirkkoneuvostolle tarjoama aktiivinen rooli toiminnan ohjaamisessa, jota olisi voinut toteuttaa diakoniassa ja pyhäkoulussa, oli Tampereella jäänyt pitkäksi aikaa kuolleeksi kirjaimeksi. Seurakunnan diakoniapäätöksen myötä (1896) oli aloitettu kolehtien kantaminen diakonaatin hyväksi. Tosin ne olivat vuositasolla vain muutamia satoja markkoja, joten aiempien vuosien käyttämättömät kolehdit tulivat käytetyiksi diakonissan palkkaukseen osallistuttaessa. Lisäksi rahaa kerättiin osaksi suoraan Diakonissalaitoksen hyväksi.⁶⁹

Fontell ei ilmeisesti luottanut seurakunnan kykyihin eikä tahtotilaan diakonia-asiassa. Tamperelainen lähetystyön merkkihenkilö Maria Turkki oli ehdottanut Fontellille, että kirkossa voisi kerätä kolehtia kaupunkilähetystyölle. Fontell oli vastannut kaupungin varakkaiden naisten kyllä pitävän työn liikkeellä. Maria Sumeliuksen puoliso Gustaf Sumelius ansaitsi 54 kertaa enemmän kuin Messukylän isopalkkainen kirkkoherra.⁷⁰

Fontell oli ollut mukana Tampereen Luterilaisen Rukoushuoneyhdistyksen perustamisessa vuonna 1891, jolloin hänet valittiin yhdistyksen puheenjohtajaksi. Yhdistyksen vuonna 1894 kaupungin taloudellisella tuella valmistunut Tampereen Lutherilainen Rukoushuone tuli myöhemmin Hannulan herätykselle yhdeksi tukikohdaksi sekä tamperelaisen, erityisesti luterilaisen hengellisen järjestöelämän toimipaikaksi. Fontell olisi halutessaan voinut perustaa yhdistyksen kaupunkilähetystyksen ympärille Helsingin ja Turun tapaan, mutta Tampereen seurakunnan hallinto, Rukoushuoneyhdistys, kaupungin luottamustoimet, kirkolliskokoukset ja säätyvaltiopäivät riittivät hänelle. Fontell oli kaiken työnsä

⁶⁷ Kansanaho 1960, 345–346 Fontell itse lahjoitti Sortavalan diakonilaitokselle 20 000 markkaa tuohon aikaan; Kulhia 2008c, 84.

⁶⁸ Metsäkylä 2007, 58; Kulhia 2008c, 84–85.

⁶⁹ Kulhia 2008c, 85.

⁷⁰ Kortekangas 1965, 158; Rasila 1984, 605; Kulhia 2008c, 85.

lisäksi kuormitettu yksityiselämässäänkin läheisten sairauksien ja useiden kuolemantapausten vuoksi.⁷¹

Kaupunkilähetystyo, erityisesti sen pyhäkoulut ja diakoniatyo, oli Tampereella käynnissä melko samalla tavalla ja aikataululla kuin Helsingissä ja Turussa, tosin varsinaista yhdistystä ei ollut tarvittu. Kaupungin rouvasväki kykeni varsin hyvin hankkimaan tarvittavat varat ja enemmänkin, olihan naisilta tullut aloitekin tähän toimintaan. Virikkeet toimintojen käynnistymiseen tulivat Helsingistä ja Turusta. Vaikka Tampereella vapaakirkollisten kanssa tehtiinkin yhteistyötä monella saralla, pyhäkoulutyö ja diakonia olivat rinnakkaisia vapaakirkollisten vastaavien ilmiöiden kanssa eikä niiden jäljittelyä tai jälkijättöistä reagoitua, jopa osin edellä näitä. Fontell oli tietoinen diakonian seurakunnallisesta luonteesta, mutta halusi pitää sen johdon kuitenkin irrallaan kirkkoneuvostosta, joka ei pystynyt riittävästi rahoittamaan diakoniaa diakonaattirahastolla. Vuoden 1896 alusta suurin osa kirkkokolehdeista kerättiin diakonaattilaitokselle, mutta tulot olivat vaatimattomia. Tuohon aikaan ei ollut yleistä rahoittaa diakoniaa talousarviolla, kuten myöhemmin ryhdyttiin tekemään monin paikoin.⁷²

1.4.2. Institutionaalistuminen ja toimintojen monipuolistuminen

Fontell oli toiminut vt. kaupunginsaarnaajana vuodesta 1886 alkaen ja tässä oli virassa siis Tampereen seurakuntatyön johtaja. Messukylän kirkkoherran kuoltua vuonna 1903 Fontell toimi Messukylän vt. kirkkoherrana vuoden ja sen jälkeen tästä irtaantuneen Tampereen seurakunnan vt. kirkkoherrana. Vuonna 1904 Fontell hävisi politisoituneen kirkkoherranvaalin Oulun tuomiorovasti Waldemar Wallille (v:teen 1906 Wallin), joka astui virkaansa keväällä 1905. Fontell päätti lähteä muualle Tampereen vaalin jälkeen ja tuli valituksi Espoon kirkkoherraksi syksyllä 1906.⁷³

Seurakunnan avustusta ei maksettu diakonisojen ylläpitoon vuonna 1906 lainkaan. Diakonisojen ylläpitokulut ja pyhäkoulun 25-vuotisjuhlat hoidettiin vuosien mittaan kertyneillä pankkitalletuksilla. Taloudellisen vastuun siirto

⁷¹ Kulhia 2008c, 85.

⁷² Rinne 2006, 247–253; vrt. Laine 2006, 68–69; Kulhia 2008c, 85–86.

⁷³ Mustakallio 1997, 129–137; Sumelius 2005, 46; Kulhia 2008c, 87.

ajoittui tähän, sillä diakonissojen palkat ja vuokrat maksettiin poikkeuksellisesti seurakunnan tileiltä tammi-syyskuun ajalta vuonna 1907.⁷⁴

Uusi kirkkoherra Waldemar Walli ryhtyi organisoimaan kaupunkilähetystyötä. Tieto Fontellin lähdöstä Espoon kirkkoherraksi keväällä 1907 vaati toimenpiteitä kaupunkilähetystoiminnan, diakonian ja pyhäkoulutyön säilyttämiseksi. Kirkkoneuvosto kehotti lokakuussa 1906 papistoa ottamaan nämä työt hoitoonsa.

75

Säännöt laadittiin syksyllä 1906 ja yhdistys perustettiin toukokuussa 1907. Tätä ei rakennettu aiemmin mainitun ruotsinkielisen ompeluseuran ympärille, vaan siihen rekrytoitiin ihmisiä laajemmalta. Yhdistysmuotoon järjestäytyminen kävi samaan tapaan kuin vuosia aiemmin Helsingissä ja Turussa. Tampereen Kaupunkilähetys perustettiin tavallaan siinä vaiheessa, kun säännöt oli hyväksytty yhdessä ja anomus allekirjoitettu senaatin käsittelyä varten 22.11.1906:

Täten rohkenevat allekirjoittaneet, jotka useampain samanmielisten kanssa ovat päättäneet perustaa Tampereen kaupungin sisälähetystoimen, syvimmässä alamaisuudessa anoa myötäliitettyjen Tampereen Kaupunki-lähetysten sääntöjen armollista vahvistamista.

Allekirjoittajina olivat Tampereen kirkkoherra Wald. Walli, pastori Elias Hyytiäinen, pastori Kustaa Hallio, pastori Allan Öhrbom, vapaaherra E.S. Yrjö-Koskinen, rouva Sofia Länkelä ja rouva Selma Walli. Hakemukseen liitetyn valtakirjan todistajina toimivat Hanna Nieminen ja Lydia Mattila. Senaatti tosin ilmoitti, ettei sääntöjä enää tarvinnut hyväksyttää ennen perustamista, vaan sille riitti, että yhdistyksen tarkoitukset eivät olleet vastoin lakia tai hyviä tapoja.⁷⁶

Pastori Kustaa Hallio oli ehtinyt perustaa Tampereen Kaupunkilähetys-lehden omissa nimissään loppuvuonna 1906. Lehden toisessa varsinaisessa numerossa (12.1.1907) oli kirjoitus *Mitä Kaupunkilähetys tahtoo? I*. Tästä alkoi kirjoitus-

⁷⁴ KA HDL Ba6 Sisarten työluettelo; TKLA Tammerfors Stadsmissions Räkenskaper; TKLA Tfors Stadsmissions Kassabok 1900–1913; Sumelius 2005, 46 Fontell aloitti Espoossa 1.5.1907.

⁷⁵ TSA II Cb 1 Treen srk kn 31.10.1906 § 4.

⁷⁶ KA SA TO KirkT Dc 98 Päätöskonseptit 1907 15.6.1907; TKLA Alkuperäinen anomus Keisarilliselle Senaatille osoitettu, sinne toimitettu 28.11.1906 lähetevihko ja hakijoille 15.6.1907 palautettu alkuperäisine hakemuspapereineen ja hakijoiden sineteillä varmistettuna N: 3334/516 S.D. 371/150 Kirk.T. 1906 Asiakirjan allekirjoittajat olivat päivänneet sen 22.11.1907, mutta se oli saapunut Senaatin kirjaamoon 26.11.1906, sieltä Kirkollisasiain Toimistoon 28.11.1906. Tuomio-kapitulikin oli asiakirjaan allekirjoitusajaksi merkinnyt 12.12.1907, diaarissa silti 1906, vaikka asia palasi vielä joulukuussa 1906 Senaattiin. Alkuperäinen hakemus sääntöjen hyväksymisestä allekirjoittajien sinettilakkoineen ja Senaatin vastauksineen löytyi Tampereen Kaupunkilähetysten arkistosta syksyllä 2006; vrt. Mustakallio 1997, 154–155; Kulhia 2008a, 40–41.

sarja, joka esitteli Kaupunkilähetyksen sääntöjä ja toiminnan teologiaa.⁷⁷

Kaupunkilähetyksen tahto ensi sijasta antaa hengellistä ja ruumiillista hoitoa kärsiville ja eksyneille -- Vielä tahto Kaupunkilähetyksen harjoittaa Jumalan sanan mukaan järjestettyä sairaiden ja köyhäin hoitoa. Sen vuoksi se seurakuntaan asettaa diakonissoja ja tarpeen mukaan myös diakooneja, katulasten kaitsijoita, maallikkosaarnaajia y.m. Myöskin se tahto etsiä langenneita ihmisraukkoja, jotka usein ovat kaikkein ylenkatseen ja halveksimisen esineenä, ja joitten osaksi tulee niin kovin vähän sitä rakkautta, joka ”kaikki peittää, kaikki uskoo, kaikki toivoo, kaikki kärsii”. -- Vaan siinä työssä se tarvitsee seurakuntalaisten avustamista. Itse kukin voi olla myötä tässä työssä. Sinäkin, lukijani, olet tähän työhön kutsuttu. Joka voi jotakin tehdä, mutta ei sitä tee, hänelle se on synti. Jeesus rakasti sinua kuolemaan asti, että sinä nyt rakastaisit ja palvelisit lähimmäistäsi.⁷⁸

Säännöt kaupunkilähetystyötä varten oli siis jo painettu ja jaettu kirkkokansalle lehden välityksellä kuukausia ennen uuden perustamiskokouksen järjestämistä toukokuun lopulla 1907. Asiaa puuhanneille oli ilmeisesti selvinnyt, että yhdistyksen voisikin perustaa ilman sääntöjen ennakkotarkastusta. Tässä vaiheessa oli käynnissä poliittisesti suojele aikakausi suurlakon pehmitettyä Venäjän keskusjohdon otetta suomalaisista.

Kaupunkilähetyksen oli kärsinyt ilmeisesti oman kokoontumistilan puutteesta. Kaupunkilähetyksen toimintaa esitellessä kirjoitussarjassa ilmeisesti Walli (nimim. W) toteaa huoneustojen puutteen hankaloittavan kaikkein eniten toimintaa. Hänellä oli tieto, että kaupunkilähetykselle oltiin saamassa oma koti muutama muun kristillisen yhdistyksen kanssa. Tampereen Nuorten Miesten Kristillinen yhdistys (NMKY) olikin kerännyt pientä rakennusrahastoa. Kaupunkilähetyksen, Tampereen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen (NNKY) ja NMKY:n yhteisenä haaveena oli perustaa kansainvälisten esikuviansa mukaisesti raittiusperiaatetta noudattava matkailijakoti, jonka yhteydessä olisi kokoontumistiloja omalle toiminnalle. Etsittiin siis tietoisesti hotellia tai vastaavaa.⁷⁹

Tampereella oli käyty poliittista taistelua väkijuomien myynnin ja anniskelun sallimisesta. Marraskuun 1905 suurlakon yhteydessä valtuuston piti jälleen kieltää myynti väliaikaisesti. Vuonna 1907, kun oli saatu yleisellä äänioikeudella valittua ensimmäinen eduskunta, raittiusaate oli levinnyt jo kaikkiin puolueisiin. Tämä yleisvaltakunnallinen poliittinen kehitys johti siihen, että Tampereen kaupungin-

⁷⁷ Vrt. Mustakallio 1997, 155–156; Kulhia 2008a, 40–41.

⁷⁸ Tampereen kaupunki-lähetyksen n:o 2, Tammik.12 p. 1907; Tampereen kaupunki-lähetyksen n:o 3, Tammik.19 p. 1907.

⁷⁹ TSA Paananen 1964, 27–28; Tampereen kaupunki-lähetyksen n:o 5, Helmik. 2 p. 1907. Kirjoittaja vetoaa jokaiseen lähetyksen harrastajaan, että tätä tukisi. Lisäpainona hän mainitsee Perkeleen koettavan tätä työtä ehkäisevän, herättämällä epäluuloja ja eripuraa. Mikä tämän purkauksen taustalla oli, on vielä selvittämättä.; Hakala 1957, 6-7; Kulhia 2008a, 42–43.

valtuusto päätyi kieltämään keväällä 1907 jälleen väkijuomien myynnin.⁸⁰

Tampereelle asetettu kunnallinen kieltolaki oli ratkaiseva Kaupunkilähetysten tulevaisuudelle. Ravintoloitsija J.N. Bauer menetti anniskeluoikeutensa omistamassaan hotelli Vaasassa. Bauer tarjosi liikettään kolmelle kristilliselle yhdistykselle ottamalla yhteyttä helluntailauantaina pastori E. Hyytiäiseen, joka oli NMKY:n puheenjohtaja. Hyytiäinen kääntyi nopeasti kirkkoherra Wallin ja NNKY:n puheenjohtaja Sofia Länkelän puoleen. Walli ja Hyytiäinen sopivat hotellikaupat omiin nimiinsä ja kokonaan velaksi siksi aikaa kunnes heidän taustajärjestönsä ehkä hyväksyisivät kaupat ja ehdittäisiin perustaa yhtiö hallinnoimaan hotelliliikettä. Nimi ”Emmaus” oli NNKY:n puheenjohtajan Sofia Länkelän idea.

81

Walli piti Tampereen Kaupunkilähetystä varten nopeasti kokouksia. Hän oli tottunut hallintomies jo Oulun- vuosiltaan. Osakeyhtiö Emmaus perustettiin 27.5.1907 ja Tampereen Kaupunkilähetysten tämänkertainen perustava kokous oli kutsuttu kokoon seuraavaksi päiväksi. Perustamisaie oli kirjattu jo edellisenä syksynä ja senaattiin lähetetyt säännöt oli painettu kevään mittaan Kaupunkilähetyslehdessä tamperelaisen kirkkokansan perehdyttäväksi. Tällä 28.5.1907 pidetyllä kokouksella haluttiin ilmeisesti saada tehtyä pöytäkirja itse perustamisesta. Säännöt hyväksytyään kokous ryhtyi valitsemaan johtokuntaan jäseniä. Kokousväki halusi valita johtokuntaan kolme naista ja kolme miestä viran puolesta jäseniksi kuuluvien pappien lisäksi. Tämä sukupuolikiintiö jäi varsinaisesti kirjaamatta sääntöihin, mutta sitä noudatettiin jossain määrin vuosikymmenien ajan. Kirkkoherra Walli pyysi yli 20 vuotta toiminutta ruotsinkielisten naisten ompeluseuraa muodostamaan nelihenkinen toimikunnan, joka asioisi yhdistyksen kanssa.⁸²

Walli toimi Kaupunkilähetysten puheenjohtajana vuodesta 1907 vuoteen 1909, jolloin hänet valittiin Porvoon tuomiokapitulin asessoriksi. Siihen aikaan asessorit muuttivat tehtäviensä hoitamiseksi tuomiokapitulin toimipaikalle ja palkkasivat itselleen sijaisen varsinaiseen virkaansa. Wallin asessorivuosina 1909–1915 hänen sijaisenaan niin kirkkoherranvirassa kuin Kaupunkilähetysten puheenjohtajana toimi Lontoossa merimiespappina ja Helsingin Kaupunkilähetysten

⁸⁰ Kaukovalta 1934, 88–94; Kulhia 2008a, 42–43.

⁸¹ Sinisalo 1938, 4-7; Hakala 1957, 35; vrt. Mustakallio 1997, 155 alaviite 96 nimen keksijästä; Kulhia 2008a, 43–41.

⁸² Kulhia 2008a, 44.

palveluksessa ollut pastori Arwid Wallenius. Merimiespappina hän oli tutustunut hyvin myös Lontoon Kaupunkilähetyksen toimintaan. Wallenius oli ollut jo vuoden 1908 Tampereen Kaupunkilähetyksen sihteerinä sekä varapuheenjohtajana ja tutustunut näin paikalliseen toimintaan. Hän oli puheenjohtajana uudelleen myös vuosina 1918–1919 Wallin sairastuttua ja pastori Kaarlo Heikki Seppälä oli sihteerinä vuodet 1909–1914. Hänen jälkeensä sihteerin tehtävät annettiin vuosiksi 1914–1918 pastori Arttu Akseli Albin Ahoselle, joka sai myös rahastonhoitajan vastuullisen tehtävän samoiksi vuosiksi. Pastori Kustaa Hallio oli hoitanut taloutta virallisen yhdistyksen alkuvuodet 1907–1914.⁸³

Hallion perustama *Tampereen Kaupunki-lähetys*-lehti vaihtoi nimensä *Sunnuntaitervehdykseksi* adventtina 1909. Lehdessä oli sunnuntain saarnatekstin selityksen lisäksi muita hartauskirjoituksia. Lehteen painettiin myös pikku-uutisia että ilmoituksia Kaupunkilähetyksen ja muiden kristillisten yhdistysten toiminnoista. Sikäli sitä saattoi luonnehtia luterilaisen kirkon ja sitä lähellä olevien hengellisten ryhmien ja järjestöjen äänenkannattajaksi. Takasivulla oli myös niukasti kirjattuna Tampereen kirkkojen jumalanpalvelus- ja muut vuorot, joita julkaistiin myös seudun päälehdissä. Lehden jokavuotiset tappiot maksoi Kaupunkilähetys, sillä katsottiin noin 1 800 kappaleen painoksen olevan hyvää lehtilähetystä. Hallion siirryttyä Mäntsälän kirkkoherraksi vuonna 1916 lehti siirrettiin virallisesti Kaupunkilähetyksen nimiin. Arwid Wallenius toimitti lehteä vuoteen 1918 asti. Tämän jälkeen päätoimittajaksi tuli K.H. Seppälä, joka kirjoitti lehteen myös nimimerkillä ”Kirkkomies” esittäen mielipiteensä ikään kuin olisi vain tavallinen kirkossakävijä.⁸⁴

Puheenjohtajan lisäksi Kaupunkilähetyksessä oli myös vapaaehtoisella sihteerillä melko paljon muitakin velvoitteita kuin pöytäkirjan pitäminen, sillä hän useimmiten vastasi monien päätösten toimeenpanemisesta. Kun K.H. Seppälä toimi Kaupunkilähetyksen sihteerinä, saattoivat pöytäkirjat jäädä pariin kertaan lähes vuodeksikin pitämättä vuosina 1912–1914. Tästä syystä tuon ajan tapahtumien seuraaminen Kaupunkilähetyksen osalta on varsin vaikeata.⁸⁵

Tästä eteenpäin sihteerille ryhdyttiin maksamaan palkkiota. Hänen tehtä-

⁸³ Päivänsalo 1931, 78; Mustakallio 1997, 160–161, 166; Silfverhuth 2007a, 63; Kulhia 2008a, 44–45

⁸⁴ Silfverhuth 2007b, 86; Kulhia 2008a, 45..

⁸⁵ Seppälä 1958, 100–103; Kulhia 2008a, 45.

viinsä kuului järjestää ja johtaa diakoniatyöntekijöiden toimintaa ja pyhäkoulu-työtä, toimeenpanna kuukausittain yleinen iltama Kaupunkilähetyksen hyväksi, toimittaa vuosikokoukseen toimintakertomus, olla rahastonhoitajana ja hoitaa johtokunnan kokousten sihteerin tehtävät.⁸⁶

Tampereen Kaupunkilähetyksen ja seurakunnan välillä on väitetty olleen vain veteen piirretty viiva. Näin asia kuitenkin ei ollut. Seurakunnan papit olisivat voineet halutessaan ottaa toiminnan ja päätöksenteon kokonaan omiin käsiinsä yhdistyksen saatua sellaisen mahdollistavat säännöt 1907 alkaen. Toiminnan muodollinen johtaja oli pitkään joku seurakunnan papeista. Seurakunnan papit eivät kuitenkaan osallistuneet enemmistönä Kaupunkilähetyksen johtokuntaan, vaan muutama pappi kerrallaan oli aktiivisesti hallinnossa mukana. Päätöksenteko kaupunkilähetyksen piirissä oli varsin itsenäistä. Siinä varsinkin naiset pääsivät osallistumaan heti toiminnan alusta asti niin ideoijina kuin toimijoina.⁸⁷

Arwid Walleniuksella oli hyvät tiedot englantilaisesta sisälähetyksestä ja hän osasi tuoda Tampereen Kaupunkilähetykseen näkemyksiään ja tietojaan helsinkiläisestä toiminnasta. Hän oli tullut myös Suomen Pyhäkouluyhdistyksen hallitukseen jo vuonna 1899 ja toistamiseen 1909. Pyhäkouluihin riitti tulijoita, eivätkä TKL:n omat eivätkä vuokratilat riittäneet. Vuodet 1907–1915 olivatkin tampere-laisen pyhäkoulun kulta-aikaa, osallistujia oli vuosittain jo 1 400-1 800.⁸⁸

Pyhäkoulu kasvatti pyhäkoululaisista aikaa myöten uusia opettajia, joita oli parhaimmillaan yli 70. Uskollisimmat pyhäkoulunopettajat olivat tehtävässään kymmeniä vuosia. Lauantai-iltaisissa valmistuskokouksissa opettajat vuorollaan olivat valmistaneet tekstejä ja kertomuksia sekä pitivät toisilleen mallitunteja. Heidän joukossaan toimi varsin monenlaisia ihmisiä, niin Tampereen Reaalilyseon rehtori, vapaaherra ja valtiopäivämies E.S. Yrjö-Koskinen kuin tehtaan työmiehiä ja nuoria tyttöjä. Kaupunkilähetys piti kulloinkin palveluksessaan olleita diakonisseja ja diakoneja myös pyhäkoulunopettajina. Kesälläkin opettajat kokoontuivat joka sunnuntai Emmaukseen rukoukokouksiin. Pyhäkouluopettajien kokouksista oli pidetty pöytäkirjaa 7.11.1914 alkaen. Syksyllä 1915 pyhäkoulunopettajat perustivat *Tuik*e-nimisen käsinkirjoitetun lehden, jossa oli sekä

⁸⁶ Kulhia 2008a, 46.

⁸⁷ Vrt. Järventie 1959, 59; vrt. Jutikkala 1979, 290; vrt. Mustakallio 1997, 156 Nämä nojasivat Järventien päättelyyn; Kulhia 2008a, 46.

⁸⁸ Kulhia 2008a, 47.

hartaudellista että opetuksellista ainesta. Siihen kirjattiin lisäksi muisteluita, tapahtumia ja runoja.⁸⁹

Ilmapiiri oli erityisen jännittynyt vuonna 1917 ja jotkut pyhäkoululaiset jättäytyivät pois kotien kirkonvastaisuuden vuoksi. Kevät 1918 oli kapinan ja sitä seuranneen sotatilan vuoksi katkonainen ja muutenkin murheellinen jakso pyhäkouluille. Pyhäkoulujen vetäjät päättivät kokouksessaan 2.2.1918 keskeyttää toiminnan kansakouluilla pidetyissä pyhäkouluissa silloisen tilanteen vuoksi. Seuraavassa on *Tuik*e-lehdessä keväällä 1918 ollut kirjoitus:

Joskus tuntuu sunnuntaikoulussa olo erittäin ihanalta. Tuntuu aivan kun Herran siunaus ja rauha asuisivat sydämissä. – Tällainen ihana hetki oli meillä maalisk. 17 pnä jolloin pidimme s.koulun ulkona syystä kun yleisen epäjärjestyksen tähden oli koulut sulettu. Paljon oli lapsia kerääntynyt kouluun. Olivat pahoillaan arkikoulun sulkemisen tähden ja vielä kun ei pääse edes pyhäkouluun. kysyin miksi he eivät arkikoulun aikana tule pyhäkouluun. Tähän kysymykseen toivat lapset esiin erilaisia syitä. useimman esteenä oli maitojonossa seisominen. Eräs pikku Kerttu kertoi kertoi isänsä kuuluvan punakaartiin ja olevan jumalan-kieltäjän ja että isä kieltää häntä menemästä s.kouluun. Säälän Kerttua. Sanoin hänelle ettei hän vaan tottelemattomuudellaan tai jollakin muulla tavalla kiellä hyvää Jumalaa. Kehoitin häntä usein rukoilemaan isän puolesta, että Jumala varjelisi häntä kuolemasta. -- Näin yhdessä ollessamme avaran sinen alla ei meitä mikään häirinnyt, ei naapuripitäjistä kuuluva tykkien jyske, eikä vartioistossa olevat miliisit.⁹⁰

Kun Tampereen Kaupunkilähetys oli virallisesti perustettu ja hotelli Emmaus aloittanut toimintansa, päätettiin hankkia diakoni. Sortavalan diakonilaitoksen käynyt August Reinhold Hurme palkattiin syyskuussa 1907. Diakonilaitoksen johtaja Otto Aarnisalo laati diakonin työohjelman kirkkoherra Wallin kanssa.⁹¹

Diakonin työpäivä alkoi aamulla kello 8-10 sairaita tapaamalla ja lukemalla heille, kuten ensimmäisen raamattunaisenkin työnä oli. Seuraavaksi päivällä hänen tuli tehdä etsivää työtä kaduilla ja kodeissa, iltapäivisin olla lasten kanssa tarjoamassa heille leikkejä, pelejä ja harrastuksia. Lauantaisin diakoni piti mainittua rippikoulun esiopetusta ja sunnuntaisin pyhäkoulua. Tehtäviin kuului lisäksi vähän talonmiehen ja kiertävän kirjamyynnin tehtäviä. Toimenkuvaa hieman tarkistettiin työmahdollisuuksien selvittyä.⁹²

Kahden vuoden vaiheikkaiden kokemusten jälkeen päädyttiin palkkaamaan toinenkin diakoni. Nämä jakoivat kaupungin kahteen toimintapiiriin, joissa varsin-

⁸⁹ TSA Tampereen Kaupunkilähetysten pyhäkoulutoimi 1914–1930; Kulhia 2008a, 46–47 *Tuik*e-lehdet ovat TSA:ssa; vrt. Järventie 1959, 57–58 Järventie oli luullut *Tuik*e-lehtien kokonaan kadonneen.

⁹⁰ TSA *Tuik*e-lehti n:o 1, 4:s vuosikerta 1918; Kulhia 2008a, 48.

⁹¹ Kulhia 2008a, 49.

⁹² Kulhia 2008a, 49.

kin poikatyö erilaisine työ- ja askartelukerhoineen menestyi. Toisena diakonina toimi Juho Wirtanen. Pula-aikana perustettiin miehille ja naisille työpajoja ja piirejä, joissa valmistettiin erilaisia perustarvikkeita, kuten vaatteita ja kenkiä. Kesätoimintaan kuuluivat vene- ja onkiretket. Vuonna 1909 oli jo 300 poikaa kerhotoiminnan parissa. Diakonit kävivät usein myös heidän kodeissaan tutustumassa oloihin. Varsinaiset avustukset ja sairaanhoito tulivat diakonissojen kautta.

Diakonien palkkataso oli heikko, ja he ottivat itselleen erilaisia talonmiehen ja jopa kirkonkellonsoittajan sivuvirkoja pystyäkseen elättämään perheensä. Loppuvuonna 1917 molemmat diakonit siirtyivät muihin töihin, eikä Kaupunkilähetys varsinkaan kansalaissodan jälkeen palkannut enää kokopäiväistä poikatyöntekijää. Diakoni Hurme ja hänen vaimonsa jatkoivat Kaupunkilähetyksessä kuitenkin vapaaehtoisina pyhäkoulunopettajina.⁹³

Ensimmäisen maailmansodan aikana vuosina 1914–1918 Tampereen kaupunki joutui osaltaan kantamaan vastuuta asukkaistensa elintarvikkeiden ja polttopuiden saannista ja jakelusta. Yksi keino auttaa oli vuokrata puutarhatilkkuja kaupunkilaisille omatarveviljelyä varten. Tämän lisäksi elintarviketoimikunta hankki ruokatarpeita ja polttopuita omakustannushintaan myytäväksi sekä perusti kolme kansanruokalaa.⁹⁴

Pastori Hallio ehdotti johtokunnalle keväällä 1914, että diakonissat järjestäisivät köyhille naisille töitä siten, että he ostaisivat työtarpeita ja koettaisivat toimittaa valmistuneet tuotteet myyntiin. Toiminnan mahdollisten tappioiden kattamiseksi käytettäisiin yhdistyksen varoja. Vuonna 1915 onnistuttiin järjestämään ompelutyötä noin sadalle naiselle, joista kolmannes oli saanut siitä säännöllisen eläntonsa.⁹⁵

Pastori Hallio näki, että myös kasvaville pojille oli taloudellisen ahdingon aikana syytä järjestää jotain tekemistä, josta heille voisi maksaa palkkaa. Hän ehdotti, että Kaupunkilähetys voisi ryhtyä vastaanottamaan hylättyjä, mutta kunnostettavia vaatteita, huonekaluja ja muita esineitä joita työllistettävät kunnostaisivat myyntiä varten. Johtokunta lähetti diakoni Wirtasen Helsingin Kaupunkilähetykseen oppimaan järjestelyitä. Helsingissä tämä toiminta tunnettiin nimellä Muruko-

⁹³ Hakala 1957, 24; Seppälä 1958, 99–100; Kulhia 2008a, 50.

⁹⁴ Jutikkala 1979, 230–231.

⁹⁵ Kulhia 2008a, 51 Toiminnalla on arveltu olleen vaikutusta kunnallisen työnvälityksen käynnistymiseen Tampereella.

koelma, ja sama nimi otettiin käyttöön myös Tampereella. Helsinkiin Murukokoelma oli tullut vuonna 1911 Helsingin Kaupunkilähetyksen johtajan B.H. Päivänsalon tutustuttua Fr. Bodelschwingin perustamiin työmuotoihin Saksassa, Bielefeldissä.⁹⁶

Bodelschwingh oli perustanut jo vuonna 1891 *Brockensammlung Bethel*-nimisen⁹⁷ kierrätyskeskuksen Jeesuksen sanojen innoittamana: ”Kerätkää tähteeksi jääneet palaset, ettei mitään menisi hukkaan Joh. 6:12”. Kaupunkilähetys käynnisti Murukokoelman Tammelan toimitalossaan Moisionkatu 37 lokakuussa 1914. *Sunnuntaitervehdys* esitteli alkuvuonna 1915 Murukokoelmaa seikkaperäisesti lukijoilleen.⁹⁸

Hallio aloitti miestyön Tammelan kaupunginosassa Bodelschwingin innoittamana. Tämä toiminta oli työseuramuotoista eli ikään kuin miesten ”ompeuseura”, jossa tehtiin helppoja käsitöitä ja kuunneltiin toisinaan myös esitelmää teemalla ”seurakunta ja miehet”. Työseura siirtyi myöhemmin diakoni Wirtasen käsiin.⁹⁹

Murukokoelman yhteydessä järjestettiin suurta huomiota saaneita ”tallukka”-kangasjalkinekursseja suurperheiden kenkätalouden helpottamiseksi. Turun Kaupunkilähetys aloitti vuonna 1916 kierrätystoiminnan samalla *Murukokoelma*-nimellä, Helsingin ja ehkä myös Tampereen esikuvan mukaisesti. Murukokoelman ensimmäisen kauden toiminta päättyi, kun Tammelan toimitalo paloi Tampereen valtauksessa 3.4.1918.¹⁰⁰

Tampereella oli havahduttu lasten terveydellisiin ongelmiin, varsinkin kun kaupungin lapsikuolleisuus oli 1900-luvun alussa maan korkeimpia. Kaupunginvaltuusto harkitsi vuonna 1907 erityisen lastenhoito- eli kasvatustalouden perustamista, mutta tästä ei tullut mitään. Niinpä joukko asiasta huolestuneita kaupunkilaisia perusti Tampereen Lastenhoitoyhdistyksen kesäkuussa 1907. Sen aktiivijäsenissä oli paljon samoja henkilöitä kuin pari viikkoa aiemmin

⁹⁶ Johnsson 1928b, 121–129; Päivänsalo 1931, 2. 89–90, 101; Björkqvist & Kylberg & Stenberg 2003, 50 Tukholman Kaupunkilähetys aloitti saman toiminnan 1920-luvulla, saaden mallin vuonna 1926 Berliinistä Saksasta *Jugendverein Dienst an Arbeitslosen*, Tukholmassa toimi jo ennestään vastaava Pelastusarmeijan *Myrorna*. Tämä on ollut nykyaikaisen kierrätystoiminnan syntyhistoriaa; Ellsel 2003, 32–34; Kulhia 2008a, 51.

⁹⁷ *Brockensammlung* (saks.) on suomeksi murukokoelma.

⁹⁸ Kulhia 2008a, 51.

⁹⁹ Kulhia 2008a, 52–53.

¹⁰⁰ Järventie 1959, 68–69; Lampi 1963, 43; Kulhia 2008a, 53.

perustetussa Kaupunkilähetyksessä. Lastenhoitoyhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin kirkkoherra Waldemar Walli ja sen hallituksen jäseniksi valittiin Kaupunkilähetyksen naisaktiiveista Ida Yrjö-Koskinen, Ilma Sumelius ja Maria Solin. Lastenhoitoyhdistys käynnisti Tampereen ensimmäisen Maitopisaralaitoksen jo elokuussa 1907 Särkänkatu 16:ssa, missä Kaupunkilähetyksen tuli myöhemmin toimimaan. Maitopisarassa jaettiin köyhiksi todistetuille ilmaiseksi ja vähävaraisille halvalla lääkärin määräämiä sterilisoituja maitosekoituksia imeväisikäisille lapsille. Finlaysonin tehdas sekä Puuvillatehdas rakennuttivat Lastenhoitoyhdistykselle lahjaksi erilliset talot Maitopisara-toimintaa varten. Pienten lasten hyvinvointi huolestutti erityisesti kaupungin ylä- ja keskiluokan naisia, jotka paikkasivat eri yhdistyksien kautta julkisen vallan piittaamattomuutta vähäosaisista. Vasta 1920-luvulla kaupunki otti toiminnan vastuulleen.¹⁰¹

Diakonisojen aloitteesta Kaupunkilähetyksen aloitti Tammelassa alle kouluikäisten lasten ruokkimisen vuonna 1915. Tätä toimintaa oli Turun kaupunkilähetyksessä harrastettu vuodesta 1909 alkaen lahjoitusten ja kaupungin avustuksen rahoituksella. Diakonissa Mathilda Hjonin sisko Sandra toimi Turun Kaupunkilähetyksessä. On todennäköistä, että hanke sai mallinsa juuri Turusta.¹⁰²

Kaupunkilähetyksen anoi Tampereen kaupunginvaltuustolta avustusta lastenruokintaan joulukuussa 1914, mutta turhaan. Tampereen kaupunkilähetyksen pöytäkirjoissa ja *Sunnuntaitervehdys*-lehdessä oli kuukausittain merkintöjä yksityisten ihmisten ja järjestöjen tekemistä, melko suuristakin lahjoituksista lasten ruokintaan. Ruuanjakelu laajennettiin myös Amurin puolelle. Lapsille tarjottiin lämmin päiväruoka.¹⁰³

Kesinä 1916 ja 1917 oli ollut NMKY:n ja NNKY:n kanssa yhteisyritys pitää kesäsiirtoloita, mutta näissä Kaupunkilähetyksellä oli vain maksajan rooli. Kaupungissa oli muitakin kesäsiirtoloita ylläpitäviä yhdistyksiä, mutta tulijoita oli runsaasti enemmän kuin tarjolla olleita paikkoja.¹⁰⁴

Suomessa tunnettiin eurooppalainen pikkukirkkoliike, joka näki tarpeelliseksi

¹⁰¹ Andelin 1979, 20–23 Suomessa Maitopisaraita oli v. 1907 myös Helsingissä, Turussa, Viipurissa ja Kotkassa; Kulhia 2008a, 53–54.

¹⁰² Kulhia 2008a, 54.

¹⁰³ Kulhia 2008a, 54 Emil Aaltonen oli ilmoittanut sitoutuvansa antamaan 60 mk/kk diakonisojen työssä käytettäväksi.

¹⁰⁴ Andelin 1979, 33–35; Kulhia 2008a, 55.

saada pieniä, edullisia ja toiminnallisia tiloja kaupunkiseutujen kasvualueiden seurakunnallista toimintaa varten. Pastori Kustaa Hallio oli jo syksyllä 1907 ehdottanut, että Kaupunkilähetys hankkisi toimitalon Amurin kaupunginosasta. Hallio oli osallistunut kesällä 1911 suomalaisten pappien opintomatkaan, jossa tutustuttiin Tanskan pikkukirkkoliikkeeseen. Matkasta julkaistiin runsaasti artikkeleita päivälehdissä ja *Kotimaa*-lehdessä.¹⁰⁵

Amurin rukoushuonehanke siirtyi useasti tuonnemmaksi. Tampereen kaupunki oli antanut vuonna 1908 tontin Amurista ilmaiseksi, jos siihen rakennettaisiin rukoushuone viiden vuoden kuluessa. Vuodet kuluivat ja tonttilahja peruttiin.¹⁰⁶

Väliaikaisratkaisuna päädyttiin lokakuussa 1914 ostamaan talo ja tontti Särkänkatu 16:sta (nykyään Mariankatu). Sihteeri, pastori Ahonen piti saman tien alustuksen seurakuntatalon hankkimiseksi Tammelaan ja ehdotti Moisioinkatu 37:n ostamista. Tässä kiinteistössä oli ollut Kaupunkilähetyksellä eri toimintoja vuodesta 1910 alkaen. Hän vetosi siihen, että ompeluseurat, pyhäkoulut, suunniteltu lasten ruokinta, poikien työlaitos ja Murukokoelma saisivat edes välttävät tilat. Kaupunkilähetyksen yleinen kokous päätti kaupasta vielä samassa kuussa. Kahden viikon sisällä oli Tampereelle saatu kaksi monipuoliseen seurakuntatoimintaan tarkoitettua taloa.¹⁰⁷

Syksyllä 1917 alkoi ilmapiiri kiristyä kaupungissa ja inflaatio vaikeutti kaikkia toimia. Punakaarti oli ryhtynyt aseet kädessä ahdistelemaan kaupunginvaltuustoa ja virkamiehiä sekä pakottamaan koulujakin lakkoonsa mukaan.¹⁰⁸

Kaupunkilähetyksen puheenjohtajan, kirkkoherra Wallin voimat alkoivat ehtyä. Pastori Arwid Wallenius toimi usein Wallin sijaisena. Samoihin aikoihin Kaupunkilähetys joutui taloudelliseen ahdinkoon, sillä Amurin toimitalon korjaushinta ylitti talousarvionsa. Tehtailijat tukivat kuitenkin Kaupunkilähetystä. Emil Aaltonen lahjoitti 15 000 markkaa Amurin seurakuntatalon rakennusrahastoon.¹⁰⁹

Tammikuussa 1918 levottomuudet purkautuivat punakaartin aloittamana aseellisena kapinana ja hallitusvallan kaappaamisena. Kansalaissodan aikana Kaupunkilähetyksen toiminta pysähtyi suurimmaksi osaksi ulkonaliikkumiskieltojen ja

¹⁰⁵ Jutikkala 1979, 671; Veikkola 1980, 88–93; Kulhia 2008a, 55–56.

¹⁰⁶ Kulhia 2008a, 56.

¹⁰⁷ Kulhia 2008a, 56.

¹⁰⁸ Jutikkala 1979, 328–334.

¹⁰⁹ Jutikkala 1979, 331; Kulhia 2008a, 57.

muiden rajoitusten vuoksi. Lasten ruokintakin päättyi ensimmäisen kerran punakaartin ryhdyttyä valvomaan elintarvikkeiden käyttöä Tampereella alkuvuonna 1918. Samasta syystä loppui myös Maitopisara-toiminta.¹¹⁰

Kirkot olivat täynnä kansaa joka ilta. Tampereen piirityksen aikana Kaupunkilähetyksen diakonissat ja kristillisissä piireissä toimineet naiset keittivät ruokaa ja kahvia Aleksanterin kirkossa olleille pakolaisille.¹¹¹

Kaupunkilähetyksen Tammelan toimitalo paloi Tampereen valtauksen yhteydessä 3.4.1918. Pastori K.H. Seppälä ehdotti keväällä 1919, että palaneen talon tonttia tarjottaisiin seurakunnalle, joka voisi rakentaa siihen seurakuntatalon. Tilojen järjestäminen seurakunnan viikkotoimintoja varten jäi kuitenkin Kaupunkilähetyksen tehtäväksi. Tässä oli havaittavissa K. H. Seppälän linjaus, että seurakuntatalojen tulisi olla nimenomaan seurakuntien käsissä. Hän oli solidaarisempi seurakunnalle kuin Kaupunkilähetykselle.¹¹²

Yksityistä rahoitusta riitti edelleen Kaupunkilähetykselle, vaikka alkuperäiset rahoittajat olivatkin pienentäneet lahjoituksiaan. Seurakunta oli ryhtynyt myöntämään säännöllisiä talousarvioavustuksia toiminnalle ja Emmaus tuotti säännöllistä taloudellista tukea toiminnalle.¹¹³

1.4.3. Laitoksien ja vakiintumisen kausi

Vuoden 1918 sodan jälkiseuraukset olivat henkisesti ja aineellisesti raskaat. Maassa oli kurjuutta ja työvoimapulaa, sekä 25 000 lasta vailla ehjää perhettä. Punaisten hätää lievitettiin lähinnä lastensuojelutoimenpiteillä, jotka olivat osittain erilaisia kuin valkoisiin orpoihin kohdistuneet. Työväenliike arvosteli punaorpojen sijoittamista yksityisiin lastenkoteihin ja porvarillisiin perheisiin. Heidän mielestään vaarana oli uskonnollinen ja porvarillinen kasvatus.¹¹⁴

Maan sisäinen muuttoliike voimistui työelämän rakennemuutoksen mukana. Suomen talouselämä alkoi keskittyä teollisuusseuduille, vaikka kaksi kolmasosaa väestöstä olikin vielä maa- ja metsätaloudessa. Vuotuinen talouskasvu saattoi olla

¹¹⁰ Andelin 1979, 26; Rinne 2006, 178–179; Kulhia 2008a, 57–58.

¹¹¹ Sunnuntaitervehdys 19.4.1918 n:o 5.

¹¹² Kulhia 2008a, 58.

¹¹³ Vrt. Rinne 2006, 212, 251–252; Kulhia 2008a, 59.

¹¹⁴ Urponen 1994, 163–167 Valkoisia leskiä ja orpoja varten oli jopa eri lait.

jopa 8 %, mikä oli nopeinta koko Euroopassa. Hallitukset olivat hyvin lyhytikäisiä, eikä siksi varsinkaan sosiaalilainsäädäntö kehittynyt juuri lainkaan Suomessa. Hyvä taloustilanne peitti näkyvistä sosiaalisten turvaverkkojen puutteen.¹¹⁵

Porvoon hiippakunta muutettiin Tampereen hiippakunnaksi 1923 ja sen vastavalittu piispa Jaakko Gummerus alkoi toimia aktiivisesti kristillissosiaalisen settlementiliikkeen hyväksi. Hänen puolisonsa Siiri Gummerus toimi vielä miehensä kuoltuakin pitkään Tampereen Kaupunkilähetyksen johtokunnassa ja ompeluseurassa.¹¹⁶

Kirkkoherra Walli sairasteli kovasti 1910-luvun loppupuolella. Sijaisena toiminut Arwid Wallenius lähti Tampereelta keväällä 1919 ja K.H. Seppälä sai vuoron johtaa seurakuntaa vt. kirkkoherrana ja Kaupunkilähetystä puheenjohtajana. Wallin kuoltua Seppälä valittiin tämän seuraajaksi juuri perustettuun tuomiorovastin virkaan. Yhdistyksen taloudenhoidossa tapahtui suuri muutos vuonna 1919. Pankinjohtaja Emil Enqvist ryhtyi pappien sijaan huolehtimaan taloudesta (1919–1921) ja hänen jälkeensä toimeen astui pankkivirkailija, neiti Helmi Rannikko. Hän pysyi tehtävässään vuosikymmenien ajan.¹¹⁷

Ruotsalainen seurakunta alkoi toimia erillään Tampereen seurakunnasta vasta vuodesta 1928 alkaen. Asia oli periaatteellisesti merkittävä, olihan koko kaupunkilähetystoiminta lähtenyt liikkeelle ruotsinkielisen rouvasväen voimilla. Naiset itse eivät enää halunneet toimia TKL:n piirissä, vaan ilmoittivat liittyvänsä ruotsalaisen seurakunnan diakonaattiompeleuraan.¹¹⁸

Sodan jäljiltä kesällä 1918 lasten tilanne oli kaikkein huolestuttavin. Kaupungissa oli 548 alle 18-vuotiasta sotaorpoa, joista oli yksityisiin koteihin ja lastenkoteihin sijoitettuna 97, maalle oli sijoitettuna noin 300 lasta. Näihin aikoihin oli Tampereella parikymmentä lastenhuoltotoimintaa tekevää yhdistystä. Niiden työn yhdistämiseksi perustettiin vuonna 1919 Lastensuojelukeskus, jota kutsuttiin vaihtelevasti myös Lastenhuoltokeskukseksi. Tampereen rahakamari oli syksyllä 1918 asettanut komitean valmistelemaan esitystä orpojen kasvattamiseksi, sekä maidonjakelutoiminnan, tarhojen ja seimien kunnallistamiseksi. Keväällä

¹¹⁵ Salokangas 1987, 681–689; Urponen 1994, 170–172.

¹¹⁶ Mustakallio 2000, 168; Kortekangas 2005, 390; Kulhia 2008a, 60.

¹¹⁷ Godenhjelm 1927, 279; Kulhia 2008a, 60–61.

¹¹⁸ Kulhia 2008a, 61–62.

1919 komitea ehdottikin kunnallisen lastensuojelulautakunnan perustamista. Tämä toteutui vasta vuonna 1922. Lapset eivät voineet odottaa, joten Kaupunkilähetys kiirehti koko ajan omien toimiansa kanssa. Lastenruokintakin saatiin aloittaa uudelleen syystalvella 1918 vasta elintarvikeviranomaisten annettua luvan siihen. Punaorpojen tulo jo aiemmin apua tarvitsevien lasten lisäksi synnytti huomattavaa tilanteen heikkenemistä, mutta nostatti myös paljon julkista ja yksityistä toimintaa lasten hyväksi.¹¹⁹

Diakonissa Selma Valtonen oli omistautunut lasten asian eteenpäin viemiselle kohdattuaan erään surullisen tapauksen syksyllä 1918. Hän oli lähettänyt hevoskyydillä erään pienen lapsen Rauhaniemen lastenkotiin, kun lapsen äiti oli joutunut sairaalaan. Rauhaniemestä pienokainen oli kuitenkin lähetetty hoitopaikkojen puutteen vuoksi tyhjään kotiin selviytymään yksin. Tämän lapsen kohtalosta kuuleminen järkytti Valtosta syvästi. Hän puhui lastenkodin perustamisesta kaikille mahdollisille ihmisille. Wallenius toi keväällä 1919 johtokunnalle ehdotuksen lastenkodin perustamisesta. Asiaa kannatettiin, mutta toiset pitivät evankeliumin julistamista tähdellisempänä. Hanke oli niin Wallin, Walleniuksen kuin Valtosen lisäksi erityisesti yhdistyksen naisten toiveena, ja sitä valmistelemaan valittiin koulunjohtaja Ellen Cannelinin, rouva Sommersin ja diakonissojen muodostama komitea. Asia eteni huolimatta vastaväitteistä. Tampereen NNKY sai oman lastenkotinsa käyntiin jo 23.11.1919 ja otti sinne parikymmentä sotaorpoa. Kaupunkilähetyksenkin suunnitelmissa oli sotaorpojen auttaminen. Tosin tämä lastenkoti oli tarkoitettu vastaanottokodiksi, jonne lapsi ajateltaisiin sijoitettavaksi esimerkiksi äidin sairauden tai pysyvemmän sijoituspaikan etsinnän ajaksi. Kaupunkilähetyksen lastenkodissa ei tiettävästi ollut sotaorpoja.¹²⁰

Samaan aikaan vireillä ollut Kaupunkilähetyksen kesäsiirtolahanke köyhiä lapsia varten saatiin käynnistettyä omana toimintana. Tarkoituksena oli ottaa sinne 10–15 lasta kerrallaan, kukin erä kuukauden vuorollaan. Sisaret saivat tehtäväkseen huolehtia kesäsiirtolasta kokonaisuudessaan. Toiminnan alettua siirtolassa oli ollut kesäisin 85 lasta kolmessa vuorossa. Diakonissat valmistelivat kovalla

¹¹⁹ Tuppurainen 1972, 12 Ensimmäisen lastensuojelulautakunnan jäsenissä v. 1922 ei näytä olevan TKL:n aktiiveja; Andelin 1979, 26, 29, 32–33 Lastensuojelukeskus lopetettiin 17.3.1922, toiminta ja varat siirrettiin lastensuojelulautakunnalle; Kulhia 2008a, 62; Punaorpojen huollosta ja sen merkityksestä katso Kaarninen 2008.

¹²⁰ Kulhia 2008a, 63 Punaorpoja varten perustettiin useita lastenkoteja ja näihin sai erityistä valtiopuolaa katso Kaarninen 2008.

innolla myös lastenkotia. Sosiaalhallitus oli myöhemmin kesällä myöntänyt 10 000 markan tuen kesäsiirtolaa varten, sillä sinne otettiin myös sotaorpoja. Lisäksi sosiaalhallitus lähetti Kaupunkilähetykselle suuren määrän lastenvaatteita hädänalaisten lasten tarpeisiin. Nämä avustukset riittivätkin suureen osaan kuluista.¹²¹

Lastenruokintaan oli haettu keväällä 1919 lisäavustusta kirkkovaltuustolta ja Naisjärjestöjen Keskuskomitealta eli Tampereen Lastensuojelukeskuksesta, jälkimmäiseltä aluksi turhaan. Tampereen kaupunki myönsi vuoden 1919 kesällä 10 000 markan tuen Kaupunkilähetyksen lasten ruokalatoimintaan sodassa pahasti kärsineellä kosken itäpuolella, mutta edellytti yhteistoimintaa Lastensuojelukeskuksen kanssa.¹²²

Toisinaan hankkeet käynnistyivät ilman johtokunnan virallista päätöstä. Kerran Lastensuojelukeskus oli ottanut yhteyttä ehdotuksellaan johtokunnan jäsenen, rouva Olga Sommersiin. Lastensuojelukeskus pyysi, että lastenruokalan huoneistossa voisi olla lastentarhan lapsia klo 13- 16, jolloin Lastensuojelukeskus palkkaisi henkilön hoitamaan heitä, kunhan saisivat keittiöltä voileipiä ja maitoa. Kohta jo johtokunnalle kerrottiin, että toiminta oli ollut käynnissä jo jonkin aikaa. Amerikan luterilaisten kirkkojen lähettämiä ruokavaroja saatiin tätä lastenruokintaa varten. Vuonna 1919 TKL:n ruokalait tarjosivat liki 6 000 ateriala lapsille. Tätä toimintaa olivat hoitaneet lähinnä diakonissat, mutta mukana oli myös Kaupunkilähetyksen ystäviä.¹²³

Keväällä 1920 tuli ilmi, että kesäsiirtolatoimintaan saataisiin avustusta vain, jos siellä on sotaorpoja. Kaupunkilähetyksen ottikin linjakseen ottaa siirtolaan sotaorpoja, jos heitä vain oli tulossa. Kesäsiirtolatoiminta vakiintui Kaupunkilähetyksen ostettua Teiskon Pohtolasta Vähäsilta-nimisen talviasuttavan kiinteistön syksyllä 1920. Amerikan luterilaisilta kirkkoilta saatiin puolet kauppahinnasta, mikä ratkaisi hankinnan. Rakennuksessa suunniteltiin joskus pidettävän lastenkotiakin talvisin. Yleisin järjestely oli jakaa kesä kolmeen jaksoon, jolloin kesäsiirtolassa oli kussakin vuorossa noin 25 lasta ja siirtolaa johtava diakonissa vaihtui vuorojen

¹²¹ Andelin 1979, 32 Lastensuojelukeskukseksi oli kesäsiirtoloita 1919–21, keskimäärin 98 lasta kesässä; Kulhia 2008a, 63.

¹²² Kulhia 2008a, 64 Johtokunnan jäsen Olga Sommers lupasi hoitaa avustustasiain naisjärjestössä, sillä hän kuului sen komiteaan, mutta avustusta ei tullut.

¹²³ Andelin 1979, 30 Naisjärjestöt olivat T:reen NNKY, Naisyhdistys, Svenska Kvinnoförbundet ja Martta-yhdistys; Kulhia 2008a, 64 Ruuantähteitäkään ei heitetty pois, vaan diakonissojen ehdotuksesta takapihalle hankittiin kaksi vankkaa porsasta lihomaan niillä.

mukana.¹²⁴

Samaan aikaan lastenkodin valmistelut etenivät kaupungissa. Diakonissat olivat perustaneet asiasta kiinnostuneiden kanssa oman ompeluseuran valmistamaan, keräämään ja kunnostamaan vaatteita ja muita tarve-esineitä lastenkotia varten jo samana kesänä. *Sunnuntaitervehdys*-lehdessä vedottiin seurakuntalaisiin ja keräyslistat kiersivät kaupunkia. Tampereen Pellavatehdas lahjoitti pikaisesti 5 000 markkaa lastenkotia varten. Johtajattareksi valittiin diakonissa Marianna Hanula.¹²⁵

Kymmenpaikkainen lastenkoti aloitti marraskuussa 1920. ”Ompeluseura lastenkodin hyväksi” oli jo muodostunut vakituiseksi toimintamuodoksi, joka säännöllisesti varusti lastenkotia. Seuraavana keväänä saatiin lastenkodin yhteyteen avattua Amurin lastenruokala uudelleen.¹²⁶

Vuonna 1922 valtion sosiaalihallinnon tuet lastenkodille nousivat huomattavasti uuden kasvatustaitosten valtionapulain ansiosta. Pian kuitenkin sosiaalishallinto lakkasi tukemasta kesäsiirtolaa, sillä se ei ollut sen lakisääteisesti tuettavaa toimintaa. Valtio varoitti keväällä 1926 Kaupunkilähetystä etukäteen siitä, että sosiaalishallinnon lastensuojelun määrärahat olivat pienenemässä seuraavana vuonna. Tämä ei kuitenkaan aiheuttanut Kaupunkilähetysten lastensuojelutoiminnan merkittävää supistamista.¹²⁷

Lastensuojelulautakunnan johtaja Alpo Lumme esitti keväällä 1926 pastori Kristian Tammion kautta, että Kaupunkilähetys yhdessä NMKY:n ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton kanssa ryhtyisi perustamaan ja ylläpitämään asuntolaa eli poika- ja nuoruusiän rajalla oleville. Lumme oli ajatellut kodin jotenkin samaan tapaan toimivaksi kuin NNKY:n äskettäin perustetun tehdasnaisten kodin. Johtokunta piti ajatusta hyvänä, mutta ei nähty mahdollisena sitä, että Kaupunkilähetys olisi ylläpitänyt sellaista asuntolaa yksin. Lisäksi yhteistyö mainittujen yhdistysten kanssa oli todettu tällaisissa asioissa huonosti onnistuvaksi. Ajatus poikakodista jäi kuitenkin elämään, sillä Tampereella ei ollut sellaista.¹²⁸

Tunnollinen Selma Valtonen, joka oli alun perin ollut ajamassa lastenkodin

¹²⁴ Kulhia 2008a, 64–65.

¹²⁵ Kulhia 2008a, 65.

¹²⁶ Kulhia 2008a, 65–66.

¹²⁷ Pulma 1987, 170–172; Kulhia 2008a, 70–71.

¹²⁸ Kulhia 2008a, 69–70.

perustamista, ryhtyi virallisesti johtamaan lastenkotia keväällä 1924. Hän oli huolehtinut lastenkodin kirjanpidosta, ostoksista, sen toimintaa tukevasta ompeluseurasta ja muista vastaavista asioista jo vuosia edellisten johtajien huolehtiessa lapsista. Valtonen siirtyi lastenkodin johdosta diakonian kiertävään aluetyöhön syksyllä 1929 tekemään erilaisia kotiavustus- ja sairaskäyntejä. Selma Valtonen siirtyi viiden vuoden aluetyön jälkeen takaisin lastenkodin johtoon.¹²⁹

Kaupunkilähetyksen vakituiset diakonissat olivat alkaneet väsyä loputtomissa tehtävissään eivätkä enää jaksaneet pitää kesäsiirtolaa. Sinne otettiin ulkopuolinen diakonissa töihin kesäksi 1929. Seuraavasta kesästä alkaen sisar Eeva Pikkarainen ei mennyt lainkaan lasten kesäsiirtolaan töihin.¹³⁰

Kaupunkilähetys otti pyhäkoulutyön kulut perusteluikseen anoessaan seurakunnalta vuosiavustusta. Pyhäkoulutyö siirrettiin Kaupunkilähetyksen vuosikokouksessa vuonna 1929 tehdystä aloitteesta seurakuntien hallintoon seuraavan vuoden alusta alkaen. Uusimuotoiset pyhäkoulut olivat syntyneet ja aloittaneet laajan toimintansa Tampereella 48 vuotta aiemmin kuin niistä tuli seurakunnan johtamia ja kokonaan kustantamia.¹³¹

Vanhainkodin synnytyt

Kesällä 1925 aloitettiin kokeilu, jossa järjestettiin kolmelle kirkollisesta harrastuneisuudestaan tunnetulle iäkkäälle naiselle kesäasuminen lasten kesäsiirtolan yhteydessä. Seuraavan kesän jälkeen todettiin, etteivät vanhukset sovi lasten kesäsiirtolan joukkoon, sillä lasten vilkkaat toimet päiväsaikaan häiritsivät lepoa ja rauhaa kaipaavia vanhuksia. Tämä huomio johti siihen, että vanhuksia varten ostettiin kesäsiirtolan välittömästä läheisyydestä pari pientä taloa maineen. Vanhuksille oli järjestetty laivaretkiä kesätoimintana jo vuosia, joten heihin kohdettiin kasvavassa määrin huomiota.¹³²

Alkupalvesta 1927 Kaupunkilähetyksessä alettiin valmistella naisten kesäkotia, jossa olisi vanhusten lisäksi muitakin lepoa kaipaavia naisia. Tässä yhteydessä perustettiin varsinainen naistoimikunta Kaupunkilähetyksen johtokunnan avuksi.

¹²⁹ Vrt. Järventie 1959, 101 Valtosen johtajuus lastenkodissa; Kulhia 2008a, 66.

¹³⁰ Kulhia 2008a, 66.

¹³¹ Kulhia 2008a, 67.

¹³² Kulhia 2008a, 68.

Sen jäseniksi otettiin johtokunnan naisjäsenet, diakonissat sekä neidit Lyydia Helander ja Nikander ja rouvat Aura Savio, Lyydia Seppälä, Saarnijoki, Widell, Koskinen, Björklund ja Tammio. Tässä vaiheessa naiskodin nimellä toimineen kesäsiirtolan osaston johtajattarena toimi yllämainittu neiti Lyydia Helander, joka oli vuosikausia toiminut Kaupunkilähetyksen vapaaehtoistyöntekijänä.¹³³

Tampereella toimi kunnallinen Koukkuniemen kunnalliskoti, joka oli saanut kyseenalaista mainetta vaivaskotivuosinaan. Tämän johdosta moni halusi rauhallisempaan ja pienempään paikkaan viettämään vanhuuttaan. Kaupunkilähetyksväki halusi tarjota hoivaa nimenomaan erityisesti kristillistä elämänmenoa kaipaaville naisvanhuksille. Tampereen naisyhdistykset olivat 1930-luvun alussa perustamassa naisten yömajaa. TKL:llä oli jo toimintaa vankiloista vapautuville naisille, mutta tähän ei menty mukaan. Virallinen perustelu poisjäännille oli vanhainkodin perustamisaikheet ja sen vaatima huomio.¹³⁴

Murukokoelman naisvaltainen toimikunta vaihtoi Murukokoelman johtajan toiseen, jolloin työsuhteasunto vapautui vanhojen kodin käyttöön. Näin Vanhohenkoti saatiin alkuun Tammelan toimitalossa jo 15.2.1931. Siinä oli aluksi tilaa vain viidelle asukkaalle. Toimikunta oli kutsunut kodin johtajattareksi tutun Lyydia Helanderin.¹³⁵

Kaupunkilähetykseltä diakoniaa seurakunnalle

Tampereen Tuomiokirkkoseurakunta oli pitkään Kaupunkilähetyksen eri tehtävissä olleen tuomiorovasti K.H. Seppälän johdossa. Hän halusi Kaupunkilähetyksen pitkäaikaisen diakonissan Olga Koposen uuden seurakunnan ensimmäiseksi diakonissaksi. Hän lähestyi asiassa ensin Koposta. Tämän siirtyminen seurakunnan palvelukseen valmisteltiin aluksi Kaupunkilähetykseltä salassa. Koponen siirtyi Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan ensimmäiseksi diakonissaksi 1.9.1929 alkaen. Tästä voidaan katsoa diakoniatyön alkaneen virallisesti seurakunnan omana työnä Tampereella.¹³⁶

Yhden Kaupunkilähetyksen diakonissan toimipaikka oli Tammelan kaupungin-

¹³³ Kulhia 2008a, 69 Björklund ja Tammio pappien puolisoita.

¹³⁴ Kulhia 2008a, 76, 79.

¹³⁵ Kulhia 2008a, 79–80.

¹³⁶ Kulhia 2008a, 77.

osan ja Kalevankankaan välimaastossa vuokratiloissa Tampereen kasarmeilla. Asutus väheni kasarmeilta kuitenkin nopeasti 1920-luvun lopulla ja päätettiin ryhtyä toimimaan Viinikassa. Oli jo tiedossa, että sinne rakennettaisiin kirkko erilaisine toimitiloineen, mutta Kaupunkilähetys halusi tehdä tienraivausta totuttamalla viinikkalaisia diakonissaan ja hänen toimintaansa piireineen, pyhäkouluineen ja tyttökerhoineen.¹³⁷

Kun Kaupunkilähetys päätti pyytää neljännen diakonissan Helsingin diakonisalaitokselta erityisesti Viinikkaa ajatellen, asia eteni huonosti monestakin syystä. Asiaan palattiin parin vuoden kuluttua ja työasema vuokrattiin 1.12.1930 alkaen. Diakonissa Tyyne Jakobsen ryhtyi toimimaan Viinikan työasemalla. Kun Viinikan kirkko diakonissan vastaanottotiloineen valmistui, Jakobsen siirtyi välittömästi seurakunnan palvelukseen. Kaupunkilähetys monin tavoin vaati ja painosti Diakonissalaitosta antamaan heti välittömästi Jakobsenin tilalle seuraavan diakonissan. Armonkallio ja Tammelan takaosa olisivat tarvinneet diakonissaa tuohon aikaan. Pispalaa ja koko läntistä esikaupunkialuetta oli oltu 1920-luvulta asti siirtämässä Tampereen hallintaan, ja sielläkin oli kyntämätöntä työskarkaa Kaupunkilähetykselle. Tämä työnäky toteutui vasta virallisen alueliitoksen myötä vuonna 1937.¹³⁸

Palkkajohtaja tuo lisää toimintoja

Kaupunkilähetyksen ensimmäiseksi päätoimiseksi sihteeriksi ja toiminnan käytännön johtajaksi valittiin pastori Paavo Palho vuonna 1936. Hän tarttui nopeasti moneen asiaan. Palho ryhtyi yleisen johtamisen ohella pitämään henkilökohtaisesti ensin Tammelan, sitten Amurin poikakerhoa sekä Tammelan nuorisopiiriä. Jälkimmäistä hän hoiti yhteistyössä seurakunnan orastavan nuorisotyön kanssa.¹³⁹

Pastori Paavo Palhon käynnistämää ja johtamaa Tammelan nuorisopiiriä voidaan pitää uudenlaisena kuviona, sillä siinä toimittiin tietoisesti yhteistyössä seurakunnan kanssa. Pastori Yrjö Hirvonen Tuomiokirkkoseurakunnasta toimi toisena ohjaajana. Nuorisopiiri osoittautui elinvoimaiseksi ja välillä sillä oli oma

¹³⁷ Kulhia 2008a, 77–78.

¹³⁸ Jutikkala 1979, 542–545 Pispalassa asui yli 10.000 asukasta 1930-luvulla; Kulhia 2008a, 78.

¹³⁹ Kulhia 2008a, 80.

raamattupiirikin. TKL:n kerho- ja kokoontumistoiminta voitaisiin myös määritellä itsenäiseksi työmuodoksi. Se oli alkanut diakonissojen ja diakonien työskentelynä katulasten parissa ja sikäli sitä voidaan pitää syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien lasten auttamisena. Nykyisin vastaavaa työtä nimitettäisiin erityisvarhaisnuorisotyöksi tai nuorisodiakoniaksi.¹⁴⁰

Palho oli ehtinyt lyhyessä ajassa valmistella lastenseimen perustamista Epilään. Harjuksi nimetyllä, Tampereeseen vuonna 1937 liitetyillä Pispalan, Hyhkyn, Lielahden ja muiden läntisten esikaupunkien alueella tarvittiin kipeästi päivähoitoa työssä käyvien naisten lapsille. Reilusti yli 10 000 asukkaan esikaupunkialueella ei ollut ainuttakaan päiväkotia lapsille. Kaupunkilähetys päätti perustaa lastenseimen Pispalaan tai Epilään. Siihen oli mahdollista saada kaupungiltakin tukea, olihan vuonna 1936 säädetty uusi lastensuojelulaki.¹⁴¹

Seimi pääsi aloittamaan vuoden 1938 alusta. Melko pian sosiaaliministeriön tarkastajat, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Pispalan-Lielahden osasto, Pispalan seurakuntapiiri ja monet yksityiset lupautuivat tukemaan, jos Kaupunkilähetys laajentaisi seimeä. Tampereen kaupunginvaltuuston myönnettyä marraskuussa 1938 laajennukseen ja ylläpitoon yhteensä 15 000 markan lisäavustukset, seimi laajennettiin 6-paikkaisesta 20-paikkaiseksi.¹⁴²

Kodinrakennusta kotimaan kasvukäyrällä

Seurakuntien avustukset vaihtelivat 1920-luvulla 50 000–77 000 markan välillä. Nämä avustukset olivat jaettuina pyhäkoulutyöhön, diakonian aluetoimintaan, kesäsiirtolaan ja lastenkotiin määrättyinä summina. Kaupunkilähetyksen seurakuntalehden tapainen, lauantaisin ilmestynyt *Sunnuntaitervehdys* tuotti kaikkina vuosina tuhansien markkojen tappiot, joiden kattamiseen seurakunta myönsi vuosittain avustusta. Seurakunta tuki toiminnan lisäksi myös jonkin verran investointeja.¹⁴³

Kaupunkilähetyksen toimintaa pystyttiin ylläpitämään hyvinkin, sillä lahjoitukset ja pienet testamentit olivat merkittävässä asemassa julkishallinnon avustusten ollessa vielä vaatimattomia tai vain kohtalaisia. Lahjoitukset yksityisiltä ja yrityksiltä sekä laaja ompeluseura- ja iltamatoiminta eri tilaisuuksien kolehteineen

¹⁴⁰ Kulhia 2008a, 79.

¹⁴¹ Jutikkala 1979, 542–547; Haatanen 1992, 139; Kulhia 2008a, 80–81.

¹⁴² Kulhia 2008a, 81.

¹⁴³ Seppälä 1958, 103–107; Kulhia 2008a, 71.

tuottivat esimerkiksi vuonna 1927 noin 70 000 markkaa. Saman verran pystyivät seurakunta (50 000 mk), valtio (11 500 mk) ja Emmaus Oy (8 000 mk) antamaan yhteensä. Emmaus Oy:n tilanne parani tuohon aikaan ja se kykeni nostamaan avustuksensa seuraaviksi vuosiksi 24 000 markkaan. Suomalaisen yhteiskunnan kehitys heijastui Kaupunkilähetyksen toimintaan ja talouteen siten, että vaikka kansantalous kasvoikin, monet sosiaalityön muodot olivat merkittävältä osalta yksityisten henkilöiden ja yritysten rahoittamaa ja yhdistysten ylläpitämää. Vuoden 1922 lait köyhäinhoidosta ja kasvatustalosten valtionavusta toivat kuitenkin lakisääteisiä tukia vaihtuvin summin moneen Kaupunkilähetyksen toimintaan.¹⁴⁴

Kaupunkilähetys siirtyi kansalaissodasta toipuvassa yhteiskunnassa laitostia-
koniaan, mutta diakonian kenttätyö oli samalla vakaata ja laajaa. Diakonien aiem-
min hoitama poikatyö ei tullut aivan entiselleen palkkiotoimisilla vetäjillä, sillä
sen diakonisuus ei ollut ammattilaistunutta. Kesäsiirtolat ja pientenlastenkoti va-
kiinnuttivat asemansa ja olivat muutenkin osa ajan trendiä. Vanhustyö koki
nousun, sillä taloudellinen ja muu infrastruktuuri koheni ja yleinen elintaso nousi
kansantalouden kasvaessa ja diakonien sosiaali- ja terveystyö väheni.¹⁴⁵

Talouselämä toi ikäviä yllätyksiä. Onneksi Kaupunkilähetyksen ystävien
aikanaan tekemiä testamentteja alkoi realisoitua 1930-luvulla. Aluksi saatiin
muutama kohtuullinen perintö, mutta kun varakas rouva Amanda Ahlstedt kuoli
8.7.1936, niin selvisi että hän oli määrännyt testamentissaan Kaupunkilähetyksen
pääperilliseksi. Kuolinpesään kuului iso kiinteistö.¹⁴⁶

Samoihin aikoihin ilmeni, että kauppaneuvos Björkqvist oli tapailut 1920-
luvulla Kaupunkilähetyksessä toiminutta pastori Kristian Tammiota. Pastori
Tammio oli saanut hänet vakuuttuneeksi Kaupunkilähetyksen ja Luterilaisen
evankeliumiyhdistyksen Tampereen osaston taloudellisen tuen tarpeesta. Niinpä
hän taloudenhoitajattarensa kehotuksesta testamenttasi miljoonaosuudet mo-
lemmille kristillisyyden hyväksi toimiville yhdistyksille kuten monen muunkin
yhdistyksen hyväksi, kullekin 10 prosenttia.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Haatanen 1992, 130–134, 136; Kulhia 2008a, 71–72.

¹⁴⁵ Kulhia 2008a, 72.

¹⁴⁶ Kulhia 2008a, 82–83 Naiskomitea, ilmeisesti Murukokoelman toimikunta, valtuutettiin pohti-
maan avustusjakoa tarkemmin, diakonissojen yläpuolelle oli siis asetettu arvovaltainen maallikko-
naisryhmä.

¹⁴⁷ Raevuori 1940, 237–241; Kulhia 2008a, 83.

Nyt alkoi olla niin suurista rahoista kyse, että vuorineuvos Emil Aaltonen saatiin tulemaan ensimmäistä kertaa johtokunnan kokoukseen, oltuaan jo kolme vuotta nimitettynä siihen. Kiinteistöjä varten asetettiin talolautakunta, johon nimitettiin Heikki Tiitola, Juho Jalava ja Tauno Liuksiala. Se sai tehtäväkseen ryhtyä isännöimään kiinteistöjä. Ahlstedtin taloista suurempi korjattiin ja sinne sijoitettiin vanhainkoti 15-paikkaiseksi laajennettuna. Toisen talon tilalle rakennettiin nelikerroksinen kivitalo, johon tuli vuokra-asuntoja. Rakennus- ja korjausurakat tulivat maksamaan noin kaksi miljoonaa markkaa. Yhdistyksen täytyi ottaa tätä varten useita pankkilainoja ja pantata talojaan. Kerrostalo Tuomiokirkonkatu 22:een valmistui keväällä 1938. Samalla ostettiin kesäsiirtolan vierestä kiinteistöjä kesätoimintojen laajentamista varten.¹⁴⁸

Lahjoitusten avulla saatiin luotua vankka perustus Kaupunkilähetyksen tulevaisuudelle. Kun suuri yleisö sai yleisesti tietää suurlahjoituksista, seurakunnat vähensivät entisestään Kaupunkilähetyksen hyväksi kerättävien kolehtien määrää. Seurakuntien vuosiavustus putosi puoleen entisestä. Muutoinkin vapaaehtoisuuteen perustuva rahankeruu yleisöltä vaikeutui. Tämä tuotti toisaalta itselisyttä, mutta yhdistyksen luonne muuttui kansalaistoiminnasta instituution suuntaan. Kansalaiskeräyksiä osuuden vähentyessä mesenaattien merkitys kasvoi.¹⁴⁹

Lastenkoti ja kesäsiirtola olivat sellaista toimintaa, mihin oli helppo kirjoittaa avustusanomuksia. Julkishallinnon avustukset riippuivat yleensä hoitomääristä. Jos toiminta supistui, pienenevät myös avustukset. Hotelli Emmauksen antamien avustusten eräänä apuna oli se, että yhtiö oli saanut vapautuksen tulo- ja omaisuusveroista vuodesta 1936 eteenpäin. Verovapaus perustui siihen, että yhtiö muutti yhtiöjärjestystään siten, että kaikki tulos meni hyväntekeväisyyteen eli NNKY:n, NMKY:n ja Kaupunkilähetyksen sosiaaliseen työhön.¹⁵⁰

Ompeluseurat, kuten lastenkodin ja kesäsiirtolan ompeluseura valmistivat myyjäisten lisäksi suoraan lapsille vaatteita ja muita tekstiilejä. Samoin äitien ompeluseurassa tehtiin vaatteita perheiden omiin tarpeisiin.¹⁵¹

Kaupunkilähetyksellä oli edessään kohtalon vuodet. Tampereen seurakunnat

¹⁴⁸ Kulhia 2008a, 83–84.

¹⁴⁹ Järventie 1959, 164–165.

¹⁵⁰ Hakala 1957, 34–38.

¹⁵¹ Kulhia 2008a, 84.

olivat ottaneet pyhäkoulutyön ja diakonissojen piirityötä alue alueelta. Varhaisnuorten kerhotoimintakin näytti kiinnostavan seurakuntia ja tuomiorovasti K.H. Seppälä oli ajanut toimintojen seurakunnallistamista jossain määrin ainakin vuodesta 1918 asti. Tämä oli hänen johdonmukainen linjansa, jota hän ei kuitenkaan tietävästi ilmaissut suoraan missään yhteydessä vaan toimi hiljaisesti kuten diakonissakysymyksessä. Valtakunnallinen kehitys kaupunkiseurakunnissa kulki tämänkaltaisten toimintojen seurakunnallistamisen suuntaan.¹⁵²

Kaupunkilähetyksen hoivalaitokset kasvoivat. Kaupunkilähetyksellä oli vuonna 1930 yli 70 asiakaspaikkaa. Talvisotaan mennessä paikkoja oli jo sata, vaikka työtupa oli lakkautettu. Yhdistyksen rooli oli painottumassa laitoksissa tehtävään sosiaalityöhön ja ammattilaistumassa kokopäiväisen sihteerin hoitaessa paisuvia rutiineja.¹⁵³

2. Ihmisten ja instituutioiden jälleenrakennusta moraalitalouden ja yhteisvastuun hengessä (1939–1944)

2.1. Sota-ajan muutokset kirkon ja yhteiskunnan sosiaalityön kentillä

2.1.1. Diakonian ja uuskansankirkollisuuden läpimurto kirkossa

Diakonian läpimurron ajankohta oli ongelmallinen. Diakoniatyö oli jakaantunut vahvasti kolmeen eri toimintatapaan. Kaupunkien sosiaalityöhön painottunut seurakuntadiakonia ja maaseudulla erityisesti kansanterveystyöhön kytkeytynyt diakonia sekä laitosdiakonia olivat eriytyneet. Kun kirkolliskokous hyväksyi vuonna 1943 kirkkolakiin lisäyksen, joka velvoitti jokaista seurakuntaa ylläpitämään diakoniatyöntekijää, diakonian kolme kenttää olivat myllerryksessä. Sortavalan suuret diakonialaitokset oli jo talvisodassa kerran menetetty ja lopullinen rakennuskannan menetys oli aivan oven takana, Suomen elinkeino- ja asutusrakenne oli juuri aloittamassa suurta muuttoaan kaupunkeihin ja tehdastöihin ja valtion ohjauksessa sosiaaliturvan parannukset ja terveysjärjestelmä olivat tyhjentämässä diakonian perinteisiä tehtäviä yhteiskunnassa. Kirkolliskokous keskusteli näistä

¹⁵² Myllykylä 2007, 73–74; Kulhia 2008a, 85.

¹⁵³ Kulhia 2008a, 84–85.

muutoksista ja oli tietoinen terveystietoisuutta koskevasta lakiesityksestä päättäessään pakollisesta diakoniatyöntekijästä.¹⁵⁴

Seurakunnat ryhtyivät kiireesti palkkaamaan kaikkia suinkin irrotettavissa olevia diakonisoja palvelukseensa. Taustalla oli Eino Sormusen näky diakoniasta toteuttamassa huoltolakeja. Tätä näkemystään Sormunen vei päättäväisesti eteenpäin epäilijöistä huolimatta, joten vuoden 1942 toukokuun piispaainkokouksessa hyväksyttiin kehoitus seurakunnille järjestää diakoniaa yhteistyössä huoltoviranomaisten kanssa. Kristillissosiaalista eli diakonista työtä tehneet järjestöt joutuivat käytännössä jatkuvasti luovuttamaan diakonisojaan sekä seurakunnille että kunnille. Kirkkolakiin tehty diakonialisäys annettiin valtioneuvostossa 27.4.1944. Yhdistykset jäivät toiseksi, sillä lakisääteisyys ei tuonut niihin tekemisen pakkoa ja painetta pitää kiinni toimialoistaan.¹⁵⁵

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon omakuva oli hajanainen. Pietistiset herätysliikkeet ja arkkipiispa Johanssonin pitkään ja laajalle levittänyt biblistinen bekkiläisyys kantoivat käsitystä kehällisestä seurakuntaopista. Tässä oli tosiuskovaisten ydinjoukko, joka tuli pelastumaan, mutta ulommilla kehillä oli etsikkoaikansa eläviä henkilöitä sekä Perkeleelle menetettyjä. Tämä johti siihen, että suuri osa suomalaisista ei tämän näkemyksen mukaan ollut siinä määrin kristitty, että hänen mielipiteistään kirkosta olisi pitänyt kiinnostua. Johanssonin oppilas Otto Aarnisalo puki sanoiksi käsityksensä kirkon tehtävästä: ”Kirkko on olemassa siksi, että Suomen kansa tekisi syntiä huonolla omallatunnolla”. Oikeiden kristittyjen etujoukolla oli tehtävänä tuoda niin evankeliumia kuin kristillisen lähimmäisrakkauden palvelusta kärsiville. Sisälähetyksen tehtävänä oli ehkäistä uuspakanuutta. Koska oli havaittu joukkoluopumuksen kasvavan hätää kärsivien keskuudessa, tuli ihmisiä auttaa myös aineellisesti parempaan elämäntilanteeseen.¹⁵⁶

Kun kirkko haluttiin mukaan yhteiskunnalliseen sosiaalityöhön huoltolakien toteuttamiseen, oli diakoniasta avautuvan kirkon sosiaalisen yhteisvastuun painottaminen johdonmukainen linjanveto. Eino Sormunen ja Alekski Lehtonen olivat tuoneet Suomeen ruotsalaisen nuorkirkollisuuden kansankirkkoperusteluja. Sotaaikana kirkon merkitys oli kasvanut kansan ja erityisesti rintamamiesten sielunhoi-

¹⁵⁴ Piispaainkokous 19.–20.5.1942, 59–62; SKVK 1944, 401, 458–459; KK 1943, 300–323, 326–330, 466 ja liite VII G; Määttä 2004, 16; Malkavaara 2007, 100–101, 103–105.

¹⁵⁵ Piispaainkokous 19.–20.5.1942, 59–62; SKVK 1944, 398, 401; Määttä 2004, 16, 250–252, 257; Malkavaara 2007, 103–105.

¹⁵⁶ EKP 1964, 77, 81–83, 308–309, 321; Kulhia 1988, 24–25, 36, 61, 66; Veikkola 1990, 484–485, 488; Ryökäs 2006, 56; Malkavaara 2007, 99–100.

tajana. Rintamalla olleista papit perustivat vuonna 1942 Asevelipapit ry:n, jonka mukaan on yleiseen kielenkäyttöön tullut ilmaus asevelipappi. Heitä yhdisti kokemus uudenlaisesta yhteydestä suomalaisiin miehiin. Sodan hädässä ja tuskassa rinnalla kulkeminen vaikutti niin seurakuntalaisiin kuin pappeihin. Näiden pappien kokoontumisissa, erityisesti Käpylän yksityisessä pappeinkokouksessa, luotiin linjauksia kirkon tulevaan toimintaan ja asenteisiin. Tampereen vuoden 1943 Kirkkopäiviä on pidetty näiden kansankirkon jälleenrakennusvirtausten läpimurtona kirkon julkiskuvassa. Päivien sihteerinä toimi Tampereen Kaupunkilähetyksen johtaja, pastori Olavi Vuorela. Hän oli tosin siirtymässä Viljakkalaan kirkkoherraksi, mutta oli ehtinyt hankkia arvostusta niin Puolustusvoimien kuin Kaupunkilähetyksen palveluksessa.¹⁵⁷

Eino Murtorinne on ryhtynyt käyttämään uudistuneesta, asevelipapiston selvimmin formuloimasta kansankirkkonäkemyksestä termiä uskanskirkkollisuus. Tässä näkemyksessä jyrkän rajan maailman ja uskovien välille piirtänyt ja yleistä moraalista närkästystä huokuva sisäpiirin kirkko vaihtui avaraksi, kaikkia kirkon jäseniä palvelevaksi ja eri kansanryhmien omakseen tuntemaksi kirkoksi. Tähän liittyi myös kirkon osallistuminen sosiaaliseen toimintaan perinteistä diakoniaa laajemmin. Kirkolta odotettiin myös maallikoiden ottamista enenevästi vastuuseen hallinnosta ja toiminnasta, kristillisen sanoman tulkinnan piirin ulottaminen koko elämään ja arkipäivään. Lisäksi kirkon tuli rakentaa yhteyttä eri kansalaispiireihin, varsinkin työväestöön. Uskanskirkkollisuuden pääarkkitehtejä olivat *Vartija*-lehden päätoimittaja, pastori Martti Simojoki, Aarne Siirala ja kirkkoherra Erkki Niinivaara. Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliitto (SKSK) oli näiden uudistusten merkittävin kanava.¹⁵⁸

Uskanskirkkollisuus ei kuitenkaan kaikkine piirteineen saavuttanut jakamatonta suosiota papiston ja kirkkokansan keskuudessa. Asetelmassa oli sisäänrakennettu konflikti herätysliikkeiden ja radikaalimpien uudistajien näkemyksissä kirkon tehtävien priorisoinnista ja suhteesta henkilökohtaisen uskonratkaisun vaatimukseen ensisijaisena toiminnan tavoitteena. Samoin diakoniaan jäi skisma kari-

¹⁵⁷ Piispainkokous 11.–12.5.1943, 150; Piispainkokous 8.–9.12.1943, 172–181 Asevelipapit ry toimi viiteryhmänsä edunvalvontatehtävissä tekemällä esityksiä asevelipappien taloudellisista eduista; SKVK 1944, 441; KA SKSK Kirkkopäivät 1943–1949 kansio 191; Veikkola 1990, 490; Ahola 1996, 23–29; Vuorela 1999, 7–9.

¹⁵⁸ Veikkola 1990, 491–493; Murtorinne 1995, 277–279, 283; Ahola 1996, 23–29; Huhta 2005, 62–63.

tatiivisuuteen ja sosiaalityöhön suuntautuneiden diakonialinjojen välille, edellisen jäädessä niskan päälle.¹⁵⁹

2.1.2. Valtion uudet säädökset ja asenteet sosiaalityöhön

Suomen selviämiseen sotavuosista ei olisi riittänyt varsinainen lakisääteinen huoltotoimi, vaan muodostettiin vapaaehtoisjärjestöjen ja valtion muodostama Suomen Huolto-organisaatio järjestämään vapaaehtoisin keinoin, mutta koordinoitusti ylimääräisiä huoltotarpeita. Tämä oli jatkoa talvisodan aikana perustetuille Vapaan Huollon lääninkomiteoille, joiden nimet muutettiin Suomen Huollon lääninjaostoksi. Valtioneuvosto teki asiasta päätöksen 30.7.1941 eli juuri jatkosodan alettua. Suomen Huolto organisoi ainakin viittä eri toimintoa. Nämä olivat lasten terveydenhuolto, lastenkotien tukeminen ja perustaminen, sotakummitoiminta, sairaalatoiminta ja elintarvikeavun jakaminen.¹⁶⁰

Sotatila aiheutti myös sen, että puolustusvoimien tarpeet menivät kaiken muun edelle. Monia huoltolaitoksia, kuten alkoholistihuoltoloita, työlaitoksia, kunnalliskoteja ja myös sairaaloita otettiin sotasairaaloiksi tai joukko-osastojen väliaikaisiksi majoitustiloiksi. Vanhuksia jouduttiin kuljettamaan muualle joukkomajoitukseen. Hoitohenkilökunta saattoi todeta vanhusten päästyä uuteen, ahtaaseen majapaikkaansa, heidän nöyrästi ja rukoillen painuneen lattioille nukkumaan.¹⁶¹

Sota-aikanakin sosiaalilainsäädäntö eteni. Monet säädökset koskettivatkin suoranaisesti evakuoimiseen ja sotavammoihin sekä kaatuneiden omaisten huoltoon liittyviä asioita, myös perhelisä säädettiin. Kansaneläkelakia uudistettiin, mutta sen merkitys väheni inflaation edetessä. Yksi tärkeimpiä pitkän tähtäimen uudistuksia oli sosiaalityön professionalistumiskehitystä edistänyt sosiaalihuoltajakoulutuksen aloittaminen Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa vuonna 1942. Koulutukseksi oli kaavailtu jo 1930-luvulla sosiaalipolitiikan tutkintoa, joka olisi antanut lastenhuollon ja köyhäinhoidon opetusta. Koulutuksen esikuvana olivat

¹⁵⁹ Junkkaala 1990, 108, 130, 233–234; Ahola 1996, 23–29; Huhta 2005, 60–64.

¹⁶⁰ Pulma 1987, 202–205; Satka 1994, 295–299.

¹⁶¹ Suonoja 1992, 330–331.

Deutsche Hochschule für Politik ja Tukholman sosiaalipoliittisen instituutin opetusohjelmat.¹⁶²

Uudet huoltolait olivat tulleet voimaan vuonna 1937 ja kuntien viranomaiset olivat ahtaalla, sillä työhön olisi tarvittu alan koulutusta enemmän. Sosiaaliministeriössä työskennellyt, Yhdysvalloissa sosiaalialan Master-tutkinnon suorittanut Margit Borg teki aloitteen esimiehelleen kansanedustaja, rovasti Toivo Janhoselle. Tämä taasen teki helmikuussa yhdessä Tampereen lastensuojelutyön johtajan, kansanedustaja Alpo Lumpeen ja kansanedustaja Aino Lehtokosken kanssa eduskunnalle toivomusaloitteen huoltotyöntekijöiden koulutuksen järjestämiseksi. Esiityksessä oli ponsi, jossa edellytettiin nimenomaan myös korkeakoulutasoista huoltotyön koulutusta.¹⁶³

Poliitikkojen lisäksi Suomen Huoltotyöntekijöiden Liitto vaati kunnollisen koulutuksen järjestämistä. Valtioneuvosto asetti komitean harkitsemaan koulutuksen järjestämistä. Puheenjohtajaksi asetettiin rovasti Janhonen ja hänen pian kuoltua maaherra Bruno Sarlin. Muut jäsenet olivat sosiaaliministeriön lääkäri Rakel Jalas, Alpo Lumme ja aloitteen äiti Margit Borg, joka oli sosiaaliministeriön lastensuojelutarkastajan virassa.¹⁶⁴

Komitea totesi ettei lakisääteistä huoltotyötä voi enää tehdä tarkoituksenmukaisesti ”valtaosaltaan luottamus- tai harrastusvaraisella työvoimalla”. Komitea katsoi, että koulutusta on pikaisesti ryhdyttävä antamaan molemmilla kotimaisilla kielillä. Yhteiskunnallinen korkeakoulu sopisi suomenkielisen korkeamman opetuksen antajaksi. Komiteassa tehtiin lukuisia kompromisseja, olihan edustajiakin eri aatesuunnista. Aloitteen äiti Margit Borg olisi halunnut hieman toisenlaista lopputulosta. Hän olisi ensiksi halunnut pääsyvaatimukseksi ylioppilastutkinnon ja toiseksi etukäteisharjoittelu ei ollut hänen mielestään mielekäästä, vaan se olisi pitänyt suorittaa teoriaosuuden rinnalla, jotta ne olisivat tukeneet toisiaan. Kolmanneksi hän olisi kaivannut erityisesti psykologian osuutta suuremmaksi.¹⁶⁵

Toinen sosiaalialan merkittävä uudistus oli terveystarkastusjärjestelmän säätäminen. Tämä toi perusterveydenhuollon periaatteessa kaikkien suomalaisten lähelle. Laki annettiin maaliskuun lopussa 1944. Tämä määrittä, että terveystarkastus tuli olla

¹⁶² Waris 1944; Suonoja 1992, 336; Vuorikoski 1999, 82, 94; Anttonen & Sipilä 2000, 61.

¹⁶³ Pakkanen 1982, 189, 328, 366 Janhonen oli maalaisliittolainen, Lehtokoski ja Lumme sosialidemokraatteja; Vuorikoski 1999, 88–89.

¹⁶⁴ Pakkanen 1982, 188, 572 Jalas ja Borg olivat kokoomuslaisia ja Sarlin Edistyspuolueesta; Vuorikoski 1999, 89.

¹⁶⁵ Vuorikoski 1999, 89–92.

yksi alkavaa 4 000 henkilöä kohti. Ruotsissa oli päädytty lukuun 3 000, mutta se oli säädetty rauhantilassa olevassa vauraassa maassa. Siihen nähden Suomen tavoite oli kunnianhimoinen.¹⁶⁶

Sota-aika saattoi vaikuttaa siihen, että kunnat saattoivat saada lääkintöhallitukselta 5 vuodeksi kerrallaan vapautuksen palkkausvelvollisuudestaan. Muuna poikkeuksena myös yhdistyksen, yhteisön tai laitoksen palkkaama henkilö terveysisareksi, jos hän on esteettömästi käytettävissä kunnallisiin tehtäviin.¹⁶⁷

Terveyssisaren työtä valvoivat monet instanssit, ylimpänä lääkintöhallitus ja lääninlääkäri. Säädettiin myös erityisistä lääninterveysisarista, jotka viimeksi mainitun apuna hoitivat valvontatyötään. Terveyssisaren päätehtäviin kuului kotien terveyden- ja kodinhoidon ohjaaminen, neuvonta, lasten terveydenhuolto vauvoista kouluiän loppuun asti, tuberkuloosihuolto ja varsinainen kotisairaanhoido, mikäli sitä ei muuten saatu järjestettyä potilaalle.¹⁶⁸

Terveysisar ei saanut ottaa mitään palkkiota vastaan virkavelvollisuuksiensa hoitamisesta, vaan hänelle maksettaisiin valtion palkkaluokka 8:n mukaan ja järjestetään vähintään yksiö lämpöineen ja pesutiloineen. Muita etuja olivat kuukauden loma ja eläkeoikeus 60-vuotiaana, jolloin 30 palvelusvuodella saattoi ansaita täyden eläkkeen.¹⁶⁹

Bruno Sarlin huomautti kunnille, että sosiaalihuoltajille tulisi maksaa samantasoista palkkaa kuin terveysisarille, sillä heillä oli sama määrä koulutusta. Heikki Waris, joka oli yksi sosiaalihuoltajien kouluttajista, korosti sosiaalihuoltajille kutsumustietoisuutta. Wariksen mukaan tämä toisi mukanaan työhalua ja työn iloa sosiaalityöhön. Hän oli kouluttaessaan havainnut tulevissa sosiaalihuoltajissa oikeaa nöyryyttä ja vaatimattomuutta. Suurin osa valmistuneista oli naisia. Seuraavana vuonna kaikki valmistuneet olivat naisia.¹⁷⁰

Valtion sääteily voimistui huoltolaitoksia kohtaan. Varsinkin paloturvallisuuden kohottaminen oli koetusta sota-ajasta ja sen pommituksista riippumatta ymmärretty tärkeäksi. Laitosten yläkertoihin ei saanut enää loppuvuodesta 1944 majoittaa pieniä lapsia, sairaita eikä vanhuksia ilman erityisen pakottavaa syytä, ellei sieltä ollut kahta toisistaan eristettyä porraskäytävää. Poistumiseen ja pelastami-

¹⁶⁶ Laki terveysisarista 1944 pienet kunnat saattoivat palkata yhteisen terveysisaren; Markkola 1999, 184–187.

¹⁶⁷ Laki terveysisarista 1944.

¹⁶⁸ Laki terveysisarista 1944.

¹⁶⁹ Laki terveysisarista 1944.

¹⁷⁰ Huoltaja 1944; 282–283; Huoltaja 1945, 294–298; Sarlin 1944; Waris 1944.

seen tarkoitettujen laitteiden tuli olla kiinteitä ja asukkaille sopivia. Tämä määräys aiheutti kustannuspaineita varsinkin yksityisille hoitolaitoksille, joista osa joutui taloudellisiin vaikeuksiin tai joutui lopettamaan toimintansa.¹⁷¹

2.2. Naisille lisää vastuuta kotirintamalla

Professionaalitutumistutkimuksissa on huomattu erityisiä ilmiöitä, kun nainen tulee miesten professioihin. *Harriet Holter* on painottanut sitä, että tällöin valta pakenee. Määrällinen naisistuminen voi siis merkitä profession statuksen laskua.¹⁷²

Tutkimuksissa on havaittu naisten muuttavan käytänteitä, kun he tulevat valta-asemaan. Sukupuoli on yksi tekijä professioiden muutoksissa. Selkeästi rajautuvien professioiden lisäksi tätä samaa voidaan soveltaa muihinkin organisaatioiden asiantuntija- ja johtotehtäviin. Suomalaisessa vanhemmassa julkishallinnon perinteessä valta oli sukupuolittunut miehille ja yksityinen toiminta naisille. Kun naiset tulivat mukaan julkishallinnon valtarakenteisiin, sukupuolittuneisuus muuntui ja eri hallintokunnat sukupuolittuivat, sosiaali- ja hoiva-alan hallinto oli vielä toiseen maailmansotaan asti vahvasti miesten johdossa joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta.¹⁷³

Sodanuhka oli syksyllä 1938 jo ilmassa, sillä pastori Vuorela sai heti Tampereen Kaupunkilähetyksen palvelukseen siirtyessään uuden liikekannallepanomääräyksen. Tämän mukaan hänen tehtävänä oli tarpeen vaatiessa olla ”IPAK 51:n talousupseeri”. Tämä määräys merkitsi talouspäällikön tehtävää myöhemmin Tampereelle perustettavassa ilmapuolustusaluekeskuksessa. Vuorela oli koko elokuun 1939 kertausharjoituksissa, ja näin poissa Kaupunkilähetyksen tehtävistä. Johtokunta varautui tulevaan suostumalla marraskuun alussa Vuorelan ehdotukseen rahastonhoitaja Helmi Rannikon oikeuttamisesta johtajan tehtäviin kuuluviin juoksevien raha-asioiden hoitoon. Johtajan tehtäviin jäisi laitosten toiminnan ja henkilökunnan järjestely vallitsevan poikkeustilan aikana.¹⁷⁴

Talvisodan sytyttyä 30.11.1939 Suomen ja Neuvostoliiton välille Vuorela toimi niin talousupseerina kuin omasta pyynnöstään myös välillä raskaan konekiväärijoukkueen johtajana. Tammikuun lopulla Vuorela oli niin kiinni armeijassa,

¹⁷¹ Hao n:o 16/1944; TKL vk 1946; Kuusisto 1945.

¹⁷² Silius 1995, 63.

¹⁷³ Satka 1994, 289–294, 300–303; Silius 1995, 57–65.

¹⁷⁴ TKLA TKL jtk 6.11.1939 § 3-5; Vuorela 1999, 5-6; Kulhia 2008a, 81.

että hänelle ja kunnallisneuvos Tiitolalle annettiin tehtäväksi palkata sopiva henkilö huolehtimaan yhdistyksen kiinteistöjen isännöimisestä.¹⁷⁵

Vuorela tahtoi olla talousupseerin tehtävien ohella ilmapuolustusjoukoille myös pappi, sillä sellaista vakanssia ei vielä talvisodan aikana kuulunut sellaisiin joukko-osastoihin. Muistelmissaan hän kertoo tyydytykseen muutaman vuoden tämän jälkeen tavanneensa miehen, joka muisti hänet IPAK 51:n pastoriksi. Kaupunkilähetyksen johtajana ollessaan pastori Olavi Vuorela oli huomattavan osan palvelusajastaan myös armeijan tehtävissä, osan aikaa jopa sotarintamalla. Aseveljeys oli voimakas osa Vuorelan identiteettiä.¹⁷⁶

Olavi Vuorela joutui siis talvisodan aikana olemaan melko tiiviisti talousupseerin tehtävissä. Johtokunnan jäsen, yhdistyksen pitkäaikainen rahastonhoitaja Helmi Rannikko hoiti tänä aikana yhdistyksen johtajalle kuuluvia juoksevia rahasioita.¹⁷⁷

Kun Olavi Vuorelan joutui 17.6.1941 asepalvelukseen jo ennen jatkosodan alkua, hänen puolisonsa maisteri Kaisa (Kaisu) Vuorela ryhtyi heti toimittamaan Kaupunkilähetyksen juoksevia asioita sekä isännöitsijän tehtäviä, kuten vuokrien kantoa. Pispalan lastenseimen yhteyteen saatiin Kaisa Vuorelan ja seitsemän muun naisen tarmolla aikaan pieni lastenkoti, joka avattiin 10. päivänä lokakuuta 1941.¹⁷⁸

Jatkosodan pitkittyminen sai johtokunnan pohtimaan johtajan tehtävien hoitoa hänen ollessaan sotapalveluksessa. Syksyllä 1941 johtokunta totesi rouvan työpanosta tarvittavan jatkossakin silloin, kun johtaja itse tulisi olemaan sotapalveluksessa tai kunnes yhdistys joutuisi katsomaan jonkin muun järjestelyn aiheelliseksi. Pöytäkirjassa ei ollut mitään mainintaa Kaisa Vuorelan mahdollisesta palkasta. Kaisa Vuorela johti muiden tehtävien lisäksi perjantaisin Puisto-Emmauksessa kokoontunutta Nuorten työkerhoa, joka toimi Pispalan vastaperustetun pienten lasten kodin hyväksi.¹⁷⁹

Tammikuussa 1942 oli huoli monesta keskeneräisestä tehtävästä noussut sille tasolle, että Kaupunkilähetys päätti anoa johtaja Vuorelalle kuukauden työlomaa

¹⁷⁵ TKLA TKL jtk 22.1.1940 § 2; Kulhia 2008a, 81–82.

¹⁷⁶ Vuorela 1999, 8-11; Kulhia 2008a, 82, 88.

¹⁷⁷ TKLA TKL jtk 6.11.1939 § 3-5; Kulhia 2008a, 88.

¹⁷⁸ TKLA TKL jtk 9.4.1941 § 4-6; TKLA TKL jtk 25.9.1941 § 2; Kulhia 2008a, 88.

¹⁷⁹ TKLA TKL jtk 25.9.1941 § 4; TKL vk 1941; Kulhia 2008a, 88–89.

sotapalveluksesta. Yhdistyksen palvelukseen kesän alussa 1941 tullut pastori Pentti Kankaanpää oli astunut sotapalvelukseen lähes saman tien, eikä siten voinutkaan osallistua työhön. Teologian ylioppilas, vänrikki Arvo Laajarinne oli vetänyt kerhotohtoryötä sekä huolehtinut ompeluseurojen hartauksista lokakuusta alkaen.¹⁸⁰

Alajohtokunnissa oli jäsenenä näihin aikoihin pääasiassa vain naisia. Ompeluseurojen toimintaa tehostamaan ja ennen kaikkea uusien jäsenien hankkimiseksi nimitettiin keväällä 1941 johtokunnassa erityinen toimikunta, johon ”tulivat kuulumaan johtokunnan naisjäsenet sekä yhdistyksen johtaja”.¹⁸¹

Vuonna 1943 Amurin lastenkodin johtokuntaan valittiin rehtori Ellen Cannelin, rouvat Olga Sommers ja Julia (Syli) Raevuori ja neiti Helmi Rannikko sekä varajäseniksi rouvat Toini Särkkä ja Helmi Saarnijoki. Pispalan lastentalon johtokuntaan valittiin tuona vuonna rouvat Iida Lahtinen, Maiju Vartio, Olga Sommers, Lilli Raevuori, Fiina Paroma ja Jenny Simola sekä varajäseniksi rehtori Ellen Cannelin ja rouva Hanna Löfqvist.¹⁸²

Kaupunkilähetyksen vuonna 1941 perustamassa ammattioppilaskodissa oli asukkaina vain poikia. Tämän johtokuntaan sentään valittiin pari miestäkin, insinööri Tauno Liuksiala, toiseksi jäseneksi opettaja Aimo Simola sekä varajäseneksi rouva Jenny Puukari. Tilanne oli vuonna 1945 kovin samantapainen, paitsi ettei yhdessäkään alajohtokunnassa ollut enää miespuolisia luottamushenkilöitä. Johtokunnalla oli tapana pyytää alajohtokuntia itse esittämään uusia jäseniä poisjäävien tilalle. Tämä johti kysymään tehtäviin ennestään tuttuja ja turvallisia henkilöitä. Rehtori Ellen Cannelin oli sekä lastenkodin että vanhojenkodin puheenjohtaja tässä vaiheessa. Neiti Rannikko valittiin vaativaan hallintotehtävään käyttämään Kaupunkilähetyksen puhe- ja äänivaltaa O.Y. Emmauksen ja Emmaus-yhdistyksen vuosikokouksissa vuonna 1945. Hänen varahenkilökseen valittiin rouva Puukari. Yleensä tähän tehtävään oli nimitetty yhdistyksen puheenjohtaja tai johtaja.¹⁸³

¹⁸⁰ TKLA TKL jtk 21.1.1942 § 6, § 9-10; TKL vk 1941; Kulhia 2008a, 89.

¹⁸¹ TKLA TKL jtk 11.3.1941 § 4 vrt. TKL vk 1941 ei mainitse toimikuntaa; Kulhia 2008a, 89.

¹⁸² TKLA TKL jtk 10.3.1943 § 4; TKLA TKL jtk 23.3.1943 b § 2; Kulhia 2008a, 89.

¹⁸³ TKLA TKL jtk 10.3.1943 § 4; TKLA TKL jtk 23.3.1943 b § 2; TKL vk 1945; Kulhia 2008a, 89–90.

Ilman johtajan läsnäoloa ei pidetty kuitenkaan johtokunnan kokouksia eikä vuosikokouksia Vuorelan aikana. Nämä kokoukset pidettiin silloin, kun hän ehti sotapalvelukseltaan.¹⁸⁴

Olavi Vuorela väsyi niin sotaan kuin rintaman ja Kaupunkilähetyksen välillä sukuloimiseen. Sota hermostutti ja masensi häntä monesta syystä. Vuonna 1941 Simpeleen taisteluissa Vuorelalla oli ollut täpärä tilanne, jossa omat vahingossa olivat ampua hänet hengiltä. Vuorela sairastui lopulta, ja hänet todettiin rintamakelvottomaksi, joten hänet määrättiin 1.10.1942 alkaen Tampereelle papiksi sotilassairaalaan. Hänestä tuntui raskaalta ajatella palaamista puolikuntoisena Kaupunkilähetyksen vauhdikkaaseen ja monella tapaa epävarmaan tilanteeseen.¹⁸⁵

Olavi Vuorela antoi vaimolleen kolme tyhjää, allekirjoituksella varustettua paperia. Näihin vaimon tuli kirjoittaa Vuorelan puolesta hakemukset eri papinvirkoja varten, ei kuitenkaan sellaista, jota joku hänen pappisystävistään haki. Rouva Vuorela lähetti hakemuksen Viljakkalan kirkkoherran virkaan ja Olavi Vuorela tulikin valituksi tähän tehtävään. Rouva Vuorelan kokemukset asumisesta Tampereen keskustassa puupulan aikaan saivat hänet viehättymään muun muassa siitä, että Viljakkalan virkaan kuuluivat lämmityspuut palkkaetuina. Olavi Vuorela vapautettiin kokonaan siviilitoimiin, ja hänen tuli astua Viljakkalan kirkkoherran virkaan 1.5.1943.¹⁸⁶

Vuorela luotti vaimonsa kykyihin hoitaa Kaupunkilähetyksen asioita. Hänen käsityksensä Kaupunkilähetyksen silloisesta toiminnasta tuskastutti jopa siinä määrin, että koki tukalaksi tulla siihen työvauhtiin ja -määrään, mitä hänen vaimonsa teki siellä. Olavi Vuorelan virkastatusta käytettiin pääosin vain johtokunnan kokouksiin. Kaupunkilähetyksen arvovalta eikä status laskenut mitenkään havaittavasti naisistumisen myötä. Lisäksi se osuvasti heijasti myös yhdistyksen jäsenistön sukupuolijakaumaa.¹⁸⁷

Vuorelan seuraaja Matti Joensuu koki helpottavaksi seikaksi sen, että diakonissat hoitivat laitoksiaan suvereenisti johtokuntiensa kanssa, eikä yhdistyksen

¹⁸⁴ TKLA TKL vuosikokous 30.4.1940 § 3; TKLA TKL jtk 21.1.1942 § 5; TKLA TKL jtk 15.3.1942 § 3; TKL vuosikokous 15.3.1942 ja 23.3.1943; TKLA TKL jtk 20.3.1945 § 3; Kulhia 2008a, 90.

¹⁸⁵ Vuorela 1999, 10–11; Kulhia 2008a, 90.

¹⁸⁶ Vuorela 11.10.1999; Vuorela 1999, 10–11; Kulhia 2008a, 90.

¹⁸⁷ TKLA Jäsenkirja.

johtajan tarvinnut puuttua asioihin. Osa laitoksista oli toiminut jo kymmeniä vuosia samaan tapaan.¹⁸⁸

2.3. Työtä tulee ovista ja ikkunoista

Talvisodan viimeisinä viikkoina Tampere joutui lukuisien ilmapommitusten kohteeksi. Erityisesti rautatieaseman seutu ja sen viereinen Kyttälä, jossa oli Kaupunkilähetyksen kiinteistöjä, kärsi huomattavia vaurioita. Yhdistyksen kerrostalosta Tuomiokirkonkatu 22:ssa särkyivät kuitenkin vain ikkunat pommin osuttua viereiseen taloon. Tässä vaiheessa Vuorelat pääsivät muuttamaan tilavampaan huoneistoon Rongankatu 8:aan.¹⁸⁹

Välirauhan aikaan Tampereelle saapui paljon siirtolaisia ja heidän mukanaan kokonaisia laitoksia ja jopa Viipurin tuomiokirkkoseurakunnan kansliatoimi. Tampereen seurakunnatkin käyttivät tuossa vaiheessa Kaupunkilähetyksen Tammelan talon salia seurakuntapiirin kokoontumisiin. Tämän ruuhkan vuoksi seurakunnat ryhtyivät hankkimaan lopulta omia tiloja Tammelaan, sillä siellä oli vuonna 1940 jo yli 16.000 seurakuntalaista.¹⁹⁰

Kaupunkilähetyksen majoitti siirtolaisväkeä osaan kokoustiloistaan. Tammelan työasemalle majoitettiin noin kymmenen viipurilaispoikaa, joille eräs siirtolaisrouva H. Pesonen piti eräänlaista poikakotia. Jo kevästä 1926 oli ollut vireillä poikakodin perustaminen Kaupunkilähetyksen yhteyteen. Siihen aikaan kaupungin lastensuojelutyön johtaja Alpo Lumme oli ehdottanut sellaista yhteisesti Kaupunkilähetykselle, NMKY:lle ja Mannerheimin lastensuojeluliitolle. Viipurin Harjulan vastaanottokodin väki oli siirretty väliaikaisesti Tampereelle. Sen johtajana toiminut opettaja Toivo Hänninen otti itse yhteyttä Kaupunkilähetykseen ja näin hanke lähti liikkeelle. Kaupunkilähetyksessä tutkittiin asiaa ja tultiin siihen käsitykseen, että tarve ammattioppilaskodille tulee vain kasvamaan sodan päättyttyä. Samoihin aikoihin Tampereen NNKY oli perustamassa siirtolaistyöille ammattioppilaskotia.¹⁹¹

Olavi Vuorela hankki suhteidensa avulla Kaupunkilähetyksen käyttöön

¹⁸⁸ Joensuu 1994, 81.

¹⁸⁹ Vuorela 1999, 7; Kulhia 2008a, 82.

¹⁹⁰ TSA Treen srk:t khk 30.9.1940 § 97, liite 7; TSA Treen srk:t khk 8.10.1940 § 110, liite 1; Kulhia 2008a, 82.

¹⁹¹ Kulhia 2008a, 83.

ilmatorjuntapatteriston käytöstä vapautuvan tehtailija Sandbackan huvilan Epilän kaupunginosassa. Johtokunta päätti alustavasti perustaa huvilaan ammattioppilaskodin 14–18-vuotiaille pojille. Ratkaiseva peruste oli halu auttaa Tampereelle evakuoituja viipurilaispoikia, sillä TKL ei ollut käynnistämässä hanketta saadakseen omia tilojaan hyötykäyttöön tällä keinolla.¹⁹²

Toivo Hänninen, joka oli varsinainen hankkeen aloitteentekijä, palkattiin pojille jo tutuksi tulleen miehenä ammattioppilaskodin johtajaksi. Kaupunkilähetyksen puheenjohtaja J.J. Jalkanen ja toiminnanjohtaja Vuorela ryhtyivät hallinnollisiin toimiin Harjulan vastaanottokodin muuttamiseksi ammattioppilaskodiksi. He neuvottelivat paikallisten lastensuojeluviranomaisten kanssa asiasta ja päätyivät perustamaan Tampereen Kaupunkilähetyksen ammattioppilaskodin. Tällä nimikkeellä toiminta alkoi 1.4.1941. Kodin ensimmäisiksi asukkaiksi tuli Harjulan vastaanottokodista tulleita poikia. Asiasta sovittiin sosiaaliministeriön ja lastensuojelulautakunnan kanssa, joten rahoitus järjestyi nopeasti.¹⁹³

Sandbackan huvila oli jo kesällä 1940 sisustettu Harjulan poikia varten. Siellä oli keskuslämmitys ja vesijohtolaitteet, pihasauna ja riittävästi huoneita. Hänninen oli laatinut hankkeesta talousarvion, jossa hän oli olettanut, että Harjulan irtaimisto luovutettaisiin Kaupunkilähetyksen käyttöön. Tavaroita oli osin hankittu ulkomaisilla avustusvaroilla ja niiden yhteisarvo oli yli satatuhatta markkaa. Ohjesääntö antoi ammattioppilaskodin johtokunnalle suuren itsehallinnon. Se sai valtuudet muun muassa ottaa ja erottaa koko henkilökunnan ja vastata talousasioiden suunnittelusta ja toteuttamisesta. Sääntöjä laadittaessa oli käytetty apuna Viipurin kaupungin Puistolän vastaanottokodin ohjesääntöä sekä Helsingin Poikakodin vastaavia tietoja. Asia eteni rivakasti ja säännöt saatiin vahvistettua 26.4.1941. Ministeriöltä haettiin myös 13 500 markan avustus, jolla Viipurin hoitokunnalta lunastettiin heidän osuutensa Kaupunkilähetykselle. Tämä avustus ja muukin omaisuus myönnettiin sillä ehdolla, että yhdistys pitäisi ammattioppilaskotia ainakin viisi vuotta toiminnassa.¹⁹⁴

¹⁹² Kulhia 2008a, 83.

¹⁹³ KA SosM LST Aa18 1941 Anomus saapunut 20.3.1941/611 Tampereen NNKY:ltä ulkomaisten lahjavarojen saamiseksi; TKLA TKL jtk 7.7.1940 § 8, 12; TKL jtk 4.2.1941 § 2; Vuorela 11.10.1999; TSA Treen srk:ien KHK ptk:t 1940 Tehtailija Sandbacka oli Tampereen seurakuntien kirkkohallintokunnan jäsen; TKL vk:t 1940–1941; Kulhia 2008a, 93–94.

¹⁹⁴ TKLA Vuorela Sosiaaliministeriölle 25.2.1941, Vuorela Sosiaaliministeriön Lastensuojelutoimistolle 18.3.1941, TKL:n arkistosta ammattioppilaskodin sääntöpapereiden joukosta löytyi Puistolän ohjesääntöehdotus täynnä korjausmerkintöjä sekä Helsingin Poikakotiyhdistyksen julkaisema ”1920–1930. 10-vuotias poikien koti. Katsaus Helsingin poikakodin toimintaan.” Helsinki 1930;

Koska hoidokit olivat sotasiirtolaisia, sosiaaliministeriö maksoi hoitokustannukset. Toiminnasta tuli hieman aiottua laajempaa, koska poikia oli yhteensä 32 ja näin kertyi 8 422 hoitopäivää näinä yhdeksänä kuukautena.¹⁹⁵

Heti huhtikuussa 1941 Kaupunkilähetys ryhtyi hankkimaan pojille kansantaloudellisesti ja kasvatuksellisesti järkevää ajanvietettä kesääjaksi. Kaupungin kiinteistöosastolta saatiin puolen hehtaarin viljelysalue Raholasta.¹⁹⁶

Vaikka sosiaaliministeriö rahoittikin kodin toimintaa, Kaupunkilähetys joutui jatkuvasti anomaan kaupunginhallitukselta väliaikaista rahoitusta eri laitosten valtionapujen tullessa aluksi kahdesti vuodessa ja myöhemmin vain kerran vuodessa. Inflaatio eteni sodan vuoksi kovaa vauhtia, ja siksi alkuvuonna saatu korvaus ei riittänyt vuoden loppuun asti.¹⁹⁷

Pispalassa toimineen Kaupunkilähetyksen työasemalla lastenseimen kiinteistössä oli hieman ylimääräistä tilaa. Kuten aiemmin mainittiin, Kaupunkilähetyksen diakonissat, johtokuntien naiset ja sihteerin tehtäviä osaltaan hoitanut Kaisa Vuorela ryhtyivät perustamaan huoneisiin alle 2-vuotiaiden lastenkotia. Tähän oli tullut painetta, kun talvisota oli orpouttanut lapsia ja Harjun seurakunnan alueella oli ollut pitkään sosiaalisia ongelmia, kuten vaikeuksissa olevia yksinhuoltaja-äitejä. Keväällä 1941 oltiin jo pitkällä kodin varustamiseksi, mutta kesäkuussa alkanut sota Neuvostoliiton kanssa aiheutti useiden kuukausien lykkääntymisen kodin avaamisessa. Myöskään lastenkodista ei tullut heti 20-paikkaista, kuten oli suunniteltu. Pispalan pientenlastenkoti avasi ovensa 10.10.1941 ja alkuun siellä hoidettiin keskimäärin 11 lasta. Taloa ryhdyttiin kutsumaan Pispalan Lastentaloksi.¹⁹⁸

Vuoden 1942 alussa Tampereen lastensuojelusta vastannut virkamies Alpo Lumme toi julki käsityksensä, että tamperelaisetkin pojat tarvitsisivat ammattioppilaskotia. Tampereella toimi vuonna 1942 yhteensä yhdeksän yksityistä lastenkotia, joista kolme oli Kaupunkilähetyksen ylläpitämiä, ammattioppilaskoti mukaan

TKLA Tampereen Kaupunkilähetyksen Ammattioppilaskodin ohjesääntö, vahvistettu 26.4.1941 N:o 513/175 Sos.M. Ls.1941, Sosiaaliministeriön päätös N:o 513/175 Sos.M. Ls.1941.; Kulhia 2008a, 94.

¹⁹⁵ TKL vk 1941.

¹⁹⁶ TKLA Kirjekonsepti TKL:ltä Tampereen kaupungin kiinteistöosastolle, 4/1941; Kulhia 2008a, 94–95.

¹⁹⁷ KA SosM LST Aa 19 postikirjeet N:o 2528, 3898, 3899; TKLA TKL jtk 30.9.1942 § 8; TKLA Kirjeet TKL Treen kh:lle 30.9.1942, 9.6.1943; Treen kh TKL:lle 14.7.1943; Kulhia 2008a, 95.

¹⁹⁸ TKLA TKL jtk 4.2.1941 § 3, 11.3.1941 § 3, 9.4.1941 § 4, 25.9.1941 § 2; TKLA Pienten lastenkodin väliaikainen toimikunta 3.5.1941, 5.9.1941, 10.9.1941, 22.9.1941; TKL vk 1941; Kulhia 2008a, 95.

lukien. Näille yhdeksälle lastenkodille kertyi 66 508 hoitopäivää tuona vuonna, Kaupunkilähetyksen osuus oli 31 %. Kaupunki olisi ollut todellisissa ongelmissa ilman kansalaisjärjestöjen suorittamaa laajaa lastensuojelutyötä.¹⁹⁹

Jatkosodan aikana virisi usko siihen, että Viipuri tulisi pysyvästi olemaan osa Suomea. Harjulan vastaanottokodin mukana tulleiden poikien paluuta Viipuriin oli alettu valmistella jo syksyllä 1941, kun poikakoti henkilökuntineen kävi Viipurissa kunnostamassa rakennusta ja tekemässä sadonkorjuutöitä. Kesällä 1942 Viipurin hoitokunta oli jo ryhtynyt toimenpiteisiin poikakodin omaisuuden ja toiminnan saamiseksi takaisin Viipuriin. Kaupunkilähetykselle saatiin uutta pohdittavaa vastaanottokodin lähdön varalta. Samaan aikaan ylihoitaja Anni Makkonen tarjosi Tampereen Yksityissairaalaan Kaupunkilähetykselle ostettavaksi. Tämä tuntui houkuttevalta, mutta ei johtanut toimenpiteisiin. Anni Makkosella säilyi kuitenkin yhteys Kaupunkilähetyksen toimintaan.²⁰⁰

Sosiaaliministeriö määräsi kesäkuussa 1943 jakotoimikunnan ammattioppilaskodin irtaimistolle. Tämä toimikunta päätti Kaupunkilähetyksen toivomuksesta jättää riittävän määrän tarvikkeita 12 pojan jäämiseksi ammattioppilaskotiin. Loput tavarat tuli toimittaa Viipurin hoitokunnalle.²⁰¹

Kun laitoksessa olisi ollut paikkoja enää vain kahdelletoista, oli Sandbackan huvila ammattioppilaskodiksi liian iso ja kallis. Toimintaa yritettiin saada omiin tiloihin Tammelaan Vellamonkatu 15:een. Talossa olisi ollut sopivia tiloja, mutta ne olivat vuokrattuina ulkopuolisille. Huoneenvuokralautakunta sääтели varsin tiukasti vuokraoikeuksia ja Kaupunkilähetyksen oli aloitettava taistelu vuokralaisten irtisanomiseksi. Asia eteni hitaasti. Koska Sandbackan huvila oli irtisanottu 1.9.1943 alkaen, suurin osa pojista lähti Viipuriin, ja kaksi poikaa sijoitettiin erittäin ahtaasti Amurin lastenkotiin. Tampereen huoneenvuokralautakunta ei katso-

¹⁹⁹ Tampereen lastensuojelulautakunnan toimintakertomus v. 1942 Metodistikirkon Epilän Orpokoti (2655 hoitopäivää), Koteja kodittomille lapsille – yhdistyksen lastenkoti (8536 hoit.p.), Orpokoti Kalliola (6741 hoit.p.), Vapaakirkon orpokoti Toivontupa (n.6000 hoit.p.), Tuberkuloosin Vastustamisyhdistyksen lastenkoti Valkama tuberkuloottisten kotien terveille lapsille (8579 hoit.p.), Joulumerkkikoti tuberkuloottisten äitien vastasyntyneille vauvoille (13201 hoit.p.), Kaupunkilähetyksen kaksi lastenkotia (5499 + 7250 hoit.p.), sekä Ammattioppilaskoti (8047 hoit.p.); Tammerkoski 2/1942, 32 Lumme kirjasi tarpeisiin myös alle 2-vuotiaiden lastenkodin; Kulhia 2008a, 95.

²⁰⁰ KA SosM LST Aa 18 1941/1286 Anomus Viipurin matkan rahoittamiseksi; TKLA TKL jtk 5.6.1942 § 3, 4 Viipurilaisten aloite; TKL jtk 9.12.1942 § 7 Sosiaaliministeriön aloitteellisuus irtaimiston palauttamisesta; TKL vk 1986 Makkosen huomattava omaisuus tuli myöhemmin testamenttilahjoituksena Kaupunkilähetykselle.

²⁰¹ TKLA Sosiaaliministeriön päätös n:o 869/275 Sos.M.Ls.1943 TKLA, Ptk TKL:n ao-kodin irtaimiston jakotoimikunnan kok. 17.7.1943.

nut orpojen poikien asiaa niin tärkeäksi kuin Vellamonkatu 15 silloisten vuokraisten, ja näin ammattioppilaskoti oli tuomittu häviämään. Samaan aikaan Mannerheimin Lastensuojeluliiton kasvatusneuvola olisi halunnut Kaupunkilähetyksen perustavan kansakoululasten päiväkodin. Moni hyvä hanke kariutui vaikeuksiin saada Kaupunkilähetyksen tilat sen omaan käyttöön.²⁰²

Toivo Hänninen oli Kaupunkilähetyksen palkkalistoilla huhtikuun lopusta 1941 alkaen syyskuun loppuun 1943 asti, jolloin ammattioppilaskodin toiminta lopetettiin toistaiseksi. Sodan jälkeen hän palasi Tampereelle ja siirtyi sosiaalilautakunnan palvelukseen nuorisonhuoltajaksi. Hänisestä tuli myöhemmin Kaupunkilähetyksen seuraavan ammattioppilaskodin johtokunnan puheenjohtaja.²⁰³

Pastori Matti Joensuu oli puolustusvoimien kirjoissa pappina, mutta hänet oli siirretty sotasairaalan potilaaksi 4.11.1942. Käytännössä hän makasi lapsuudenkodissaan ulkoilmassa vällyjen välissä odottelemassa keuhkotaudin paranemista, ja kävi välillä Hämeenlinnassa tarkastuksissa. Hän ajatteli hakeutua seurakuntapapiksi ja suorittaa pastoraalitutkinnon. Joensuu lähti Tampereen Kirkkopäiville tammikuussa 1943 aikeenaan päästä puhumaan piispa Aleksi Lehtosen kanssa seurakuntapapin paikasta. Tuomiokirkossa hän havaitsi, että piispaa piiritti koko ajan iso joukko ilmeisesti samalla asialla olevia pappeja. Harmissaan Matti Joensuu nousi kirkon parvelle. Siellä hän tunnisti Ylioppilaiden Kristillisestä Yhdistyksestä tutuksi tulleen pastori Olavi Vuorelan. Tämä istui murehtien seuraajakysymystään. Joensuu meni istumaan Vuorelan viereen, joka kysyikin häneltä kiinnostusta tulla Kaupunkilähetykseen papiksi. Muistelmissaan Vuorela tulkitsi tämän suureksi johdatukseksi. Tampereen Kirkkopäiviä pidetään uuskansankirkollisuuden läpimurtona ja kirkon sosiaalisen agendan käännekohtana, mutta ei Vuorela eikä Joensuu ole kumpikaan muistelmissa kommentoinut päiviä muutoin kuin vahdinvaihtona Kaupunkilähetyksessä. Vuorela oli Kirkkopäivien sihteeri, joten hän oli varsin hyvin perillä puheista ja kannanotoista.²⁰⁴

²⁰² TKLA TKL jtk 23.7.1943 § 3-6, TKL jtk 6.10.1943 § 3-4; Kulhia 2008a, 96.

²⁰³ TKLA Toivo Hännisen työtodistus 27.9.1943; TKL jtk 6.10.1943 § 3-4; Tampereen kaupungin sosiaalilautakunnan toimintakertomus 1956, 11Kulhia 2008a, 97.

²⁰⁴ KA SKSK Tampereen Kirkkopäivät 1943, keskustelupöytäkirjoista osa kadonnut; Vuorela 1999, 9 Vuorela oikaisi haastatteluissa sekä muistelmissaan Joensuuta, joka on 1994 kirjoittanut Vuorelan tulleen hänen viereensä. Joensuu myöntyi Vuorelan muistikuvaan; Joensuu 11.10.1999; Vuorela 11.10.1999; Murtorinne & Heikkilä 1980, 225–226; Joensuu 1994, 77–78; Uusi-Rauva 2000, 108 Piispa ei muutenkaan olisi ollut juttutuulella, sillä tohtori Sigfrid Sirenus oli loukannut häntä esitelmässään; Kulhia 2008a, 91.

Joensuu osoittautui harvinaisen luovaksi ja sosiaalisesti taitavaksi työntekijäksi. Hänen huomattuaan seurakuntien kerhotoiminnan saaneen toimintaansa sosiaaliministeriön tukirahaa tuhansia markkoja vuodessa, Kaupunkilähetyskin haki omaan tyttö- ja poikakerhotoimintaansa valtionapua vuodesta 1944 alkaen. Heinäkuussa tuli ensimmäinen 3 000 markan avustuserä tähän toimintaan.²⁰⁵

Alkuun työ ei ollut kuitenkaan helppoa, sillä Matti Joensuulla ei ollut kokemusta vastaavanlaisista tehtävistä. Hänen suuri apunsa oli pitkään Olavi Vuorela, jolle hän saattoi soittaa Viljakkalan pappilaan kysyäkseen neuvoja. Kaupunkilähetysten asiakirjat olivat Vuorelan jäljiltä hyvässä järjestyksessä. Muut hyvät neuvot tulivat johtokunnan jäseniltä. Johtokunnan puheenjohtajana toimi tuossa vaiheessa vielä pastori Jalo Jalkanen, joka oli hoitanut tehtävää jo vuodesta 1937. Eräänlaisena käännekohtana voidaan nähdä Tampellan konepajan insinöörin Tauno Liuksialan valinta johtokunnan puheenjohtajaksi vuonna 1944, sillä hän oli ensimmäinen maallikko tässä tehtävässä. Näin saatiin toisenlaista osaamista Kaupunkilähetysten hallintoon. Tauno Liuksiala oli Joensuulle tärkeä tuki Kaupunkilähetysten johtokunnassa aina äkilliseen kuolemaansa asti. Varatuomari Niilo Lehtinen tuli Kaupunkilähetysten johtokunnan jäseneksi vuonna 1943 ja valittiin sen puheenjohtajaksi Liuksialan kuoleman jälkeen vuonna 1945. Lehtinen oli myös Settlementti Ahjolan johtokunnan puheenjohtaja vuosina 1943–1954. Lehtinen sekä Liuksiala olivat saaneet vaikutteita Oxfordin ryhmäliikkeestä (Moral Re-Armament, MRA, Moraalinen varustautuminen), joka ajoi yksilön ja koko yhteiskunnan kristillistä parannuskampania. Lehtinen oli myös sosiaaliministeriön määräämä työriitojen sovittelija. Molemmat puheenjohtajat olivat tutustuttamassa pastori Joensuuta tähän liikkeeseen.²⁰⁶

Jo talvisodan jälkeen Tampereelle oli tullut yli 7 000 siirtolaista, vaikka kaupunki ei ollutkaan näiden kaikkien siirtolaisten asutuspaikka. Kaupungista oli tuhoutunut pommituksissa 3 000 asuinhuonetta, joten jo kantaväestöllä oli pulaa asuinsijasta. Kaupunkilähetys järjesti siirtolaisille tilapäismajoitusta sekä erilaisia hartaustilaisuuksia ja jopa rippikouluja. Jatkosodan aikana Tampereella oli myös sadoittain inkeriläisiä, jotka olivat tulleet saksalaisten miehittämiltä vanhan Inkerinmaan alueilta Leningradin lähettyviltä Neuvostoliitosta. Heillä oli voimakas tar-

²⁰⁵ KA SosM LST Aa 19 1942/ 240, päätös 27.3.1942; Aa 20 1943/179, päätös 13.3.1943 32253/980 -44, anomus lähetetty 28.1.1944; Kulhia 2008a, 91.

²⁰⁶ TKLA TKL jtk 21.4.1945 § 4; Matti Joensuu 11.10.1999; TKL vk 1943–1947; Joensuu 1994, 100–107; Kulhia 2008a, 92 Jalkasella ei ollut vakituista virkaa seurakunnassa.

ve kokoontua keskenään ja kuulla kristillisestä uskosta. Kaupunkilähetys tarjosi heille sunnuntaisin Puisto-Emmauksen kokoussalin, jossa oli joka kerta myös hartaushetki. Toiminta kytkeytyi Inkerin Liitto ry:n työhön. Liitolla oli opintokerhotoimintaa Kaupunkilähetyksen yhteydessä. Inkerin Kerholla oli myös nuorisokokouksia ja Topi Tarkka Ahjolasta osallistui näiden toimintaan, kuten Elma Nallinmaakin. Toiminnan henki oli isänmaallista ja kristillistä.²⁰⁷

Erytyisesti Kaupunkilähetyksen johtaja Matti Joensuu tuli ikään kuin inkeriläisten papiksi. Hän kastoi heidän lapsiaan ja piti rippikoulunkin. Eräs näistä rippikoululaisista oli vuonna 1943 Suomeen tullut Alma Lemetti, joka säilytti saamansa rippikoulutodistuksen ja ryhmäkuvan koko elämänsä ajan. Yksi inkeriläisryhmä kokoontui Joensuun perheen kodissa, jossa inkeriläinen sisaruspari oli ollut auttamassa kotitöissä. Viimeisessä kokoontumisessa ennen inkeriläisten siirtämistä takaisin Neuvostoliittoon Joensuut kertoivat heille ristivänsä vastasyntyneen lapsensa Päivi Inkeriksi siinä toivossa, että inkeriläisten yö kääntyisi vielä päiväksi.²⁰⁸

Joitakin inkeriläispareja Joensuu myös vihki, mutta tavallaan laittomasti, sillä pakolaisina heillä ei ollut tietenkään väestörekisteripapereita. Väli rauhan jälkeen syksyllä 1944 Neuvostoliiton johtama valvontakomissio alkoi painostaa kaikkia Neuvostoliiton kansalaisia palaamaan kotimaahansa. Joensuun myöhemmin saamien tietojen ja inkeriläistutkimusten mukaan inkeriläisten tuntema pelko ja epäluulo paluuta kohtaan eivät osoittautuneet turhiksi – suurin osa heistä vietiin vuodenvaihteessa 1944–1945 järjestetyissä kuljetuksissa muualle kuin kotiseudulle. Tähän oli syynä neuvostoviranomaisten näkemys inkeriläisten poliittisesta epäluotettavuudesta.²⁰⁹

3. Aatteista uusiksi toiminnoiksi (1944–1949)

3.1. Kaupunkilähetys reagoi sodanjälkeiseen hätään

3.1.1. Sosiaalinen innovaatio: avioliittoneuvonta

²⁰⁷ TKLA Kirjeenvaihto -1968-kansio Inkerin Liiton kirjeenvaihto; Joensuu 1994, 86–87; Sihvo 2000, 139.

²⁰⁸ Joensuu 1994, 86–87; Sihvo 2000, 139; Kulhia 2008a, 100.

²⁰⁹ Joensuu 1994, 86–87; Sihvo 2000, 146, 186, 280; Kulhia 2008a, 100.

Avioliittoneuvonnan alun todetaan usein tutkimuksissa liittyväksi asevelipappitoimintaan, uuskansankirkollisuuteen, uuteen sosiaaliseen vastuuseen ja uusien toimintojen vyöryyn kirkon sodanjälkeisissä työmuodoissa. Nämä kontribuutiot näyttävät sopivan hyvin avioliittoneuvontaan, varsinkin kun ne kaikki niputetaan yhteen. Toteuttajajoukoksi nimetään asevelipapit ja heidät helposti katsotaan yhteinäisesti ajatteleviksi ja toimiviksi. Esimerkiksi Matti Joensuu ei koskaan ollut rintamalla, vaan vietti asepalvelusaikansa kotonaan toipilaana ja sairaaloissa sekä potilaana että sairaalapappina. Vuonna 1943 hän siirtyi Tampereen Kaupunkiläheyyksen palvelukseen. Avioliittoneuvonnan synnystä Tampereella ei ole kuitenkaan olemassa akateemista erityistutkimusta ja sen tuottamia johtopäätöksiä.²¹⁰

Siitä, miten avioliittoneuvonta jatkui ja kasvoi sen alettua myös Helsingissä, tiedetään jo jonkin verran enemmän. Toimijat olivat tunnistettavasti rintamalla olleita asevelipappeja ja toimintaa jatkettiin pääosin Matti Joensuun kehittämällä metodilla.²¹¹

Hyödyllisiä keksintöjä nimitetään toisinaan innovaatioiksi. Aiheen teoretisoinnin aloitti *Joseph Schumpeter* jo vuonna 1912. Hän tulkitsi keksintöjen elin-kelpoisuutta niiden välisissä evoluutiotaisteluissa, joiden vaiheita olivat inventio (keksintö), innovaatio (edellisen toteuttamiskelpoinen versio) ja diffuusio (tuotteen levittäminen markkinoille).²¹²

Kansalaisjärjestöjen tuottamat sosiaaliset innovaatiot ovat useimmiten uudistuksia ja aloitteita, joiden toimeenpano ja julkituominen katsotaan järjestötoiminnan suurimmaksi merkitykseksi sosiaali- ja terveystyössä. Järjestöjen asiantunte-
musta käytetään julkishallinnossa luotaessa uusia toiminta- ja ratkaisumalleja. 1940-luvulla oli tilaa kansalaisjärjestöjen innovatiiviselle toiminnalle, sillä normiohjaus oli vasta kehittymässä.²¹³

Sosiaalisiksi innovaatiot ovat *Hämäläisen* ja *Heiskalan* mukaan regulatiivisiin, poliittisiin ja organisatorisiin rakenteisiin liittyviä muutoksia, jotka parantavat yhteiskunnan suorituskykyä. Nämä tutkijat katsovat sosiaalisten innovaatioiden

²¹⁰ TKL vk 1943; Heikkilä 1980, 228, 233; Joensuu 1994, 52, 61–67, 69–76; Satka 1994, 309; Vrt. Viika 1994, 13–19; Ahola 1996, 30–31; Ahola 2004, 430–431 Ahola toteaa Joensuun kuuluneen asevelipappien *sukupolveen*; Kulhia 2008a, 7.

²¹¹ Viika 1994, 19–35; Ahola 2004, 430–431.

²¹² Saari 2008, 76–78 Myöhemmin yhdysvaltalainen sosiologi ja innovaatioteoreetikko *Arthur Stinchcombe* kehitti innovaatioista kuusi pienempää osateoriaa. Molemmat tutkijat sovelsivat teorioitaan lähinnä teknisiin innovaatioihin ja siksi niiden soveltaminen sosiaalisiin innovaatioihin on vain viitteellistä.

²¹³ Möttönen & Niemelä 2008, 221.

syntyvän vain kollektiivisten oppimisprosessien ja kulttuuristen rakenteiden uudistumisen kautta. Edellä mainittujen ilmiöiden taustalla olisivat yleensä yhteiskunnan toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset ja toimintaan liittyvien ongelmien kasautuminen.²¹⁴

Vuonna 1944 oli havahduttu sota-avioliittojen heikkoihin perustuksiin. Parit olivat tavanneet mahdollisesti vain muutaman kerran. Naimisiinmenoa tukevat taloudelliset ja sosiaaliset edut kannustivat hakeutumaan nopeasti vihille. Mainittujen etuuksien merkityksestä voi kertoa se, että esimerkiksi Tampereella joulukuu oli useana sotavuonna suosituin vihkimiskuukausi. Muutenkin oli epävarmaa, miten sodassa kullekin käy, joten moni päätti tarttua hetkeen, ”carpe diem”.²¹⁵

Maaliskuussa 1944 järjestettiin radio-ohjelma, jossa puitiin sota-avioliittojen ongelmia ja mahdollisia ratkaisuja niihin. Keskustelijoina olivat muassa Asevelipappien puheenjohtaja, pastori Erkki Niinivaara, Puolustusvoimien kirkollisiasiain osaston päällikkö, rovasti Johannes Sillanpää, helsinkiläispastorit Heimer Virkkunen ja Armas Salmenkivi. Uutena ilmiönä Aseveljien Liitto ja asevelinaiset toivat syksyllä idean henkisellä puolella täydennetyistä morsiuskursseista. Näiden oli tarkoitus toimia ongelmia ennaltaehkäisevänä koulutuksina. Kursseja suunniteltiin järjestettäväksi yhteistyössä kotitaloudellisten järjestöjen kanssa, jotka olivat pitäneet aiemmin vain kotitalouteen liittyviin kysymyksiin keskittyneitä morsiuskursseja.²¹⁶

Juuri sodan päättyessä oli avioliittoneuvonnalle olemassa todellinen sosiaalinen tilaus. Sotavuosina oli solmittu suuri määrä pika-avioliittoja, joista osa kirjeenvaihdon tai lyhyen lomatuttavuuden pohjalta. Tosin Tampereella vuosittain solmittujen avioliittojen kokonaismäärä ei noussut paljoakaan, vaihdellen 979 (1939), 996 (1944) ja 1236 (1945) välillä. Syksyllä 1944 alkoivat joukkokotiuttamiset ja parisuhteet joutuivat kohtaamaan arkipäivän. Hävitty, hermoja raastanut sota ja siviilielämästä vieraantumisen kokemus yhdistettynä työttömyyteen, asuntopulaan ja suuriin odotuksiin parisuhdetta kohtaan oli liikaa monelle. Avioerojen määrä nousi hetkessä moninkertaiseksi verrattuna sotia edeltäneeseen aikaan. Valtakunnallisesti verrattaessa esimerkiksi vuosina 1938 ja 1944 solmittuja avioliitto-

²¹⁴ Hämäläinen & Heiskala 2004, 48.

²¹⁵ Treen til. vuosikirja 1948, 36; Kmaa 28.1.1944, kirjoittaja A.E.J (okipii); Kmaa 14.3.1944 mainos kirjasta *Antti solmii sota-avioliiton*; Kmaa 26.5.1944 Sepän (Vernerin Louhivuori) pakina: Sota-avioliitot, kts. Heikkilä 1980, 197.

²¹⁶ Kohonen 1953, 406, 469, 487–488, 549; Kmaa 31.3.1944; Kmaa 15.9.1944.

ja ja niiden purkaantumisia lähimmän kahden vuoden sisällä, eroisuudet olivat vuonna 1938 liitoissa noin 1,6 %:a ja kuusi vuotta myöhemmin 18,8 %:a. Tampereella oli tullut vuonna 1939 yhteensä 67 avioeroa, mutta vuonna 1944 jo 175 ja seuraavana vuonna peräti 329. Avioitumisen suosiminen johti toisaalta siihen, että aviottomina syntyneiden lasten osuus putosi esimerkiksi Tampereella vuoden 1940 tilastojen mukaan 13,78 %:sta 7,23 % vuoteen 1946 mennessä.²¹⁷

Sota-avioliittojen purkautuvuus oli tosiasia, Tampereen raastuvanoikeudessa marraskuun puoleenväliin mennessä vuonna 1944 puretuista avioliitoista oli kolmannes vihitty 30.11.1939 jälkeen. Avio-ongelmia ei ollut vain sota-aikana vihi-tyillä, vaan avioeroisuus oli muutenkin sota-aikana vahvasti kasvava trendi. Perheiden hajoamisen katsottiin olevan myös todellinen uhka armeijan kestävyydelle. Ongelma oli tiedossa myös kirkossa. Vuonna 1944 piispa *Eino Sormunen* kirjoitti kirjan *Avioliitto* ja asevelipapit julkaisivat *Armas Antilan* kirjoittaman kirjan *Antti solmii sota-avioliiton*.²¹⁸

Kotimaa-lehdessä ilmestyi tammikuussa 1944 Rauman kirkkoherran, rovasti *A. E. Jokipiin* kirjoitus *Avioliitto nykytilanteessa*, jossa tuotiin esille avioliiton olevan periaatteessa yhteiskunnan asia, mutta osaltaan myös kirkon asia. Kirjoittaja toi esille kirkon työkalun, sielunhoidon. Samalla hän totesi työn määrän niin valtavaksi, että siihen tarvittaisiin ratkaisevasti lisää työvoimaa. Helmikuussa 1944 ilmestyi saman kirjoittajan artikkeli *Riitaiset kodit*. Siinä todettiin avio-ongelmissa auttamisen kuuluvan kirkkolain mukaan papiston sielunhoidollisiin tehtäviin. Kirjoittaja tunnusti tehtävän vaativan siinä määrin hienotunteisuutta ja elämänviisautta, ettei jokaisesta papista ole auttamaan aviollisissa riidoissa. Kirjoituksessa vaadittiin kirkkoa ryhtymään toimenpiteisiin avio-ongelmista kärsivien hyväksi.²¹⁹

Avioliittojen ongelmat tiedostettiin kirkon piirissä ja asiaa pohdittiin. Mitään erityistä viisasten kiveä ei tuntunut löytyvän, mutta oli tuotu julki perheiden sovittelun vanhastaan olleen pappien sielunhoitotyön osa-alue jopa kirkkolain perusteella.²²⁰

²¹⁷ Treen til. vuosikirja 1948, 33, 37; Haavio-Mannila 1993, 316, 328–330; Viika 1994, 15–17; Kulhia 2008a, 101.

²¹⁸ Kmaa 14.3.1944; Kmaa 31.3.1944 Taustana kansakunnan ja armeijan murtumattomalle voimalle horjumaton aviouskollisuus; Kmaa 7.4.1944; Kmaa 30.6.1944; Kmaa 21.11.1944; Antila 1944; Sormunen 1944.

²¹⁹ Kmaa 28.1.1944, kirjoittaja A.E.J (okipii); Kmaa 4.2.1944 kirjoittaja Frater Erhard (Aapeli Erhard Jokipii); Kohonen 1953 294; Heikkilä 1980, 200.

²²⁰ Antikainen 2006b, 133–134.

Ihmiset kääntyivät monine huolineen myös Kaupunkilähetyksen papin puoleen. Matti Joensuu aloitti avioliittoneuvonnan jo kesällä 1944. Tällöin häneen otti yhteyttä nainen, joka oli tullut raskaaksi tilapäissuhteesta ja pelkäsi avioliittonsa rikkoontuvan. Nainen pelkäsi myös kirjoittaa asiasta miehelleen rintamalle, sillä arveli tämän menevän järkytyksestä ”tykin ruuaksi”. Kovien taisteluiden vuoksi miehellä oli lomakielto, mutta Joensuu onnistui kovien ponnisteluiden jälkeen saamaan miehen komennukselle Tampereelle. Joensuun onnistui saada tragedia päätymään onnellisesti. Samoihin aikoihin hänen eteensä tuli muitakin vastaavia, varsin vaikeita parisuhdetapauksia. Joensuu on kertonut Suomen Triכון erään työmiehen antaneen tahattomasti hänelle esityslistan Kaupunkilähetyksen tulevista toimista purkaessaan elämänsä huolia. Mies kertoi olevansa alkoholisoitumassa, minkä takia potkut uhkasivat työmaalla, ja vaimo oli valmis hakemaan avioeroa. Tuskastunut mies oli luvannut itselleen: ”Rupean vaikka uskovaiseksi, jos tästä selviän!” Näin Joensuu sai tehtäväkseen ryhtyä työskentelemään teollisuusväen parissa, auttamaan päihdeongelmaisia ja vaikeuksissa olevia aviopareja.²²¹

Joensuun kohtaama työmies ja muut hänen kaltaisensa yhteydenottajat, monet rintamamiesten nuorista perheistä tai heidän läheisiään, saivat hänet pohtimaan auttamiskeinoja. Joensuu koki tehtävien tulleen hänelle enkelien kautta ja hänen saaneen myös näihin tehtäviin tarvittavan uskon. Joensuu neuvotteli keinoista ensin Kaupunkilähetyksen puheenjohtajan Niilo Lehtisen kanssa. Hänelle Joensuu kertoi kierrelleensä erityisesti huolestuneiden appivanhempien antamien vihjeiden perusteella kaupungilla ja käyneensä muina miehinä taloon muka tutustuakseen talonväkeen ja siten päässyt vaikeuksissa olevien avioparien puheille. Tämänkaltaisen, hieman viekas perheiden puhuttaminen tuntui hänestä kuitenkin epärehelliseltä. Joensuu päätyi Lehtisen kanssa laittamaan *Aamulehteen* ilmoituksen, jonka perusteella ihmiset itse voisivat reilusti ottaa yhteyttä Kaupunkilähetyksen pappiin.²²²

Kuuluisa pikkuilmoitus ilmestyi 19.11.1944 *Aamulehdessä*. Se oli sijoitettu ”Avioerot halvalla” -osastoon osuakseen eron partaalla olevien silmiin.

²²¹ Joensuu 11.10.1999; Joensuu 1994, 87–89; Kulhia 2008a, 101.

²²² Joensuu 11.10.1999; Joensuu 1994, 87–90; Kulhia 2008a, 102.

Älkää ottako avioeroa!

Tarjoamme apua vaikeuksissanne. Kääntykää pastori Joensuun puoleen, os. Tuomiokirkonk. 22, C., puh. 5314. Palvelukset ilmaisia.

Tampereen Kaupunkilähetys.

223

Kahtena seuraavana päivänä tulikin viisi yhteydenottoa ja kolmessa viikossa Joensuu oli käynyt jo yhteensä 18 neuvottelua kymmenen avioeroa harkitsevan parin kanssa. Pystyäkseen pitämään pariskuntien kanssa käymänsä keskustelut hallinnassaan Joensuu alkoi ylläpitää näistä kortistoa. Joensuu ja Lehtinen kertoivat uudesta työmuodosta Kaupunkilähetysten johtokunnalle vasta pari viikkoa lehti-ilmoituksen ilmestymisen jälkeen 9.12.1944. Saman tien johtokunta ymmärsi asian suuruusluokan ja merkityksen. Heti päätettiin mahdollisuuksien mukaan ottaa toinenkin pappi palvelukseen, jotta Matti Joensuu voisi keskittyä päätoimisesti avioliittotyöhön. Tosin tätä varten Joensuun tulisi hankkia jostakin rahat yhden papin palkkaukseen, joten Kaupunkilähetysten johtokunnan tuki oli lähinnä työmuodon hyväksyminen yhdistyksen toimialaksi.²²⁴

Tammikuussa palkattiin kymmenestä tarjokkaasta pastori Reino Rantalaiho Kaupunkilähetykseen, erityisesti nuorisopapin toimeen. Rantalaiho oli toiminut muuan muassa settlementtitoiminnassa ja sotilaspappina rintamalla. Joensuu oli saanut rahoitukseen hyviä vinkkejä Olavi Vuorelalta soitettuaan jälleen Viljakallan pappilaan. ”Mene fabriköörien luo!”, Vuorela oli kehottanut. Samoin Settlementti Ahjolan johtaja Topi Tarkka oli neuvonut häntä kerjäämään tehtailijoilta rahaa hyvään ja kannatettavaan toimintaan. Tosin Tarkka oli varoittanut, ettei Joensuu menisi Haarlalle, sieltä hänet ajettaisiin ulos viidessä minuutissa. Kierrettyään viikon tehtaissa Joensuu oli saanut vuoden palkkarahat kokoon.²²⁵

Joensuu päätti kuitenkin mennä Haarlalle, sillä hänen mielestään ei olisi iso vahinko, vaikka hänet ajettaisiin ulos. Hän onnistui pääsemään Haarlan pääkontto-

²²³ Aamulehti 19.11.1944.

²²⁴ TKLA TKL jtk 9.12.1944 § 3; Joensuu 11.10.1999; Kulhia 2008a, 102–103.

²²⁵ TKLA TKL jtk 22.12.1944 § 2; TKLA TKL jtk 20.1.1945 § 3; Joensuu 11.10.1999; Joensuu 1994, 90–91; Kulhia 2008a, 103; Lappalainen 2008, 47–48, 51–52, 200.

riissa toimitusjohtaja Lauri Haarlan puheille kertomaan, mistä on kysymys. Haarla iski nyrkin pöytään ja karjahti: ”Perkele, kerrankin pappi on oikealla asialla! Kassa, kirjoittakaa Kaupunkilähetykselle 5 000 markan shekki!” Näin oli hankittu kuukauden papinpalkka avioliittoneuvontaan viidessä minuutissa. Haarlan lause siitä, että työ avioliittojen pelastamiseksi oli oikealla asialla olemista, jäi rohkaisemaan Joensuuta vaikeuksienkin yli.²²⁶

Joensuu ei ollut toiminut yksin, vaan häntä ja muita neuvojia konsultoivat psykiatriksi erikoistuva lääkäri Reino Huttunen Pitkänniemen mielisairaalaasta sekä varatuomari Niilo Lehtinen. Topi Tarkka oli antanut Joensuulle vinkin Huttusesta, ja Lehtinen oli ollut Joensuun tukena heti alusta alkaen johtokunnan jäsenen, myöhemmin puheenjohtajan ja kokeneen lakimiehen roolissa. Nämä olivatkin tarpeen, sillä osaa autettavista vaivasivat vaikeat päihde- tai psykiatriset ongelmat, jotka vaativat ohjausta toisenlaiseen hoitoon tai avunhakemiseen. Tästä tuli pysyvä käytäntö perheneuvontatyön menetelmään. Pastorit Reino Rantalaiho, Topi Tarkka, Kalervo Korpinen ja Otso Kianto olivat myös ottaneet joitakin pareja hoitaakseen. Rahoitukseen oli saatu apua Tampereen seurakunnilta 30 000 markalla ja kaupungilta 20 000 markalla kesken talousarviovuoden. Kaupunki oli asettanut tuensa ehdoksi sen, että myös seurakunnilta tulee saada tällaiseen työhön vähintään saman verran tukea. Näiden lisäksi eri tehdaslaitoksilta saatiin 23 000 markkaa.²²⁷

Ensimmäisenä täytenä avioliittoneuvonnan vuotena 1945 oli oltu kosketuksissa noin 110 pariskunnan kanssa. Tämä oli huomattava osa tamperelaisista eroa harkitsevista pareista, sillä tuona vuonna eroon päätyi noin 329 paria. Keskusteluita oli käyty satoja – monien parien kanssa keskustelut kestivät useita kuukausia. Apua tarvinneita oli kaikista yhteiskuntaluokista, mutta enemmistö oli työväestöä. Oli havaittu, etteivät edes kirkosta vieraantuneet epäröineet hakea avio-ongelmiinsa apua papilta. Ensi arvio vuoden työn jälkeen oli, että joka neljäs pari oli tullut pysyvästi autetuksi. Helsingissä oli kuultu Joensuun kokeilusta, ja hänet sekä psykiatri Reino Huttunen pyydettiin jo joulukuussa 1944 kertomaan kokemuksistaan. Helsingissä neuvotteluissa olivat mukana pastorit Martti Simojoki, Kusti Korhonen ja Aarne Siirala, joka oli Joensuun hyvä perheystävä. Samanlainen toiminta käynnistettiin nopeasti pääkaupungissa. Helsingin avioliittoneuvon-

²²⁶ TKLA TKL jtk 20.1.1945 § 3; Joensuu 11.10.1999; Joensuu 1994, 91–92; Kulhia 2008a, 103.

²²⁷ TSA Cc:13 kv ptk 18.5.1945 § 14 ja liitteet 41 ja 42; TKL vk:t 1945–1946; Joensuu 11.10.1999; Joensuu 1994, 92–93; Kulhia 2008a, 103.

nan ”Älkää ottako avioeroa!” -ilmoitus ilmestyi 21.1.1945 *Uudessa Suomessa*, *Helsingin Sanomissa*, *Suomen Sosialidemokraatissa* ja *Vapaassa Sanassa*. Helsingin toiminnan taustayhteisöksi tulivat Asevelipapit ry:n perustama Kristillinen Palvelukeskus, joka oli siirretty Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton (SKSK) toimintaelimeksi. Joensuusta ja hänen toimintatapansa leviämisestä Helsinkiin kerrottiin heti *Vartijan* vuoden 1945 ensimmäisessä numerossa.²²⁸

Jo alkuvuonna 1945 toiminnan liittymäkohdista ja luonteesta tehtiin analyysi. *Vartijassa* kirjoitettiin, että kyse ei ole vain yrityksestä auttaa hädässä, mihin ihmiset ovat sota-avioliitoissaan joutuneet, vaan se on vastuuta, jonka lopulta täytyi murtautua esiin. Kirjoittajan mukaan tämä toiminta edusti vastuuta, joka etsi uusia tapoja auttaa vanhassa asiassa, jonka tuhot olivat käyneet yhä raskaammiksi. Lisäksi arveltiin sodan antaneen välttämättömän sysäyksen yrittää antaa tätä apua lähimmäiselle. Kirjoituksesta ilmeni, että kirjoittaja oli yksi Helsingissä toimintaan osallistuneista papeista.²²⁹

Joensuu otti menetelmäksi ottaa ihmiset vastaan kotonaan, joskus pariskuntien omissakin kodeissa. Häntä ärsytti sana avioliittoneuvonta. Hän oli itse ollut naimisissa vasta kaksi ja puoli vuotta, eikä kokenut sanan edes kuvaavan toiminnan luonnetta, saati itseään neuvojaksi. Usein Joensuu oli pariskuntaa odottaessa peloissaan ja toisteli mielessään Salomon rukousta: ”Herra, minä olen kuin pieni poika, anna minulle viisautta”. Joensuu halusi tavata molemmat puoliset ja hän saattoi seisoskella tehtaan portilla saadakseen puhutella toista osapuolta. Hänellä oli tuntomerkit ja oikean miehen havaittuaan lyöttäytyi tämän seuraan. Joskus miehen tavoittaakseen Joensuu otti selvää, milloin mies olisi yksin kotona. Tällöin hän meni soittamaan ovikelloa ja esitti haluavansa keskustella asiasta, jos miehelle vain sopisi. Miehet olivat tästä niin hämmentyneitä, että päästivät pastorin kotiinsa ja niin keskustelut saatiin alkuun. Kun Joensuu ja muut avioliittotyötä tehneet vaihtoivat kokemuksiaan, havaittiin yhteydenottotaidon merkitys.²³⁰

Työssä kohdattiin pian uusi ongelma. Apua tarvitsevia aviopareja kääntyi Kaupunkilähetyksen puoleen niin paljon, ettei heitä kaikkia voitu auttaa. Pastori Heikki Merimaa tuli Kaupunkilähetyksen palvelukseen keväällä 1946. Merimaa oli tästä eteenpäin pääasiassa avioliittoneuvontatyössä ja käytti vain murto-osan

²²⁸ TKL vk 1945; *Vartija* 1/1945, 31; Joensuu 1994, 84–86, 111; Satka 1994, 309; Viika 1994, 19; Kulhia 2008a, 104; vrt. Antikainen 2006b, 133.

²²⁹ *Vartija* 2/1945, 78–79.

²³⁰ Joensuu 1994, 94–95.

työajastaan poikatyön johtamiseen. Vuonna 1946 avioerojen määrä Tampereella laski 15 % eli vähennystä oli 48 paria. Kaupunkilähetyksen avioliittoneuvonnassa oli mukana tuolloin 160 paria, joista noin 40 tuli pysyvään sovintoon. Tästä voisi päätellä tämän työmuodon leikanneen avioerotilastoja merkittävästi, tosin siihen vaikutti varmasti moni muukin syy, kuten yleinen olojen vakiintuminen.²³¹

Avioliittotyössä ei haluttu vain hoitaa vaikeuksia, vaan aloitettiin myös ennaltaehkäisevä työ. Aluksi oli käyty muiden järjestöjen tilaisuuksissa puhumassa, mutta vuonna 1948 Kaupunkilähetys järjesti kahdesti avioliittoa käsittelevän kurssin, lähinnä kuulutuspareille. Mukana oli pappeja, lääkäreitä ja juristeja puhumassa, molemmilla kerroilla yleisöä oli salin täydeltä.²³²

Matti Joensuu tiedettiin yleisesti uusimuotoisen avioliittoneuvonnan aloittajaksi, mutta koska hän oli vielä kovin nuori, hänellä oli matkaa valtakunnalliseksi vaikuttajaksi. Vuoden 1945 Kirkkopäiville Helsinkiin oli Joensuuta kaavailtu pitämään 7.4.1945 puheenvuoro ”Kirkkomme polttavimmat työkysymykset”-tilaisuuteen alla aiheesta ”Avioerot”. Lopullisesta ohjelmasta Joensuu oli pudotettu pois ja tilalla oli aihe ”Kirkon työn suunnitelmallisuus ja ajankohtaisuus”, puhujina majuri Niilo Simojoki ja rovasti A. E. Jokipii. Samalla ohjelmasta oli yliviihdytty myös Kusti Korhosen ja Irja Kilpeläisen puheenvuorot sekä Erkki Niinivaaran esittämäksi aiottu filmi. Joensuu ei osallistunut lopulta ollenkaan Kirkkopäiville, vaan Kaupunkilähetyksen työntekijöistä siellä oli ainoastaan diakonissa Selma Valtonen.²³³

Pappisliitto ja SKSK järjestivät yhdessä Porvoon naisopistolla pappien virkistys- ja opintopäivät heinäkuussa 1945. Siellä oli huomattu ottaa ohjelmaan aihe ”Pappi ja avioliiton kriisi” ja Matti Joensuu oli kutsuttu puhujaksi. Kun ohjelma tarkentui, aiheen alustajaksi olikin vaihtunut teologian tohtori Osmo Alaja. Mikään Joensuun toiminnassa ei viittaa siihen, että hän olisi itse arastellut tulla puhumaan äärimmäisen tärkeäksi kokemastaan työmuodosta, jonka pioneeri hän oli.

²³¹ TKL vk:t 1946–1947; Treen til. vuosikirja 1948, 33; Kulhia 2008a, 104–105.

²³² TKL vk 1947–1948 Kuulutuspareille alettiin vuonna 1955 jakaa Joensuun kirjoittamaa ja SKSK:n kustantamaa 32-sivuisia ”Luottamuksellisesti kuulutuspareille”-vihkosta; Kulhia 2008a, 105.

²³³ KA SKSK Kirkkopäivät 1943–1949 kansio 191 Kirkkopäivät Helsingissä 1945, Kolmannettoista Kirkkopäivät Helsingissä 6.–8.4.1945, tämän julkaisun ennakkotilaaajat, osanottajaluettelo, ohjelmaluonnokset; Kmaa 28.3.1945.

Ilmeisesti häntä ei vielä arvostettu riittävästi alan asiantuntijana hänen SKSK:ssa toimivan nuoren pappisystäväpiirinsä ulkopuolella.²³⁴

Kotkan Kirkkopäiville 4.–6.1.1949 suunniteltiin jälleen Joensuuta puhumaan aiheesta ”Rikkinäiset avioliitot”. Tällä kertaa hän pääsi vielä kolmanteen ohjelmaluonnokseen asti. Kirkkopäivillä puhui tuolla kohtaa ohjelmaa lopulta asessori Lauri Apajalahti aiheesta ”Seurakunnat työhön kotien hyväksi”. Apajalahti kannatti puheessaan kristillistä avioliittoneuvontaa ja suositti sen ottamista käyttöön mahdollisimman monessa seurakunnassa. Samoin hän katsoi evankelioimistyön sekä koti- ja kortteliseurojen auttavan perheitä kristillisen elämän pariin. Yleiskeskustelu tilaisuudessa keskittyi miesten evankelioimiseen ja kortteliseuroihin avioliittoneuvonnan sijaan. Kaupunkilähetyksestä ei ollut ketään osanottajaa näillä Kirkkopäivillä. Tämän jälkeen Joensuun asema muuttui.²³⁵

Avioliittoneuvonta alkoi etabloitua yhteiskuntaan ja kirkkoon, sosiaalialan ammattijulkaisu *Huoltaja* kirjoitti työstä artikkelin vuonna 1948. Työ oli kasvanut Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton (SKSK) yhteydessä toimivassa Kristillisessä Palveluskeskuksessa ja Helsingin seurakunnat olivat perustamassa avioliittoneuvonnalle sinne omaa palveluyksikköä. Samaan aikaan kirkolliskokouksen kautta tulleesta pyynnöstä Laajennettu piispainkokous perusti toimikunnan selvittämään mahdollisia toimenpiteitä kokonaiskirkon tasolla avioliittojen pelastamiseksi. Matti Joensuu kutsuttiin toimikunnan jäseneksi. SKSK:n pääsihteeri Toivo Laitinen otti Joensuuhun yhteyttä ja tarjosi johtajan paikkaa tulevassa SKSK:n avioliittoneuvonnan yksikössä. Joensuun henkilökohtaisessa elämässä kiinnostus Helsinkiä kohtaan kasvoi, sillä hänen puolisonsa hammaslääkäriopinnot olisivat päässeet siellä seuraavaan vaiheeseen. Hän lähti Helsinkiin ja otti vastaan tarjotun tehtävän.²³⁶

Seuraavana vuonna Tampereen seurakunnat aloittivat pienimuotoisen avioliittoneuvonnan. Seurakuntien päättäjät katsoivat paremmaksi sen, että suurta arvostusta saanut avioliittoneuvonta olisi seurakuntien omaa työtä, kun sitä kerran kuitenkin joudutaan rahoittamaan. Työtä haluttiin valvoa ja vaikuttaa siihen. Lisäksi sitä ei haluttu tehtävän siinä laajuudessa kuin Kaupunkilähetyksessä, vaan

²³⁴ Vartija 4/1945, 161; Vartija 5–6/1945, 224; Kohonen 1953, 219 Alaja oli väitellyt tohtoriksi Tertullianuksen pyhityskäsityksestä vuonna 1944.

²³⁵ KA SKSK Kirkkopäivät 1943–1949 kansio 191 Kirkkopäivät Kuopiossa 1947, osanottajaluettelo, Kirkkopäivät Kotkassa 1949, ohjelmaluonnokset,

²³⁶ Huoltaja 1948, 303–304; Joensuu 1994, 104–106; Viika 1994, 24–30; Antikainen 2006b, 133–134.

saman työntekijän tulisi samaan aikaan ehtiä tehdä myös teollisuustyötä ja johtaa seurakuntien diakoniatyötä sosiaalipappina. Tästä syystä seurakunnat lopettivat Kaupunkilähetyksen avioliittotyön taloudellisen tuen. Kaupunkilähetys piti tosin vielä omaa perheneuvontaansa hetken aikaa seurakunnan työn rinnalla, sillä kaupunki oli myöntänyt siihen 65 000 markan toiminta-avustuksen kyseiselle vuodelle. Kaupunkilähetyksellä oli suuria vaikeuksia saada ulkomaisten kirkkojen avustuksia, sillä katsottiin Tampereen varakkaiden seurakuntien ensisijaisesti olevan velvollisia avustamiseen. Seurakunnissa ei tultu ajatelleeksi, että tällä ratkaisulla niin teollisuuden kuin kaupunginkin mittavat avustukset jäivät pois ja koska seurakunnat eivät itse raskineet panostaa rahallisesti yhtä paljon kuin työ oli vienyt ennen, se tulisi kärsimään resurssien puutteesta.²³⁷

Joensuu loi uudessa tehtävässään itselleen agendan. Siinä hän asetti tavoitteeseen paikallisen työn edistämisen lisäksi levittää työ yli koko Suomen, verkostoitumaan niin neuvoloihin, synnytysklinikoihin, Väestöliittoon, lastensuojelu- ja huoltoviranomaisiin, tehtaiden sosiaalipäälliköihin ja työnjohtajiin ja vaikuttamaan sekä sanomalehtikirjoittelulla että pyrkimällä muuttamaan lainsäädäntöä tarvittaessa. Hän pääsi Kristillisen Sanomalehtitoimiston kirjoittajaksi keväällä 1949. Hänen kirjoituksensa käsittelivät kotien ja perheiden asioita.²³⁸

Työn asenteellisista vastustajista oli yllättävin SKSK:ssa vaikuttanut asessori A. E. Jokipii, joka oli aiemmin tuonut esille työn tärkeyttä ja kuulumista kirkon sielunhoidon piiriin. Hänen mielestään kirkon pitäisi keskittyä uskonasioihin, etteivät ihmiset kiinnittäisi mieliään liiaksi maallisiin asioihin. Jokipii oli päätenyt siihen, ettei kirkon tule tavoitella avioliittoneuvoloita omaksi työmuodokseen, vaan jätettävä ne yhteiskunnan huolehdittaviksi.²³⁹

Joensuu ei missään kirjoituksissaan eikä edes muistelmissaan kyennyt kertomaan, mistä hän sai vaikutteet metodiinsa. Joensuu oli pastoraalityötään laatiessa perehtynyt syvästi aikansa kotimaiseen kuin ulkomaiseenkin sielunhoidolliseen tutkimukseen ja kykeni esittämään niistä kriittisiä huomioita. Hän laati avioliittoneuvontatyössään jokaisesta tapauksesta kortin, johon hän teki merkintöjä ilmenneistä seikoista ja edistyksestä. Hän otti tuekseen psykiatrin ja juristin. Työ-

²³⁷ TSA Cc 15 Treen evankelisluterilaisten seurakuntien yhteinen kv 28.12.1948 § 15 ja liitteet 45–46, 65; TKL vk 1949; Joensuu 1994, 50–51; Kulhia 2008a, 105.

²³⁸ KA SKSK kansio 168 Kristillinen Sanomalehtitoimisto; Viika 1994, 31–32.

²³⁹ Kmaa 17.11.1950; Kmaa 21.11.1950; Kohonen 1953, 294 Jokipii oli työskennellyt myös settlementityössä 1919–1926; Joensuu 1994, 150; Viika 1994, 30–31; Kulhia 2008a, 222 Jokipii oli TKL:n johtokunnan jäsen 1933–1935.

tapaan kuului useita istuntoja ja molemmat puoliset oli tarpeen kohdata työskente-
lyn edetessä. Joensuu ei niinkään neuvonut pariskuntia, vaan toimi ikään kuin pu-
heenjohtajana prosessissa, jossa haettiin tietä eteenpäin.²⁴⁰

Tähän kuului myös tietty puolueettomuus, mutta silti kumpikin osapuoli tuli
hyväksyä sellaisena kuin hän oli. Myötäelettiin ihmisten kohtaloita, mutta pidettiin
omat tunteet erossa kulloisestakin tilanteesta. Tätä jälkimmäistä Joensuu oli har-
joitellut Viipurissa sotasairaalassa. Hän ei silloin vielä ymmärtänyt pitää etäisyyttä
omien tunteittensa ja kuolevien potilaiden tuskien välillä, vaan sairastui itse puo-
lessa vuodessa. Tätä omalla tavallaan ulkopuolisuutta Joensuu nimitti ammatti-
maiseksi asenteeksi.²⁴¹

Kun Joensuu myöhemmin tutustui Social Casework-menetelmään, tämä tun-
tui hänestä kovin tutulta. Menetelmää oli esitelty jo 1940-luvun alkupuolella sosi-
aalialalla case work-nimellä, mutta se ei ollut vielä ollut yleisessä käytössä Suo-
messa vuonna 1944. Saattoi hyvinkin olla, että Joensuu oli lukenut menetelmästä,
mutta ei jälkeempään osannut tai halunnut tunnistaa saaneensa idean jostain ulko-
puoleltansa. Häntä ärsytti vanhan sielunhoitokoulukunnan kuten myös case workin
ja psykiatrianikin ammattikieli. Hän halusi ilmaista asioita omalla tavallaan.²⁴²

Julkisella sektorilla eikä kirkolla instituutiona ei ollut muita käyttäytymismal-
leja kuin yksityinen sielunhoito, moraalinen kauhistelu ja yhteiskunnan puolella
avioerojen käsittely tuomioistuimissa. Suorituskyky oli heikko ja tulokset huonoja.
Asiasta tuli paljon palautetta varsinkin kirkollisissa piireissä ja lehdistössä. Vali-
koiva huomiokyky sai toiset havahtumaan tekemään jotain ja toiset tuudittautuivat
toteamaan ihmisten vain vieraantuneen Jumalasta.

Papeilla ei ollut aiemmin tapana toimia yhteistyössä psykiatrien ja juristien
kanssa tehdessään sielunhoitotyötä, vaan papit esiintyivät Jumalan Sanan haltijoi-
na, puhujina ja ripittäjinä. Kirkossa oli ainainen pula rahasta ja vähäisistä pappis-
resursseista. Miten nämä tuli suunnata? Kirkollisveron nostaminen pappien ja sie-
lunhoitajien palkkaamiseksi avioparien avuksi oli lähes ylikäymätön tehtävä asi-
oista päättävälle tahoille. Tässä tapauksessa kokeilua varten saatiin rahaa varsinkin

²⁴⁰ HMA TreTkli Hd Pastoraalityöt 1944 Matti Joensuu: Keuhkotautisten sielunhoito; Kmaa
8.9.1944 Pitkäaikaisten potilaiden ”erikoinen maailma” kaipaa ymmärtämistä ja työ uusia aloittei-
ta. Sielunhoitotyö keuhkotautiparantoloissa. Kirj. Matti Joensuu; Joensuu 1994, 93–94.

²⁴¹ Joensuu 1994, 96–98.

²⁴² Joensuu 1994, 124–125, 134; Satka 1994, 307.

kaupungilta ja teollisuuslaitoksilta. Seurakuntien talousarviot laadittiin olemassa olevien toimintamuotojen perusteella.²⁴³

Uusien yhteiskunnallisten ongelmien ja ristiriitaisuuksien tunnistamisen avainhenkilöitä ovat usein uudet tai nuoret jäsenet, jotka eivät ole vielä kunnolla sisäistäneet vallitsevaa kulttuurista paradigmaa. Vanhoilla jäsenillä on vakiintuneiden aikojen perua hyviä kokemuksia vallitsevasta toimintatavasta ja näin uusien ja vanhojen välille saattaa syntyä kuilu. Matti Joensuu ja asevelipapisto olivat päätyneet uusiin toimintatapoihin, sillä heillä ei ollut palkitsevia kokemuksia kirkkoherrojen virkатыönä ja kriisiytyneiden perheiden tarpeet kattavasti hoitamasta avio-ongelmien hoidosta.

Yhteiskunnan ja kirkon stressi avio-ongelmien edessä kohtasi vanhan, julkisuudessaakin heikoksi todetun tavan hoitaa aviollisia ristiriitoja. Stressiä lisäsi erityisesti aviollisten ongelmien moninkertaistuminen muutamassa vuodessa. Paine johti siihen, että Joensuu lähti kokeilemaan uutta tapaa toimia.

Avioliittoneuvonta mobilisoitui Tampereella ja Helsingissä. Tämän kannattajat tukivat uutta toimintatapaa ja yrittivät saada sitä yleistymään. Tästä syntyi poliittinen kamppailu niin Tampereen seurakuntien sisällä ja myös Helsingin suunnalla. Onnistumisen kokemukset yhdessä stressin kanssa synnyttivät muutoksen. Vasta sitten saattoi syntyä vakiintunut käsitys, uusi paradigma Joensuun kehittämän avioliittoneuvonnan sopivuudesta ja toimivuudesta. Joensuuta voidaan nimittää yhteiskunnalliseksi yrittäjäksi, joka haastoi vanhat ajattelumallit, syntetisoivat monet toisiaan täydentävät uudistusideat ja lupasi yhteiskunnalle nykyistä paremman tulevaisuuden. Poliittisessa kamppailussa on *J. K. Galbraithin* mukaan kolme keskeistä voimanlähdettä: poliittisen yrittäjän persoonallisuus, poliittisen liikkeen käytössä olevat resurssit ja organisaation tehokkuus. Ensimmäiseen voidaan lukea Joensuun henkilökohtainen karisma ja esiintymiskyky ja jälkimmäisiksi Joensuun kyvyt hankkia rahoitusta ja kannatusta toiminnalleen ja asevelipapiston verkostoituminen SKSK:ssa sekä Helsingin seurakunnissa.²⁴⁴

Kirkon vastahankaisuus ottaa avioliittoneuvonta vakituiseksi ja resurssoiduksi osaksi agendaa, tuli voittaa, jotta tästä tulisi vakiintunut ja yleisesti hyväksytty

²⁴³ Vartija 1/1945, 33; Gulin 1967, 302. Alekski Lehtonen oli kerran järjestänyt pappien ja lääkärien neuvottelupäivät Aulangolla syyskuussa 1939, tätä yritettiin uudelleen keväällä 1945.

²⁴⁴ Hämäläinen & Heiskala 2004, 58, 61–63.

toimintamuoto. Tämä tapahtui lopulta kirkon ylätasolla, kirkolliskokouksen, laajennetun piispainkokouksen ja eri seurakuntien kirkkovaltuustoissa.

3.1.2. Teollisuustyötä MRA:n hengessä piispa Gulinin ja tehtaiden tuella

Kristillinen toiminta tehtaiden sisällä ja lähipiirissä oli käynnistynyt vuonna 1939 Nokialla, missä NNKY:n Liitto oli asettanut työntekijänsä teollisuuskeskustyyhön kumitehtaalte. Tämä tehdas maksoi työn aloittaneen Siiri Rahkon palkan. Lisäksi tehdas antoi toimitiloja ja NNKY:n Liiton työntekijä sai liikkua vapaasti tehtaalla. Työhön kuului järjestää niin käytännöllisiä kuin hengellisiä piirejä ja kerhoja, järjestää retkiä, käydä tehtaalla eläkeläisten luona. Lisäksi NNKY:n työntekijä osallistui tehtaalla omien tilaisuuksien järjestämiseen. Tehtaalla työntekijät alkoivat kuitenkin vastustaa tätä toimintaa poliittisista syistä. Tämän johdosta tehtaalla työntekijöitä sai aikaa myöten tavata vain ja ainoastaan vapaa-ajalla. Itse Nokian NNKY perustettiin 1943 teollisuustyöntekijä Hilja Pellikan o.s. Kaarelan aikana.²⁴⁵

Oxfordin ryhmäliikkeenä tunnettu hengellisen ja sosiaalisen elämän paraneamiseen tähtäävä kansainvälinen toiminta sai 1930-luvulta alkaen mukaansa myös suomalaista sivistyneistöä, myös pappishenkilöitä ja heidän joukossaan piispoja. Vuonna 1936 pidettiin aluksi Helsingin konservatoriolla suuri kokous. Tampereen piispa (1934–1945) Aleksi Lehtonen oli tavannut liikkeen johtajan Frank Buchmanin jo vuonna 1921 Suomessa ja lähettänyt tälle tervetuloivotuskirjeen vuoden 1936 vierailua varten. Ensimmäiset tamperelaisten pappien toiminnalliset yhtyköt oxfordilaisuuteen syntyivät, kun Setlementti Ahjolaan tuli vuonna 1937 johtajaksi pastori Topi Tarkka, joka oli helsinkiläisissä pappispiireissä tutustunut Oxfordin ryhmäliikkeeseen. Tarkka osallistui Sveitsin Interlakenissa syyskuussa 1938 järjestettyyn taistelukokoukseen ja kirjoitti *Aamulehteen* ja *Yhdyssidelehteen* saamistaan vaikutteista. ja myöhemmin Aulangolla pidettiin vuonna 1939 kotiseuroiksi kutsuttu kokous, joissa monet omaksuivat oxfordilaisuutta ja ryhtyivät tekemään työtä sen levittämiseksi. Joukossa oli muiden muassa sosialidemokraatteja ja sivistyneistöä, pääosin suurista kaupungeista.²⁴⁶

²⁴⁵ Lehtiö 2004, 115; Antikainen 2006a, 154.

²⁴⁶ MRAA Suomalaisia ja ulkolaisia konf. ja näytelmäkutsuja ja ohjelmia 1936–1962 -kansio Aulangon kotiseurat osanottajat 1939-kirjekuori. Osanottajina myös Erkki Airas, Gulinit, Maija Gummerus, Yrjö Kaarne, Väinö Kivisalo, Olga Lavonius, Elma Nallinmaa, Eino Paloheimo, Se-

Tamperelainen varatuomari Niilo Lehtinen oli ollut mukana Oxford-ryhmässä jo ennen valintaansa Tampereen Kaupunkilähetyksen johtokuntaan. Lehtinen oli ollut mukana Oxford-ryhmän seuroissa Hyvinkäällä, Aulangolla ja Visbyssä. Lehtinen tunsi Eelis Gulinin hyvin ja rohkeni kertoa epäilyksistään hänelle. Lehtinen ei uskonut kristittyjen valloittavan koko maailmaa, vaan jäävän vähemmistöksi. Muunlaisen toiveikkuuden hän epäili olevan oman itsensä ja merkityksensä suurentelemista.²⁴⁷

Oxford-ryhmällä oli Tampereella säännöllistä toimintaa jo keväällä 1944, kuten aamuhartauksia Luterilaisella Rukoushuoneella ja kotiseuroja. Osa kokoon-tumisista oli yhteydessä Frank Mangsin tilaisuuksiin. Tukholmassa tämä ryhmä-liike oli mukana seurakuntatyössä ainakin keväällä 1945. Oulussa viriteltiin teolli-suustyötä tuomiokirkkoseurakunnan piirissä, mutta tässä ei näkynyt merkkejä ox-fordilaisuudesta. Oulussa entiset rintamamiehet olivat kaivanneet rintamilta tutuk-si tullutta sielunhoitoa. Toiminnassa oli mukana useita isoja tehtaita. Työmuotoina olivat muun muassa sielunhoito, hartaudet, kotiseurat, morsiuskurssit, pyhäkoulut lapsille ja kerhotoiminta.²⁴⁸

Ryhmäliike oli mainitun Sveitsin kokouksen yhteydessä muuttanut nimensä Moral Re-Armament (MRA)-liikkeeksi. MRA pyrki tekemään maailmanvallanku-mousta uudistamalla ihmisten moraalialia ja vahvistamalla kristillisiä arvoja. Tästä huolimatta ”Oxford-ryhmä” -nimitystä käytettiin yleisesti. Liikkeen laajempi le-viäminen Suomessa alkoi Porvoossa loppiaisviikolla 3.–7.1. 1945 pidetystä koko-uksesta. Tällöin liikkeeseen tuli mukaan Tampereen Kaupunkilähetyksen silloinen toiminnanjohtaja Matti Joensuu vaimonsa Kirstin kanssa. Matti Joensuu kirjoitti muistelmissaan toiminnan merkityksestä hänelle itselleen:

”Kun ihminen kuuntelee, Jumala puhuu. Kun ihminen tottelee, Jumala toimii.” Tämä oli liik-keen iskulause -- Ryhmäistunnoissa pidettiin hiljaisia hetkiä ja merkittiin vihkoihin mieleen nousseita ajatuksia kulloinkin esillä olleista kysymyksistä sekä jaettiin ajatukset toisten kans-sa. Sillä tavalla saatiin yhteisesti tarkistettuja johdatuksia. Suurissa joukkokokouksissa ker-rottiin koetuista muutoksista sekä henkilökohtaisissa että työhön liittyvissä asioissa -- Se tun-tui aukaisevan ovet selälleen juuri siihen maailmaan, jonka ovia olin kolkutellut tarjotakseni evankeliumin sanomaa. Se lähensi meitä (puolisoita) myös keskinäisessä suhteessamme.²⁴⁹

gerstrålet, Tarkat, Aijal Uppala, Keijo Vahermo, Elsa Vennervirta, Voitto Viro; Gulin 1967, 290–291, 297–300; Ekstrand 1993, 100–103, 105–106; Uusi-Rauva 2000, 67, 85–87; Kulhia 2008a, 107–108.

²⁴⁷ KA EGG kansio 11 Niilo Lehtinen Gulinille 21.10.1943.

²⁴⁸ Kmaa 4.4.1944 Keväisiä terveisiä Tampereelta; Kmaa 27.2.1945 Kirkon kädenojennus teolli-suuden palveluksessa oleville jäsenilleen. ”Teollisuuslaitosten seurakuntahuolto” toiminnassa Oulussa.

²⁴⁹ KA EGG kansio 11 Aleks Lehtonen Gulinille 8.1.1945 Joensuu oli raportoinut tuoreeltaan Porvoon kokouksesta piispa Lehtoselle, joka tämän johdosta kertoi Gulinille kiittävänsä Jumalaa

Porvoon kokouksessa tammikuussa 1945 oli mukana myös muita tamperelaisia, kuten Tampellan konepajan miehiä, erityisesti ammattijärjestöaktiiveja, joita oli onnistuttu houkuttelemaan paikalle. Myös heistä monet innostuivat liikkeestä. Tauno Liuksiala, Tampellan konepajan insinööri ja Kaupunkilähetyksen johtokunnan jäsen, oli erityisesti murehtinut miten viedä evankeliumia työpaikallaan. Liuksiala ja Joensuu olivat aiemmin järjestäneet hengellisen tilaisuuden Tampellan juhlasaliin, mutta paikalle saapuneet eivät olleet ammattiyhdistysmiehiä, joita he olivat erityisesti yrittäneet tavoittaa. Porvoon kokouksen jälkeen toimintaan saatiin ay-väkeä. Tämän kuultuaan Liuksiala totesi vähän ennen kuolemaansa 17.1.1945, että Jumala oli kuullut rukoukset, vaikka hän ei ollut sitä enää odottanut tässä asiassa.²⁵⁰

Järjestö ja sen kannattajat esittelivät julkisesti aatemaailmaansa muun muassa *Unohdettu tekijä* -näytelmän, *Vastaus*-elokuvan ja *The World Rebuilt* -teoksen avulla. Näillä oli saavutettu erikoisia tuloksia Englannin hiilikaivoksilla: kaivosten tuotokset kasvoivat kaikkien hämmästykseksi. Hiilityöläiset esittivät Lontoon Westminster-teatterissa Alan Thornhillin vuonna 1940 kirjoittamaa *Unohdettu tekijä* -näytelmää vapaa-ajallaan yhdeksän kuukautta. Joka ilta näyttelijöinä olivat eri hiilikenttien työläiset. Näytelmän katsottiin olennaisesti vähentäneen katkeruutta ja vihamielisyyksiä kaivosten työyhteisöissä. Työpaikkojen johtajat ja työläiset kokivat muuttuneensa näytelmän sanoman ansiosta. Liikkeen oli koettu saaneen aikaan kommunistien määrän ja vallan vähenemistä työpaikoilla. Tästä oli esimerkkejä useista eri maista.²⁵¹ Tätä taustaa vasten oli ymmärrettävissä myös tamperelaisten työnantajien innostus MRA-liikkeestä ja sen työn rahoittamisesta.

Tehdaslehdet olivat hyvä väylä kirjoittaa suoraan tehtaiden välle. Näissä oli myös hartauskirjoituksia siinä missä lääkärin avioliitto-ohjeita sukupuolielämän onnellistuttamisesta. Tampellan tehtaiden sosiaalipäällikkö Artturi Tienari oli *Tampella tänään* -lehden päätoimittaja. Eräs Tampellan ”rautakourista” jonka

tämän väkevästä töistä; Gulin 1967, 303; Löytömäki 1985, 196; Joensuu 1994, 99; Kulhia 2008a, 108.

²⁵⁰ TKLA TKL jtk 20.1.1945 § 2; TKL vk 1945; Tampella tänään 1–2/1945, 8 Matti Joensuu: Insinööri Tauno Liuksiala, uskon mies; Vartija 1/1945, 31–32 Gulin ylisti Porvoon kotiseurojen hengellisesti uudistavaa otetta osallistujiin, ei hän itsekään eläissään ollut ollut niin paljon polvillaan kuin näinä viitenä päivänä; Ekstrand 1993, 204–206; Joensuu 1994, 99–100; Kulhia 2008a, 109.

²⁵¹ Howard 1952, 17–21, 46–49; Palmer 1979, 172 MRA:n teatteritoiminta on ollut pitkään vaiettu aihe teatterihistoriassa, jota Palmerin mielestä oli hallinnut kokeilevan vasemmistolaiseteatterin tutkimus; Krapu 2007, 172; Kulhia 2008a, 109.

piispa Gulinkin mainitsi muistelmissa, oli Lauri Poikkilinja. Hän kirjoitti *Tampella tänään* -tehdaslehteen hartauskirjoituksen ” Rakas työtoveri”. Kirjoitus oli oxfordilaisuuden/MRA:n sanomaa, sillä Poikkilinja otti esille neljä ehdotonta: rehellisyys, puhtaus, epäitsekkyyys ja rakkaus.²⁵²

Tampereella joulukuussa 1945 toteutetut teollisuuspäivät olivat valmisteilla jo toukokuussa 1945. Helluntaiksi oli järjestetty Tampereelle Oxford-ryhmän kokous teollisuuskysymyksiä varten ja Heinolaan vastaavasti kasvatuskysymyksiä pohtimaan. Tampereen teollisuusryhmä suunnitteli näitä päiviä syyskuksi 1945 juuri Tampereelle. Toinen ryhmä puolestaan valmisteli tapahtumaa Heinolaan. Tampereelainen opettaja ja kirkollisvaikuttaja Elma Nallinmaa oli heinäkuussa valmistelemassa opettajien yhteispohjoismaista julkaisua Ruotsin Oxford-ryhmän koulutuskeskuksessa Noreborgissa, lähellä Norjan rajaa.²⁵³

Teollisuuspäivät saivat vauhtia 6.–12.8.1945 pohjoismaisessa Oxford-tapaamisessa Noreborgissa. Tilaisuuden kutsujina olivat ruotsalainen piispa Runestam, rehtori Tengblad ja Hjalmar Wiklund. Piispa Gulin, Kone Oy:n Heikki Herlin ja Kaisu Snellman olivat erikseen nimeltä kutsutut. Tosin Gulin oli juuri muuttamassa Tampereelle, eikä voinut osallistua ja Herlin vain poikkesi Noreborgissa palatessaan kauppaneuvotteluista Englannista. Tapaamiseen osallistui noin 60 henkeä, Suomesta Jussi Lappi-Seppälä, Kalle Hautamäki erityisesti teollisuusryhmän edustajana, Martti Hela, Osmo Vesikansa ja yksi varsinainen kutsuttu Kaisu Snellman. Eri maista tulleet edustajat vaihtoivat kuulumisia viiden vuoden taon jälkeen. Raskaimmat kertomukset olivat norjalaisilla, jotka kantoivat rintamerkkiä, jossa oli heidän vankinumeronsa Grini-ajoiltaan. Piispa Runestam iloitsi ekumeenisten pyrkimysten edistymisestä Ruotsissa. Kokoontumisessa päätettiin, että pohjoismainen yhteistyö on aloitettava Suomesta. Suomen tuli olla harjoituskenttä tulevia suurrynnistyksiä varten muualla jatkettavaa työtä varten.²⁵⁴

Joulukuussa 1945 alkoikin tapahtua teollisuusväen parissa. Tällöin järjestettiin ”Tampereen teollisuuspäivät” Tampellan tehtaan juhlasalissa MRA:n merkeissä 5.–9.12.1945. Erillisessä kutsukirjeessä kerrottiin keskityttävän sosiaalisen olojen ja -suhteiden parantamiseen, kuten myös kotiongelmien parantamiseen. Kir-

²⁵² Tampella tänään 2/1945, 23; Tampella tänään 7-8/1945, 23; Tampella tänään 10/1945, 3; Gulin 1967, 302–303.

²⁵³ MRAA Sekalaista aineistoa 1938–1955-kansio Rakas ystävä -kirje 24.7.1945.

²⁵⁴ MRAA Sekalaista aineistoa 1938–1955-kansio Rakas ystävä -kirje 24.7.1945, Rakkaat ystävät-kirje 21.8.1945.

jeen mukaan teollisuuteenkin täytyy tuoda kristitty henki, missä keskinäinen luottamus herättää työn iloa ja innostusta. Vieraita tuli eri puolilta Suomea, samoin kaikista Pohjoismaista. Joensuu opasti liikkeen suomalaisia johtohenkilöitä maanviljelysneuvos Gustav Rosenqvistiä ja taidemaalari Lennart Segerstrålea eri tilaisuuksiin eri teollisuuslaitoksiin. Joensuu kuvaili tapahtumia muistelmissaan:

Tuntui kuin olisin raahannut kaksi raskasta tykkiä aseisiin. Kun he aukaisivat suunsa ja antoivat sanomansa tulla, läsnäolijat pehmenivät. Ihmisissä oleva luontainen vastustus ja vieraus oli kuin pois pyyhitty. Ihminen alkoi löytää toisen ihmisen.²⁵⁵

Teollisuuspäivät eivät jääneet vaille vaikutusta. Tehdastyöläinen Juho Lehto Tampellasta kertoi tehdaslehdelleen avioliittonsa kärsineen hänen juopottelustaan ja elämänasenteestaan. Hän oli jotenkin joutunut vaimonsa kanssa Oxford-ryhmän järjestämille teollisuuspäiville Tampellan juhlasaliin joulukuussa 1945. Hän tapasi siellä työvereitaan, joista oli tullut onnellisia. Hän ja hänen perheensä muuttivat, jopa tasa-arvoa oli tullut kotielämään ja -töihin.²⁵⁶

Matti Joensuu rakensi tästä MRA-henkisestä teollisuustyöväen hengellis-yhteiskunnallisesta toiminnasta työmuodon Kaupunkilähetykseen. Hän kutsui koolle Tampereen eri tehtaiden edustajia, kuten asevelitoiminnassa kunnostautuneen Tampellan uuden sosiaalipäällikön maisteri Artturi Tienarin sekä vastavalitun Tampereen piispan Eelis Gulinin ja edeltäjänsä Olavi Vuorelan. Gulin oli ollut kutsuttuna teollisuuspäiviä valmistelleeseen Ruotsin-kokoukseen ja oli varmasti hyvin tietoinen taustalla jo suunnitelluista joulukuun teollisuuspäivistä. Tienari kertoi tälle kokoukselle, että jo tähänastinen toiminta oli vaikuttanut työntekijöihin, jolla hän ilmeisesti viittasi Porvoon seuroihin. Kokouksen pöytäkirjalyhennelmässä, joka oli muun muassa liitteenä Kaupunkilähetyksen johtokunnan pöytäkirjassa, ei kerrottu mitään pitkälle valmistellusta työsuunnitelmasta. Kokouksen pohjalta useat Tampereen tehtaot sitoutuivat kustantamaan Kaupunkilähetykseen kokoaikaisen papin teollisuustyöhön. Tehtävään otettiin marraskuussa 1945 pastori Elis Manninen Joensuusta, mutta hän toimi tehtävässä vain yhden kuukauden ajan. Sen jälkeen Kaupunkilähetyksen pappien Joensuun, Merimaan ja Rantalaihon tehtävät järjestettiin niin, että Rantalaiho saattoi keskittyä teollisuustyöhön.²⁵⁷

²⁵⁵ MRAA Sekalaista aineistoa 1938–1955 Kutsumme Teitä-kirje (s.a.); Ekstrand 1993, 216–217; Joensuu 1994, 100–101 esittää eri ajankohdan, paikan ja osin eri ohjelman teollisuuspäiville; Kulhia 2008a, 109.

²⁵⁶ Tampella tänään 10/1947, 34–35.

²⁵⁷ KA EGG kansio 17 Lennart Segerstråle Gulinille 27.8.1945 aiheena Tampereen teollisuuspäivät; TKLA TKL jtk 5.9.1945 § 3 liite: 23.8.1945 pidetyn kokouksen lyhennetty pöytäkirja, jossa

Rantalaiho kirjoitti hartauskirjoituksia tehdaslehtiin MRA:sta vahvasti vaikuttuneena kuten Joensuukin. Lehdissä oli myös piispa Gulinin, tuomiorovasti K. H. Seppälän ja muiden pappien sekä muutaman diakonissan, kuten Aino Mäkisen kirjoittamia hartauksia.²⁵⁸

Tampereen teollisuuslaitokset vastasivat vuonna 1947 käytännössä kokonaan teollisuuspapin palkkaamisesta, lahjoituksia tuli yhteensä 164 115 markkaa. Tällä summalla pystyttiin pitämään pastori Reino Rantalaiho elokuun loppuun asti hengellisessä työssä teollisuusväestön keskuudessa. Tämän jälkeen hän siirtyi Tampereen seurakuntien sairaalapapiksi. Rantalaiho ja hänen puolisonsa Aune olivat myös MRA:n kannattajia ja jäseniä.²⁵⁹

Rantalaihot olivat mukana järjestämässä 22.–25.3.1947 Oxford-ryhmän niin sanottuja treenauspäiviä, joilla oli noin 100 osanottajaa lähinnä Tampereelta ja Kyröskoskelta. Helsingistä oli saapunut avustajiksi Kaisu ja Elisabeth Snellman, Anna ja Heikki Herlin, Lyyli ja Kalle Hautamäki, Juli Voipio, Gustaf Rosenqvist sekä Bertil Björinger Ruotsista. Päivien tarkoituksena oli selventää MRA-ideologiaa sekä innostaa ryhmäläisiä ja saada aikaan yhteistyötä teollisuuden piirissä.²⁶⁰

Ryhmä oli saanut noin 300 henkeä saapumaan 24.3.1947 illanviettoon Tampereen Lyseoon. Tilaisuudessa esitettiin ensimmäistä kertaa Kalle Hautamäen kirjoittama näytelmä ”Yhteistyön perustus”, jossa Hautamäet, Kaisu Snellman ja Oscar Sumelius toimivat näyttelijöinä. Tätä luonnehdittiin ensimmäiseksi kerraksi Suomessa, kun näytelmän muodossa esitettiin ryhmän sanomaa. Päivien päätteeksi

Vuorelan rooliksi kirjattiin ”sisälähetysasiantuntija”; Järventie 1959, 139–142; Kohonen 1963, 263 Manninen ei mainitse matrikelissa Kaupunkilähetystä, hän ilmoittaa olleensa tuona aikana Joensuun komministeri. Hänestä tuli myöhemmin sosialidemokraattien kansanedustaja 1958–1965; Kulhia 2008a, 110.

²⁵⁸ Tampella tänään 3/1945, 2/1946, 5–7/1946, 8–9/1946, 10–12/1946, 1/1947, 2–3/1947.

²⁵⁹ MRAA Sekalaista aineistoa 1938–1955-kansio Oxford-ryhmän kirje 24.5.1947 Helsingin seurakuntien huoltokeskuksen johtaja Sixten Frey keräsi rahaa ryhmän toimintaan, New World News-tilaajalista 1948; TKL vk:t 1947–1948; Maija Kartilan haastattelu 25.9.2008; Ekstrand 1993, 282. Muita mainittavia tamperelaisia MRA:n ystäviä olivat teollisuusmies Oscar Sumelius vaimonsa Annin kanssa, tehtaiden sosiaalipäälliköt Artturi Tienari ja Eero Kivelä, johtaja Väinö Arjanne, tuomiokirkkoseurakunnan pastori Leo R. Böök, pastori Jaakko Hakala, Aarno ja Maija Kartila; Kulhia 2008a, 110.

²⁶⁰ MRAA Sekalaista aineistoa 1938–1955-kansio Ryhmäkirje Tampereella huhtikuussa 1947, allekirjoittajina Aune ja Reino Rantalaiho, Anni ja Oscar Sumelius, Eeva Björklund, Elisabeth Snellman, Eino Tiisonen.

Reino Rantalaiho selvitti ehtoollisen merkitystä ja oikeaa viettämistä. Tämän jälkeen nautittiin ehtoollista Tampereen Vanhassa kirkossa.²⁶¹

Lennart Segerstråle oli ehdottanut loppuvuonna piispa Gulinille, että Joensuusta pitäisi jotenkin saada kokopäiväinen MRA-työntekijä. Tätä ennen Joensuu oli kysellyt Gulinilta, tarvitsisiko hän paria nuorta miestä neuvonantajakseen. Joensuu oli tuntenut tällaiseen tiedusteluun erityistä johdatusta jo alkuvuodesta. Arkkipiispa Aleksi Lehtonen oli ottanut pari vuotta aiemmin Toivo Harjunpään sihteerikseen. Matti Joensuu jatkoi kuitenkin vielä vuoden loppuun asti voimiensa mukaan sivutoimisesti teollisuustyötä Kaupunkilähetyksen palveluksessa. Työssä käytettiin alkuvaiheessa kahta eri menetelmää. Ensinnäkin pappi työskenteli kahdenkeskisesti sellaisten henkilöiden kanssa, jotka olivat erityisissä vaikeuksissa tai olivat muuten kiinnostuneita uskonasioista. Näiden henkilöiden kanssa pystyttiin perustamaan pieniä piirejä, joissa toimittiin sielunhoidollisesti uskonasioiden äärellä. Toiseksi pappi oli mukana teollisuuslaitosten sosiaalipäälliköiden järjestämällä morsius- ja muilla kursseilla. Näiden lisäksi pappi osallistui mitä erilaisimpiin tilaisuuksiin, joissa hänellä oli mahdollisuus tuoda asiaansa esille. Teollisuuslaitokset järjestivät papille tilaisuuden kirjoittaa kaikkiin Tampereen tehdaslehtiin.²⁶²

”Unohdettu tekijä”-näytelmää esitettiin pääosin tehdastyöläisten voimin vuonna 1948 teollisuusväen evankelioimistapahtumien yhteydessä, esityksen ohjasi Viljo Lampela. Tällöin sen näkivät lähes koko Tampereen silloinen teollisuusjohto sekä noin 6 500 tehtaiden työläistä ja toimihenkilöä, luottamushenkilöt ja tuotantokomiteat mukaan lukien. Teoksen päähenkilöinä olivat johtaja vaimoineen ja luottamusmies vaimoineen. Tampereella oli myös 32 pohjoismaista vierailijaa, jotka osallistuivat tapahtumien toteuttamiseen. Näytelmäryhmä esiintyi myöhemmin myös Helsingin konservatoriolla, Lahdessa ja Kotkassa. Jopa MRA:n

²⁶¹ MRAA Sekalaista aineistoa 1938–1955-kansio Ryhmäkirje Tampereella huhtikuussa 1947; AL 22.–25.3.1947, 27.3.1947 ei mainintoja näistä tilaisuuksista; vrt. Joensuu 1994, 100–101; vrt. Kulhia 2008a, 109.

²⁶² KA EGG kansio 8 Matti Joensuu Gulinille 30.9.1947 Tarkka ja Rantalaiho olivat kehottaneet Joensuuta kysymään tätä Gulinilta. Jaakko Hakala oli Caux ’ssa kuullut tämän tyyppisestä järjestelystä; KA EGG 3.12.1947 Lennart Segerstråle Gulinille; MRAA Sekalaista aineistoa 1938–1955-kansio Oxford-ryhmän kirje 24.5.1947; TKL vk:t 1947–1948; Kulhia 2008a, 110; Pajunen 2008, 119.

kehittäjä Frank Buchman ja 1100 muuta henkilöä 30 eri maasta onnittelivat Caux´sta lähetetyllä sähköellä Gulinia näytelmän esittämisestä.²⁶³

Kaupunkilähetyksen puheenjohtajaksi vuonna 1945 siirtynyt Niilo Lehtinen etäännytti MRA-ryhmästä. Hän oli kesällä 1948 pari viikkoa professori Heikki Wariksen johtamassa kveekareiden kansainvälisessä seminaarissa Saarijärvellä. Hän tunsu kuuluvansa tähän ryhmään ja saavansa siellä itselleen uutta henkeä.²⁶⁴

Joensuu lähti alkuvuonna 1949 Kaupunkilähetyksen palveluksesta Helsinkiin. Harkitessaan lähtöä hän sai Tampereen seurakunnilta lupauksen, että ne ottaisivat jatkossa perheneuvonnan ja teollisuustyön vastuulleen. Oxford-ryhmän toiminta alkoi hiipua Joensuun lähdettyä. Toukokuussa 1949 Kaupunkilähetyksen lopetti laajamittaisen teollisuustyön, sillä Tampereen seurakunnat palkkasivat sosiaalipastorin. Tehtävän valittiin Matti Joensuun kurssitoveri, pastori Onni Honkkila, joka oli ollut keuhkoparantolassa Joensuun kanssa sodan aikana. Honkkilan vastuulle sisällytettiin vastoin alkuperäisiä suunnitelmia teollisuustyön ohella myös diakoniatyö ja avioliittoneuvonta. Ylimoitettusta tehtäväkentästä johtuen erinomaisia tuloksia ei ollut odotettavissa millään työsaralla. Olihan Kaupunkilähetyksenkin huomannut kunkin tehtäväalueen vaativan oman työntekijänsä Tampereen kokoisessa kaupungissa. Perheneuvonta kärsi tässä yhdistelmässä pahiten.²⁶⁵

Kun yksi pioneerityön alue jäi taakse, olivat jo uudet haasteet odottamassa. Pastori Martti Järventie tuli Joensuun jälkeen johtajaksi helmikuussa 1949. Saman vuoden syksyllä Kaupunkilähetyksen puoleen kääntyi liikeväkeen kuuluneita henkilöitä, jotka halusivat jotakin toimintaa kristillisen elämännäkemyksen pohjalta. Martti Järventie tarttui tarjoukseen ja aloitti toiminnan liikeväen piirissä kutsuen mukaan muitakin Tampereen pappeja. Hänellä oli tarkoituksena laajentaa toimintaa myös muille ammattialoille, mutta aika ei riittänyt laajempaan ammattiryhmien kohtaamiseen. Järventie toimi Sotainvalidien Veljesliiton luottopappina tehden sotainvalidien parissa hengellistä työtä henkilökohtaisten elämänkoetelmusten

²⁶³ MRAA Sekalaista aineistoa 1938–1955-kansio, ”Unohdettu tekijä Suomessa”-kirje, sähkö Frank Buchmanilta Gulinille 10.9.1948; TKL vk 1948; Suomen Kuvalehti n:o 43/1948; US 12.9.1948; Ekstrand 1993, 217–219.

²⁶⁴ KA EGG kansio 11 Niilo Lehtinen Gulinille 26.7.1948; TKL vk 1945.

²⁶⁵ TSA Cc 15 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien kv 22.1.1948 § 9 vielä tälle vuodelle TKL sai 100 000 mk teollisuuspapin palkkaamiseksi äänestystuloksella 25–15, kirkkohallintokunta piti teollisuustyötä sopimattomana toimialana Kaupunkilähetykselle; TKL vk:t 1948–1949; Maija Kartilan haastattelu 25.9.2008; Joensuu 1994, 106–107; Kulhia 2008a, 111.

siivittämänä. Järventiellä oli jonkin verran mielenkiintoa MRA-liikettä kohtaan, sillä hän osallistui myöhemmin Sveitsissä MRA-kongressiin. Hän ei tuonut Kaupunkilähetyksen toiminnassa kuitenkaan selkeästi esille yhteyksiään mainittuun liikkeeseen.²⁶⁶

MRA-toiminta oli mielenkiintoinen episodi niin TKL:n kuin tamperelaisen teollisuuden piirissä. Sisäpiirin henkilöt olivat Oxfordin ryhmäliikkeen hengellisen toiminnan syvästi koskettamia ja vaikuttuneita ideologian muutosvoimasta heidän henkilökohtaisessa elämässään ja persoonassaan. Maailmanparannustoiminta, varsinkin kommunismin ja työpaikkoja hirtäneiden konfliktien torjunta MRA:n merkeissä, sai rahahanoja ja tehtaiden ovia auki. Tässä episodissa kohtasivat kansainväliset poliittiset ja hengelliset virtaukset ja toimijat tamperelaisen teollisuusväen Kaupunkilähetyksen toimiessa tavallaan bulvaanina ja yhdyskäytävänä MRA-liikkeelle. Sodan jälkeen oli pelätty kommunistien vaikutusvallan nousua. Suomessa oli nähty Itä-Euroopan maiden luisuminen sitä tietä Neuvostoliiton valtaan. Joensuun ja Rantalaihon poistuminen muille työkentille osui samaan hetkeen kuin poliittisen ilmapiirin, niin sanottujen vaaran vuosien, keventyminen.²⁶⁷

3.1.3. Päihdetyön kokeilu osana perheongelmien ratkaisua

Vuoden 1937 alkoholisti- ja irtolaislakien mukainen avohuolto oli käynnistynyt, mutta hitaasti. Sitä mukaa kuin avohuoltotoimenpiteet alkoivat tulla tunnetuiksi ja omaiset alkoivat pyytää toimenpiteitä alkoholisteilleen, perustetut paikat alkoivat täyttyä vuosina 1937–1939. Alkoholismi väheni hieman vuonna 1940, sillä irtolaisetkin joutuivat rintamalle ja alkoholin saatavuus heikkeni ratkaisevasti. Talvisodan jälkeen alkoholismi ja irtolaisuus nousivat jälleen näkyviin. Huoltoväellä oli siirtolaisten kanssa kädet täynnä ja alkoholisteja katsottiin sormien läpi. Jo jatkosodan ollessa päättymässä pelättiin, että sodan jälkeen rintamilta kotiutuvat miehet joutuisivat erityisesti opettelemaan tavallisiin töihin takaisin, varsinkin asemasotavuosien vuoksi. Ilman tätä siirtymää olisi alkoholismi ja irtolaisuus kotiutettavien kohtalona. Tästä oli esimerkkejä ensimmäisen maailmansodan jälkeen ainakin

²⁶⁶ TKL vk:t 1948–1949; Svensk Kyrkotidning nr 38 22.9.1949; Järventie 19.10.1999; Kohonen 1963, 164; Kulhia 2008a, 111–112. Itävallassa Innsbruck-Feldkirchin hiippakunnassa teologian ylioppilaille kuului vuonna 1949 pakollinen tutustuminen teollisuustyöhön työläisenä.

²⁶⁷ Ekstrand 1992, 196–198, 202–203; Kaarninen 2006, 100–104, 108–110, 114–115, 117–118.

kolmessa eurooppalaisessa suurvallassa, joissa alkoholismi kasvoi huomattaviin mittasuhteisiin.²⁶⁸

Kesäkuussa 1944 sosiaaliministeriö hätästi huolto- ja poliisiviranomaisia lähettämään irtolaisia ja alkoholisteja irtolais- tai alkoholistihuoltoon tai tarpeen mukaan erikoistyöleireille. Näissä jälkimmäisissä oli oleellisena huoltomuotona työnteko.²⁶⁹

Välirauhan solmimisen jälkeen syksyllä 1944 monet sosiaaliset ongelmat alkoivat kasaantua. Tampereella oli lisäksi kova asuntopula jo ennestäänkin, sillä vuosina 1939–1944 väkiluku kasvoi noin 6 000 asukkaalla. Välittömästi olisi tarvittu 2 000 uutta asuntoa. Työnvälitykseen jätettiin 2 290 hakemusta loppuvuonna 1944. Vaikka työpaikkoja oli tarjolla enemmän kuin hakijoita, vain kolmannes paikoista kyettiin välittämään, sillä koulutukset ja työt eivät sopineet yhteen.²⁷⁰

Paluu rintamalta siviilioloihin olikin monille hankalaa. Vaikeuksia purettiin ennustuksen mukaisesti usein runsaaseen alkoholinkäyttöön, jonka seuraukset alkoivat näkyä kaduilla ja kodeissa. Esimerkiksi Helsingissä juopumuspidätykset kaksinkertaistuivat vuodesta 1944 vuoteen 1945. Yhteiskunnalla oli tarjolla päihdeongelmallisille käytännössä lähinnä pakkohoitoa, eikä sillä ollut saavutettu merkittäviä hoitotuloksia. Raittiuden Ystävät ry:llä oli ollut toiminnassa kristilliseen sielunhoitoon nojannut ja vapaaehtoiseen hoitoon hakeutumiseen perustunut alkoholistiparantola Turva. Alkoholistilain tullessa voimaan vuonna 1937, Turva luovutettiin maksamattomia valtionvelkoja vastaan valtiolle, joka jatkoi toimintaa Yläneen alkoholistihuoltolana. Uusi alkoholistilaki tunsu siis kaksi pääasiallista hoitomuotoa. Toinen oli avohuolto, johon sisältyi eriasteisia varoituksia ja raittiusvalvontaa. Toinen oli laitoshuolto, joka oli yleensä suljettua ja perustui pakkokeinoihin. Paras puoli toiminnassa oli juopottelijan oleminen vähän aikaa poissa silmistä.²⁷¹

Helsingin Kaupunkilähetys oli jo vuosikymmeniä pitänyt irtolaismiehille työsiirtolaa saksalaisen von Bodelschwighin Bielefeldin laitosten mallin mukaisesti. Tämä ei ollut varsinainen alkoholistiparantola, mutta sen toiminta piti erossa alko-

²⁶⁸ Huoltaja 1944, 336–339 Alkoholisti- ja irtolaishuollon nykytilanne ja tulevaisuuden näköalat, kirjoittajana E. T:nen; Taipale 1982, 97, 100, 260.

²⁶⁹ Sosiaaliministeriön kiertokirje Hao N:o 8/1944; Huoltaja 1944, 306.

²⁷⁰ Treen til. vuosikirja 1948, 33; Rasila 1992, 24–25.

²⁷¹ Taipale 1982, 258; Satka 1994, 301; Ahonen 2003, 248–250; Huhta 2005, 115.

holista ja muista epätoivottavista ilmiöistä. Yhdistyksellä oli myös naisille vastaava laitos.²⁷²

Keväällä 1945 perustettiin Helsingissä Luostarikoti-niminen säätiö. Sen tarkoituksena oli käynnistää vapaaehtoisuuteen perustuva, päihdetyötä tekevä koti. Siellä asuisi 6-12 kuukauden jakson parantumista haluavia alkoholisteja ja sellaisia kristittyjä miehiä, jotka halusivat vetäytyä 4-6 viikoksi maailmasta luonnonkauniille paikalle edellisten tueksi kristittynä seurana. Luostarikodin yhdyshenkilöksi ilmoitettiin osastonhoitaja Tore Ölander ja hallituksen muina jäseninä olivat majuri Jarl Jarkka, sairaanhoitaja Aili Ölander, fil. maist. Aino Hoiva, huoltotarkastaja Irma Sarjanen, dipl.ins. Aarne Hellemaa ja saarnaaja, katulähetysmies Arvid von Martens. Koti oli vasta suunnitteluasteella ja siitä tiedotettiin kiertoartikkelilla eri sanomalehdissä.²⁷³

Kaupunkilähetysten pappien työ päihdeongelmaisten parissa alkoi eri kristillisten piirien yhteistyönä toteutetussa jokaviikkoisessa ”yölähetystoiminnassa” syksyllä 1945. Matti Joensuu oli ymmärtänyt päihdeongelman yhdeksi osaksi perheiden ongelmarypystä. Perheiden auttaminen edellytti myös perheenjäsenten henkilökohtaisten ongelmien ratkaisemista. Oli yleisesti tunnettua, että hengellisen herätyksen avulla oli tapahtunut raitistumisia. Tästä syystä oli kuviteltavissa, että kristillisessä päihdekuntoutuslaitoksessa voitaisiin saada parempia tuloksia.²⁷⁴

Kansalaisjärjestö Raittiuden Ystävät ry:n pääsihteeri Uno Tuominen teki jo syksyllä 1945 opintomatkan Ruotsiin ja matkaraportin pohjalta yhdistys suuntasi voimiaan raittiusasioihin keskittyvän kansanopiston aikaansaamiseksi. Tätä oli suunniteltu jo 1920-luvulla, mutta muut käynnissä olevat hankkeet, rahapula ja sota estivät hankkeen toimeenpanon. Merkittävin raittiusyhdistys oli näin luopunut yrityksistään parantaa alkoholisteja omin laitoksin ja keskittyi jo raittiiden henkiseen varustamiseen.²⁷⁵

Joensuu teki kevättälvella 1946 kuukauden opintomatkan Tukholman Kaupunkilähetykseen, ruotsalaisten erityisestä kutsusta. Sikäläinen yhdistys oli ylläpitänyt jo vuodesta 1932 alkaen yösijojen järjestelyä (nattexpeditionen) kodittomille miehille. Toiminta sai kaupungilta tukea erityisesti Kaupunkilähetysten saatua

²⁷² HKL vk 1945; Huoltaja 1944, 168–174 Olavi Päivänsalo: Kristillisen työsiirtolan tehtävä ja toiminta.

²⁷³ NU 35/1945; Talonen 2000 Jarkka kuului jonkun aikaa lestadiolaisen uudenheräyksen Kolkuttaja-suuntaan; Ahonen 2003, 286–287 Hoiva oli Raittiuden Ystävät ry:n toimija.

²⁷⁴ TKL vk:t 1945 ja 1947; Joensuu 11.10.1999; Joensuu 11.10.1999; Huhta 2005, 116.

²⁷⁵ Ahonen 2003, 294–295.

asialle suurta julkisuutta radioreportaasin avulla vuonna 1944. Tämän lisäksi pastori Kejne ja Kaupunkilähetyksen johtaja Joh. W. Johnsson viettivät itse yön kottomien yömajana toimineessa kirkkosalissa ja kirjoittivat kokemuksistaan artikkelin päivälehteen. Tukholman Kaupunkilähetyksellä oli tuolloin myös työvälityspalvelu ja täysihoitola, johon sijoitettiin asukkaita vankeinhoidon, sosiaalihuollon, päihdehuollon ja sairaaloiden kautta. Yhdistyksellä oli myös alkoholistikoti Ribbingebäck kaupungin ulkopuolella sekä juuri Joensuun vierailun aikaan perusteilla lääkäriavusteinen päihdekliniikka sellaisille alkoholiongelmallisille, jotka eivät olleet vielä saaneet virallista alkoholistiluokitusta.²⁷⁶

Joensuu yritti saada aikaiseksi sekä yömajaa että kuntoutuslaitosta päihhteistä irti haluaville miehille syksyllä 1946, sillä valtion laitoksiin ei otettu vapaaehtoisia vaan ainoastaan lääninhallituksen määräämiä potilaita. Hankkeissa näkyi Tukholman selvä esimerkki. Nimettömäksi jäänyt naishenkilö lahjoitti Joensuun kautta Kaupunkilähetykselle 100 000 markkaa toiveenaan, että sillä koetettaisiin parantaa juoppoja. Lahjoittaja oli itse naimisissa alkoholistin kanssa. Tämä oli kuitenkin sikäli ratkaiseva tapahtuma, että Kaupunkilähetyksen uskaltautui kokeilemaan päihdeongelmaisten kuntoutuslaitoksen ylläpitämistä alkuvuonna 1947 juuri tämän ja Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan 50 000 markan lahjoituksen varassa. Samaan aikaan oli uhkana, että kesäsiirtola jouduttaisiin luovuttamaan pika-asutustarkoituksiin, jos sen olisi katsottu olleen vajaakäytöllä. Vastaavasti osa kaupunkilähetyksväkeä pelkäsi suunnitteluvaiheessa, että alkoholistikoti olisi jatkossa vaikeuttanut lasten kesäsiirtolan ylläpitämistä.²⁷⁷

Alkoholistikodille valittiin oma johtokunta, johon kuuluivat tohtori Reino Huttunen, huoltotarkkaaja Paavo Lindén, laitosmies Eino Tiuhonen ja Matti Joensuu. Emännän paikasta oli ollut ilmoitus *Kotimaa*-lehdessä. Joensuu sai Sosiaaliministeriön vaatevarikoilta anomansa liina- ja työvaatteita, ja sängyt patjoineen ja

²⁷⁶ CfNH SSM A1:11 Huvudstyrelsens Protokoll 1935–1946 HP 24.8.1945 § 10 Sosiaaliministeriö myi viisi parakkia lisätalaksi Ribbingebäckiin; TKLA TKL jtk 20.3.1946 § 10; SSM fvb 1946; Jansson & Johnsson 1953, 225–229, 233–234, 312 Ribbingebäckissä aloitettiin päihdetyö kesällä 1938.

²⁷⁷ TKLA TKL jtk 14.9.1946 § 4-5; TKL vk 1947; Joensuu 1994, 103–104 Joensuu kertoi johtokunnalle lahjoittajan olleen tehdas, ilmeisesti peittääkseen henkilöllisyyden, mutta muistelmissaan tämän olleen alkoholistin puoliso, vuosikertomuksessa 1947 mainitaan lahjoittajaksi ”yksityinen”. Tämän muistelmissa mainitun lahjoittajan puoliso ei kuitenkaan osallistunut TKL:n kuntoutuslaitokseen; Huhta 2005, 115–116.

tyynyineen alkoholistikodin käyttöön. Nämä piti huolellisesti palauttaa käytön jälkeen.²⁷⁸

Alkoholistikotiin tultiin vapaaehtoisesti ja ainakin osa heistä kirjautettiin sel-laisiksi Tampereen sosiaalilautakunnan huolto-osaston kirjanpitoon. Vapaaehtoi-seen laitoshoittoon pääsi tuossa vaiheessa tämän lisäksi ainakin Perniön, Lapinjär-ven ja Sairilan alkoholihuoltoloihin. Heille oli toimitettu Alkoholilain 20 §:n mukainen lääkärintarkastus ennen hoidon alkua.²⁷⁹

Joensuu joutui näkemään suuren vaivan huoltolan vuoksi. Hän joutui hakeu-tumaan erään hoidokin ehdonalaisvalvojaksi, järjestelemään hoidokkien hukkaa-mien säännöstelykorttien palauttamisia ja palkka-asioita, sekä asioimaan lukuisien muiden viranomaisten kanssa tämän neljän kuukauden kokeilun vuoksi. Suunnit-telussa oli käytetty Perniön alkoholihuoltolan järjestyssääntöjä, ruotsalaisen Värnåshemmet -alkoholihuoltolan toimintakertomusta vuodelta 1945, maa- ja sekatyöväen työehtosopimusta sekä Luostarikoti-säätiön sääntöjä. Jälkimmäisissä käytettiin asukkaista nimitystä ”veljet”, joka oli Tampereen sääntöjä laadittaessa korjattu asukkaaksi ja samoin ”isä” johtajaksi. Kortinpeluu, kiroilu ja rivot kuvat sekä sellaisiksi laskettavat laulut olivat kiellettyjä.²⁸⁰

Suunnitelmien mukaan laitos laajeni syksyyn 1947 mennessä 20 hoidok-kiin, kukin puolen vuoden hoitojaksolla. Asunnottomina vapautuvat hoidokit suunniteltiin keväästä 1948 alkaen sijoitettavaksi Kaupunkilähetyksen suunnitteil-la olleeseen miestenkotiin.²⁸¹

Hankkeessa olivat mukana kodin johtajana Tore Ölander Helsingistä ja lääkä-rinä Reino Huttunen. Yhtenä kantavana toimintaideana oli jonkinlainen työterapia, mutta sopivaa työtä ei keksitty. Alkuperäinen ajatus oli ollut teettää kuntoutuvilla metsätöitä, mutta hoidettavat olivat siihen liian heikkoja ja tottumattomia. Kevään aikana saatiin suoritettua joitakin korjauksia asuinpaikkana käytetyssä Kaupunki-lähetyksen kesäsiirtolassa. Varsinainen hoitomenetelmä oli samantapainen kuin nykyisessä juomisen kertalopetukseen perustuvassa ”myllyhoidossa”. Vuoden ku-

²⁷⁸ TKLA Alkoholistikoti ja Pispalan lastentalo ja seimi-kansio kirjekonsepti Sosiaaliministeriölle 4.1.1947 ja lähetylista 30.5.1947; TKL vk 1947.

²⁷⁹ TKLA Alkoholistikoti ja Pispalan lastentalo ja seimi-kansio: lääkärintodistukset, esityslista Tampereen sosiaalilautakunnan huolto-osaston kokoukseen 26.3.1947.

²⁸⁰ TKLA Alkoholistikoti ja Pispalan lastentalo ja seimi-kansio, mainitut asiakirjat. Värnåshemmet teki yhteistyötä Tukholman Kaupunkilähetyksen Ribbingebäckin kanssa. Tampereen sääntöjen konsepteissa veli- ja isä-nimitykset oli yliviivattu ja vaihdettu.

²⁸¹ TKLA Alkoholistikoti ja Pispalan lastentalo ja seimi-kansio.

luttua todettiin kolmen seitsemästä hoitokokeiluun osallistuneesta pysyneen raittina.²⁸²

Kaupunkilähetyksen kokonaiskulut seitsemän miehen hoitokokeilusta olivat yhteensä 244 857 markkaa, joten asiasta saatiin arvokasta oppia. Vertailun vuoksi mainittakoon yhdistyksen 20-paikkainen lastenkoti, joka toimi koko vuoden 497 612 markan kuluilla.²⁸³

Kokeilu jäi siis monestakin syystä lyhyeksi, mutta muiden muassa Suomen Kirkon Sisälähetysseura oli seurannut kokeilua alusta asti ja päättänyt perustaa kristillisen alkoholistikodin sopivan maapaikan löydettyään. Valmistelut aloitettiin samoihin aikoihin, jo syksyllä 1946. Erityisesti Kusti Korhonen ajoi hanketta ja se kirjattiin toimintasuunnitelmaan vuodelle 1947. Tämä toteutui vuonna 1950 Piekämäen maalaiskuntaan perustettuna Tyynelän alkoholistikotina, joka oli tarkoitettu aluksi vain naisille.²⁸⁴

Alkoholistikokokeilu oli luokiteltavissa jonkinlaiseksi aikansa miesprojektiksi. Kaupunkilähetyksen sosiaalinen työ oli lapsiin kohdistuvaa työtä lukuun ottamatta sukupuolijakoista ja kohdistui naisten ja heidän lastensa auttamiseen. Laitoksissa oli pääsääntöisesti töissä naisia. Vanhainkotiin ei otettu miehiä. On kuitenkin oletettavaa, että diakonissojen avustustoiminta ainakin pieneltä osalta kohdistui myös miespuolisiin asiakkaisiin, vaikka pääpaino oli naisissa ja lapsissa. Sotasiirtolaisten mukana tullut väliaikainen poikien ammattioppilaskoti oli poikkeus tästä sukupuolisensitiivisestä auttamisesta. Tukholmassa ja Helsingissä oli kaupunkilähetyksissä käynnissä miehiin kohdistuvaa sosiaalityötä ja osaltaan näiden johdosta Tampereellakin uskaltauduttiin kokeiluun. Tosin johtokunta ei halunnut vaarantaa lasten kesäsiirtolatyötä alkoholistimiesten vuoksi. Aiemmin miesten hätä saatettiin katsoa heidän omaksi syykseen, mutta sodan paineissa olleet miehet saivat jo hieman myötätuntoa. Auttamista voitiin osoittaa universalistisemmin sellaisiinkin, jotka olivat osasyllisiä ahdinkoonsa.

Tässä työmuotokokeilussa yhdistyivät alkoholismien nousun aiheuttama voimakas huoli, viranomaisten heikko oma toiminta kehittymättömien huoltolakien toteuttajina, TKL:n Teiskossa sijainneiden tilojen käytöntarve, Joensuun, Huttusen

²⁸² TKL vk 1947; Joensuu 11.10.1999.

²⁸³ TKLA TKL jtk 26.10.1946 § 6; TKLA TKL jtk 19.12.1946 § 4; TKL vk 1947; Joensuu 1994, 103–104; Järventie 1959, 127–128.

²⁸⁴ TKL vk 1947; Satka 1994, 293–294; Huhta 2005, 115–117.

ja Ölanderin yhteistyö sekä Joensuun henkilökohtaiset kyvyt hankkia rahoitusta tärkeäksi näkemiinsä hankkeisiin ja käynnistää niitä.

3.1.4. Lumppurepimö vastaan sosiaalinen asuminen

Kaupunkilähetys oli irtisanonut O.Y. Satakunnan Villan lumppurepimölle vuokraamansa tilat Rongankatu 8:n kellarista saadakseen paikan miesten yömajan toimitiloiksi. Yhdistys tarjosi näiden tilalle Tammelan kiinteistöstään vastaavia tiloja lumppurepimölle. Irtisanominen aiheutti yllättävän pitkän oikeustaistelun. Kaupunki oli hyväksynyt jo rakennusmestari Jaakko Autereen laatimat muutospiirustukset yömajaa varten. Huoneenvuokralautakuntakin oli jo puoltanut lumppurepimön irtisanomista, mutta asia eteni kansanhuoltoministeriölle asti. Tilat eivät vapautuneet pitkään aikaan Kaupunkilähetyksen käyttöön.²⁸⁵

Talvisodan jälkeen alun perin viipurilaispoikia varten käynnistetty ammattioppilaskoti mahdollistui valtion maksaessa kaikki sotasiirtolaisten kulut. Sotasiirtolaisten palattua Viipuriin kustannusrakenne heikkeni, eikä siinä asuntotilanteessa löytynyt tarpeeksi edullista kiinteistöä. Ammattioppilaskodeista oli kuitenkin pula, sillä vuonna 1946 koko maassa niitä oli vain neljä. Uuden ammattioppilaskodin perustamista voitiin kuitenkin harkita vakavasti, sillä niiden toimintaa tukemaan oli tulossa uusi säädös, jolla valtion opintoavustus ammattiopintoja harjoittavien siviiliorpojen tuki tasattiin sota-orpojen tasolle.²⁸⁶

Kaupungin lastensuojelujohtaja ja SDP:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Alpo Lumme tarjosi Kaupunkilähetykselle ammattioppilaskodin perustamista aktiivisesti. Miksi kaupunki ei itse järjestänyt riittävästi laitoksia, jää tässä tutkimuksessa selvittämättä. Lumpeen taustana olivat kristilliset sosialidemokraatit ja NMKY, joten hän ei karsastanut Kaupunkilähetystä sen kristillisen taustan vuoksi. Lisäksi Tampereella vahvasti vallassa ollut Suomen Sosialidemokraattinen Puolue otti puoluekokouksissaan 1946 ja 1949 aikaisempaa myönteisemmän asenteen kirkkoa kohtaan.²⁸⁷

Alkuvuonna 1948 Tampereen kaupungin lastensuojelulautakunta kääntyi Kaupunkilähetyksen puoleen, sillä paikkakunnalla ei ollut edes poikakotia. Alpo Lumme oli nähnyt poikien tarpeet jo vuosia aiemmin. Joensuu neuvotteli asiasta muidenkin huoltoviranomaisten kanssa, sillä miesten yömajaa oli valmisteltu pitkään. Kaupungin viranomaiset pitivät lastenkodeista vapautuvien poikien asiaa

²⁸⁵ TKLA TKL jtk 30.1.1948 § 3 Katso myös asiakirjat TKL Kansanhuoltoministeriölle 1.2.1947.

²⁸⁶ Tarasti 1949; Pulma 1987, 221–222; Kulhia 2008a, 96.

²⁸⁷ Kallio 1989, 162–163; Soikkanen 1990, 468–470; Kaarninen 2006, 113; Kulhia 2008a, 93, 95.

asunnottomia miehiäkin tärkeämpänä asiana. Johtokunta asetti toimikunnan suunnittelemaan järjestelyitä poikakotia tai vastaavaa laitosta varten yömajaksi tarkoitettuihin tiloihin. 1950-luvun alussa yömajaa suunniteltiin perustettavaksi Tammen toimitaloon, mutta tiloihin sijoitettiin lasten kerhoja.²⁸⁸

Kun pitkällisen hallintokierroksen kautta oli saatu lumppurepimö pois Kaupunkilähetyksen tiloista Rongankadulta, ammattioppilaskodin toiminta saatiin käynnistettyä nopeasti. Ensimmäiset pojat tulivat kesäkuun 1948 alussa kaupungin eri lastenkodeista. Suurin osa pojista meni opiskelemaan ammatti- tai iltakouluun tai harjoittelijoiksi tehdaslaitoksiin. Työssä käyvät maksoivat hoitomaksuna ammattioppilaskodille puolet palkastaan, ja siitä vielä osa säästettiin poikien pankkitileille. Ammattioppilaskodin uudelleenperustaminen tapahtui siis erityisesti kaupungin pyynnöstä. Tässä yhteydessä oli sovittu myös, että kaupunki osallistuisi riittävästi rahoitukseen. Perustamiskustannukset kohosivat 310 000 markkaan, johon saatiin kaupungilta 200 000 markan avustus. Kaupunki myönsi 125 000 markkaa ylläpitokustannuksiin ensimmäiselle vajaalle toimintavuodelle. Tosin jo syksyllä todettiin ylläpitoavustuksen kattavan vain puolet hoitokustannuksista. Poikien omavastuuosuudenkin jälkeen Kaupunkilähetyksen maksettavaksi jäi kolmannes kuluista. Kodin johtajana toimi alkuun rouva Annikki Karhu ja poikien kaitsijana Jaakko Kaitila. Seuraavana vuonna poikien vapaaehtoiseksi kaitsijaksi tuli Matti Joensuun pyynnöstä aktiivinen nuorisopiiriläinen, teknikko Leo Sirén, joka oli ollut jo pienestä pojasta alkaen ollut mukana Kaupunkilähetyksen toiminnassa.²⁸⁹

Ammattioppilaskoti poikia varten tuli Kaupunkilähetyksen tehtäväksi kaupungin sosiaalisten tehtävien jaossa. Tampereen NNKY oli perustanut tyttöjen asuntolan aiemmin. Kaupunkilähetyksessä oli ollut leimallisesti juuri pikkulasten, naisten ja vanhusten parissa tekevä järjestö. Tosin tämä oli juuri vuonna 1946 joutunut taloudellisesti ylivoimaisessa tilanteessa luovuttamaan kaupungin hoiviin osan lapsityöstään. Nyt yhdistys, kokeiltuaan työtä tehdastyöntekijöiden parissa ja miesten alkoholistikodissa, yritettyään järjestää kodittomien miesten yömajan, ryhtyi seuraavaksi pitämään poikien ammattioppilaskotia. Tämä voidaan nähdä

²⁸⁸ TKLA TKL jtk 17.3.1948 § 4; TKL vk 1953; Tammerkoski 2/1942, 32; Kulhia 2008a, 98.

²⁸⁹ TKLA TKL jtk 23.4.1948 § 4; TKLA TKL jtk 1.6.1948 § 3-4; TKLA TKL jtk 10.3.1950 Kaitila osallistui Raamattuopiston miesten kursseille TKL:n kustannuksella; TKL vk:t 1948, 1949, 1995; Leo Siren 11.7.2007; Taimi Siren 11.7.2007.

osana Kaupunkilähetyksen pitkää siirtymää sääli- ja armeliaisuustyöstä kohti monialaisesti sosiaalipoliittisista tarpeista säännönmukaisesti huolehtivaksi kaupungin työrukkaseksi. Tähän asti diakonisojen monipuolinen koulutus ja kokemus sekä yhdistyksen johtavien pappien suorittama valvonta olivat riittäneet takaamaan laitosten ammattipätevyyden. Jotta toimintaa voitiin harjoittaa, täytyi käydä työläs kamppailu omien tilojen saamiseksi vuokralaisilta sosiaalityön asuntolaittoimintaan.²⁹⁰

3.2. Diakonian ja sosiaalityön roolit muuttuvat

3.2.1. Julkisvalta kasvaa sosiaalityössä

Vaikka hyvinvointivaltion käsite katsotaan aukikirjoitetuksi lordi *Beveridgen* raportissa vuonna 1942, itse *Beveridge* uskoi vapaaehtoissektorin tarpeeseen edelleenkin. *Beveridge* oli työskennellyt nuorena Toynbeen settlementissä ja hänellä oli vankka kokemus yhdistysten toteuttamasta sosiaalityöstä. Hän näki, etteivät valtiot pysty heti, eivätkä varsin kaiken kattavasti, täyttämään yksilöiden tarvetta toimia yhteisön hyväksi. Hän julkaisi vapaaehtoistoiminnan tulevaisuudesta erillisen tutkimuksen *Voluntary Action, a Report on Methods of Social Advance* (1948), jossa hän käsitteli kristillistä ja filantrooppista hyväntekeväisyys- ja huoltotyötä sekä keskinäisen avun organisaatioita. Hän esitti näille yhteisölle muun muassa sosiaalityön innovaattorien roolia. Sosiaalityön systematisointi tuli kuitenkin suuren tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteeksi ja vasta 1970-luvulla kolmas sektori palasi teoreetikkojen ja tutkimuksen mielenkiinnon kohteeksi.²⁹¹

Sosiaalipolitiikka oli kansakunnan eheyttämisen väline, tällä jatkettiin sodan aikana syntyneen yhteiskunnallisen yhteisvastuun kantamista. Sodan jälkeisen Suomen sosiaalitoiminta leimasivat toimeentuloturvan laajennukset, kuten kansaneläkkeet ja lapsilisät. Osa näistä oli ollut päätettävänä jo sotaa edeltäneinä vuosina, jolloin myös huoltolait toivat säätelyä ja ammatillisuutta näiden aloille. Terveystieteidenhuollossa vakiinnutettiin kunnanlääkärijärjestelmä ja terveystieteiden toiminta. Kunnallinen kodinhoito oli esimerkki uusista toimintamuodoista. Sosiaalihuolta-

²⁹⁰ Vuorikoski 1999, 80–82; Karkkola & Perttu 2003, 30–32; Kulhia 2008a, 93.

²⁹¹ Blomstedt 1950; Waris 1950; Offer 2003, 235–237.

jakoulutus oli alkanut vuonna 1942 ja tämä kohotti sekä yhtenäisti sosiaalityön ammatillisen osaamisen tasoa.²⁹²

Suomi oli eräillä hyvinvointi- tai sosiaalityön kentillä jäänyt jälkeen Pohjoismaista, kuten sairausvakuutuksen ja tulonsiirtojen osalla. Tämä ei kuitenkaan johtanut siihen, että sosiaalityön huoltotoimien järjestelyissä olisi ollut välttämättä yhtä suuria eroavaisuuksia. Missä oli tarve huoltotoimille eikä valtio tai kunta ollut ryhtynyt toimeen, kansalaisyhteiskunta pyrki paikkaamaan tilannetta mahdollisuuksien mukaan. Tämä tapahtui usein kristillisen eetoksen innoittamana. Eräät tutkijat ovat tulkinneet myös pohjoismaiden kehityksen hyvinvointiyhteiskunniksi osin myös luterilaisuuden ilmentymäksi. Hyvinvoinnin muutossarjoissa on nähty myös erilaisia polkuriippuvuuksia (path-dependency) maittain, joka ilmenee esimerkiksi yhdistysten ja muiden kolmannen sektorin toimijoiden erilaisilla rooleilla eri pohjoismaissa.²⁹³

Sodan aikana muodostetusta Vapaan Huollon toiminnasta oli hyviä kokemuksia. Vapaaehtoisjärjestöt olivat tehneet keskitettyä, yhteisesti suunniteltua ja osittain valtion ohjaamaa sosiaalityötä. Tämän purkaminen 1940-luvun lopulla harmitti muiden muassa sosiaalineuvos Paavo Mustalaa. Hän arveli koko vapaaehtoisjärjestöjen osuuden kärsivän, kun kukin toimisi jatkossa vain tahoillaan.²⁹⁴

Vaikka vuoden 1936 sosiaalihuoltolain myötä köyhäinhoito vaihtui nimitykseltään sosiaalihuolloksi, niin vasta sodan jälkeen alkoivat todelliset muutokset. Esimerkkinä on käytetty sitä, että vuodesta 1948 alkaen sosiaalihuollon asiakkaat saivat pitää äänioikeutensa. Tulonsiirtojen kasvaminen muutti sodanjälkeisen huoltotyön luonnetta. Huolto oli kuitenkin sikäli siirtymässä tavallaan hoidolliseen suuntaan, että asiakkaiden asioihin ryhdyttiin paneutumaan uudella tavalla. Sosiaalihuoltajan koulutusta pidettiin yhdistelmänä tiedettä ja käytäntöä, mutta ainakin kouluttajat toivoivat itse sosiaalihuoltajilta päällimmäisimmäksi kutsumustietoisuutta ja oikeaa vaatimattomuutta ja nöyryyttä työnsä äärellä. Amerikkalainen

²⁹² Laki terveyssisarista 1944; Waris 1944; Tunkelo 1946; Satka 1994, 268, 290–294, 306; Vuorikoski 1999, 46, 79–82, 85–90, 94; Anttonen & Sipilä 2000, 58; Jauho 2004, 92–95.

²⁹³ Kuhnle 2008, 4, 6, 10–12; Rosenstand 1947; Tarvainen 1959, 12–13; Allardt 1980, 97–99, 102–105; Urponen 1994, 197, 208; Hilson 2008, 93, 99; katso järjestöjen työstä Klausen & Selle 1996, 99–122.

²⁹⁴ Mustala 1949.

”social case work” eli henkilökohtaisen huollon menetelmä tuli Suomeen sosiaalihoitajien vuonna 1945 alkaneessa koulutuksessa.²⁹⁵

Sodan jälkeisessä Norjassa suurinta osaa vanhainkodeista, erilaisista lasten hoitojärjestelyistä ja laitoksista pitivät yllä yksityiset järjestöt ja -henkilöt. Nämä saivat toimintaansa avustuksia valtiolta ja kunnilta. Yksityistä hyväntekeväisyyttä oli saanut harjoittaa ilman suurempia viranomaisrajoituksia. Suuntana oli kuitenkin se, että haettiin yhteistoimintaa julkisen ja yksityisen toiminnan välillä. Viranomaisilla oli tarvetta harjoittaa valvontaa ja tarkkailua tukemissaan, mutta yksityisten toteuttamissa huoltotoiminnoissa. Esimerkiksi vuodesta 1952 alkaen Oslo Idremisjon-kaupunkilähetysyhdistys alkoi muuntua vanhanaikaisesta hyväntekeväisyysjärjestöstä ammattimaiseksi sosiaalityön toteuttajaksi Oslon kaupungin kumppanina. Norjan kirkossa käytiin voimakasta keskustelua hyvinvointivaltion mahdollisesta kirkonvastaisesta luonteesta, mutta kristillissosiaaliset yhdistykset saattoivat kytkeytyä uuteen hyvinvointiyhteiskunta-ajatteluun kirkkoa notkeammin.²⁹⁶

Suomessa valtion ja kuntien osuus vanhusten asumishuollosta kuului sodan jälkeen vielä kunnalliskotien piiriin. Näihin sijoitettiin myös psykiatrisia ja muita potilaita sekä varattomia henkilöitä. Ongelmana oli lisäksi kunnallisten huoltolautakuntien työvoiman määrä ja kouluttamattomuus. Jotta työtä olisi voitu tehdä valtiovallan vaatimusten tasoisesti, kaivattiin valtionapua pätevien virkailijoiden palkkauksiin. Isoissa kaupungeissa, kuten Tampereella, oli luonnollisesti useita kokopäivätoimisia virkailijoita. Samaan aikaan sosiaalityöntekijöiden ammatillinen järjestäytyminen kiihtyi.²⁹⁷

Tampereella oli sodan jälkeen noin 500 paikkaa kunnalliskodissa, näistä noin 10 % oli vapaina. Kolmannes paikoista oli sairaiden käytössä. Vuonna 1944 kaupungin viidessä kunnallisessa lastenkodissa oli noin 150 paikkaa, joista vapaina oli noin 20 %. Seuraavana vuonna kaksi näistä päädyttiin sulkemaan. Vastaavasti Tampereella oli tuolloin kahdeksan yksityistä lastenkotia, joissa oli yli 150 lasta, osa jopa ylipaikoilla. Kaupunkilähetysten osuus näistä oli tuolloin 36 lastenkoti-

²⁹⁵ Waris 1944; Rosenstand 1947 Tanskassakin menetti äänioikeutensa vielä vuonna 1946 kunnes maksoi köyhäinavustuksen takaisin; Satka 1994, 311–312, 317–318; Urponen 1994, 215; Anttonen & Sipilä 2000, 64.

²⁹⁶ Mohr 1947, 280; Kullerud 2005, 161–165; Kuhnle 2008, 11–12.

²⁹⁷ HMA HLSPA Db:1 III piirin huoltotoimen tarkastajan vuosikertomus vuodelta 1944, ja 1945; Jalas 1945; Vuorikoski 1999, 86–87; Anttonen & Sipilä 2000, 64–65.

paikkaa. Suoranaisesti sodan seurauksena näissä yksityisissä lastenkodeissa oli sotaorpoja ja -siirtolaisia yhteensä parikymmentä.²⁹⁸

Suomessa yksityiset lastenkodit, jotka toimivat osin lahjoitusten, ja osin valtion ja kunnan avustuksilla, joutuivat taloudellisiin vaikeuksiin sodan jälkeen epävakaa poliittisen tilanteen aiheuttaman inflaation vuoksi. Ihmisten mahdollisuudet avustaa heikkenivät ja samaan aikaan yhteiskunnan avustukset sulivat devalvaatioiden, palkankorotusten, yleisten hinnannousujen vuoksi. Jos yhdistyksillä oli omia kiinteistöjä, joihin oli sijoitettu vuokralaisia, viranomaisten toimittama hinta- ja vuokrasäännöstely teki toiminnasta raskaasti tappiollista. Tämä oli tilanne myös TKL:n vuokraamissa asuintiloissa.²⁹⁹

Yksityisiä huoltolaitoksia oli perustettu eri tavoin yhdistysten haltuun tulleisiin kiinteistöihin. Tämä puolestaan tuli ongelmaksi, kun alettiin kiinnittää kasvavaa huomiota paloturvallisuuteen sekä huollettavien kannalta riittäviin että monipuolisiin tilantarpeisiin. Samoin henkilökunnan määrästä, laadusta ja perehtyneisyydestä annettuja määräyksiä ei voinut enää poikkeusluvilla loputtomasti kiertää. Määräykset tiukkenivat ja niiden vastaisissa rakennuksissa toimivilta yksiköiltä saatettiin kieltää esimerkiksi majoittaminen tietyissä tiloissa tai valtionapu.³⁰⁰

Tampereen Kaupunkilähetyksen lastenseimi Hyhkyn Helmi Pispalan Lastentalossa oli aiheuttanut avustuksista huolimatta suuria kuluja Kaupunkilähetykselle. Seimen yhteydessä oli myös syksyllä 1941 perustettu alle 2-vuotiaiden lastenkoti.³⁰¹

Vuonna 1946 oli pakko luopua koko Pispalan lastentalosta toimintoineen. Sen kokonaismenot olivat vuonna 1945 yhteensä 600 000 markkaa, ja näihin toimintoihin oli saatu kaupungilta ja valtiolta yhteensä vain 92 000 markkaa avustuksia. Kaupunkilähetys ei voinut lahjoitusvaroilla näin suuressa mittakaavassa rahoittaa sinänsä kaupungille kuuluvaa huoltotoimintaa, vaikka vuonna 1946 kaupunki nostikin avustuseränsä. Taloa tarjottiin ensin seurakunnille, mutta

²⁹⁸ HMA HLSPA Db:1 III piirin huoltotoimen tarkastajan vuosikertomus vuodelta 1944 ja 1945; TKL vk 1944 ja 1945.

²⁹⁹ TuKL vk 1946; AL 21.11.1945 Talonmistajan tehtävä velkaa; Urponen 1994, 219, 222.

³⁰⁰ MHA HLSPA Fc:1 kirjeenvaihto Epilän orpokodista; Hao n:o 16/1944; TKL vk 1945; Kuusisto 1945; Ståhlberg 1946; Kulhia 2008a, 95–96.

³⁰¹ TKLA TKL jtk 9.4.1941 § 4, 25.9.1941 § 2 Toiminta käynnistyi 10.10.1941; TKL vk 1941–1946; Kulhia 2008a, 81, 84, 88, 95, 97.

nämä eivät olleet kiinnostuneita. Kaupunkilähetys oli itse arvioinut tarjouksissaan talon huomattavasti lopullista kauppahintaa kalliimmaksi.³⁰²

Kaupunkilähetyksen johtaja Matti Joensuu oli valittu vuodeksi 1946 Tampereen kaupungin huoltolautakunnan jäseneksi, mikä oli suhdetoiminnan kannalta hyvä asia. Kaupungin lastensuojelutyön johtaja ja SDP:n kansanedustaja Alpo Lumme oli jo esittänyt nimenomaan kaupungin tarvitsevan seimiä ja lastenkoteja, ja oli molemmille osapuolille otollinen hetki tehdä kauppa kiinteistöä myöten. Kaupunkilähetys oli asiassa aloitteellinen ja tarjosi Tampereen kaupunginhallitukselle Pispalan Lastentaloa toimintoiheen. Sekä lastenseimi että pientenlastenkoti siirtyivätkin kaupungin toiminnoiksi 1.7.1946 alkaen. Kauppasumma 1 716 000 markkaa käytettiin Hilja ja Kalle Kuusniemen testamenttilahjoituksena tulleen Välimaankatu 10 muiden osuuksien lunastamiseen.³⁰³

Vuonna 1946 Tampereen Kaupunkilähetyksen tapaan myös Turun Kaupunkilähetys oli joutunut luovuttamaan lastenseimen eli alle kolmivuotiaiden päiväkodin kaupungin käsiin ylivoimaisten talousvaikeuksien vuoksi. Molemmat yhdistykset saivat asian vuosikertomuksissaan siedettäväksi kuvailemalla tapahtumia pioneerityön tehneiden yhdistysten urakan päättymisellä ja kääntymisenä uusiin haasteisiin.³⁰⁴

Vasta Niilo Kotilaisen lastenkotikomitean työskentelyn tuloksena annettiin vuonna 1949 laki lastenkotien valtionavusta. Lain mukaan tavalliselle lastenkodille voitiin myöntää avustusta kolmannes hyväksyttävistä nettomenoista. Yhteiskunta edellytti, että muut tahot maksaisivat 2/3 lastenkotien nettomenoista, mikä asetti kansalaisten yksityiselle hyväntekeväisyydelle korkeita odotuksia.³⁰⁵

Vaikka viranomaissäätely lisääntyi sota-aikana ja sen jälkeen, eivät valtionavut ja kunnalliset avustukset vastaavasti nousseet, vaan kolmannen sektorin harjoittama laitoshuolto joutui kriisiin. Tämä oli koko yhteiskunnalle ainakin väliaikainen tappio, sillä korvaavia laitoksia oli hankala saada aikaiseksi tuossa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Epäonnistuminen seimien ylläpitämisessä ei johtunut

³⁰² TSA Talousarkisto Ca 12 Kirkkohallintokunta (khk) 18.1.1946 § 31; TKLA TKL jtk 25.2.1946 § 3; TKLA TKL jtk 29.3.1946 § 2; TKL vk 1946; Kulhia 2008a, 97.

³⁰³ KA Sos.min. LST Ab 6 saap.kirje 19.6.1946 Tampereen Kaupunkilähetykseltä 33213/978 -46; TKLA TKL jtk 18.8.1944 § 4 tällöin päätettiin myydä kaikki Kuusniemen perinnöt, mutta odottaa parempia aikoja kiinteistön myynnin kannalta; TKL vk 1945 ja 1946; Treen k:gin kk kaup hltk 1946, 7; Tammerkoski 6/1944, 243; Pakkanen 1982, 366–367.

³⁰⁴ TuMA TuKLA Da:1 Turun kaupungin lastensuojelulautakunnalle 30.3.1945, 25.1.1946; TKL vk 1946; TuKL vk 1946; Kulhia 2008a, 97.

³⁰⁵ Lastenkotien valtionavusta 1949; Kotilainen 1950; Pulma 1987, 221–222.

Kaupunkilähetyksien kyvyttömyydestä, vaan force major-tyyppisistä olosuhteista poikkeuksellisen nopean inflaation syödessä annuaalisesti tilitetyt maksut. Kaupungit joutuivat itse ylläpitäessään seimiä syöttämään rahaa niihin juuri niin paljon kuin ne päivittäin tarvitsivatkin.

3.2.2. Tampereella etsitään diakonian paikkaa

Diakonian kehityskuluissa on 1910-luvulta alkaen havaittavissa joitakin erityispiirteitä. Aluksi Kaupunkilähetyksen harjoittamaa diakoniaa kutsuttiin tavallisesti joko kenttätyöksi tai piirityöksi. Jälkimmäistä nimitystä käytettiin varsinkin silloin, kun seurakunnassa oli useita Kaupunkilähetyksen palkkaamia diakoniatyöntekijöitä ja heitä varten oli tehty piirijako. Diakonia oli usein luonteeltaan etsivää työtä, mutta usein diakoniatyöntekijöitä myös kutsuttiin auttajiksi koteihin. Vähitellen diakoniatyö alkoi siirtyä yhä enemmän seurakuntien omaksi työksi. Suomessa alkoi päästä voitolle näkemys, jonka mukaan diakonia oli kirkon omaa työtä ja sellaisena seurakuntien velvollisuus, eikä sitä voitu jättää vain yksityisten yhdistysten ja niiden varainhankinnan varaan. Tämä oli ollut jo 1800-luvun lopulla annettujen hiippakunnallisten diakoniaohjesääntöjen henki, jota näkyvimmin puolusti suomalaisen diakonian suurmies Otto Aarnisalo. Vapaaehtoisilla varoilla oli niin ikään vaikeata ylläpitää ja kehittää diakonisojen rannatonta kenttätyötä ja hankkia heille jaettaviksi avustusrahoja ja – materiaaleja inflaation edetessä ajoittain kymmeniä prosentteja vuosittain.³⁰⁶

Toisen maailmansodan aikana Suomessa nousi uudenlainen yhteisvastuullisuuden henki, jolloin tehtiin talkoita yhteisen hyvän eteen ja varsinkin asevelitoiminnan merkeissä. Asevelitoiminnan aatteeseen kuului sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttaminen. Tässä olivat mukana myös rintamalla toimineet nuoret papit. He korostivat kansainvälisestä teologisesta keskustelusta löytämiään uusia yhteiskunnallisia linjauksia, jotka sopivat rintamalla rakentuneeseen yhteisvastuulliseen ajatteluun. Näiden pohjalta kirkon piirissä tartuttiin uusiin yhteiskunnallisiin työmuotoihin, joita esimerkiksi Matti Joensuu Kaupunkilähetyksen piirissä kehitteli. Diakonialle kehittyi perinteisen hoivaamislinjan rinnalle myös

³⁰⁶ Mustakallio 2001, 48–54; Tilastokeskus Rahanarvonkerroin 1860–2005; Rinne 2006, 242.

yhteiskunnallinen, tai kuten ajan ilmaus kuului, sosiaalinen näkökulma.³⁰⁷

Toisen maailmansodan jälkeen alkoi hyvinvointivaltion asteittainen rakentaminen. Sosiaaliset uudistukset ja tulonsiirrot, kuten kouluruokailu, lapsilisät ja huoltotoiminnan kehittäminen paransivat huomattavasti sosiaalista turvaverkkoa. Tämä osaltaan haastoi perinteisiä hyväntekeväisyystoimijoita, kuten yhdistysten diakoniatyötä ja vastaavaa huoltotyötä harjoittavia seurakuntia pohtimaan uudeen toimintojensa muotoja ja tarpeellisuutta.³⁰⁸

Seurakuntadiakonian rinnalla oli osittain jo aiemmin syntyneitä diakonissalaitosten ja diakonia-alan yhdistysten laitosdiakoniaa, jonka piiriin voitiin katsoa kuuluvan muun muassa sairaalatoimintaa vähävaraisille sekä lasten, vanhusten ja vammaisten huoltolaitoksia. Tämä ei useinkaan sopinut seurakuntien toimintamuodoksi, sillä nämä kalliit työmuodot tarvitsivat muun yhteiskunnan rahoitusta, joka saattoi osaltaan perustua huoltolakien velvoitteisiin. Laitosdiakonia ja seurakuntadiakonia alkoivat kehittyä toisistaan erillisinä.³⁰⁹

Tampereen Kaupunkilähetys ylläpiti diakonisia laitoksia, mutta sen voi sanoa olleen myös seurakuntadiakonian aloittaja, ylläpitäjä ja kehittäjä. Toimintaansa se sai sekä vapaaehtoisia lahjoituksia ja testamentteja että valtion, kaupungin ja seurakunnan avustuksia. Näiden lisäksi sillä oli Emmaus-hotelliyhtiön ja kiinteistöjen vuokratulojen kautta myös selvää omarahoitusta. Kaupunkilähetyksen periaatelinjauksena oli välttää suoranaisia raha-avustuksia, sillä niitä voitiin käyttää helposti väärin. Huoltotoiminnassa pyrittiin pääasiassa auttamaan henkilöitä saamaan heille kuuluvaa apua viralliselta huollolta ja muilta huoltojärjestöiltä, kuten Vapaan Huollon Keskukselta. Tämän lisäksi diakonissan tehtävänä oli auttaa ihmisiä saamaan asiansa siihen kuntoon, että he voisivat alkaa tulla toimeen omin avuin.³¹⁰

Kaupunkilähetyksessä oli vuonna 1945 edelleen neljä diakonissaa. Sisar Saara Rantalaiho oli pääasiassa huolehtinut avustus- ja huoltotoiminnasta, jonka merkeissä tehtiin tuona vuonna 525 kotikäyntiä ja kaikkiaan 902 asiakäyntiä. Näiden lisäksi asiakkaat olivat käyneet diakonissan luona 16 kertaa. Perinteistä diakonis-

³⁰⁷ Malkavaara 2000a, 26–28, 30; Malkavaara 2000b, 206–207.

³⁰⁸ Tienari 1966, 211–212, 232 Väinö Leskisen ja Jaakko Hakalan yleisesti hyväksytyt ajatuksia; Satka 1994, 296–300; Urponen 1994, 215.

³⁰⁹ Rinne 2006, 246–249, 251–253, 257.

³¹⁰ TKL vk:t 1945–1948.

sojen toimittamaa sairaanhoitoa oli näiden käyntien lisäksi annettu viisi kokonaista päivää ja kaksi yötä. Vanhokodin johtaja Eeva Pikkarainen oli suorittanut joi-tain kotikäyntejä lähinnä vanhusten luona. Amurin lastenkodin johtaja Selma Val-tonen oli tehnyt kotikäyntejä lähinnä niissä perheissä, joista lapsia tuli kesäsiir-tolaan, samoin Pispalan pientenlastenkodin ja seimen johtaja Anna Jokiniemi oli pakottavissa tapauksissa suorittanut sairaskäyntejä.³¹¹

Kaikki diakonissat jakoivat avustuksia vaatteina, tavaroina ja elintarvikkeina, suurimman osan jouluavustuksina. Heidän lisäksi talvisodan jälkeen vuonna 1940 alkoi Tampereen Aseveljet ry:n aloitteesta toimia huoltorengas, johon kuului ompeluseurojen sekä nuorisopiirin jäseniä. Huoltorengas oli järjestäytynyt ja se kuului myös Tampereen Aseveljet ry:n alaisuuteen viimeksi mainitun toiminta-aikana. Sen sihteerinä toimi aluksi Kaisa Vuorela ja myöhemmin Julia Raevuori. Renkaan avustustoiminta keskittyi sotaorpoihin ja jatkui, vaikka Aseveljet ry jou-duttiin lakkauttamaan sodan jälkeen rauhannehtojen mukaisesti. Renkaan kokoama avustussumma oli vuonna 1945 samaa luokkaa kuin useimpien diakonissojen vuo-tuinen työntekijäkohtainen avustusbudjetti, noin 5 000 markkaa.³¹²

Vapaaehtoisten auttamishalu oli ammattiavun rinnalla siis edelleen elossa. Vuonna 1947 syntyi ”Sosi”-kerho, joka ryhtyi avustamaan suurperheiden vaate-huollossa muun muassa parsimalla sukkiä. Saimi Retulainen, joka oli tullut vuon-na 1946 johtamaan vanhokotia, ryhtyi ohjaamaan ”Sosi”-kerhon toimintaa neiti Kerttu Sulin kanssa. Joka tehtävään ei enää voitukaan palkata diakonissaa, sillä heitä valmistui liian vähän tarjolla oleviin työtehtäviin nähden. Niinpä Kaupunki-lähetyksen työntekijöiksi kelpasi myös muulla tavoin pätevoityneitä henkilöitä.³¹³

Kun diakoniatyöntekijöiden palkkaamiseen velvoittava määräys tuli kirkko-lakiin noudatettavaksi vuodesta 1944, johti se pohdintaan diakonia- ja huoltotoi-minnan järjestämisestä seurakunnittain. Hiippakuntien tuomiokapituleihin palkat-tiin laajennetun piispainkokouksen vuonna 1945 antamasta kehotuksesta diako-niasihteerijä kehittämään diakoniatoimintaa. Tuomiorovasti K.H. Seppälä oli aloittanut diakonian seurakunnallistamisen ryhtymällä palkkaamaan diakonissoja seurakuntansa palvelukseen vuodesta 1929 alkaen. Tätä aiemmin kenttätyö oli ko-

³¹¹ TKL vk 1945.

³¹² TKL vk:t 1940 -1946; Tienari 1966, 152, 270 Huoltorengas v. 1942: jäseniä 50 jaettu 5.200 mk, v. 1943: jäseniä 33, jaettu 3.500 mk, Huoltorengas v. 1944: jaettu 2.400 mk, säästöön jäi 3.475 mk.

³¹³ TKL vk 1947, vk 1948 Retulainen oli neiti eli ei ollut naimisissa.

konaan Kaupunkilähetyksen nimissä tehtyä, tosin seurakunta oli vuodesta 1897 saakka antanut vuosiavustuksia diakoniatyön hyväksi.³¹⁴

Lokakuussa 1945 K.H. Seppälä ehdotti Tuomiokirkkoseurakunnalle erityisen sosiaalipapin asettamista. Rovasti Leo Böök otti tehtävän vastaan oman toimensa ohella. Seurakunnan huoltotoimintaa alettiin pohtia ja järjestää. Koska kaupungissa toimivat diakonian kenttätöissä Tuomiokirkon ja Harjun seurakunnat sekä Kaupunkilähetys, ryhdyttiin neuvottelemaan tulevaisuuden järjestelyistä. Böökin ajatuksena oli perustaa huoltokeskus, joka olisi auki parina päivänä viikossa. Sen ja sosiaalipapin tukena olisi työvaliokunta, jossa olisi edustajia muistakin kristillistä huoltotyötä tekevästä yhteisöistä. Tähän yhteistyöhön haluttiin mukaan Kaupunkilähetys, NMKY, NNKY, Valkonauhayhdistys ja Ahjolan setlementti. Vasta vuonna 1949 Tampereen seurakunnat perustivat päätoimisen sosiaalipastorin viran, jonka toimenkuvaan kuului lähes kaikki diakoniaan vivahtavat työalueet.

315

3.2.3. Yhdistämisyritys Tampereen diakoniatyön kanssa

Tammikuussa 1946 Kaupunkilähetys oli tarjonnut Pispalan Lastentaloa seurakunnille ylläpidettäväksi, sillä tämä oli tuottanut raskaita tappioita yhdistykselle. Melkein heti huomattiin, ettei seurakunnalla ollut halua eikä rahaa tämän mittakaavan lastenhuoltoon. Kaupunkilähetys tarvitsi kuitenkin yhteistyökumppaneita ja seurakuntia puolestaan velvoitti diakonian lakisääteisyys. Neuvottelukouksia huoltotyön organisoimisesta pidettiin Kaupunkilähetyksen ja seurakunnan edustajien kanssa useita, ja niissä oli asiantuntijoina Helsingin seurakuntien huoltokeskuksen väkeä. Kaupunkilähetyksen johtaja Matti Joensuu ehdotti näissä kokouksissa, että Kaupunkilähetyksen ja seurakunnan huoltotoiminta voitaisiin yhdistää joko perustamalla jokin uusi yhteisö tai säätiö tai muuttamalla Kaupunkilähetys tähän tehtävään sopivaksi. Hänen perustelunaan oli muun yhteiskunnan edessä yhtenä kristillisenä huolto-osastona esiintyminen sekä avustusten

³¹⁴ TSA TmksrkA II Cb 2 Tuomiokirkkoseurakunnan kn 22.10.1942 § 3 K.H. Seppälä kirkkoneuvostolle: Kun seurakunta on suuresti kasvanut – ja kun diakoniatyö nykyisin on kehittymässä yhä enemmän kirkon omaksi työksi; Laajarinne 1965, 67–68.

³¹⁵ TSA TmksrkA II Cb 2 kn 15.10.1945 § 4; TSA Talousosasto Cc 14 Treen ev.lut. seurakuntien yhteinen kirkkovaltuusto 28.12.1948 § 15.

hakijoiden juokseminen muussa tapauksessa usealla luukulla.³¹⁶

Helsingin huoltokeskuksen asiantuntijat, sen johtajat rovasti Vernerin Louhivuori ja everstiluutnantti Sixten Frey tukivat tätä yhdistämistä, vaikka Helsingissä keskittäminen Helsingin Kaupunkilähetysten ja seurakunnan kesken ei ollut onnistunut tyydyttävissä määrin. Matti Joensuu ennusti omassa esityksessään seuraavasti:

Jos sen sijaan seurakuntien huoltokeskusta aloitetaan rakentaa Kaupunkilähetyksestä irrallaan, on todennäköistä, kun otamme huomioon nykyiset olosuhteet, että tulee kestävä useita vuosia, ennen kuin se pääsee mitenkään tuntuvasti toimimaan -- ja kun se alkaisi kasvaa -- alkaisi (Kaupunkilähetys) vähitellen tulemaan tehtävänsä tehneeksi, rappeutuvaksi yhdistykseksi, jonka kuolema kestäisi ottaen huomioon esim. sen suuren omaisuuden useiden miespolvien ajan ja omaisuus tulisi sinä aikana olemaan vähemmän tehokkaasti huoltotyötä palvelemaan.³¹⁷

Joensuun ounastelema hiipuminen oli samaan aikaan kohtalona Tampereen Lutherilaisella Rukoushuoneyhdistyksellä. Kaupunkilähetysten ja seurakuntien edustajien jatkokokouksissa ei kuitenkaan päästy asiasta yksimielisyyteen. Lopulta jouduttiin jopa äänestämään, jolloin yhdistämiskanta voitti. Päätös ei kuitenkaan saanut osapuolien omien hallintoelinten varauksetonta kannatusta; Kaupunkilähetysten pitkäaikainen voimahahmo rehtori Ellen Cannelin jätti asiasta eriävän kannanottonsa erillisenä liitteenä. Yhdistämistä katosi keskusteluista vuoden 1947 jälkeen.³¹⁸

Seurakunnat jatkoivat tahollaan sosiaalipapin toimen kehittämistä. Diakonissat siirtyivät jo alkaneen tavan mukaan Kaupunkilähetykseltä seurakuntien palvelukseen sitä mukaan kun vastaavia virkoja perustettiin niitä varten. Kaupunkilähetys perusti uusia toimintoja ja laajensi aikaisempia huoltolaitoksiaan edelleenkin.³¹⁹

³¹⁶ TSA Talousarkisto Ca 12 Kirkkohallintokunta (khk) 18.1.1946 § 31; TSA Talousarkisto Ca 12 khk 11.10.1946 § 368 liitteet 14: Pöytäkirja kokouksesta 1.10.1946, jossa pohdittiin yhteistä huoltotyötä ja saman pykälän liite 15: ”Ajatuksia kirkollisen huoltotyön keskittämisestä Tampereella” Matti Joensuun laatima selvitys neuvottelujen pohjaksi; TSA TmksrkA II Cb 2 kn 31.10.1947 § 7 liite: Kirkollisen huoltotyön keskittämistä Tampereella tutkivan toimikunnan pöytäkirja 12.4.1947; TKLA TKL jtk 14.9.1946 § 3.

³¹⁷ TSA Talousosasto TmksrkA II Cb 2 31.10.1947 § 7 liite: Kirkollisen huoltotyön keskittämistä Tampereella tutkivan toimikunnan pöytäkirja 3.10.1947 liitteineen.

³¹⁸ TSA Talousosasto TmksrkA II Cb 2 31.10.1947 § 7 liite: Kirkollisen huoltotyön keskittämistä Tampereella tutkivan toimikunnan pöytäkirja 3.10.1947 liitteineen. Kokouksessa päätettiin palata asiaan seuraavassa kokouksessa, mutta näin ei käynyt.

³¹⁹ TSA Talousosasto Cc 12 Treen ev.lut. seurakuntien yhteinen kirkkovaltuusto 21.12.1943 § 4 Diakonissan toimen perustaminen Harjun seurakuntaan; TSA Talousosasto Cc 13 Treen ev.lut. seurakuntien yhteinen kirkkovaltuusto 20.12.1945 § 14 liitteet; TSA Talousosasto Cc 14 Treen ev.lut. seurakuntien yhteinen kirkkovaltuusto 9.12.1947 § 4-5 lisää diakonissan virkoja; TSA Talo-

Oli selvinnyt, että seurakunta oli liian iso ja varovainen organisaatio nopeisiin ja riskialttiisiin yrityksiin. Hallintoelimistä löytyi usein riittävästi epäilijöitä ja vastustajia ketteryyttä vaativien ja huolestuttavilta näyttävien uusien liikkeiden pysäyttäjiksi. Kaupunkilähetys ja vastaavat yhdistykset sopivat tuohon aikaan seurakuntaa paremmin uusien näkyjen toteuttajiksi.³²⁰

Kun Matti Joensuu oli tehnyt päätöksensä lähteä Helsinkiin avioliittonneuvontatyöhön, hän kuitenkin vielä alkuvuonna 1949 osallistui työryhmään, joka laati Tampereen seurakuntien kirkkoneuvostolle ehdotuksen sosiaalipapin toimenkuvasta. Työryhmään kuuluivat Joensuun lisäksi pastori Oskar Paarma ja rovasti Leo Böök. He ehdottivat, että kirkkovaltuusto perustaisi ylimääräisen papin toimen, jonka haltijan tehtävänä olisi avioliittonneuvonta sekä hengellinen työ kaupungin teollisuuslaitosten keskuudessa. Neuvotteluissa oli sovittu, että Kaupunkilähetysten johtokunta valitsisi papin tähän tehtävään. Aivan näin ei esitys kuitenkaan edennyt 29.4.1949 pidetyssä kirkkovaltuuston kokouksessa. Joensuu oli juuri muuttanut Helsinkiin, eikä ollut enää kirkkovaltuuston jäsen. Hän olisi voinut henkilökohtaisella karismallaan ja arvovallallaan ehkä pelastaa alkuperäisen esityksen muuttamattomana.³²¹

Kun Martti Järventie siirtyi Joensuun paikalle Kaupunkilähetysten toiminnanjohtajaksi keväällä 1949, aloitettiin edellisiä vaatimattomammat yhteistyöneuvottelut. Syksyllä 1949 pidettiin Vanhassa kirkossa ”sosiaalinen neuvottelutilaisuus”, johon osallistui kaupungin sosiaalityön edustajia, Kaupunkilähetysten, seurakuntien ja muiden alan toimijoiden edustajia. Erityisenä kysymyksenä olivat yleiset odotukset seurakunnan toimia kohtaan. Erityistä tarvetta nähtiin huoltajan hylkäämissä perheissä, vapaaehtoisten toimittamassa kotikäyntityössä sairaiden, yksinäisten ja sairaiden parissa ja toipilaskodin aikaansaamisessa. Tilaisuuden pohjalta todettiin, että yhteiskunnassa laajalti odotettiin kirkon panosta sosiaalityön kentillä. Odotukset ja paineet osaltaan kohdistuivat työnsä vasta kesän alussa aloittaneeseen sosiaalipastori Onni Honkkilaan. Hän sairastui työpaineittensa alla

usosasto Cc 14 Treen ev.lut. seurakuntien yhteinen kirkkovaltuusto 28.12.1948 § 15 talousarvioperusteet ja liitteet 45,46, 65; TKL vk:t 1945–1949.

³²⁰ TSA Talusosasto TmksrkA II Cb 2 kn 15.10.1945 § 4; TSA Talusosasto TmksrkA II Cb 2 kn 26.7.1946 § 6; TSA Talusarkisto Ca 12 Kirkkohallintokunta 11.10.1946 liite 14; Honkkila 1965, 14–15.

³²¹ TSA Cc 16 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien kv 29.4.1949 § 4. Katso päätöksestä lisää luvuissa 3.1.1. ja 3.1.2.; TKLA TKL jtk 27.4.1949 § 5 TKL valitsi tehtävään pastori Pertti Rannan; TKLA TKL jtk 20.5.1949 Johtokunta totesi muuttuneen tilanteen, ja sen että Ranta kieltäytyä toimesta, seurakunnat valitsevat itse papin.

ja joutui vuodenvaihteessa 1949–1950 olemaan pitkällä sairauslomalla. Kaupunkilähetyksessä kolmen papin työnä olleet avioliittoneuvonta, teollisuustyö ja yleinen toiminnan johtaminen ei voinut millään onnistua yhdeltä mieheltä.³²²

Kun Kaupunkilähetys anoi avustusta seurakunnilta, yhdistys ilmoitti toimintansa tarkoituksiksi ”työskennellä sisälähetys- ja diakonia-asian hyväksi Tampereella yhteistoiminnassa seurakuntien kanssa”. TKL:llä oli sama puheenjohtaja, varatuomari J. N. Lehtinen, kuin setlementtiliikkeeseen lukeutuvalla Ahjolan kannatusyhdistyksellä. Molemmat anoivat kristillissosiaaliseen työhön avustuksia Tampereen seurakunnilta. Setlementtiliike oli valtakunnallinen yhteisö. Vaikka se teki yhteistyötä seurakuntien ja TKL:n kanssa, ei sitä kuitenkaan rohjettu ottaa mukaan yhdistämissuunnitelmiin.³²³

Ahjola ilmaisi toimintansa tarkoituksena ”herättää kristillistä vastuuntuntoa sekä siihen perustuvaa uskonnollista ja yhteiskunnallista toimintaa, erittäinkin pyrkien tyydyttämään teollisuuden ja liike-elämän palveluksessa olevan väestön uskonnollisia, sivistyksellisiä ja yhteiskunnallisia tarpeita”. Näistä toisistaan poikkeavista ilmauksista kuului yhdistysten toisistaan poikkeava tausta, sillä Kaupunkilähetys oli syntynyt ja kasvanut lähellä seurakuntaa ja luterilaista kansankirkkoa.³²⁴

Tässä vaiheessa TKL oli selkeästi kulkemassa kohti yhteiskunnan ulkoistaman sosiaalityön laitoshuollon toteuttajan roolia. Tosin tähän vaadittiin edelleen vapaaehtoistyön taloudellista että toiminnallista panosta. Laitostoimintaa leimasi kristillisen ohjelmasisällön tarjoaminen ja kristillisen rakkaudentoiminnan hedelmiksi katsotut erilliset lahjoitukset ja eleet. Perinteinen seurakuntadiakonia supistui Kaupunkilähetyksessä vähiin seurakuntien ottaessa sen itselleen ja diakonissapulan estäessä työn ylläpitämisen. Tampereen seurakunnat eivät kyenneet tuemaan riittävästi vastuulleen ottamia TKL:n työmuotoja. Heiltä puuttui ymmärrys tehtävien vaativuudesta ja ulkopuolisen rahoituksen hankkimisesta.

³²² HMA HLSP Fc:1 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien Diakoniatyö. Kirkkovaltuuston 28.10.1955 asettaman toimikunnan lausunto; TSA Cc 16 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien kv 30.12.1949 § 13 liite 58; TKLA TKL jtk 16.9.1949 § 15 Johtokunnan odotettiin osallistuvan neuvottelutilaisuuteen; Järventie 19.10.1999 Joensuu kysyi Järventietä henkilökohtaisesti töihin TKL:een vuonna 1948 ja tämä tulikin, ensin alaiseksi; Honkkila 1965, 15.

³²³ TSA Cc 16 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien kv 30.12.1949 § 13 liite 58.

³²⁴ TSA Cc 16 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien kv 30.12.1949 § 13 liite 59. Uusi-Rauva 2000, 8–9, 11, 13–15.

4. Epävakaan kasvun aika – rakennemuutoksen alku (1949–1961)

4.1. Uusi evankelioimistyö kirkon rinnalla

4.1.1. Kurjille pullaa ja kirkkoa

Kaupunkilähetyksen sääntöjen mukaan sen tehtävänä oli ”-- työskennellä hengellisen ja aineellisen hädän poistamiseksi Tampereen kaupungin väestön keskuudessa” ja edelleen että tätä tulisi toteuttaa muun muassa ” Jumalan sanan julistuksella ja opetuksella sekä etsimällä elämässä eksyneitä ja kristinuskosta vieraantuneita edistäen kristillis-siveellisen elämän juurtumista kodeissa”. Tätä erityistä työtä olivat olleet hyvinkin perheneuvonta, työ teollisuusväestön parissa, evankelioimiskokoukset, katulähetys ja alkoholistikotikokeilu. 1950-luvun alussa näistä toiminnoista oli suurin osa jäänyt pois. Järventie kävi pitämässä runsaasti hartauksia yhdistyksen laitoksissa, kuten vanhainkodissa, sekä lukuisissa ompeluseuroissa. Kahdessa viimeksi mainitussa oli kuulijakuntaa huolellisesti evankelioitu viikoittain vuosikymmenien ajan, joten heitä ei voinut pitää enää kristinuskosta vieraantuneina eikä elämässään eksyneinä. Evankeliumista etäännyneet tuli etsiä muualta. Järventie toimi sotainvalidien luottopappina ja kokeili jonkin aikaa järjestää tapaamisia liikeväen kanssa, kuten oli aiemmin tehty tehdastyöntekijöiden kanssa.

325

Helsingin seurakunnat olivat perustaneet vuonna 1933 Diakoniakeskuksen erityisesti pula-ajan avustamistyön organisoimiseksi. Tämän piirissä alkoi myös evankelioimistyötä, joka alkoi muotoutua jo 1930-luvulla katulähetystyöksi. Aluksi nimi oli vakiintumaton, työtä nimitettiin esimerkiksi pelastustyöksi, yölähetykseksi, katulähetykseksi tai sisälähetykseksi. Katu- eli yölähetys alkoi Helsingissä vakiintua Helsingin seurakuntien Diakoniakeskuksen palkatessa 26.2.1943 kaksi naistyöntekijää etsivään työhön, erityisesti alkoholistien parissa tehtävään työhön. Keväällä 1944 aloitti myös miestyöntekijä. Vapaaehtoisia avustajia kutsuttiin aluksi jokapäiväisiin rukouskokouksiin. Saman vuoden joulukuussa Diakoniakeskus avasi Agricolan kirkon kryptaan miesten yösuojan, johon mahtui 160 yöpyjää. Työhön kuului myös vankila- ja työleirivierailuja. Alkujaan se oli tarkoitettu ko-

³²⁵ TKL vk 1949, 1953 ja 1954.

tiutettaville rintamamiehille, joilla ei ollut muuta paikkaa yöpyä. Helsingin kaupunki avusti toimintaa 100 000 markalla.³²⁶

Diakoniakeskuksen nimi vaihtui Huoltokeskukseksi kuvatakseen laajentunutta ja yhteiskunnan sosiaalihuoltoon vertautuvaa toimintakenttää. Sen toimintarahat olivat kuitenkin riittämättömät ja tästä seurasi ongelmia. Huoltokeskuksen pohjalta jouduttiin perustamaan kaksi yhdistystä. Toinen oli tukijärjestönä naisten asuntolalle ja toinen, jonka johtoon siirtyi Arvid von Martens Huoltokeskuksesta, perusti aluksi kaksi mieskotia sekä sittemmin myös kodin naisille. Näillä yhdistyksillä oli 1950-luvun lopussa yhteensä 9 asuntolaa. Helsingissä toimi näiden lisäksi Pelastusarmeija sekä muutama muu asuntoloiden tarjoaja. Huoltokeskuksen oma niin sanottu pelastava toiminta jatkui sen miesten asuntolassa Toivonkodissa. Yksinäiset miehet saivat avustuksensa Hätäapuasemalta, perheet ja naiset taasen saivat apunsa paikallisseurakuntien diakonisoilta. Avustaminen oli sukupuolijakoista.

327

Katulähetys oli otettu käyttöön vuosina 1945–1946 Helsingin lisäksi ainakin Turussa, Hämeenlinnassa, Kotkassa, Mikkelissä, Kuopiossa, Porissa, Kajaanissa ja Pieksämäellä. Porin ja Hämeenlinnan kaupungit olivat antaneet toiminnalle tuntuvaa tukea. Toiminnan nähtiin olevan sukua Anna ja Alba Hellmanin Vaasassa aloittamalle vastaavaan toimintaan 1800-luvulla.³²⁸

Tampereen seurakunnat eivät aloittaneet vastaavaa toimintaa, vaan pastori Paavo Lehtinen aloitti sen yksityisesti oman päätyönsä ohella vuonna 1945 ja kutsui siihen mukaan kristillisiä yhdistyksiä, kuten Kaupunkilähetyksen, sekä vapaiden suuntien yhteisöjä. Tuohon aikaan Tuomiokirkkoseurakunnan kirkkoherra, tuomiorovasti K. H. Seppälä ja rovasti Leo Böök tekivät aloitteen erityisen sosiaalipastorin toimen ja Huoltokeskuksen perustamisesta. Böök ryhtyi toimittamaan virkansa ohella sosiaalipastorin toimia. Myöhemmin vapaiden suuntien edustajia jäi pois yhteistyöstä ja lisäksi Luterilainen Evankeliumiyhdistyksen paikallisosasto piti Luther-talollaan omaa katulähetystyötään. Lehtisen epävirallinen katulähetys sai seurakuntien talousarviosta 15 000 – 30 000 markan toiminta-avustuksen ja kaupungin raittiustyön varoista saman verran. Kaupunkilähetys antoi työntekijänsä

³²⁶ Kmaa 9.11.1943, 8.2.1944, 12.9.1944, 5.1.1945; Larkio 1980, 160–161; Huotari 1980, 202.

³²⁷ Taipale 1982, 249–250, 254; Huotari 1980, 203; Antikainen 2006b, 133.

³²⁸ Huoltaja 1946, 108.

työpanosta toimintaan. Anonyymit Alkoholistit - raitistumisryhmä sai kokoontumistiloja sekä seurakunnilta että Kaupunkilähetykseltä kunnes saivat omat tilat.³²⁹

Järventien ja Kaupunkilähetyksen nuorisopiirin retket olivat vuotuisia tapahtumia. Niitä tehtiin lähiseuduille seurakuntiin ja myös laitoksiin, kuten Hämeenlinnan keskusvankilaan ja keuhkotautiparantolaan Kangasalle. Järventie ja nuoret kävivät evankelioimassa ja laulamassa näissä laitoksissa, kuten oli tehty jo aiempienkin johtajien kanssa.³³⁰

Järventie vieraili Tukholmassa erään nuorten retken yhteydessä vuonna 1949. Hän tiesi Tukholman Kaupunkilähetyksen osoitteen ja oli lähettänyt sinne kirjeen. Voidaan olettaa hänen käyneen tutustumassa Tukholman Kaupunkilähetyksen toimintaan, sillä arkistomapissa on kirjekonseptin vieressä rypistynyt ja tahriintunut esite *Några fakta om Stadsmissionen*, joka kertoi sikäläisestä toiminnasta. Tukholman Kaupunkilähetyksellä oli yömajatoimintaa kuten Helsingin seurakunnillakin. Kun Kaupunkilähetys vuonna 1949 perusti ammattioppilaskodin miesten yömajaksi varattuihin tiloihin, yhdistys yritti vielä 1950-luvun alussa hankkia miesten yömajalle tiloja ja rahoitusta. Näihin toimintoihin asetettiin toimikunta, johon valittiin rovasti Paavo Lehtinen, sosiaalipastori Onni Honkkila, laitospastori Eino Tiuhonen ja Martti Järventie. Toimikunnan piti hakea mallia helsinkiläisestä yömajatoiminnasta.³³¹

Tukholman Kaupunkilähetys oli aloittanut rukoushetkillä varustetun yösijan ja leivänjakelun kodittomille miehille Evankelisen Isänmaasäätiön Betlehemkirkossa jo vuonna 1909, mutta säätiö ei halunnut jatkaa toimintaa lainaamalla kirkkoon tähän työhön. Vuonna 1931 aloitti Sosiaalinen Vapaaehtoisosasto (Social Frivilligkåren) toimintansa Tukholman Kaupunkilähetyksessä ja vuonna 1933 he alkoivat kutsua yömajojen ja katujen miehiä sunnuntaiaamuiksi Kaupunkilähetyksen omaan kirkkosaliin jumalanpalveluksiin ja niiden yhteydessä tarjottavalle syötävälle. Toimintaa alettiin kutsua melko pian pullakirkoksi (Bullkyrkan).³³²

³²⁹ HMA HLSP Fc:1 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien Diakoniatyö. Kirkkovaltuuston 28.10.1955 asettaman toimikunnan lausunto; TKL vk 1945–1950.

³³⁰ TKLA TKL jtk 13.5.1941 § 6; TKLA TKL jtk 20.1.1945 § 3; TKL vk 1936–1951; Leo Siren 11.7.2007; Joensuu 1994, 81; Uusi-Rauva 2000, 127.

³³¹ TKLA Kirjeenvaihto -1968-kansio, huomio vastauksen puuttumisesta kirjoitettu Järventien käsialalla kirjekonseptiin, joka oli päivätty 28.3.1949; TKLA TKL jtk 25.4.1952 § 5, 29.5.1952 § 7, 15.10.1952 § 14; TKL vk 1953; Jansson & Johnsson 1953, 233–234.

³³² Jansson & Johnsson 1953, 417-419, 422; Björkqvist & Kylberg & Stenberg 2003, 45-46.

Helsingin seurakunnissa oli 1930-luvun lopulla järjestetty erityisesti yömajojen miehille jumalanpalveluksia seurakuntasaleissa. Osallistujien määrä vaihteli 60–200 välillä. Seurakuntasalien käyttö kirkkojen sijaan voisi viitata jonkinlaiseen tarjoiluun tilaisuuksien yhteydessä.³³³

Syksyllä 1949 Tukholman Kaupunkilähetys järjesti ekumeenisen kristillissosiaalisen konferenssin, jossa käsiteltiin muun muassa päihdetyötä. Tukholmalaiset halusivat mahdollisimman laajan osanoton konferenssilleen ja maksoivat vähävaraisille osallistujille heidän matka- ja majoituskulujaan. Järventie on itse ilmoittanut käyneensä Tukholmassa opintomatalla vuonna 1949, joten on mahdollista, että hän on osallistunut Tukholman Kaupunkilähetyksen konferenssiin.³³⁴

Kun Järventie matkusti Toivo Hännisen ja Lauri Rauhalan kanssa Keski-Eurooppaan tutustumaan sikäläisiin sosiaalisiin laitoksiin vuonna 1955, hän oli varannut paluumatkalle aikaa tutustua myös Tukholman sosiaalisen työn eri muotoihin. Martti Järventie oli tutustunut Tukholman Kaupunkilähetyksessä ainakin pullakirkkoon ja sen toteutukseen. Toimintamalli sopi tamperelaisille kadun miehille ja naisille hyvin ja oli luontevaa jatkoa aiemmin Joensuun ja pastori Paavo Lehtisen harjoittamalle yölähetystoiminnalle. Sunnuntaiaamuisin pullakirkon osanottajat tulivat vaihtelevilta yösjoiiltaan Luterilaiselle Rukoushuoneelle. Ensin pidettiin jumalanpalvelus, ja sen jälkeen tarjoiitiin ravitsevat pullakahvit jokaiselle.³³⁵

4.1.2. Yhteistyössä muiden sisälähetyksen toimijoiden kanssa

Kaupunkilähetys toimi useasta syystä yhteistyössä Tampereen NNKY:n ja NMKY:n kanssa. Yhdistyksillä oli yhteinen taloudellisen mielenkiinnon kohde, hotelli Emmaus, jonka yhdistykset omistivat keskenään. Hotellin tuotoilla kukin yhdistys pystyi ylläpitämään perustoimintoja, kuten tarvittaessa kokopäiväistä

³³³ Larkio 1980, 161 Olisi outoa, jos Järventie ei olisi tiennyt jos Helsingissä olisi ollut pullakirkkoja.

³³⁴ Kohonen 1953, 298, 512 Tarkka oli ilmoittanut nuorten retken opinto- ja edustusmatkukseen vuoden 1953 matrikkeliin, Järventie ei; Kohonen 1963, 164 Järventie ilmoittaa käyneensä 1949 Ruotsissa opintomatalla; Järventie 19.10.1999.

³³⁵ TKLA TKL jtk 22.4.1955 § 9 Pullakirkko aloitti 24.4.1955; TKL vk 1956; Kohonen 1963, 164; Lemmetyinen 1989, 53–54.

johtajaa. Jokainen yhdistys piti jonkin verran varhaisnuorten kerhoja ja nuorten tilaisuuksia.³³⁶

Järventie, joka oli ollut Kaupunkilähetyksen nuorisopiirin toiminnassa jo ollessaan Tuomiokirkkoseurakunnan pappi, piti nuorille myös rukouspiiriä yhdistyksen vanhojenkodilla. Retket olivat vuotuisia tapahtumia. Niitä tehtiin lähiseuduille seurakuntiin ja myös laitoksiin, kuten Hämeenlinnan keskusvankilaan ja keuhkotautiparantolaan Kangasalle. Järventie ja nuoret kävivät evankelioimassa ja laulamassa näissä laitoksissa. Työkeskus Ahjolan ja TKL:n johtajat tunsivat toisensa hyvin ja yhteisiä tilaisuuksia järjestettiin, mutta harvakseltaan. Osa Kaupunkilähetyksen nuorista osallistui huhtikuussa 1949 Settlementti Ahjolan Tukholmaan toteuttamaan suurretkeen, joka tehtiin 271 hengen voimin retkeläisten käyttöön vuokratulla Brahe-laivalla. Tällä matkalla käytiin muun muassa tutustumassa Evankelisen Isänmaasätiön Betlehem-kirkon nuoriin ja heidän hengelliseen toimintaansa sekä tietenkin matkailukohteisiin. Matkaa johtivat Ahjolan pastori Topi (Toivo) Tarkka, seurakuntien nuorisopastori Eero Veneskoski ja Kaupunkilähetyksen pastori Martti Järventie. Ohjelmassa oli tiettyä väljyyttä, joten henkilökohtaiset tutustumiskohteet olivat mahdollisia.³³⁷

Järventie oli ennen Tukholman-retkeä lähestynyt Tukholman Kaupunkilähetystä kirjeitse. Hän kertoi tulevasta opinto- ja tutustumisretkestä, ja antoi ymmärtää sen olevan settlementti Ahjolan ja Tampereen Kaupunkilähetyksen järjestämä. Järventie pyysi tukholmalaisia järjestämään noin 50 naispuoleiselle osanottajalle majoitustiloja esimerkiksi jostain koulusta. Tukholman Kaupunkilähetys ei vastannut kirjeeseen koskaan.³³⁸

Evankelioiminen eli uskosta vieraantuneiden kutsuminen henkilökohtaiseen uskonelämään ja seurakuntayhteyteen oli Kaupunkilähetyksen johtajalle Martti Järventielle läheinen työmuoto. Evankelioimistyölle ominaisten herätyskokouk-

³³⁶ Järventie 1959, 167–168; Sointu 1989, 46–47, 55, 57 NMKY:n johtajina esimerkiksi Topi Tarkka, Jaakko Hakala, Oiva Pohjanpirtka, Erkki Sovijärvi; Karkkola & Perttu 2003, 36; Kulhia 2008a, 118, 145.

³³⁷ TKLA TKL jtk 13.5.1941 § 6; TKLA TKL jtk 20.1.1945 § 3; TKL vk 1936–1951; Leo Siren 11.7.2007; Nuori Tampere n:o 1 helmikuu 1948 Kaupunkilähetyksen ryhmää kutsuttiin yleisesti Tammelan nuorisopiiriksi; Nuori Tampere lokakuu 1949 n:o 5 Turinaa Tukholmasta, kirj. Impi-Irene Kanerva; Joensuu 1994, 81; Uusi-Rauva 2000, 127.

³³⁸ TKLA Kirjeenvaihto -1968-kansio, huomio vastauksen puuttumisesta kirjoitettu Järventien käsialalla kirjekonseptiin, joka oli päivätty 28.3.1949. Vastaus saattoi myös kadota matkalla, sillä Järventie oli allekirjoittanut kirjeen: Martti Järventie, Pastor, schef i Tammerfors' Stadsmission, Tammerfors, Tuomiokirkonkatu 22 A. Kirjeessä ei mainittu mistä maasta se oli lähetetty.

sien jälkeen pidettiin myös jälkikokouksia, joissa uskoa etsiviä ihmisiä lähestyttiin sielunhoidollisesti.³³⁹

Kansan Raamattuseuralla (KRS) oli tapana tehdä työtään yhteistyössä eri paikkakunnilla jo toimivien seurakuntien tai yhdistysten kanssa. Kaupunkilähetys oli 1950-luvulla yksi tärkeimpiä KRS:n yhteistyökumppaneita Tampereella. Kun KRS:n SANA-lehdellä oli nimikkokesäpäivät Tampereella 27.–30.7.1950, Martti Järventie toimi johtokunnan siunauksella kesäpäivien käytännön järjestelyiden johtajana.³⁴⁰

Keväällä 1951 järjestettiin Luterilaisella Rukoushuoneella evankelioimispäivät, joilla olivat puhujina muiden muassa piispa Eelis Gulin ja veljekset Toivo ja Eljas Lemmetyinen. Seuraavana syksynä Kaupunkilähetys osallistui jälleen aktiivisesti Kansan Raamattuseuran evankelioimispäiviin sekä antoi korvaukset tilojaan Puisto-Emmauksesta Kansan Raamattuseuran muihin evankelioimistilaisuuksiin. Tampereen Kaupunkilähetys puolestaan kutsui Helsingin Kaupunkilähetysten johtajan teol.tri Veikko Päivänsalon puhumaan kaupunkilähetystyöstä Tampereelle. Järventie katsoi, että näin Kaupunkilähetys täyttää tehtävänsä kotikaupunkinsa lähetystyössä.³⁴¹

Syksyllä 1952 yhdistyksen koko johtoryhmä oli vierailut Suomen Kirkon Sisälähetysseuran (SKSS) laitoksilla Pieksämäellä, ja seuraavaksi yhteistyön hedelmänä syntyivät Sisälähetyspäivät Tampereella 9.–12.11.1952. Järventie piti yhteyttä Sisälähetysseuran toiminnanjohtajan apulaiseen Toivo Martikaiseen, jonka kanssa Kaupunkilähetys ryhtyi järjestämään näitä tilaisuuksia. Mukaan otettiin myös Järventien edellinen työyhteisö Tampereen tuomiokirkkoseurakunta. Tapah-
tumasarjalla oli valtakunnallista kantavuutta, sillä Aleksanterin kirkon jumalanpalvelus radioitiin. SKSS:n 50-vuotispäiville 12.–14.8.1955 tehtiin retki yhdessä seurakuntaväen kanssa. Samassa kuussa Kaupunkilähetys lahjoitti Raa-

³³⁹ TKLA TKL jtk 13.5.1941 § 6; TKLA TKL jtk 20.1.1945 § 3; TKL vk 1936–1951; Leo Siren 11.7.2007; Nuori Tampere n:o 1 helmikuu 1948 Kaupunkilähetysten ryhmää kutsuttiin yleisesti Tammelan nuorisopiiriksi; Nuori Tampere lokakuu 1949 n:o 5 Turinaa Tukholmasta, kirj. Impi-Irene Kanerva; Joensuu 1994, 81; Uusi-Rauva 2000, 127.

³⁴⁰ TKLA TKL jtk 10.3.1950 § 14; Järventie 1959, 143; Malkavaara 2003, 39–40; Huhta 2005, 125, 132.

³⁴¹ TKLA Kirjeenvaihto - 1968-kansio kirje teol.tri Veikko Päivänsalolle 10.6.1951; TKLA Kirjeenvaihto - 1968-kansio Evankelioimispäivät Tampereella syyskuun 27–30 pv 1951-ohjelma, pääpuhujina Toivo Lemmetyinen, Raili Kilpi, Veikko Vanha-Perttula, Järventie; TKL vk 1951.

mattutalo Oy:n osakkeensa SKSS:lle.³⁴²

Samana syksynä Kaupunkilähetys järjesti retken Helsinkiin. Kohteina olivat Helsingin Kaupunkilähetys, Helsingin Poikakoti ja Diakonissalaitos, joiden kanssa oli verkostoiduttu monenlaisessa yhteistyössä. Uutuutena käytiin tutustumassa seurakuntien uuteen vanhainkotiin. Näistä saatiin mietittäväksi uusia virikkeitä omaan toimintaan.³⁴³

Yhdistyksen oma sananjulistustoiminta laitostensa ja omien kerhojensa ulkopuolella oli aallonpohjassaan vuonna 1953, jolloin vuosikokousta ja muutamia kirkkoiltoja lukuun ottamatta ei tehty mainittavaa evankelioimistyötä kokoussarjoina tai muina tapahtumina. Järventie oli ollut opintomatalla Palestiinassa eli Israelin ja Jordanian alueilla. Matkan tuliaisina hän piti muutaman tilaisuuden, kuten pyhäinpäivänä Aleksanterin kirkossa. Kansan Raamattuseuran maallikkoevangelista, opettaja Eljas Lemmetyinen oli osallistunut myös Kaupunkilähetyksen työhön järjestämällä ammattioppilaskodin pojille ohjelmaa, kuten jumppatunteja ja iltahartauksia.³⁴⁴

Seuraavana vuonna oli koko maassa paljon erilaisia evankelioimistapahtumia. Kaupunkilähetys toimi näissä yhdessä Sisälähetysseuran, Suomen Raamattuopiston, Kansan Raamattuseuran sekä Tampereen uusien ja vanhojen seurakuntien kanssa. Järventie teki KRS:n johtajan kanssa yhteistyösopimuksia myös suullisesti. Näistä ei ole dokumentteja. Kaupunkilähetys järjesti KRS:n kanssa Hippoksen kentällä telttapäivät elokuussa 1955. Tilaisuuden kolehtitulot olivat 185 000 markkaa, josta Kaupunkilähetys sai 70 000 markkaa järjestämiskuluihin ja loput menivät KRS:n evankelioimistyön hyväksi.³⁴⁵

Amerikkalainen Tommy Hicks kävi Suomessa puhumassa suurissa evankelioimistilaisuuksissa vuosina 1955–1956. Jälkimmäisenä kesänä KRS järjesti yhden kokouksen myös Tampereelle. Viinikan kirkkoherra, katulähetyspappi Paavo Lehtinen oli kokousta valmistelevan toimikunnan puheenjohtaja. Hän kävi esittele-

³⁴² TKLA TKL jtk 24.8.1955; TKLA Martikainen Järventielle 29.9.1952 Sisälähetyspäivät Tampereella 9.-12.11.1952 Ohjelma; TKLA Kirjeenvaihto -1968-kansio Kirje KOP:n notariaattiosastolle 26.8.1955.

³⁴³ TKL vk 1952.

³⁴⁴ TKL vk 1953; Lemmetyinen 1989, 53; Malkavaara 2003, 93.

³⁴⁵ TKLA TKL jtk 24.8.1955 § 4; TKLA Kirjeenvaihto -1968-kansio Mauri Tiilikaisen kirje Järventielle 26.11.1954; TKLA Kaupunkilähetyksen evankelioimistyön päiväkirja 1/1 1955-; TKL vk 1954; Malkavaara 2003, 12, 39.

mässä asiaa Kaupunkilähetyksessä. Tampereen Kaupunkilähetys osallistui kokouksissa ”jättäytyneiden jälkihoitoon”. Alkuvuodesta Hicks oli joutunut Ruotsissa vaikeuksiin paikallisen lääkintöhallituksen puuttuessa Hicksin väitteisiin suorittamistaan ihmeperantamisista. Toiminta oli siinä määrin räikeää, että jopa kirkonvastaisen SKDL:n lehden kävi sääli rehellisten pappien ja koko terveen järjen voimattomuutta Hicksin edessä.³⁴⁶

Evankelista Frank Mangs piti kokouksia Tampereella 3.–6.12.1955. Jälleen Kaupunkilähetys oli mukana toteutuksissa, lähinnä työpanoksella. Kolehien jakautumisesta ei ole löytynyt mainintaa Kaupunkilähetyksen arkistosta.³⁴⁷

4.1.3. Oma evankelista sisälähetysten myyntitykinä

Tampereella oli vanhat juuret evankelioivalla herätyskristillisyydellä ja joukkokokouksissa jo vuosisadan vaihteen hannulalaisuudessa. Martti Järventie halusi nostaa evankelioivan julistustoiminnan osuuden Kaupunkilähetyksen toiminnassa uudelle tasolle. Hän toi keväällä 1952 johtokunnalle suunnitelman, että Kaupunkilähetykseen palkataan sopiva maallikko evankelioimis- ja katulähetystyöhön. Tammelan toimitalon alakerta olisi otettu samalla katulähetystyön yömajan käyttöön. Yömaja ei edennyt, mutta Järventie toi kesällä 1954 ehdotuksen evankelistan palkkaamiseksi syksystä alkaen.³⁴⁸

Samaan aikaan tunnettu evankelista, opettaja Eljas Lemmetyinen oli puhunut äänensä rikki ja mietti, mitä tehdä elämälleen. Martti Järventie oli kuullut, että Lemmetyinen olisi kuitenkin käytettävissä rajoitetusti evankelioimistyöhön. Urakka alkoi jo vuoden 1954 lokakuussa, jolloin Lemmetyinen palkattiin aluksi osa-aikaiseksi evankelioimistyöntekijäksi Kaupunkilähetykseen. Hänen painunut äänensä vaati äänentoistolaitteiden hankintaa, joiden avulla hän pystyi puhumaan viisitoista minuuttia illassa. Samaan aikaan hän aloitti Tampereen seurakuntien Dia-

³⁴⁶ TKLA TKL jtk 18.5.1956 § 9; TKLA Kirjeenvaihto -1968-kansio Kaupunkilähetyksen evankelioimistyön toimikunnan kokouksen esityslistat 8.6.1956, 13.9.1956; Junkkaala 1990, 272; Helin 1996, 176–178 Hicks oli ollut nuorena baptisti ja häntä luonnehdittiin mukaansatempaavaksi puhujaksi, jolla ei ollut teologista koulutusta.

³⁴⁷ TKLA TKL jtk 9.12.1955 § 2; Hannulalaisuudesta katso Junkkaala 1986.

³⁴⁸ TKLA TKL jtk 6.2.1952 § 6 ja 3.6.1954 § 5.

koniakeskuksen sivutoimisena miestyöntekijänä. Tähän toimenkuvaan kuului niin leikkikalujen valmistusta kuin sielunhoitoa vankiloissa.³⁴⁹

Kaupunkilähetyksen evankelioimistyön tarkoituksena ei ollut perustaa omaa ryhmäkuntaa jo olemassa olevien, kuten Muroman Sisälähetyssäätiön tai Kansan Raamattuseuran rinnalle. Tärkein tehtävä oli yrittää viedä julistustyötä sellaisiin kaupunGINOSIIN, missä kirkossakäynti oli heikointa. Tilaisuuksia järjestettiin suunnitelmallisesti muualle kuin kirkkoihin ja rukoushuoneisiin. Kokouksia oli kansakouluilla ja työväentaloilla, missä kyseisten alueiden ihmiset olivat tottuneet käymään muutenkin.³⁵⁰

Työssä panostettiin erityisesti valmisteluihin ja mainontaan. Tilaisuuksista ilmoiteltiin laajalti ja kutsukortteja jaettiin koululaisille, jotta he veisivät niitä koteihinsa. Kullekin kokoukselle valittiin huomiota herättävä ja puoleensavetävä yleisotsikko. Nämä aiheet haettiin ihmisten arkipäivästä ja näin haluttiin tarjota apua näiden ratkaisemisessa samalla kun kuulijoita evankelioitiin. Kokouksien järjestelyissä pyrittiin pitämään paikallinen seurakunta yhtenä osapuolena.³⁵¹

Työhön suunniteltiin myös yhteyksiä eri ammattiryhmiin, kuten Järventie oli yrittänyt jatkaa tavallaan teollisuustyötä. Tämä jäi kuitenkin sivuun evankelioimiskokouksien ja ehkä monen muunkin työn viedessä päivät ja voimat.³⁵²

Lemmetyisen sopimus Kaupunkilähetyksen palveluksessa laajeni vuodenvaihteessa kokopäivätoimiseksi. Tämä alkoi 1.1.1955 Nokian NMKY:n järjestämällä Miesten päivillä Nokialla. Tilaisuussarjaan osallistui arviolta 150–200 miestä. Nokia oli hyvä paikka pitää evankelioimistilaisuuksia: juuri siellä olivat äskettäin olleet Kansan Raamattuseuran ensimmäiset Sanan Suvipäivät, ja Järventie oli NMKY-aktiiviveljineen sieltä kotoisin. Lemmetyinen johti evankelioimisiltoja ja toimi keskustelutilaisuuksien puheenjohtajana. Hän kirjasi työtehtävänsä tarkasti päiväkirjaan merkiten siihen yleisömäärätkin ja muut puhujat. Päiväkirjasta välit-

³⁴⁹ TKLA TKL jtk 24.9.1954 § 10 ja 12.10.1954 § 5; TKL vk 1954; Järventie 19.10.1999; Honkila 1965, 71; Lemmetyinen 1989, 53.

³⁵⁰ Kmaa 11.3.1955 Meidän tehtävämme on rukoilla ja julistaa.

³⁵¹ Kmaa 11.3.1955.

³⁵² Kmaa 11.3.1955.

tyy vaikutelma ylitunnollisesta työntekijästä. Maallikkoevankelista todisti kykenevyytensä ja tarpeellisuutensa kovalla työllä.³⁵³

Tammikuussa Lemmetyinen ehti kiertää ja toimia osin järjestäjänä 19 tapahtumassa ja kohdata pelkästään näissä tilaisuuksissa yli 2 500 ihmistä. Eljas Lemmetyinen ryhtyi huolehtimaan aikuisten lisäksi nuorten evankelioimistilaisuuksista ja Kaupunkilähetyksen nuorisopiiristä. Aamulehdessä olleessa ”Nuorten Päivien” ilmoituksessa ei lainkaan mainittu tilaisuuden virallista järjestäjätahoa, mutta puhujat olivat ennestään tamperelaisille nuorille tuttuja henkilöitä. Tilaisuus pidettiin Kalevan seurakuntatalossa. Aihe oli vetävä: ”Väkevät voimat - - avointa puhetta nuoren rakkaus- ja seurustelukysymyksistä”.³⁵⁴

Evankelista Lemmetyinen järjesti kokoussarjojen lisäksi myös retkiä vankiloihin ja vastaaviin laitoksiin. Ryhmämatkoja järjestettiin näiden raskaiden vierailuiden ohella Lappiin ja muihin virkistäviin paikkoihin. Yhdellä näistä matkoista hän rakastui Lappiin ja sai siellä itselleen viestin:

Täällä Jumala puhuu luonnon kautta. Monet tajuavat sen uudella tavalla erämaassa. Tutkitte täällä sanaa, keskustellette ja vaellatte yhdessä, silloin tulee koko ihminen hoidetuksi: ruumis, sielu ja henki.

Tämän jälkeen Lemmetyinen tutustui Sirkan kylässä myytävänä olleisiin Atrin majoihin, jotka olivat Alvar Aallon suunnittelema, mutta kaivosyhtiöltä tyhjiksi jääneitä. Lemmetyinen käynnisti vuosia kestäneen operaation, jonka päätöksenä Sisälähetysseura hankki majat myöhemmin haltuunsa.³⁵⁵

Samaan aikaan Lemmetyinen jatkoi seurakuntien palveluksessa. Hänellä oli päivystys neljänä päivänä viikossa ja keväällä hän ryhtyi joksikin aikaa vielä erillistä palkkiota vastaan Vankeusyhdistyksen valvojan tehtäviin. Vasta lokakuussa 1955 Lemmetyinen jättäytyi pois seurakuntien palkkalistoilta.³⁵⁶

Martti Järventie kehotti Eljas Lemmetyistä aloittamaan Tukholmassa näkemänsä pullakirkkotoiminnan Tampereella. Toimintaa ei tunnettu ainakaan samalla

³⁵³ TKLA TKL jtk 15.12.1954 § 11 TKLA Kaupunkilähetyksen evankelioimistyön päiväkirja 1/1 1955 –. Tässä on Lemmetyisen työn päiväkohtainen tapahtumaluettelo 31.10.1956 asti. Kirja jatkuu Pohjanpirkan kaudella koko yhdistyksen tilaisuuksien päiväluettelona ajalle 1.9.1962 – 14.1.1963, jolloin merkinnät loppuvat; TKL vk 1955.

³⁵⁴ AL 13.9.1956 ”Puhujina op. Lemmetyinen, past. Koponen, Vaismaa ym.”

³⁵⁵ TKLA TKL 4.2.1955 § 2 Seurakunnat osallistuivat kokeiluna Lemmetyisen palkkaan noin viidenneksellä; Lemmetyinen 1989, 72–74; Huhta 2005, 154–155.

³⁵⁶ Honkkila 1965, 71–72 Jos hän sai vielä jostain muualta palkkaa näiden lisäksi, sitä ei saatu selville tässä tutkimuksessa.

nimellä Helsingissä, missä katu- ja yölähetyksellä sekä yömajatoiminnalla oli jo pitkä historia. Helsingin Kaupunkilähetys tarjosi huonoissa oleville miehille työsiirtolaansa Rajamäellä, jossa oli kymmeniä miehiä työterapiaa harjoittavassa internaatissa. Nuorille tytöille oli järjestetty työkoti Nurmijärvelle ja vastaanottokoti Helsinkiin.³⁵⁷

Katulähetys- ja vankilatyössä Lemmetyinen kohtasi ihmisten hädän ja alennustilan mieltään hiertävällä tavalla. Varsinkin kovilla pakkasilla perjantaisten katulähetyskokousten jälkeen osa miehistä jäi kyselemään yösijaa, sillä Pelastusarmeijan yösiijat tulivat aina täyteen, joten kaikki asunnottomat eivät mahtuneet sinne. Ravintola Aikala piti tyhjää iltakymmeneltä. Kaupunkilähetyksellä ei ollut määrärahoja matkustajakotien vuokraamiseen eikä Lemmetyinen voinut ottaa miehiä yöpymään kotiinsakaan.³⁵⁸

Lemmetyinen oli ottanut yhteyttä kaupungin sosiaalitoimistoon asuntolan aikaansaamiseksi. Siellä oltiin kylmästi hanketta vastaan, sillä heidän näkemystensä mukaan asuntola houkuttelisi vain maakunnan pultsareita Tampereelle. Evankelistaa jäi asia mietityttämään. Luettuaan Raamatun kertomuksen laupiaasta samarialaisesta hän oivalsi, ettei samarialainenkaan miestä kotiinsa vienyt, vaan majataloon ja maksoi kulut. Lemmetyinen kokosi tuntemiaan uskovaisia tukiryhmäksi, joka kuukausittain rahoitti majoituslaskuja sekä kaurapuuro- ja maitoannoksia pullassa oleville miehille ja naisille. Pullakirkossa Lemmetyinen kohtasi ihmisiä, jotka olivat niin raskaasti rappiolla, että heitä alkoi jo surettua viettämänsä huono elämä. Moni ripittäytyi Eljas Lemmetyiselle ja sai näin kevennystä ahdistukseensa. Jouluaattona 1954 järjestettiin Luterilaisella Rukoushuoneella joulujuhla ilmaisine aterioineen, ja siellä tuli joitakin miehiä hengelliseen herätykseen. Tällaista tapahtui toisinaan muissakin tilaisuuksissa. Jouluaamuna tarjottiin vielä toinenkin ateriala kadun kansalle. Näistä kääntymisistä kerrottiin ihmisille mielellään, sillä sellaisten aikaansaaminen oli evankelioimistyön päätarkoituksia.³⁵⁹

Lemmetyinen yritti järjestää katukansalle myös töitä. Usein kävi pitkään kadulla asuneelle kuitenkin niin, että työnteko alkoi hyvin, mutta pian tapahtui sortuminen. Jos muuta työtä ei onnistuttu saamaan, Lemmetyinen otti miehen kotiinsa

³⁵⁷ HKL vk 1946, 1947, 1957; Järventie 19.10.1999.

³⁵⁸ TKL vk 1954; Lemmetyinen 1989, 53–54.

³⁵⁹ TKL vk 1954; Lemmetyinen 1989, 54–56.

polttopuita tekemään. Eräs entinen vanki rakensi Lemmetyiselle hänen kanssaan yhdessä saunan. Lemmetyisen lapset tottuivat kodissa vieraileviin miehiin. Kerran hänen pieni tyttärensä Eeva-Kaija rukoili iltarukouksessaan: ”Jeesus, muista myös sitä setää, joka tänään söi meidän kanssa perunasoppaa!”³⁶⁰

Kadun kansa saattoi putkahtaa myös pastori Järventien kotiovelle. Kerran eräs mies pyysi päästä vessaan. Sieltä tultuaan hän huokasi: ”Pesin pitkästä aikaa hampaanikin!” Järventien Marjatta-vaimo oli jälkeempään pahoilla mielin asiasta, mutta pastori lohdutti puolisoaan: ”Älä hermostu! Ostetaan uudet hammasharjat!” Järventie heitti kaikki vessassa olleet hammasharjat pois ja hankki uudet tilalle.³⁶¹

Eljas Lemmetyisen ääni alkoi palautua kahden vuoden kaupunkilähetystyön jälkeen, ja näihin aikoihin Kaupunkilähetysten entinen johtaja, silloinen Suomen Lähetysseuran lähetysjohtaja Olavi Vuorela kirjoitti hänelle ja pyysi kotimaan evankelistaksi Namibiasta kotiutuneen pastori Antti Kekin pariin. Lemmetyinen päätti lähteä uuteen elämänvaiheeseen Lähetysseuran palveluksessa.³⁶²

Kaupunkilähetysten historiasta kertovassa kirjassaan *Uskon ja rakkauden työtä* (1959) Martti Järventie arvioi toimintaa hieman kriittisesti. Vaikka tilaisuuksissa olikin osallistujia runsaasti, näytti siltä, ettei varsinaista kadun kansaa tavoitettu. Järventie koki, että suurin osa evankelioimistilaisuuksien osallistujista oli kokeneita sanankuulijoita. Samat henkilöt saattoivat osallistua tilaisuuksiin eri puolilla kaupunkia. Järventie totesi kyseisten henkilöiden saavan hyvinkin virkistystä hengelliseen elämäänsä. Heitä voitiinkin käyttää työntekijän tukena eri tilaisuuksissa. Erityisesti katulähetystyö sai toimintaansa tätä kautta vapaaehtoisia vastuunkantajia. Kaupunkilähetysten laaja evankelioimistyö päättyi Lemmetyisen lähtöön, sillä sopivaa henkilöä eikä liioin vapaaehtoisia varojakaan löytynyt enää. Toiminta olisi voinut jatkua seurakuntien toimintana. Harjun seurakunnan kirkkoherra Ilmari Tuominen oli ehdottanut vuonna 1956, että Tampereelle pitäisi perustaa erityinen evankelioimiskeskus, mutta hanke kaatui muiden kirkkoherrojen vastustukseen.³⁶³

³⁶⁰ Lemmetyinen 1989, 56–57.

³⁶¹ Järventie 19.10.1999; Lemmetyinen 1989, 57; Malkavaara 2003, 124.

³⁶² TKLA TKL jtk 21.9.1956 ja 7.11.1956 § 3 Lemmetyisen työsuhte päättyi 31.10.1956; Lemmetyinen 1989, 59.

³⁶³ Järventie 1959, 142–144; Malkavaara 2003, 40.

Järventiekin olisi halunnut kuitenkin jatkaa evankelioimistyötä palkatulla väellä, sillä hänen mielestään evankelioiminen oli kirkon tärkeimpiä tehtäviä. Tämä työnäky saattoi osaltaan olla viemässä häntä takaisin kirkon virkaan myöhemmin. Toisaalta oli mielenkiintoista, että Järventie halusi evankelioimistyöhön nimenomaan maallikon. Tällä saattoi olla yhteys Järventien kokemuksiin maallikkosaarnaajista eri evankelioimistilaisuuksissa, joihin hän oli osallistunut vuosien varrella. Järventie ei korostanut mitenkään pappeuttaan, vaan esiintyi yleensä tavallisessa miesten puvussa. Hän itse oli tavallaan maallikko, joka herätykseen tultuaan luki pikavauhdilla papiksi. Järventie otti kantaan kirkon sosiaalisen ja hengellisen työn köydenvetoon. Hän näki Erkki Niinivaaran vaatimukset sosiaalisesta kristillisyydestä osin oikeutetuiksi, mutta näki niiden edellyttävän uskoa tuonpuoleiseen ja taivaalliseen. Hänen varsin luterilaisen, mutta osin myös perinteisen sisälähetyksen mukaisen vakaumuksensa mukaan uskosta versoo myös sosiaalisesti arvokkaita tekoja. Tästä nousi hänen pastoraalikirjoituksensa nimikin: ” *Uskon ja rakkauden työtä* ”.³⁶⁴

³⁶⁴ Järventie 1959, 142–144.

4.2. Lastensuojelun kyynärsauvana

4.2.1. Lastensuojelu valinkauhassa

Jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa pienten lasten huolenpitoon liittyi käsite suojelukasvatus. Tämä oli kansainvälisesti käytetty termi, jota käytettiin tarkoittamaan sitä osaa yhteiskunnallista toimintaa, jonka tehtävänä oli toimittaa hoitoa ja kasvatusta laiminlyödyille, huonohoitoiselle, pahantapaiselle ja rikolliselle nuorisolle. Tässä työssä vähitellen alettiin panostaa ennaltaehkäiseviin toimiin. Vuoden 1905 komiteamietintö linjasi Suomessa ensi kertaa valtiovaltaa tukemaan kasvatuksellisten ongelmien ennaltaehkäisyä.³⁶⁵

Tähän komiteatyöhön perustuen vaivashoidon tarkastaja Gustav Helsingius laati parin vuoden kuluttua käsikirjan *Yhteiskunnan lastenhoito ja suojelukasvatus*. Tässä lasten hoitojärjestelyt hahmoteltiin ehkäisevän köyhäinhoidon järjestelmäksi. Helsingiuksen tulkinnan mukaan yhteiskunnalliseen lastenhoitoon kuului kaikki, mihin yhteiskunnan toimesta ryhdytään alaikäisen kasvatukseen ja hoidon hyväksi. Kotikasvatuksen tukemiseksi järjestelmään kuuluivat lastenseimet, lastentarhat, kesälasteritarhat, 7/8 - 13/14 -vuotiaille käsityökoulut ja työtuvat, kesäsiirtolat ja elätteelleanto kesäksi sekä lasten jumalanpalvelukset, lukusalit ja lainakirjastot. Erityisesti lastentarhojen opettajien tuli olla tehtävään koulutettuja, mutta ennen kaikkea alalle sopivia.³⁶⁶

Sodan jäljiltä kesällä 1918 lasten tilanne oli varsin huolestuttava. Tampereen rahakamari oli syksyllä 1918 asettanut komitean valmistelemaan esitystä orpojen kasvattamiseksi, sekä maidonjakelutoiminnan, tarhojen ja seimien kunnallistamiseksi. Näihin aikoihin oli Tampereella parikymmentä lastenhuoltotoimintaa tekevää yhdistystä. Niiden työn yhdistämiseksi perustettiin vuonna 1919 Lastensuojelukeskus, jota kutsuttiin vaihtelevasti myös Lastenhuoltokeskukseksi. Keväällä 1919 komitea ehdottikin kunnallisen lastensuojelulautakunnan perustamista. Tämä toteutui kuitenkin vasta vuonna 1922. Tampereen Kaupunkilähetys oli vahvasti mukana 1910-luvun lastenhuollossa.³⁶⁷

³⁶⁵ Välimäki 1999, 110–111.

³⁶⁶ Välimäki 1999, 111–113.

³⁶⁷ Tuppurainen 1972, 12 Ensimmäisen lastensuojelulautakunnan jäsenissä vuonna 1922 ei näy olevan TKL:n aktiiveja; Andelin 1979, 26, 29, 32–33 Lastensuojelukeskus lopetettiin 17.3.1922, toiminta ja varat siirrettiin lastensuojelulautakunnalle; Kulhia 2008a, 48–50, 53–55, 62–66.

Kaupunkilähetys oli perustanut vastaanottokoti-tyyppisen lastenkodin 1920-luvun alussa. Tarkoituksena oli alun perin lyhytaikainen hoito, esimerkiksi äidin sairastaessa. Toiminta kytkeytyi läheisesti jo aiemmin aloitettuun kesäsiirtolatoimintaan ja lastenkodin lapset olivat kesät siirtolassa muiden joukossa.³⁶⁸

Lastensuojelulla oli useita linjoja ja työn kohteita. Suojelukasvatus oli kehittynyt kytkeytyneenä kriminaalipolitiikkaan, sillä oli rooli rikollisuuden ehkäisykeinona. Turvattomuudella ja pahatapaisuudella oli ollut ideologinen ja organisaatorinen ero. 1950-luvulla turvattomuuden biologiset syyt, vanhempien kuolema tai heitteillejätöt vähenivät ja mainittu ero hämärtyi. Kasvatusneuvoloiden lisäksi kaupunkeihin alettiin perustaa nuorisohuoltajien virkoja, nämä puolestaan edistivät avohuollon kehittymistä. Lastensuojelutyö haki vaikutteita Tukholmasta, josta ne kulkeutuivat ensin Helsinkiin ja sieltä muualle Suomeen.³⁶⁹

Vuonna 1951 tuli asetuksella voimaan vuoden 1949 laki lastenkotien valtionavusta, jonka säädösten myötä Kaupunkilähetyksenkin lastenkoti pääsi tuntuvien valtionapujen saajaksi. Laitoksen piti piirustuksineen ja palkkoineen täyttää lain vaatimukset. Jo vuotta aiemmin työntekijät saivat säädösten mukaiset palkankorotukset. Toiminta kehittyi pala palalta kutsumustyöstä ammattityöksi.³⁷⁰

Aluksi lastentarhat olivat yksityisiä, mutta vuodesta 1919 alkaen perustettiin myös kunnallisia tarhoja. Laki lastentarhojen valtionavusta säädettiin vuonna 1927, tosin valtion budjetissa oli ollut säännöllisesti jo kymmenen vuoden ajan määrärahoja lastentarhatoimintaa varten. Vuoden 1936 lastensuojelulaki velvoitti kunnat tarpeen mukaan joko itse perustamaan tai ylläpitämään kotikasvatusta tukevia ja täydentäviä laitoksia, sekä ryhtymään muihin vastaaviin toimenpiteisiin tai avustettava yksityisten tahojen vastaavia laitoksia ja toimintoja.³⁷¹

Valtiovallan ohjaus ja kuntien vastuuttaminen lastenhuollossa vahvistui, kun vuonna 1944 annettiin lait kunnallisista äitiys- ja lastenhuollon neuvoloista sekä kunnallisista terveystieteisistä ja kättilöistä. Lisäksi sota-aikana alkanut valtiojohtoinen vapaa huoltotyö jatkui myöhemminkin kaikkiaan yli 30 järjestön osallistuessa Suomen Huolto-nimisen, valtioneuvoston perustaman yhteistyöelimen toimintaan.

³⁶⁸ Kulhia 2008a, 62–66.

³⁶⁹ Pulma 1987, 224–226.

³⁷⁰ HMA HLSP Db:1 vk 1951; TKLA TKL LK&KS tmk 14.2.1950 § 3, 30.10.1950 § 2, 5.11.1951 § 1, § 4; Laki lastenkotien valtionavusta 852/1949; Asetus lastenkotien valtionavusta 130/1950.

³⁷¹ Välimäki 1999, 116–119.

Jo sota-aikana alkoi tulla maahan myös ulkomaista apua lasten huoltoon, aluksi Ruotsista ja Tanskasta, sodan jälkeen USA:sta ja pian myös Unicefilta.³⁷²

Lasten laitospäivähuoltoa arvosteltiin 1950-luvulla lasta rasittavana ja osin sitä pidettiin sijaiskasvatuksena. Suomessa tämä näkyi esimerkiksi vuoden 1951 päiväkotimietinnössä, jossa pohdittiin yhteiskunnan lapsista kantaman vastuun laajenemista ja jo tuolloin ehdotettiin seimien ja koululaisten päiväkotien valtion-apujen tuomista lastentarhojen tasolle. Tämä ei kuitenkaan toteutunut vielä tuolloin.³⁷³

Vuonna 1947 eduskunnan lakialoitekeskustelussa päiväkoti-käsite ja yli 3-vuotiaisiin laajennettu seimi kulkivat rinnakkain. 1950-luvulla päiväkotikäsitteellä ryhdyttiin kuvaamaan vanhempien työssäolon ajaksi annettavaa alle kouluikäisten lasten kokopäivähoitoa erotuksena osin rasitteiseksi muodostuneesta lastentarha-käsitteestä. Ajan huutava ongelma oli hoitopaikkojen tarjonnan mitätömyys kysyntään nähden. Vuosina 1944–1947 olivat syntyneet niin sanotut suuret ikäluokat, noin 390 000 lasta. Vuoden 1951 komiteamietintö linjasi kokopäivähoidon annettavaksi vain pakottavista syistä, kuten työssäkäynnistä tai huoltajien vakavasta sairaudesta johtuen. Kuitenkin katsottiin, että olisi hyvä esiopetuksen merkeissä olla lastentarhassa vuoden verran ennen koulua.³⁷⁴

Tampereella oli ollut lastentarhoissa vuonna 1945 vielä 179 kokopäiväpaikkaa, 320 puolipäiväpaikkaa ja 356 seimipaikkaa, mutta paikkojen määrä laski vuoteen 1950 mennessä 135 kokopäiväiseen, 277 puolipäiväiseen ja 277 seimipaikkaan. Päivähoidon tarve sai aikaan paikkojen lisääntymisen, vuonna 1955 kokopäiväisiä paikkoja oli 217, puolipäiväisiä 479 ja seimipaikkoja peräti 1077.³⁷⁵

Laki kunnallisista kodinhoitajista astui voimaan vuonna 1950, näin kuntien sosiaalitoimi eteni uusille osa-alueille. Kodinhoitajien tuli auttaa lähinnä vähävaraisten suurten perheitten kodinhoidossa silloin, kun perheen äiti ei synnytyksen, sairauden tai muun pakottavan syyn vuoksi voinut hoitaa perhettään. Velvoite antoi siis ymmärtää, että normaalisti kodista huolehtiminen on sukupuolierityisesti naisen tehtävä. Samaan aikaan kuntien terveydenhoitajien ja seurakuntien dia-

³⁷² Pulma 1987, 198–205.

³⁷³ Välimäki 1999, 119–120.

³⁷⁴ Hänninen & Valli 1986, 147; Välimäki 1999, 124–125.

³⁷⁵ Rasila 1992, 411–415.

konissojen välillä vallitsi sellainen työnjako, että terveydenhoitajat huolehtivat lasten kotisairaanhoidosta ja diakonissat vastaavasti aikuisten ja vanhusten.³⁷⁶

4.2.2. Lastentarha - sisälähetystä ja sosiaalihuoltoa

Lasten suojeleminen, huolto ja kasvatustyö ovat olleet myös osa 1800-luvulta alkanutta, pietismin sävyttämää diakoniaa. Lapset ovat olleet aina yhteiskunnan puolustuskyvyttömiä ja niitä, joiden suojaamiseen voidaan johtaa perusteluita Jeesuksen opetuksista. Lastenkodit, seimet ja pyhäkoulut on katsottu osaksi erityisesti pedagogista eli katekeettista diakoniaa.³⁷⁷

Tampereen seurakunnat pitivät yllä pienten lasten päiväkotia 1950-luvun alussa. Ennen vuotta 1951 nämä kulut olivat sijoitettuna eri seurakuntien diakoniamäärärahoihin. Tällöin toiminnan laajentuessa kulut siirrettiin yhteistalouden kohdan ”Vapaa seurakuntatyö” alakohtaan diakonia ja siinä vielä omaksi luvukseksi. Seurakunnan toiminta oli saavuttanut perheenäitien suosion ja siihen tarvittiin vakituisen henkilökunnan lisäksi tilapäistäkin työvoimaa päiväkerhoihin. Vuodeksi 1952 kulut lähes kaksinkertaistuivat.³⁷⁸

Kaupunkilähetystyksellä oli ollut Pispalassa 1940-luvulla lastenseimi, jotta äidit pääsivät ansiotyöhön. Seimi siirtyi taloudellisista syistä vuonna 1946 kaupungin vastuulle. Turun kaupunkilähetykselle oli käynyt aivan samoin. Inflaation laukautessa ja julkisten avustusten ollessa liian pienet, heidän Itäharjun seimensä siirtyi vuonna 1945 seurakuntien hoidettavaksi ja seuraavana vuonna Betanian seimi siirtyi kaupungin haltuun ja kokonaan kustannettavaksi. Näinä vuosina oli myös yksityisten lahjoitusten virta heikentynyt.³⁷⁹

Pian Tampereella koettiin tarvetta lastentarhojen perustamiselle, aiemmin mainitut suuret ikäluokat olivat nyt tarhaikäisiä. Tampereella oli siis pula näistä paikoista, kaupungilla oli vuonna 1950 vain viisi tarhaa ja yksityisillä neljä. Näissä ja lastenseimissä oli tilaa noin 690 lapselle. Tuona syksynä suomenkielinen ja

³⁷⁶ Rasila 1992, 418; Ryökäs 2006, 138; Malkavaara 2007, 106–108.

³⁷⁷ Kansanaho & Hissa 1979, 90–105; Ryökäs 2006, 132, 136.

³⁷⁸ TSA CC 17 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien kv 19.12.1950 § 12 liitteet 38–39, 187 000 mk; TSA CC 17 kv 7.12.1951 liite 38, 356 000 mk.

³⁷⁹ TMA TuKLA Da:1 Turun kaupungin Lastensuojelulautakunnalle 30.3.1945 ja 25.1.1946; TSA CC 17 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien kv 19.12.1950 § 12 liite 52; TKL vk 1946; TuKL vk 1945 ja 1946 Turun Kaupunkilähetys päätti Betanian seimestä päästyään keskittyä vanhuksiin.

ranskankielinen lastentarha hakivat TKL:n tiloihin vuokralaisiksi. Kaupunkilähetys pohti itse lasten päiväleikkikerhojen perustamista.³⁸⁰

Aloitteen lastentarhan perustamisesta TKL:n omana toimintana tuli johtokunnan tuoreelta jäseneltä, Aarno Kartilalta. Kaupunkilähetys kävi vuonna 1950 neuvotteluita kaupungin lastensuojelutoimiston kanssa ja piti yhteyttä sosiaaliministeriöön. Molemmat viranomaistahot olivat suhtautuneet lastentarhahankkeeseen myönteisesti ja jotain avustusta olisi saatavilla näiltä tahoilta. Yhdistyksen johtokunta oli päätenyt järjestämään niin paljon lastentarhapaikkoja kuin suinkin kykenisi vuoden 1951 alusta alkaen. Ainakin Tammelan toimitalo olisi osin vapaana tähän tarkoitukseen ja Puisto-Emmauksessakin olisi saatavana huoneisto lastentarhakäyttöön.³⁸¹

Kaupunkilähetyksen lastentarhaa suunnitteli varsin pätevä toimikunta. Sen jäseninä olivat lastentarhanopettaja Inkeri Keravuori, opettaja Aarno Kartila, Maija Vartio ja Martti Järventie. Lastentarhan johtokuntaan valittiin edellisten lisäksi lastentarhanopettaja Hebe Backman. Lastentarhan johtajaksi valittiin lastentarhanopettaja Sirkka-Liisa Paloheimo. Ammatillisuus leimasi täten toimintaa heti alusta alkaen.³⁸²

Ajan kehitykseen liittyi myös se, että samaan aikaan kuin lastentarhaa valmisteltiin Tammelan toimitalolle, toimipisteestä vastannut diakonissa hakeutui terveysisarkursseille ja irtisanoutui tehtävistään tarhan aloittaessa toimintansa. TKL esitti toivomuksena Diakonissalaitokselle, että seuraava sisar olisi suuntautunut sosiaaliseen työhön eikä niinkään terveydenhuoltoon. Diakonissalaitoksella oli vaikeuksia toimittaa diakonissalle seuraajaa, ja tämäkin lähti vuoden kuluttua Kaupunkilähetyksestä. Tähän päättyi perinteinen seurakuntadiakonia eli kenttä- ja avustustoiminta diakonissojen tekemänä Tampereen Kaupunkilähetyksessä. Diakonissoja tarvittiin seurakunnissa kirkkolain vaatiessa niihin diakoniatyöntekijää ja samaan aikaan terveysisarenkin työhön tarvittiin lisääntyvästi väkeä.³⁸³

³⁸⁰ TKLA TKL jtk 9.11.1949 § 15 Päiväleikkikerho saattoi tarkoittaa lastentarhaa; TKLA TKL 14.9.1950 § 6; Rasila 1992, 414.

³⁸¹ TSA CC 17 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien kv 19.12.1950 § 12 liite 12; TKLA TKL jtk 14.9.1950 § 6; TKLA TKL jtk 2.10.1950 § 6; TKLA TKL jtk 8.11.1950 § 4; Järventie 19.10.1999 Kartila aloitteen tekijänä.

³⁸² TKLA TKL jtk 2.10.1950 § 6 Hämeenpuiston huoneistoista päädyttiin vuokraamaan tilat suomenkieliselle lastentarhalle; TKLA TKL jtk 8.11.1950 § 4.

³⁸³ TKLA TKL jtk 13.12.1950 § 5; TKLA TKL jtk 19.3.1951 § 7; TKLA TKL jtk 15.10.1952 § 16 Maiju Urtti siirtyi Tampereen Viinikan seurakuntaan; TKLA TKL jtk 17.12.1952 § 2; TKLA TKL jtk 16.1.1953 § 2, § 4; TKLA TKL jtk 4.3.1953 § 11. Pieksämäen laitoksen käyneitä oli hakijoina

Kaupunkilähetys anoi lastentarhatoimintaan varoja myös Tampereen seurakunnilta, eritellysti 80 000 markkaa. Hakemuksessa esitettiin, että kun lapset otetaan lastensuojelulautakunnan suosittamista, varattomista suurista perheistä, tämä on merkittävää sosiaalista apua. Lisäperusteluna oli se, että lastentarha olisi merkittävä yhteyden synnyttäjä perheisiin, joihin näin voitaisiin viedä kristillisiä vaikutteita. Hakemuksessa toiminta nähtiin kristillissosiaalisesti työkentäksi. Toimintaa oltiin lisäämässä, vaikka Kaupunkilähetys alkoi velkaantua kiinteistöjen tuottaessa tappiota vuokrasääntelyn vuoksi. Vuosi 1951 tuotti lähes 242 000 markkaa alijäämää.³⁸⁴

Kaupunkilähetys ei ollut ilmaissut selkeästi, millä tavoin yhdistyksen lastentarha eroaisi kaupungin muista lastentarhoista. Ihmisillä ei ollut tuohon aikaan juurikaan valinnanvaraa, jos he halusivat lapsensa neljäksi tunniksi turvalliseen hoitoon. TKL:n tarhan 25 paikkaan tuli 65 hakemusta. Kaupunkilähetyksen lastentarhan päiväohjelmassa oli tarjolla kristillistäkin sisältöä. Tämä ei tuntunut vaivaavan lasten vanhempia. Lastentarhan vanhempainilloissa oli tullut ilmi, että lapsi toi kotiinsa asti kristillisestä uskosta oppimiaan asioita. Tämä evankeliumin kulkureitti oli ollut tiedossa jo varhaisissa pyhäkouluissa.³⁸⁵

Viisi vuotta ennen kuin Kaupunkilähetys aloitti lastentarhatyönsä, Turun seurakunnat olivat aloittaneet lasten leikkikoulun tyttötyöntekijän johdolla. Tampereella NNKY käynnisti vastaavan toiminnan pienimuotoisesti jo ennen sotia, mutta laajennettuna sodan jälkeen. Alle kerhoikäisten päiväsaikainen kerhotoiminta oli suunnattu perheenäitien arjen avuksi. NNKY tulkitsi itse sen nimenomaan ”sosiaalisesti työksi”. Tampereen seurakunnat aloittivat myös lasten päiväkerhotyön syksyllä 1949. Sosiaalipastori Onni Honkkila tulkitsi työn diakoniseksi, koska se kevensi äitien työtaakkaa. Hänellä itsellään oli seitsemän lasta, joten hän saattoi tietää jonkin verran äitien taakoista.³⁸⁶

Tampereen kaupunki oli kaupunginjohtaja Erkki Lindforsin kirjeellä kääntynyt vuonna 1951 seurakuntien puoleen ja pyytänyt, että seurakuntien uusissa toimitaloissa aloitettaisiin lastentarha- ja lastenkotityötä. Tähän ei seurakuntien päät-

loppuvuonna 1952, ketään ei enää saatu tähän tehtävään. Asunto annettiin vahtimestarille; Pyykkö 2004, 120–124; Ryökäs 2006, 141–142; Salmesvuori 2008, 12–13.

³⁸⁴ TSA CC 17 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien kv 19.12.1950 § 12 liite 52; TKLA TKL jtk 9.1.1951 § 7 Tampereen kaupunki myönsi vuodelle 1951 TKL:n lastentarhatyöhön 250 000 mk; TKL vk 1950; TKL vk 1951; Kulhia 2008a, 126.

³⁸⁵ TKLA TKL jtk 9.1.1951 § 8; Järventie 1959, 130–131.

³⁸⁶ Malkavaara 2000, 11–12; Karkkola & Perttu 2003, 59.

täjillä ollut mahdollisuuksia, mutta kirkkoneuvosto päätti palkata lisää väkeä nimenomaan diakoniaan, jotta päiväkerhoja saataisiin lisää. Tuohon aikaan Tampereen seurakunnissa tämänkaltainen työ luokiteltiin diakoniaksi.³⁸⁷

Voidaan sanoa, että kaupungin näkökulmasta kristillinen lastentarha- ja päiväkerhotyö oli sosiaalihuoltoa ja Kaupunkilähetyksen näkökulmasta sisälähetystä, joka sisälsi sekä diakonisen että missionaarisen puolen.

4.2.3. Suojelua, turvaa vai kasvatusta?

Ammattioppilaskodin elämässä oli vähän väliä pieniä muutoksia. Vuonna 1951 koti sai oman keittiön ja omat ruuat. Siihen asti oli syöty yhteisen keittiön tuottamia, vanhainkodin asukkaiden vaatimusten mukaan valmistettuja aterioita. Syksyllä vaihtui johtajaksi neiti Liisa Huttunen, ja vuoden päästä johtajaksi tuli sosiaalihuoltaja Lauri Rauhala. Hänellä oli tapana lukea hartauskirjallisuutta, muun muassa Sigfrid Sireniuksen tekstejä nuorille päivittäin. Kaupunkilähetyksen johtajan, pastori Martti Järventien vierailut olivat poikien mielestä vielä koskettavampia kuin luetut hartaudet. Kristillinen kasvatusta oli ilmeisesti tuottanut tulosta, sillä osa pojista osallistui Kauniaisten Raamattuopistolla pidettyihin kursseihin.³⁸⁸

Kaupunkilähetys verkostoitui lastenhuoltokysymyksissä toisten toimijoiden kanssa. Helsingin Poikakodin väki tutustui ammattioppilaskodin toimintaan ja tiloihin ja saattoi jättää vierailun käytännön järjestelyt Kaupunkilähetykselle vieraillessaan vuonna 1951 Tampereella.³⁸⁹

Kaupunki oli ollut aktiivinen toistakin ammattioppilaskotia perustettaessa. Vuonna 1952 aloitettiin valmistelut toisen osaston perustamiseksi Pispalan Hyhkyyn. Lastensuojelutyön johtaja Kaarina Rantanen oli osallistunut jopa sopivien huoneistojen etsimiseen.³⁹⁰

³⁸⁷ Malkavaara 2000, 18–19.

³⁸⁸ TKLA TKL jtk 28.5.1951 § 3 Annikki Karhu irtisanoutui 15.6.1951 töistään; TKLA TKL jtk 26.9.1951 § 2 neiti Olga Maria Eliisa (Liisa) Huttunen ao-kodin johtoon 1.9.1951; TKLA TKL jtk 29.5.1952 § 8 Huttunen lähti kouluasuntolatyön kurssille, pääjohtokunta haluaisi johtajan vaihtuessa seuraavaksi miespuolisen; TKLA TKL jtk 15.10.1952 § 15 Rauhala oli aiemmin Mannerheim-Liiton Hämeen piirin toiminnanjohtaja, hänelle määrättiin lähes tuplasti palkkaa (V22) edeltäjäänsä (K17) verrattuna; TKL vk 1951; Taisto Bister 23.10.2006; Kulhia 2008a, 126 Karhun ja Huttusen ammattipätevyydestä ei ole merkintöjä asiakirjoissa.

³⁸⁹ TKLA Helsingin Poikakoti/Y. Aittokosken kirje Järventielle 21.5.1951; Kulhia 2008a, 127.

³⁹⁰ TKLA TKL jtk 17.12.1952 § 2 ja § 3; TKL vk 1952.

Kaupunkilähetyksen ammattioppilaskotia varten vuokraama, Hyhkyntie 14 B:ssä sijainnut kaksikerroksinen omakotitalo oli varustettu keskuslämmityksellä. Pihamaalla oli erillinen saunarakennus sekä yli 60 omenapuuta. Kaupunki myönsi aloitusvuonna perustamis- ja ylläpitokustannuksiin kaikkiaan 800 000 markkaa. Uuteen kotiin muutti 28.2.1953 yksitoista poikaa. Tässä vaiheessa sosiaalihuoltaja Lauri Rauhala toimi molempien osastojen johtajana, ja uutena avustajana oli poikien kaitsijaksi tullut opettaja Eljas Lemmetyinen. Seuraavana vuonna sosiaalihuoltaja Margareta (Marketta) Rauhala tuli miehensä Laurin palkatuksi apulaiseksi. Pojat arvostivat ja ihailivat rouva Rauhala, joka toi viehättävää äidillisyyttä kotien elämään.³⁹¹

Ammattioppilaskotien vapaa-ajan toiminta oli tasokasta aikakauteensa nähden. Osa pojista retkeili Lapissa ja Pohjois-Norjassa, ja monet kodissa asuneet pojat osallistuivat Kirkon nuorisopäiville sekä lukuisille muille lyhyemmille matkoille. Lisäksi heille oli tarjolla opiskelu- ja muuta kerhotoimintaa. Heidät kaikki käytettiin myös lääkärin- ja hammaslääkärintarkastuksissa. Huolenpito ja elintaso olivat korkealla tasolla verrattuna siihen, mitä kodeilla oli keskimäärin tarjota 1950-luvulla. Lastenkodin ryhmähuoneista oli mukava siirtyä kahden hengen huoneisiin. Huonetovereista saattoi tulla hyvätkin ystävykset.³⁹²

Järventie kirjoitti kaupunginvaltuustolle vuosittain avustusanomuksia. Näissä hän vetosi edellä mainittuihin seikkoihin ja siihen, kuinka yhdistyksen pitämänä ammattioppilaskoti oli kaupungille halvempi ratkaisu kuin perustaa ja ylläpitää vastaavanlaista kunnallista laitosta.³⁹³

Tampereen NNKY, NMKY ja Kaupunkilähetys olivat niin sanottuja Emmaus-yhdistyksiä, sillä nämä olivat vuonna 1907 yhdessä perustaneet Hotelli Emmauksen ja muodostaneet sittemmin keskinäisen yhdistyksen omistamaan Emmaus Oy:tä, joka harjoitti hotellitoimintaa ja jakoi vuosittaisen liikevoittonsa yhdistyksille. Näiden yhdistysten ja Emmaus Oy:n kesken tehtiin vuonna 1955 pää-

³⁹¹ TKL vk 1953; Taisto Bister 23.10.2006; Kulhia 2008a, 127.

³⁹² TKL vk 1953, TKL vk 1954; Taisto Bister 23.10.2006; Kulhia 2008a, 127.

³⁹³ TKLA TKL:n kirje Sosiaalilautakunnan Yleiselle osastolle 17.9.1951, hoitomaksujen korotuspyyntö 1.700 → 3.000 mk/kk, lyijykynä merkintä: Myönnetty; Kulhia 2008a, 127–128

tös, että vanha puinen Puisto-Emmaus purettaisiin ja sen paikalle rakennettaisiin kivinen kerrostalo. Asiaa oli suunniteltu jo useita vuosia.³⁹⁴

Uudesta Puisto-Emmauksesta oli suunnitelmien mukaan tulossa niin valtava kompleksia, että siitä riitti jo pelkästään Kaupunkilähetykselle noin 800 m². Lisäksi taloon suunniteltiin NNKY:n ja NMKY:n tilat, suuri palloiluhalli ja tilaa myös 30 yksityiselle osakkeenomistajalle.³⁹⁵

Uuden Puisto-Emmauksen suunnitelmaa ensimmäistä kertaa pohdittaessa oli ollut mielessä uudet tilat Kaupunkilähetyksen ammattioppilaskodille. Tamperelaiset aseveliakselin kansanedustajat Kokoomuksen pastori Jaakko Hakala, joka oli NMKY:n entinen työntekijä, SDP:n Anna Flinck ja Kansanpuolueen Artturi Tienari, joka oli siviilissä Tampella Oy:n sosiaalijohtaja, yrittivät kahtena vuonna saada eduskuntaa myöntämään avustusrahan ammattioppilaskodin perustamiseksi Tampereelle. Tämä ei onnistunut, mutta samat tahot pystyivät Tampereen kaupunginvaltuustossa 14.3.1956 mahdollistamaan uuden Puisto-Emmauksen rakentamisen. Kaupunkilähetykselle myönnettiin uuden ammattioppilaskodin rakentamiseen kyseiseen rakennuskompleksiin 18 miljoonan markan laina yli 10 vuoden maksuajalla ja 6 %:n korolla. Rakennusprojekti lähti nopeasti käyntiin yleislakon päätyttyä. Ammattioppilaskodin pojat pääsivät 1.8.1957 muuttamaan Hyhkynkatu 14 B:n puutalosta aikansa moderneimpaan ja tarkoituksenmukaisimpaan asuntoon.³⁹⁶

Ammattioppilaskodin ja muun lastenhuoltotoiminnan tulevaisuutta varten oli pohdittu suurisuuntaisempia ja ideologisia ratkaisuja kuin ammattioppilaskodin sijoittaminen kiusauksia kuhisevan keskikaupungin kerrostaloon. Toiminnanjohtaja Järventie, opettaja Toivo Hänninen ja ammattioppilaskodin johtaja Lauri Rauhala olisivat halunneet kasvattaa rauhallisella esikaupunkialueella kokonaisen poikien kylän. He tekivät keväällä 1955 kuukauden mittaisen opintomatkan Sveitsiin ja Itävaltaan YK:n stipendillä ja Tampereen kaupungin apurahalla. He tutustuivat huolellisesti erilaisiin lasten ja nuorten huoltolaitoksiin, kuten Innsbruckin lähellä sijaitsevaan SOS-Kinderhof Imst -kokonaisuuteen. Itävaltalainen Hermann

³⁹⁴ TKLA TKL jtk 17.12.1952 § 3 päätettiin sijoittaa ammattioppilaskoti uuteen Puisto-Emmaukseen, jos sellainen rakennetaan; Hakala 1957, 48–49, 68.

³⁹⁵ TKL vk 1957; Hakala 1957, 68–70; Kulhia 2008a, 128.

³⁹⁶ EA Raha-asiain aloitteet Vuonna 1954 raha-asiain aloite vuodelle 1955 14 Pl. XI luvun uudelle momentille 10 miljoonan määräraha, sama vuonna 1955; TaKA Tre kv 14.3.1956; TaKA Tre kv 9.10.1957; TKLA TKL ylim. yhdistyskokous 10.4.1956 § 4; Kulhia 2008a, 129.

Gmeiner oli käynnistänyt vuonna 1949 ensimmäisen SOS-lapsikylän Itävallan Imstiin sodassa vanhempansa menettäneille lapsille. Sodassa leskiksi jääneistä naisista oli tullut näille lapsille lapsikylä-äitejä.³⁹⁷

Matka-apurahan myöntämiseen liittyi aseveliakselin ja SKDL:n kiista. SKDL:n toimitsija Reino Lahtinen Erkki Niemisen kannattamana ehdotti apurahapyynnön hylkäämistä kahdesta syystä. Ensinnäkin oli sopimatonta myöntää matka-apuraha Kaupunkilähetyksen virkailijoille. Tässä hän oli tavallaan oikeassa, sillä matka-apurahoja myönnettiin käytännössä vain kaupungin omille työntekijöille. Vain Hänninen oli kaupungin nuorisohuoltajan virassa, mutta hänkin oli matkustamassa Kaupunkilähetyksen asialla. Toiseksi Lahtinen vastusti esitystä, koska hän halusi ammattioppilaskotiasiaa kehitettävän kaupungin omana toimintana. Tämäkin oli sinänsä looginen vaatimus, sillä kaupunki oli kerännyt rahastoa ammattioppilaskotia varten jo vuodesta 1922, rahaa oli kertynyt noin neljä miljoonaa markkaa. Asiasta äänestettiin 8–3 apurahan puolesta. Aseveliakseli näki Kaupunkilähetyksen tukemisen tärkeämmäksi kuin hallinnon käytänteet. Matka-apurahojen saajien tuli toimittaa raportti matkastaan kaupunginhallitukselle, mutta Kaupunkilähetyksen matkasta ei löytynyt mitään merkintöjä.³⁹⁸

Tästä syntyi näille YK:n stipendiaateille ajatus rakentaa Tampereelle Poikien kylä rauhalliseen paikkaan jollekin esikaupunkialueelle. Hanke olisi vaatinut huomattavia summia perustamiskuluina, joten suunnitelmista luovuttiin taloudellisten realiteettien edessä. Tässä vaiheessa päädyttiin rakennuttamaan ison kerrostalon keskelle modernit asuntolatilat. Vuonna 1960 ammattioppilaskoti siirtyi Tampereen itäiselle esikaupunkialueelle Kissanmaalle Kontionkatu 12:n isoon omakotitaloon, joka oli sijaintinsa puolesta lähempänä itävaltalaisien ideoita. Tähän asti on ollut yleinen käsitys, että opiskelija Kaija Laitinen olisi tuonut idean Suomeen 1960-luvun alussa, sillä hänen sinnikkään toimintansa kautta ensimmäinen SOS - lapsikylä perustettiin vuonna 1962 Espoon Tapiolaan.³⁹⁹

³⁹⁷ TaKA C 1:324 Tre kh 21.2.1955 § 537 Rauhala, Hänninen ja Järventie anoivat 75 000 mk kullekin, saivat 35 – 45 000 mk kukin; TKLA TKL jtk 4.2.1955 § 8; TKLA TKL jtk 22.4.1955 § 6-7; TKL vk 1955, 1960; Sos-lapsikylä; Järventie 1959, 120–121; Kulhia 2008a, 129 Nyt lapsikylätoiminta ulottuu 132 maahan.

³⁹⁸ TaKA C 1:324 Tre kh 21.2.1955 § 537; Treen k:gin kk 1953 Sosiaalilautakunnan toimintakerotomus 1953, 9, 27; Treen k:gin kk 1955 ja 1956.

³⁹⁹ TKLA TKL jtk 4.2.1955 § 8; TKLA TKL jtk 22.4.1955 § 6-7; TKL vk 1955, 1960; Sos-lapsikylä; Järventie 1959, 120–121; Kulhia 2008a, 129.

Kesät olisivat olleet monenlaisten houkutusten aikaa ammattioppilaskodin pojille, jos he olisivat viettäneet sen Tampereen ydinkeskustassa. Koska isot pojat eivät enää olisi sopineet lasten kesäsiirtolaan Teiskoon, heille vuokrattiin vuodesta 1956 eteenpäin viiden vuoden sopimuksella Pirkkalan Haikasta Tampereen kaupungin omistama entinen Haikan kartano. Ammattioppilaskoti muutti tästedes kesäkausiksi Pirkkalaan. Sosiaalihuoltaja Marketta Rauhala toimi Haikan emäntänä, ja kaupungissa sijaitseva ammattioppilaskoti oli suuren osaa kesästä suljettuna. Pojat asuivat Haikassa melko omatoimisesti.⁴⁰⁰

Huostaanotettujen lasten osalta oli vuosina 1950–1960 erityisesti suojelukasvatusta tarvitsevien alaikäisten määrä kolminkertaistunut Suomessa. Suojelukasvatussyistä huostaan otettujen poikien ylläpitoon ja kasvattamiseen ryhdyttiin myöntämään valtionapua 50 % hyväksyttävistä menoista. Tällaiset pojat oli pääasiassa otettu huostaan koska heidän kotiolonsa eivät olleet vastanneet normaaleja kasvuolosuhteita. Useat näistä pojista olivat jääneet moneen kertaan poliisille kiinni kepposistaan. Tamperelaispojista tehtiin 461 suojelukasvatusilmoitusta vuonna 1960 ja näistä ilmoituksista 290 tuli poliisilta. Näistä edelleen 58 tapausta johti huostaanottoon.⁴⁰¹

Tampereella oli vuonna 1960 yhteensä 779 huostaanotettua lasta. Heistä 210 oli kaupungin omissa lastenkodeissa, 110 yksityisissä lastenkodeissa ja yksityiskotihoitossa 298. Loput olivat sairaaloissa, kehitysvammalaitoksissa ja koulukodeissa. Kyseisenä vuonna toimitettiin Tampereella yhteensä 293 huostaanottoa ja 253 huostasta poistamista. Huostaanotoista 68 johtui lapsen epäsosiaalisesta toiminnasta, 63 asuntovaikeuksista ja 67 vanhempien kuolemasta. Vain 40 huostaanottoa johtui kelvottomista vanhemmista. Lisäksi kaupungissa oli 140 kasvattilasta, joista 80 oli yksityisissä lastenkodeissa ja perheissä 60 lasta.⁴⁰²

Ammattioppilaskotitoimintaan tuli 1950–1960-lukujen taitteessa uusi hienosäättö. Käytännössä monet ammattioppilaskodin pojista täyttivät suojelukasvatuksen ehdot, ja poikien huolto päätettiin jakaa kahtia. Hämeenpuiston ammattioppilaskoti muuttui 1.6.1960 Hämeenpuiston poikakodiksi suojelu-

⁴⁰⁰ TKL vk 1956; Taisto Bister 23.10.2006; Kulhia 2008a, 129–130.

⁴⁰¹ Treen k:gin kk 1960 Sosiaalilautakunnan Yleisen osaston ja lastenvalvojan toimintakertomus vuodelta 1960, 17–19; Pulma 1987, 218–219.

⁴⁰² Treen k:gin kk 1960 Sosiaalilautakunnan Yleisen osaston ja lastenvalvojan toimintakertomus vuodelta 1960, 15–17 Selvityksestä ei ilmene syiden mahdollinen päällekkäisyys, vaan ainoastaan ratkaisevin syy.

kasvatussyistä huostaan otetuille. Kissanmaalta ostettiin mainittu Kontionkatu 12:n osoitteessa sijainnut omakotitalo 16-paikkaiseksi ammattioppilaskodiksi. Vuonna 1960 TKL:n ammattioppilaskotiin sijoitettiin 11 huostaanotettua poikaa ja 29 poikaa sijoitettiin TKL:n Hämeenpuiston poikakotiin. Kontionkadun ammattioppilaskodissa oli 10 huonetta, askarteluhuone, autotalli ja sauna. Kiinteistön kauppahinta oli 7,3 miljoonaa markkaa, ja siihen tehtiin miljoonan markan⁴⁰³ arvoiset kalustohankinnat. Juhlallinen vihkiminen tapahtui 16.10.1960 tuomiorovasti Oskar Paarman johdolla, valtiovallan tervehdyksen toi ylitarkastaja Niilo Kotilainen, ja Tampereen kaupungin sosiaalilautakunnan terveiset toivottivat pastori Onni Honkkila ja johtaja Kaarina Rantanen. Tampereen kaupungin tuki oli ensiarvoisen tärkeää, ja siihen saattoi luottaa. Tampereen kaupunginvaltuusto myönsi heti tammikuussa 1961 uuden ammattioppilaskodin perustamis- ja ylläpitokustannuksiin 2,5 miljoonaa markkaa.⁴⁰⁴

Hämeenpuiston ammattioppilaskodista muutti osa pojista tähän uuteen Kissanmaan kotiin. Tämä uusi ympäristö koettiin myönteisenä muutoksena, sillä poikakotiin jäivät hoidettaviksi joukon villeimmät pojat. Heille koetettiin järjestää Hämeenpuiston kerrostalossa työtoimintaa ylimääräisen tarmon kanavoimiseksi hyötykäyttöön. Kaupunki ei antanut tähän työtoimintaan lainkaan tukea, mutta yksityisten lahjoittajien tuella saatiin työt ja koneet käyntiin.⁴⁰⁵

Laitoksia tarkastivat monet tahot. Sosiaalihuollon piiritarkastaja Eeva Salo kävi 17.1.1961 tarkastamassa uuden ammattioppilaskodin. Sosiaaliministeriön ylitarkastaja Niilo Kotilainen suoritti tarkastuskäynnin Hämeenpuiston poikakodissa ja ammattioppilaskodissa 16.2.1961, ja kamarineuvos E.O. Söderström Raha-automaattiyhdistyksestä kävi tarkastamassa tilit 18.2.1961. Saatujen avustusten ehtojen täyttymistä valvottiin huolellisesti. Tarkastaja-titteli kuvasti suunnittelu- ja valvontakulttuuria sosiaalityössä, työ oli enemmän valvontaa kuin kehittämistä, tukemista ja edistämistä. Tähän jälkimmäiseen suuntaan oltiin kuitenkin menossa vuodesta 1955 alkaen. Eeva Salo arvosteli itse toimenkuvaansa 1960-luvun alussa vuosikertomuksessaan.⁴⁰⁶

⁴⁰³ 19.000 € v. 2005 rahassa

⁴⁰⁴ 47.500 € v. 2005 rahassa; TKL vk:t 1960–1961.

⁴⁰⁵ TKL vk 1961; Taisto Bister 23.10.2006; Kulhia 2008a, 131.

⁴⁰⁶ HMA HLSPA Da:1 III piirin huoltotoimen tarkastajan kiertokirjeet vuodet 1944–1960 näistä huomaa koulutuksellisuuden tulleen mukaan vuodesta 1955 alkaen; HMA HLSPA Db:1 III piirin huoltotoimen tarkastajan vuosikertomus 1963; TKLA TKL jtk 24.1.1961 § 2; TKL vk 1960–1961.

4.3. Kehitysvammaistyö ja mukautuminen haastavat

4.3.1. Vuoden 1958 vajaamielislaki ja Tampereen tilanne

Vuoden 1958 vajaamielislaille oli pitkä valmisteluhistoria. Valtion komitea ryhtyi vuonna 1943 laatimaan professori Niilo Mäen johdolla suunnitelmaa vajaakykyisten lasten huollon yleistä järjestämistä sekä kehitysvammahuollon tulevaa järjestelmää. Tarkoituksena oli saada kattava suunnitelma koko ongelmakentästä, mikä heijasti tulevaa suunnitteluvaltion mentaliteettia. Komitea jätti mietintönsä neljä vuotta myöhemmin. Siinä esitettiin ehdotus vajaamielislainsäädännön ja ehdotus tanskalaiseen keskityspäätöksiin nojaavasta vajaamielislaitosjärjestelmästä.⁴⁰⁷

Mainitun komitean työtä jatkoi ylitarkastaja Kosti Pirjolan johtama komitea, joka laati yksityiskohtaisen suunnitelman keskuslaitosten rakentamisesta. Vaikka suunnitelmat olivat vain mietintöjä, niitä hyödynnettiin vuonna 1949, kun Suomen Kirkon Sisälähetysseura (SKSS) ryhtyi rakentamaan uutta keskuslaitosta Pieksämäen maalaiskuntaan. Koska Suomi oli maatalousvaltainen maa ja kehitysvammaislaitokset olivat maaseudulla, niillä oli omavaraisuuteen tähtäävää maanviljelystä. Maataloustöistä oli mahdollista antaa asukeille sopivaa tekemistä, joka kävi työterapiasta. Tosin myöhemmin laitoksia suunniteltaessa ohjeistettiin rakentamaan riittävän hyvien kulkuyhteyksien päähän, jotta palokunta, lääkäri ja muualla asuva henkilökunta pystyisi kohtuullisen nopeasti kulkemaan paikalle.⁴⁰⁸

Jo vuonna 1949 Suomessa alan ammattilaisten keskuudessa tiedettiin mahdollisuudesta järjestää kehitysvammaisille myös teollista työtä. Yhdysvalloissa oli toiminut vuodesta 1902 alkaen bostonilaisen metodistipastori Edgar J. Helmsin (19.1.1863- 23.12.1942) perustama Goodwill Industries, jonka piirissä oli vuonna 1947 yli 18 000 invalidia töissä. Heistä noin 14 % oli eriasteisesti kehitysvammaisia. Toiminta tarjosi mahdollisuuksia kehittyä työssä kohti vaativampia tehtäviä. Toiminta ei tuottanut tosin kaikkia kulujaan, vaan ulkopuoliselle rahoitukselle, kuten lahjoituksille, oli tarvetta. Tunnuksena oli: ”Omaa apua invalideille”. Sille oli annettu myös lempinimi ”Business with heart”.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Tarvainen 1959, 14; Huhta 2005, 109, 181–182.

⁴⁰⁸ Tarvainen 1959, 14–15; Minkkinen 2002, 20–21; Komiteamietintö 1961; Huhta 2005, 109–110, 114, 141.

⁴⁰⁹ Miettinen 1949; Ylikoski 1994, 23.

Helms oli toiminut Bostonin Kaupunkilähetyksessä 1890-luvulla ja sitä kautta tutustunut kristillissosiaaliseen työhön. Toiminta oli kovin samanlaista kuin saksalaisen Friedrich von Bodelschwinghin vuonna 1890 Bielefeldissä käynnistämä ”Brockensammlung”, jossa kerättiin rikkinäistä tavaraa ja ylijäämämateriaaleja joista valmistettiin uusia tuotteita myyntiin. Tätä toimintaa oli jo ollut Helsingin, Tampereen ja Turun Kaupunkilähetyksissä, mutta niihin oli palkattu muunlaisia vaikeasti työllistyviä henkilöitä.⁴¹⁰

Vajaamielislaitosten suunnitelmakomitea suunnitteli vuonna 1949 jättämässään mietinnössä, että kehitysvammaisille aikuisille tulisi perustaa työhuoltoloita. Näissä huoltoloissa tulisi olla sosiaalihoitaja tai vastaava, jonka tehtäviin kuuluisi hankkia työpaikkoja ja sijoittaa huollettavia niihin. Samoin apukouluissa tulisi olla jälkihuoltajia, joiden tulisi tukea nuoria työhön sijoittumisessa.⁴¹¹

Vajaamielislakia oltiin siis koko ajan uudistamassa, mutta prosessi kesti useita vuosia. Osa kehitysvammaisista oli sijoitettuna kunnalliskoteihin, mitä pidettiin selkeänä epäkohtana. Helsinkiläinen Aula-apulastentarha näytti esimerkkiä alan ammattilaisille, ja jo vuonna 1950 todettiin sellaisia tarvittavan myös Tampereelle ja Turkuun. Samana vuonna järjestettiin ensimmäinen pohjoismainen sodanjälkeinen vajaamielishuoltokokous. Ruotsissa pidetyn kokouksen tunnuksena oli ruotsalaisen tohtori Gustav Jonssonin lanseeraama lause ”Pois laitoksista - avoimeen huoltoon!”.⁴¹²

Kehitysvamma-alalle saatiin merkittävä edistäjä, kun vuonna 1952 perustettiin Vajaamielislaitosten Keskusliitto, joka laajeni myöhemmin Vajaamielishuollon Keskusliitoksi. Liitto ryhtyi julkaisemaan alan kirjallisuutta, järjesti alan opintopäiviä, laittoi alulle vajaamielishoitajien koulutuksen sekä osallistui vajaamielisopettajien erityiskoulutuksen rakentamiseen.⁴¹³

Lainsäädäntö eteni siten, että vuonna 1952 oli asetettu jälleen komitea, tällä kertaa ylitarkastaja Niilo Kotilainen nimitettiin puheenjohtajaksi. Komitean tulokset pohjautuivat pitkälti vuoden 1943 komitean pohjatyöskentelyyn, mikä saattoi laitoseskeisyydessään olla jo vanhanaikainen malli. Hallitus antoi eduskunnalle esityksen vajaamielislakiksi vuonna 1955. Käsittely viivästyi jälleen vuosia, ja laki

⁴¹⁰ First_100_Years; Kramer & Metzger 2008; Kulhia 2008a, 51–53, 76, 184 Vasta 1990-luvulla työllistettiin kehitysvammaisia Muruset-nimisessä Tampereen Kaupunkilähetyksen kierrätysyksikössä.

⁴¹¹ Ylikoski 1994, 179.

⁴¹² Tarvainen 1949; Autti 1950a; Autti 1950b.

⁴¹³ Tarvainen 1959, 15.

saatiin vahvistetuksi vasta 7.3.1958 ja voimaan 1.7.1958. Vajaamielisasetus lain toteuttamiseksi annettiin 14.6.1958.⁴¹⁴

Kaupunkilähetyksen piirissä oli ollut esillä ajatus kehitysvammaisten lasten huoltotoiminnan käynnistämisestä Tampereella. Martti Järventiellä oli yhteyksiä Pieksämäellä toimineeseen Suomen Kirkon Sisälähetysseuraan (SKSS), jonne hän järjesti tutustumisretken 6.-7.9.1952. Retkelle osallistui Kaupunkilähetyksen johtokunta, toimikunnat ja muita aktiiveja jotka halusivat tutustua kehitysvamma-työhön. Mukaan otettiin myös kaupungin lastensuojelutoimiston edustajina Aino-Liisa Hera ja lastenkodinjohtaja Margit Metsävuori. Järventie oli elokuussa yhteydessä Toivo Martikaiseen Sisälähetysseurassa, joka järjesteli retken ohjelman ja muut asiat Pieksämäellä.⁴¹⁵

Vierailijoille esiteltiin Sisälähetysseuran toimintaa ja erityisesti diakonissalaitosta, Vaalijalan vastaanottokeskusta ja Rautalammin Kuutinharjun taloa. Tutustumismatkan seurauksena perustettiin toimikunta selvittämään, tarvittiinko Tampereella omaa huoltolaitosta kehitysvammaisia lapsia varten ja jos tarvittiin, olisiko Kaupunkilähetys sopiva työn aloittajaksi. Lisäksi tuli selvittää, mitä edellytyksiä yhdistyksellä olisi tällaiseen toimintaan. Toimikuntaan valittiin silloinen Tuomio-kirkkoseurakunnan kappalainen, asessori Oskar Paarma, kaupungin lastensuojelun edustaja, lääkäri Saara Torma ja Järventie. Johtokunnassa oli jäsenenä myös opettaja Aarno Kartila, jolla olisi ollut tietämystä ainakin lievästi kehitysvammaisista. Tämän toimikunnan työstä ei kuultu kuitenkaan mitään. Samaan aikaan Kaupunkilähetyksessä perustettiin toista ammattioppilaskotia, sekä muita aikaa ja huomiota vieviä hankkeita.⁴¹⁶

Tampereen seurakunnilla oli ollut päiväkerhoja 4 – 6 -vuotiaille lapsille muutamana päivänä viikossa, kolme tuntia kerrallaan vuodesta 1950 alkaen. Ryhmissä oli mukana lapsia, jotka eivät pysyneet leikeissä mukana, ja heille pohdittiin järjestettäväksi omaa ryhmää. Kaupungin kasvatusneuvolan lääkäri Saara Torma oli esittänyt päiväkerhomuotoisen toiminnan aloittamista vajaamielisille lapsille. Muiden muassa kaupungin lastensuojelujohtaja Kaarina Rantanen kannatti tätä

⁴¹⁴ Vajaamielisasetus 1958; Tarvainen 1959, 15.

⁴¹⁵ TKLA Martikainen Järventielle 20.8.1952 ja 27.8.1952, Järventie Treen kh:lle 29.8.1952, Tampereen kaupunginhallitus Sampo Toni, Yrjö Varto TKL:lle 3.9.1952; Tampereen kunnalliskalenteri 1952 Hatanpään lastenkodin johtaja oli Margit Metsävuori, Järventien papereissa Metsäkorpi; Kulhia 2008a, 140.

⁴¹⁶ TKLA TKL jtk 15.10.1952 § 6, § 18; TKLA Tampereen Kaupunkilähetyksen retki 6-7/9 1952, Järventie Paanaselle 10.9.1952, Paananen Järventielle 25.9.1952; Kulhia 2008a, 140.

ajatusta. Kasvatusneuvola auttoi lasten valinnassa ja kerhon valvonnassa. Kokeilut aloitettiin talvikaudella 1956–1957. Kesällä 1957 pidettiin näille lapsille ja heidän vanhemmilleen kesäleiri.⁴¹⁷

Vajaamielislain uudistamisprosessin yhteydessä myös kehitysvammaisten omaiset katsoivat tarpeelliseksi järjestäytyä. He perustivat ensimmäisiä tukiyhdistyksiä antamaan vammaisillekin puheenvuoron ja etujärjestön muun muassa laista käytävään keskusteluun.⁴¹⁸

Tampereen seurakuntien kehitysvammaisten kerhon lasten vanhemmat kokosivat syksyllä lähetystön, joka pyysi tuomiorovastiksi siirtyneeltä Oskar Paarmalta, että seurakunnat jatkaisivat kerhoa. Pian muodostettiin äitikerho, joka ryhtyi monella tapaa toimimaan lastensa kerhon hyväksi. Kerhon jatkaminen ja laajentaminen kiersi asiaa varten perustetun toimikunnan ja kirkkovaltuuston kautta. Seurakunta totesi kyseessä olevan ”työmuoto, jossa kristillisen rakkauden palvelu toteutuu ensiarvoisena”. Kesäkuussa 1959 päädyttiin perustamaan erityislastentarha, johon oli toiveita saada jossain vaiheessa vuoden 1958 vajaamielislain mukainen 55 % valtionapu toimintakuluihin, jos se täyttäisi kaikki päivähuoltoloille asetetut vaatimukset.⁴¹⁹

Lastentarhanopettaja Irkka-Leena Harama johti kehitysvammaisten päiväkerhoa, joka muutettiin päivähuoltolaksi vuonna 1960. Tämä sai sosiaaliministeriön hyväksymän päivähuoltolan aseman 23.3.1961. Päiväkerho oli muuttunut merkittävässä määrin hänen työnsä tuloksena kehitysvammaisten päivähuoltolaksi. Haraman työskentelytapa vaikutti ratkaisevasti myös siihen, että Tampereen seurakuntien avohuoltomuotoinen kehitysvammatyö kehittyi esimerkiksi monille alan ammattilaisille. Harama oli mukana myös Kaupunkilähetyksen työssä, kuten kesäsiirtolan apulaisena.⁴²⁰

Tampereen seudun kehitysvammahuollon historiassa toimi useita erityisen mainittavia henkilöitä. Seurakuntien sosiaalipastori Onni Honkkila, Mannerheimin Lastensuojeluliiton psykologi Thor-Björn Bredenberg ja opettaja Aarno Kartila

⁴¹⁷ HMA HLSPA Fc:1 Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien Diakoniatyö. Kv:n 28.10.1955 asettaman tmk:n lausunto 12.12.1956, 9–11, 24; Huoltaja 24/1960,744–746; Honkkila 1965, 32–33, 38–45.

⁴¹⁸ Malkavaara 2000, 22–25; Mäki 2003, 514; Kulhia 2008a, 141.

⁴¹⁹ Honkkila 1965, 40–44; Malkavaara 2000, 22–25.

⁴²⁰ TKL vk:t 1959–1961; Tampereen Kirkkosanommat 3/2007; Honkkila 1965, 44; Kulhia 2008a, 141.

osallistuivat niin kaupungin, tulevan kehitysvammaishuollon kuntainliiton kuin Kaupunkilähetyksen piirissä alan kehitykseen.⁴²¹

Kehitysvammaisille tarkoitettujen suojatyöpaikkojen ja päivähuoltoloiden työosastojen perustaminen virisi uudelleen vuonna 1958 annetun vajaamielishuoltolain myötä. Tämä mahdollisti valtion ja kuntien lakisääteisen tuen tämänkaltaisille toiminnoille. Sosiaaliministeriön tarkastaja Lauri Tarvainen järjesti suuria tilaisuuksia, joissa esiteltiin uuden lain taustalla olevaa käsitystä kehitysvammaisten hoidosta. Näissä tilaisuuksissa sosiaalihuoltaja Helmi Mäki esitteli Pohjois-Amerikasta tuomiaan vaikutteita avohuollosta. Mäki oli opintomatkojensa jälkeen vuonna 1957 kääntänyt suomeksi tämän uuden hoitofilosofian kanadalaisen oppaan ”Auta lastasi valoon (The Backward Child)”. Tarvainen myös kirjoitti aiheesta alan julkaisuihin kuten Huoltajaan:

Nykyaikainen vajaamielishuolto pyrkii niin laajassa mitassa kuin mahdollista kehittämään ei-laitosmuotoisia auttamiskeinoja ja rajoittamaan laitoshuollon niihin tapauksiin, joissa se on vajaamielisen oman hoidon ja kehityksen tai hänen perheensä tilanteen kannalta välttämätöntä.⁴²²

Lain sisältö selvitti valtioapujen määräytymisperusteiden lisäksi myös selkeästi linjauksia. Vajaamielishuolto oli erityishuoltoa, josta seurasi se, että vajaamielislakia piti soveltaa ennen muita, kulloiseenkin tapaukseen toissijaisesti sovellettavia lakeja. Esimerkiksi vasta jos vajaamielislain nojalla tehtävät huolto- ja kasvatustoimenpiteet eivät olleet riittäviä, astui vaikkapa lastensuojelulaki seuraavaksi sovellettavaksi.⁴²³

Lain piti alun perin järjestää pääasiassa vain syvästi kehitysvammaisten laitoshuolto perhehoitoineen, sekä näihin liittyvät tutkimus- ja muut toimenpiteet, ja muut avohuoltotoimenpiteet olisi toteutettu muiden lakien kautta. Laki sai laajemman sisällön eduskuntakäsittelyissä vuosien varrella. Näin kehitysvammaisten kotien ohjaaminen ja tukeminen sekä laitoshuollosta poistettujen jälkihuolto tuli sisältymään lain piiriin.⁴²⁴

Laissa ei kuitenkaan ollut kehitysvammaisen subjektiivista oikeutta kehitysvammahuoltoon, vaan sosiaalilautakunta oli tahollaan velvollinen järjestämään

⁴²¹ TKL vk:t 1959–1978; Thor-Björn Bredenbergin haastattelu 29.12.2008; Minkkinen 2002, 10. Honkkila oli TKL:n johtokunnan jäsen vv. 1953–1967, Kartila TKL:n Työkodin johtokunnan puheenjohtaja 1960–1978, Bredenbergin vaimo oli Kartilan työtoveri Vanhassa koulussa ja he olivat sitäkin kautta perhetuttuja, Bredenbergistä tuli Työkodin jtk:n jäsen vv. 1962–1967.

⁴²² Tarvainen 1958, 714–715; Tarvainen 1959, 16; Mäki 2003, 513, 517; Kulhia 2008a, 141.

⁴²³ Tarasti 1959, 73.

⁴²⁴ Tarasti 1959, 73.

asiallista huoltoa hänelle. Vammaiselle jäi kuitenkin oikeus muutoksenhakuteitse vaatia sosiaalilautakunnalta asiallista huoltoa, jos lautakunta oli siitä kieltäytynyt ilman hyvää syytä. Tästä valitusoikeudesta johtuen holhousoikeus ei siirtynyt sijoituksen myötä lautakunnalle, ellei kyseessä ollut huostaanotto. Tuohon aikaan ei ollut laitospaikkoja riittävästi, joten lautakunnat eivät voineet osoittaa huoltoa kuin osalle tarvitsijoista.⁴²⁵

Subjektiiivinen oikeus olisi johtanut kunnat siinä tilanteessa vaikeuksiin. Toisaalta sekin oli lain rikkomista, jos kunta ei ryhtynyt viivyttämättä hankkimaan huoltopaikkoja. Kehitysvamma työpiirijako ei ollut vielä valmistunut ja osa kunnista oli odottavalla kannalla.⁴²⁶

Kaikki tuohon aikaan toimineet kolme suurta kehitysvammaisten keskuslaitosta olivat yksityisten kristillisten järjestöjen perustamia ja ylläpitämiä. 1950-luvun loppupuolella nähtiin, että monelle hyväkuntoiselle kehitysvammaiselle sopisi avohuolto laitoshoidon paremmin. Tällaisten avohuoltolaitosten vuosimenoihin oli tulossa olevan lain mukaan saatavissa jopa 55 % valtionapua. Tampereen kaupunginhallitus valitsi opettaja Aarno Kartilan Pirkanmaan kehitysvammaisten keskuslaitoksen tarvetta selvittävään toimikuntaan 11.3.1957. Kartila, joka oli kaupungin sosiaalilautakunnan nuorisonhuoltojaoston jäsen sekä myös Kaupunkilähetyksen johtokunnan jäsen, lähetettiin toimikunnan kanssa tutustumaan Sisälähetysseuran (SKSS) Vaalijalan kehitysvammalaitokseen sekä alan opintopäiville Poriin syksyllä 1957. Jälkimmäisessä tilaisuudessa tohtori Margit Törnudd esitteli kehitysvammaisten työkotitoimintaa Englannissa.⁴²⁷

Aarno Kartila toi Kaupunkilähetyksen johtokuntaan alustavan ehdotuksen vaahtotyökykyisten työtuvasta jo saman vuoden joulukuussa, mutta asia hautautui ilmeisesti asiaa valmistelemaan valittuun toimikuntaan. Aloite oli tullut Tampereen Vanhan koulun oppilaiden ja heidän vanhempiansa taholta, mutta Kartila oli laatinut ehdotuksen ja allekirjoittanut sen. Kartila oli ollut jo pitkään johtajana ja kuraattorina tuossa koulussa. Huolena oli koulun oppilaiden huono sijoittuminen

⁴²⁵ Tarasti 1959, 74.

⁴²⁶ Tarasti 1959, 73–75; Minkkinen 2002, 8–11, 20–21, 28.

⁴²⁷ Treen k:gin kk1956 Sosiaalilautakunnan toimintakertomus 1956, 10; Aarno Kartilan ansioluettelo; Huoltaja 1957, 655–658; Waris 1973, 290–293; Minkkinen 2002, 10; Huhta 2005, 181; Kulhia 2008a, 142.

yhteiskuntaan ja työmarkkinoille. Seuraavaksi hän kääntyi Tampereen kaupunginhallituksen puoleen 23.12.1957 päivämällään ehdotuksellaan.⁴²⁸

4.3.2. Paine kehitysvammaisten työtoimintaan johtaa tuloksiin

Kaupunginhallitus hankki Kartilan jättämästä aloitteesta ammatinvalinnan ohjaustoimiston esimiehen, maisteri Voitto Vuorisen ja kansakoulujen johtokunnan lausunnot. Vuorinen arvioi Työkotiin ajateltujen nuorten olevan älyllisesti niin alhaisella tasolla, että heitä voitiin pitää toivottomina tapauksina normaaleja työmarkkinoita ajatellen. Hän katsoi työtoiminnan sopivan liitettäväksi kuraattoritoimintaan. Vuorisen mukaan työtoiminnan voitaisiin olettaa vaikuttavan myönteisesti kyseisten nuorten yleiseen viihtyvyyteen ja sopeutumiseen yhteiskuntaan. Hän näki nuorten joutilaisuudessa vaaroja, jotka olisivat omiaan huonontamaan normaalien apukoululaisten mainetta. Kansakoulujen johtokunta oli myös päättänyt kannattamaan hanketta. Johtokunnan mielestä apukoulun heikkotasoisimpien oppilaiden suorituskyky vaatii sopeutetut olosuhteet, jotta he kykenisivät onnistumaan työsuorituksissaan.⁴²⁹

Vs. sosiaalinen kaupunginjohtaja Sampo Toni esitti kaupunginhallitukselle, että Kartila asetettaisiin valmistelemaan työkodin perustamista lievästi kehitysvammaisille, hankkimaan siinä tarvittavat selvitykset sekä laatimaan yksityiskohmainen suunnitelma kustannusarvioineen. Kartila oikeutettiin käyttämään asiantuntijoita tarpeen mukaan. Kartila oli saanut siis oman, 23.12.1957 jättämänsä ehdotuksensa pohjalta kaupunginhallitukselta tehtäväkseen laatia mietinnön työkodin perustamiseksi. Mietintöä varten hän kävi 75 erillistä neuvottelua teollisuuden, kaupungin ja asiantuntijoiden kanssa. Hän myös kävi erikseen Helsingissä ottamassa tohtori Margit Törnuddilta lausunnon sekä tutkimassa Työkoti Aulaa.⁴³⁰

Juuri Törnuddin opintomatkat ja kirjoitukset Englannin ja Sveitsin hyvin toimivista työkodeista tukivat Kartilan suunnitelmaa. Englannissa työkodit olivat erityisesti hoidollisia ja kasvatuksellisia. Sveitsissä työkodit valmensivat vapaille markkinoille ja niissä oli vähemmän kiinnitetty huomiota viihteeseen, sen sijaan

⁴²⁸ TaKA III C:1 174 kav 11.5.1960 § 351 liitteet; TKLA TKL jtk 20.12.1957 § 8; Kulhia 2008a, 142.

⁴²⁹ TaKA III C:1 174 kav 11.5.1960 § 351 liitteet.

⁴³⁰ TaKA III C:1 174 kav 11.5.1960 § 351 liitteet.

niissä oli silmiinpistävän kova kuri. Ehkä juuri näistä syistä johtuen Sveitsissä toiminnan tappiollisuus rajoittui 10–20 %:iin, mutta Englannissa tappiollisuus saattoi kohota moninkertaiseksi edelliseen verrattuna.⁴³¹

Kartila ei ehdotuksessaan viitannut sanallakaan tulevaan vajaamielislakiin, mutta kun asia tuli kaupunginhallituksessa käsiteltäväksi, oli laki jo säädetty eduskunnassa. Hän oli asiassa liikkeellä sopivasti etuaikaisesti, sillä sosiaalilautakunta, jonka virkatehtäviin asian valmistelu ja toteutus tuli kuulumaan, ei ollut voinut vielä ainakaan lain ja asetusten velvoittamana ryhtyä toimiin.⁴³²

Onkin hämmästyttävää, että kun kaupunginhallitus pyysi alkukevästä 1959 lähetteellään sosiaalilautakunnan yleistä osastoa antamaan lausunnon Kartilan ehdotuksesta, vastaus tuli vasta marraskuussa. Vastauksessa todettiin, että liki puolitoista vuotta sitten voimaantullut vajaamielislaki velvoitti nimenomaan sosiaalilautakuntia mahdollisuuksien mukaan ryhtymään toimenpiteisiin tässä asiassa. Vastauksessa viitattiin myös sosiaaliministeriön 12.7.1958 antamaan kiertokirjeeseen, jossa kehoitettiin lautakuntia kiinnittämään huomiota muun muassa työkotien perustamiseen.⁴³³

Lausunnossa todettiin työkodin olevan hyvinkin tarpeellinen, ja että Kartilan ehdotusta voisi periaatteessa kannattaa. Lausunnonantajia oli kuitenkin hiertänyt Kartilan tekemän ohjesääntöehdotuksen virheellisyys: siinä ei huomioitu riittävästi, että nimenomaan sosiaalilautakunta hallinnoisi työkotia nimetyn keskuslaitoksen alaisuudessa ja että lautakunnan omaa ohjesääntöä pitäisi muuttaa tämän johdosta. Toinen huono asia Kartilan ehdotuksessa oli leipomo-osasto, jonka erityisesti lautakunnan taloudenhoitaja Martti Salonen halusi poistettavaksi työkotisuunnitelmasta. Emännällekin oli kaavailtu liian hyvää palkkaa, sillä jos nimike olisi keittäjä, riittäisi 7 palkkaluokkaa alempi korvaus. Lisäksi harmia tuotti se, ettei oltu lyöty lukkoon mihin kiinteistöön työkoti sijoitettaisiin. Vasta kun näihin moitteisiin saataisiin vastine, lautakunta kykenisi jatkamaan lausuntonsa antamis-

⁴³¹ TaKA III C:1 174 kav 11.5.1960 § 351 liitteet, erityisesti Kartilan alkuperäinen ehdotus 23.12.1957 ja Törnuddin lausunto 2.6.1958; Huoltaja 1957, 655–658 Margit Törnudd: Vajaamielisten avohuoltoa Englannissa, lyhennelmä Vajaamielislaitosten Keskusliiton luentopäivillä Porissa 26.–27.10.1957 pidetystä esitelmästä.

⁴³² TaKA III C:1 174 kav 11.5.1960 § 351 liitteet; Tarasti 1959.

⁴³³ TaKA III C:1 174 kav 11.5.1960 § 351 liitteet.

ta. Tässä vaiheessa, ja näillä huomautuksilla, lautakunta siis antoi Kartilan ehdotukselle vain periaatteellisen hyväksyntäsuosituksen.⁴³⁴

Sosiaalilautakunnan yleisen osaston hitautta on vaikea selittää, sillä se, kuten muutkin lautakunnat ja kaupungin laitokset antoivat vastauksensa kaupunginhallituksen tiedusteluun työkodin hyödyntämismahdollisuuksista kaupungin omissa toiminnoissa heti keväällä 1958. Taloudenhoitaja Salosen omassa lausunnossa 3.11.1959 ilmeni, että valtio usein myönsi harkinnanvaraiset valtionapunsa kunnille minimimääräisinä, eli 50 %:n sijaan 33 %. Tämä puolestaan johtaisi siihen, mitä ei ollut kirjattu hänen lausuntoonsa, että valtioapua saisi työkotihankkeelle huomattavasti enemmän, jos joku yhdistys hoitaisi sitä. Näin kunnan rahoitusosuus pienenisi ainakin kolmanneksella. *Panu Pulma* on todennut, että monessa kunnassa pidettiin 1960-luvulle saakka keskeisimpänä kunnallispoliittisena periaatteena alhaista veroäyriä. Tämä säästämistoive saattoi olla syynä nihkeyteen hanketta kohtaan.⁴³⁵

Ensi alkuun oli siis ollut tarkoitus, että Tampereen kaupungin sosiaalilautakunta olisi ottanut työkodin omaksi tehtäväkseen. Mutta kun aika oli kulunut jo keväälle 1960, eikä mitään ollut syntynyt, Kartila muutti mielensä. Hän itse totesi, että hanke sopisi jollekin yhdistykselle paremmin toteutettavaksi, sillä sen toimintaan sisältyisi paljon työkodin eduksi tulevaa yhteistoimintaa yritysten kanssa. Tämän ei uskottu onnistuvan yhtä hyvin, jos kaupungin viranhaltijat yrittäisivät ”kerjätä” suojatyötehtäviä yksityisiltä yrityksiltä. Pelättiin myös hankkeen paisumista virkavaltaisuuden ja kaupungin budjettirahojen myötä. Kaupunki ei myöskään yksinkertaisesti saanut hanketta käyntiin. Aarno Kartila sai Kaupunkilähetyksen innostumaan hankkeesta uudelleen varsin nopeasti. Suunnitteluvaiheessa oli eräältä perikunnalta tullut tarjolle toimintaan sopiva kiinteistö Amurista, Suokatu 12:sta. Kartila esitteli asian johtokunnalle 18.3.1960, joka asetti välittömästi uuden toimikunnan hankkeelle. Tähän tulivat jäseniksi Kartila, seurakuntien sosiaalipastori, kaupungin sosiaalilautakunnan puheenjohtaja Onni Honkkila (SDP), rakennusliikkeen johtaja Väinö Aalto ja yhdistyksen toiminnanjohtaja Martti Järventie. Laitosten perustamiskustannuksiinkin olisi ollut oikeus saada 2/3 valtionapua,

⁴³⁴ TaKA III C:1 174 kav 11.5.1960 § 351 liitteet.

⁴³⁵ TaKA III C:1 174 kav 11.5.1960 § 351 liitteet; Pulma 1996, 22.

ja yksityisille laitoksille olisi teoriassa voinut saada valtionlainaa. Käytännössä tukien saaminen ei kuitenkaan ollut helppoa.⁴³⁶

Huhtikuussa 1960 sosiaalilautakunnan yleinen osasto puolsi yksimielisesti Kartilan ehdotusta työkodin toteuttamisesta Kaupunkilähetyksen kautta, sillä leipomo oli poistettu suunnitelmasta. Osasto kuitenkin painotti, että Kaupunkilähetyksen tulisi olla erityisesti työhönoton yhteydessä läheisessä yhteydessä sosiaalilautakunnan yleisen osaston kanssa. Honkkila edusti asiassa sekä TKL:n johtokuntaa että sosiaalilautakuntaa, eikä tämän nähty tuolloin aiheuttavan jääviyttä. Ilmeisesti tämänkaltainen verkostoituminen nähtiin molemmin puolin edulliseksi.⁴³⁷

Kartilan suunnitelman jäätyä sosiaalilautakunnalta toteuttamatta, kaupunginhallitus päätyi myöntämään hankkeen asiasta kiinnostuneelle Kaupunkilähetykselle. Tampereen kaupunki myönsi Kaupunkilähetykselle tämän anomuksesta vuoden 1960 toukokuun lisätalousarviossa kahdeksan miljoonan markan korottoman lainan ja sitoutui eri tavoin tukemaan työkotia. Asian veivät päätökseen aseveliakselin edustajat, porvarit ja sosialidemokraatit, SKDL:n edustajien yrittäessä sekä kaupunginhallituksessa että -valtuustossa pitää hankkeen kaupungin omana toimintana. Asiasta jouduttiin äänestämään molemmissa elimissä.⁴³⁸

Kun Työkodin johtokunta aloitti työskentelynsä 8.6.1960, Kartila valittiin sen puheenjohtajaksi, kotiteollisuusopettaja Heimo Lipsanen työkodin johtajaksi ja johtokunnan sihteeriksi. Kuten laissa edellytettiin, oli laitoksen lääkäriksi suostunut Liisa Tammilehto itseoikeutettu johtokunnan jäsen. Kaupunkilähetyksen johtokunnan hyväksymän ohjesäännön mukaan Työkotiin on otettava Vajaamielislain 1 §:ssä tarkoitettuja henkilöitä, jotka ovat kykeneviä oppimaan ja tekemään työtä. Sosiaaliministeriö oli esittänyt toiveen, että kun toiminta on päässyt hyvin käyntiin, sinne otettaisiin myös edellä mainittuja heikkotasoisempiakin poikia. Kartilal-

⁴³⁶ TaKA III C:I 174 kav 11.5.1960 § 351 ja liitteet, erityisesti Kartilan lausunto 6.4.1960; TKLA TKL jtk 18.3.1960 § 13; TKLA TKL jtk 8.4.1960 § 5; TKLA TKL jtk 13.5.1960 § 9; TKL vk 1960; Kamina n:o 1 1977 7.2.1977, s. 6-7; Waris 1973, 290–293; Huhta 2005, 181; Kulhia 2008a, 143.

⁴³⁷ TaKA III C:1 174 kav 11.5.1960 § 351 liitteet Tampereen sosiaalilautakunnan yleisen osaston lausunto 12.4.1960.

⁴³⁸ TaKA III C I:174 kav 11.5.1960 § 351 ja liitteet, asian päätösvaiheessa liitteitä oli kertynyt yli 100 sivua; TKLA TKL jtk 2.9.1960 § 5; TKL vk 1960; Treen k:gin kk 1960 osa II Yleiset asiat, 234 Kaupunginhallitus lähetti kirjeen kaikille kaupungin hallintokunnille jotta nämä käyttäisivät Työkodin palveluksia; Kamina n:o 1 1977 7.2.1977, s. 6-7; Waris 1973, 290–293; Helin 1996, 170 Erkki Nieminen, joka oli kaupunginhallituksen jäsen, oli SKDL:n liittokokouksessa kertonut näkevänsä kristillisyyden ja sosialidemokratian liittoutumisen erityisenä oikeistovaarana; Kulhia 2008a, 143.

la oli toiveena saada Työkodin toiminnasta kerättyä tutkimusaineistoa huollettavien työsuorituksista. Alkuvaiheessa työkotiin otettiin vain poikia, mutta myöhemmin myös tyttöjä. Ensimmäiset pojat saattoivat aloittaa työkodissa jo 22.6.1960.

439

Ylitarkastaja, rovasti Kotilainen oli 21.6.1960 pidetyssä neuvottelussa ilmaissut huolensa Työkotiin valittujen huollettavien liian hyvästä kunnosta. Valtionavun perusteena Vajaamielislaisissa oli huollettavien tietynasteinen kehitysvammaisuus. Muilta osin Kotilainen suhtautui hankkeeseen myötämielisesti.⁴⁴⁰

Varsinainen työkotikiinteistö oli kaksikerroksinen tiilirakennus, jonka pinta-ala oli yhteensä 252 m². Tämän lisäksi viereisessä puutalossa oli toimisto, keittiö ja asuntotiloja. Työkoti varustettiin melkoisella määrällä sorveja, konehöyliä, sahoja ja tahkoja, koneistukseen käytettiin noin 1,2 miljoonaa markkaa, osa saatiin kaupungin irtaimistopoistona. Työkoti ei tehnyt pelkästään alihankintatöitä teollisuudelle, vaan siellä myös korjattiin huonekaluja, sidottiin kirjoja ja tarjottiin lähetti- ja muita palveluja.⁴⁴¹

Työkodin vihki käyttöön tuomiorovasti Oskar Paarma 15.10.1960 huomattavien kutsuvieraiden läsnä ollessa. Paarman viesti ”jokainen edistysaskel on yhteinen riemumme” kertoi osuvasti kehitysvammaistyön parhaista hetkistä. Sosiaaliministeriön edustajana Niilo Kotilainen toivotti työkodin tervetulleeksi palvelumuodoksi. Muutenkin sosiaaliministeriö edesauttoi hanketta toimittamalla ripeästi tarvittavat erilaiset hyväksytykset. Työkoti oli Suomessa ensimmäinen kokoluokassaan, tosin se oli paranneltu versio helsinkiläisestä Aula-Työkodista. Kaupunkilähetyksen työkodista tuli kehitysvammahuollon alalla useaksi vuodeksi kymmenien opinto- ja tutustumismatkojen kohde. Varsinkin perustettavien työkotien väki kävi hakemassa mallia tästä alansa pioneerista. Koti kiinnosti myös sairaanhoidon opiskelijoita, erityisopettajia, lastensuojelun ammattilaisia sekä ulkomaisia alan vierailijoita. Aloitussyksynä Työkotia esiteltiin televisiossakin.⁴⁴²

⁴³⁹ TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirja 8.6.1960; TKL vk 1960.

⁴⁴⁰ TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirja 14.7.1960 § 8.

⁴⁴¹ TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirjat 8.VI.1960 – 3.9.1975; TKL vk 1960-1965 Kiinteistön vuok-rasi Kaupunkilähetykselle sen oman johtokunnan jäsen, johtaja Väinö Aalto; Treen k:gin kk 1960 osa II Yleinen kunnallishallinto, 21; Kulhia 2008a, 143.

⁴⁴² TKLA TKL jtk 24.1.1961 § 2; TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirjat 8.VI.1960 – 3.9.1975; TKL vk 1960-1965; Treen k:gin kk 1960 osa II Yleinen kunnallishallinto, 21; Aamulehti 15.10.1960; Helsingin Sanomat 15.10.1960; Huoltaja 22/1960; Kansan Lehti 15.10.1960; Tamperelainen

Vuoden 1958 vajaamielislaki ei vielä tuntenut eksternaattimuotoisia työkoteja erikseen tuettavina, itsenäisinä avohuollon yksikköinä, vaan vajaamielislaitosten osastoina tai erillisinä internaatteina, vajaamielislaitoksina. Tästä syystä Kaupunkilähetyksen työkoti hyväksyttiin sosiaaliministeriössä vuoden 1960 lopulla 20-paikkaiseksi vajaamielisten päivähuoltolaksi. Näin se oli myös oikeutettu vuoden 1961 alusta lukien saamaan toimintaansa valtionapua 55 % hyväksyttävistä toimintakuluistaan. Lain ja asetuksen edellyttämät vahvistukset Työkodin johtajan ja lääkärin osalta saatiin sosiaaliministeriöstä vielä joulukuussa 1961. Kaupungin sosiaalilautakunnan toimintakertomuksiin Työkoti ilmestyi vasta vuonna 1961, siinäkin avustettavana lastensuojelua harjoittavana laitoksena.⁴⁴³

Työkodissa työskenteleminen muutti huollettavien asemaa jonkin verran. Osa pelkäsi eläkkeen menetystä. Johtokunnassa todettiin, että sisääntulotarkastuksessa havaittavat terveysongelmat, kuten mahdollinen hammasproteesien hankinta, olisi hoidettava ennen Työkotiin tuloa.⁴⁴⁴

Pian kohdattiin myös sosiaaliministeriön tiukka ote valtionapuvaroista. Vuoden 1961 valtionavun piiristä oli poistettu huollettavien 300 000 markan autolippumenot, eli ministeriössä ei nähty mielekkääksi tukea kotona asumista ja päivittäistä työmatkaa. Vajaamielisasiasetuksen 32 §:ssä kuitenkin määriteltiin, että hyväksyttäviin laitoksen vuosikuluihin lasketaan myös laitostoiminnalle välttämättömistä kuljetuksista aiheutuneet menot. Käytännön tukipolitiikka löi korville lain tosiasiallista tarkoitusta ja asetustekstiä. Työkoti päätti vastaavasti ujuttaa autoliput talousarvion puitteissa kuluihin. Syksyllä keksittiin ostaa työmatkoja varten huollettaville polkupyöriä löytötavara- ja panttihuutokaupoista.⁴⁴⁵

Melko pian tuli esille tyttöjen ottaminen Työkotiin. Tässä yhteydessä päädyttiin siihen, että sellaisia kohtuullisen hyvätasoisia poikia, jotka eivät täyttäneet valtionavun edellytyksenä ollutta riittävää vajaamielisyttä, jouduttiin poistamaan

27.10.1960; Ylikoski 1994 Tämä kehitysvammaisten arkipäivän 100-vuotishistoria ei tunne TKL:n Työkotia; Ahoipelto 1997, 51-53 Aula toiminut vuodesta 1950; Uusi-Rauva 2000, 28-29 Kotilainen oli ollut Sireniuksen Teollisuusseutujen Evankelioimisseuran palveluksessa ja tunki jo 1920-luvulta asti tamperelaista huoltotyötä, Vihkiäisissä oli läsnä niin Työkoti Aulan edustaja maisteri Särkijärvi kuin Porin diakonissalaitoksen rovasti Perheentupa; Kulhia 2008a, 143-144.

⁴⁴³ TKLA TKL jtk 24.1.1961 § 2; TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirja 26.1.1962; Treen k:gin kk 1960 Sosiaalilautakunnan yleisen osaston toimintakertomus, 27 ei mainintaa; Treen k:gin kk 1961 Sosiaalilautakunnan yleisen osaston toimintakertomus, 29 Avustusta annettu 2 000 000 mk; Vajaamielisasiasetus 1958, 79, 82-83; Tarasti 1959, 39-40, 59; Kulhia 2008a, 144.

⁴⁴⁴ TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirja 20.1.1961.

⁴⁴⁵ TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirja 17.2.1961, 21.11.1961; Vajaamielisasiasetus 1958, 83.

Työkodista. Syystä, jota ei lausuttu, päädyttiin rajoittamaan tyttöjen osuus korkeintaan 50 %:iin, ja tämäkin vain, jos sopivia poikia ei löydy riittävästi. Samalla paine asuntolan järjestämisestä kasvoi. Yksi poika joutui asumaan Vankeusyhdistyksen yömajassa ja toinen Koukkuniemen vanhainkodin sairausosastolla eikä siksi päässyt kulkemaan Työkotiin.⁴⁴⁶

Asuntola-asiassa paine kävi sikäli liialliseksi, että yksi huollettava oli kesällä 1961 jouduttu pakon edessä majoittamaan huoltorakennuksen vinttihuoneeseen. Hänellä ei ollut muuta paikkaa yöpyä. Tästä majoituksesta päädyttiin perimään sosiaalilautakunnalta 100 markkaa päivältä.⁴⁴⁷

Koska Kaupunkilähetyksen Työkoti oli nyt virallisesti vajaamielislaitos, ehdotti johtokunta liittymistä Vajaamielishuollon keskusliittoon. Vuonna 1961 siihen liittyivät myös Oulun Diakonissalaitos, Tampereen ja Turun ev.lut. seurakuntien Diakoniakeskukset, tosin oululaiset ja turkulaiset vain tukijäseninä. Henkilökunta ja johtokunnan jäsenet kävivät ahkerasti keskusliiton järjestämällä opintopäivillä. Liiton Tampereella pidettyjen opintopäivien 6.-7.9.1961 yhteydessä järjestettiin tutustumiskäynti Työkotiin. Tämä oli myös siirtymä järjestäytyneeseen edunvalvontaan laitosten ja sosiaaliministeriön välisessä kanssakäymisessä.⁴⁴⁸

Vuoden 1958 kehitysvammalaki määritteli kehitysvammaisten huollon kuuluvan valtion sekä kuntien vastuulle. Työtoiminta käynnistyi kuitenkin Kaupunkilähetyksen toimintana valtion ja kaupungin rahoittaessa sitä. Tässä ei ollut sinänsä mitään yllätyksellistä, sillä kehitysvammaishuolto oli ollut vuosikymmeniä pääosin kristillissosiaalisten järjestöjen toteuttamaa. Suurin osa alan toimijoista eikä päättäjistä ollut vielä ilmeisesti edes sisäistänyt uuden lain sisältämää vastuunsiirtoa. Työkodin synnyttämisessä toimineet Aarno Kartila ja Onni Honkkila olivat molemmat sekä kaupungin että Kaupunkilähetyksen edustajia, joten neuvottelut voitiin pitää sopuisasti. Vain SKDL:n edustajat, jotka voitaisiin katsoa aatteellisesti ainakin yksityisiin hyväntekeväisyysjärjestöihin ja kristillisyyteen kriittisesti suhtautuviksi, ryhtyivät protestoimaan toiminnan siirtoa Kaupunkilähetykselle. Vuonna 1961 kaupunki sai aikaan Saukonpuiston päivähuoltolan, jossa oli tuolloin

⁴⁴⁶ TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirja 21.3.1961, 18.5.1961, 10.8.1961.

⁴⁴⁷ TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirja 10.8.1961.

⁴⁴⁸ TKLA Työkodin jtk:n pöytäkirja 18.5.1961, 10.8.1961, 21.11.1961; TKLA Kirjeenvaihto -1968 Kertomus Vajaamielishuollon Keskusliiton toiminnasta v. 1961.

15 kehitysvammaista lasta. Kaupunki palkkasi myös vajaamielishuoltajan avo-
huoltoa varten. Tämä aloitti kehitysvammaisten kortistoinnin.⁴⁴⁹

4.3.3. Aseveliakseli ja Kaupunkilähetys toistensa tukena

Kaupunkilähetys luonnehti 1950-luvulla itseään ”vapaaehtoiseen tukeen” perus-
tuvaksi järjestöksi. Se tahtoi yhteistoiminnassa seurakuntien ja kaupungin vastaa-
vien huoltoelimien kanssa olla poistamassa sitä hätää, mitä suuressa teollisuuskau-
pungissa ilmeni. Yhdistyksen sääntöjen mukaan sen toiminnan tarkoitus ja sitou-
tuminen luterilaiseen kirkkoon ilmaistiin seuraavasti:

Jumalan sanan perustuksella sekä liittyen Suomen evankelisluterilaisen kirkon tunnustukseen, kirk-
kolakiin ja järjestykseen työskennellä hengellisen ja aineellisen hädän poistamiseksi Tampereen
kaupungin väestön keskuudessa.⁴⁵⁰

Ahlstedtin perintönä saadussa, vanhainkodin käyttämässä puutalossa Ron-
gankatu 8:ssa oli ollut talvisodan aikana yhtä aikaa parisataa sotilasta yöpymässä,
kun vanhukset olivat evakossa Teiskossa kesäsiirtolan tiloissa ja sukulaisissaan.
Talo oli ollut purku-uhan alla jo 1930-luvulla, mutta silloin todettiin purkamisen ja
uuden rakentamisen tulevan niin kalliiksi, ettei yhdistyksellä olisi ollut siihen va-
raa.⁴⁵¹

Samassa talossa oli alakerran tiloissa toiminut 1930-luvulla Kaupunkilähe-
tyksen työtupa. Sota-aikana näihin tiloihin oli tullut vuokralaiseksi lumppurepimö.
Sodan jälkeen tilanne muuttui. Rongankatu 8:aan sijoitettiin kaupungin tukiaisilla
uudelleen perustettu ammattioppilaskoti.⁴⁵²

Tampereen kaupungilla oli 1950-luvun alkupuolella vain vanhoja kunnallis-
koteja. Paikkoja ei oltu hankittu lisää vuoden 1936 jälkeen, vaikka kaupungin vä-
kiluku oli noussut kymmenillä tuhansilla. Lisäksi piiritarkastaja Eeva Salo joutui
huomauttamaan muiden puutteiden ohella psykiatristen potilaiden pitämisestä
kunnalliskodissa. Oli helppo ymmärtää, että jotkut halusivat Koukkuniemen sijaan
vaikkapa Kaupunkilähetyksen vanhainkotiin. Lisäksi paikkojen puutteen vuoksi

⁴⁴⁹ Treen k:gin kk 1961 Sosiaalilautakunnan Yleisen osaston ja lastenvalvojan toimintakertomus
vuodelta 1961, 9

⁴⁵⁰ TKL vk 1944, 1952, 1953, 1954.

⁴⁵¹ TKLA TKL jtk 23.2.1937 § 3; TKLA TKL jtk 7.7.1940 § 7; TKLA TKL vanhojen kodin tmk
25.5.1940 § 2 ja 3.3.1953 § 4 Johtokunta teki laajentamisaloitteen pääjohtokunnalle; Järventie
1959, 134–135.

⁴⁵² TKLA TKL jtk 17.3.1948 § 4; TKL vk 1940.

kaupunki päätti vuonna 1953, ettei Koukkuniemeen enää otettaisi maksukykyisiä hoidokkeja, vaan sellaisten täytyi etsiä jokin muu paikka. Vasta vuonna 1954 kaupunki alkoi rakentaa uudisrakennuksia kunnalliskodin asukkaille.⁴⁵³

Ammattioppilaskodin molemmat osastot muuttivat kaupungin aseveliakselin tuella lainoittamaan uuteen Puisto-Emmauksen kivitaloon kesällä 1957, ja vanhainkoti saattoi kaksinkertaistaa hoitopaikkojensa määrän kolmeenkymmeneen. Näin myös toteutui Ahlstedtin testamentin ajatus talon käyttämisestä kokonaan vanhainkotina.⁴⁵⁴

Suunnitteluvaiheessa Rongankatu 8:aan ideoitiin rakennettavaksi sauna. Ammattioppilaskodin huoneita yhdistämällä syntyi oleskelu- ja kokoontumistila mahdollisille ompeluseuroille ja muille ryhmille. Vanhainkodin johtaja Saimi Retulainen käytti talvilomansa tutustumalla Tanskassa kööpenhaminalaisiin vanhainkoteihin saadakseen uusia ideoita. Muutospirustukset piti lähettää vielä sosiaaliministeriöön ja maistraatille lausunolle ennen töiden aloittamista. Huoneenvuokralautakunta oli piirustukset jo hyväksynyt.⁴⁵⁵

Korjaukset voitiin aloittaa 12.8.1957. Tässä vaiheessa kustannusarvio oli noin miljoona silloista markkaa. Tampereen kaupunginvaltuusto myönsikin tuon summan remontiin todeten Kaupunkilähetyksen vanhainkotia hoidetun kiitettävällä tavalla. Tässä vaiheessa otettiin vanhainkotiin asumaan myös yhdistyksen kunniajäseneksi edellisenä vuonna valittu 95-vuotias rouva Sofia Backman, joka oli ollut K.O. Fontellin uskollisia pyhäkoulunopettajia jo 1880-luvulla. Vanhainkotiin oli jatkuvasti pitkä jono halukkaita muuttajia, sillä kaupunki oli hidas rakentamaan uusia vanhainkoteja. TKL palveli aseveliakselin hallintoa toimimalla hoivapaikkojen tarjoajana ja siten hillitsi myös vallitsevan tilanteen arvostelua.⁴⁵⁶

Kustannukset kasvoivat kolme kertaa suunniteltua korkeammiksi. Tätä ei jääty murehtimaan, sillä Kaupunkilähetyksen monivuotinen johtokunnan jäsen, johtaja Väinö Aalto oli piirtänyt ja hoitanut vanhainkodin uudistus- ja korjaustyöt. Vanhainkodin ystävät lahjoittivat kodille huonekaluja ja tarjoiltavaa. Jo aiemmin

⁴⁵³ Markkola 1986, 139–143, 146–148.

⁴⁵⁴ TaKA kv 9.10.1957 § 54; TKLA TKL jtk18.5.1956 § 2; TKLA TKL vanhojen kodin tmk 2.5.1956 § 7 Teknikko Leo Sirén teki johtajattaren kanssa huonesuunnitelmat.

⁴⁵⁵ TKLA TKL vanhojen kodin tmk 7.2.1957 § 5 ja 23.5.1957 § 3-4.

⁴⁵⁶ TKLA TKL vanhojen kodin tmk 17.10.1957 § 3, § 4, § 6; TKL vk 1959 Sofia Backman eli 12.8.1962 – 31.7.1959.

lahjoitusesineitä oli kertynyt yksityisiltä ja yrityksiltä yli 100 000 markalla uutta remontoitua vanhainkotiä varten. Summa oli sikäli huomattava, että sosiaaliministeriön vanhainkodille myöntämä valtionapu vuodelle 1958 oli vain 336 000 markkaa.⁴⁵⁷

Tampereen kaupungissa vallassa ollut sosialidemokraattien ja kokoomuslaisten aseveliakseli oli tukeva selkänoja Kaupunkilähetyksen roolille kaupungin sosiaalisen huoltotoiminnan vastuunkantajana. Hämeenpuistoon vuonna 1957 rakennetun NMKY:n, NNKY:n ja Kaupunkilähetyksen yhteisen rakennuskompleksin, Puisto-Emmauksen, toteutuminen oli vaakalaudalla, kun tamperelaisten aseveliakselin edustajat eivät onnistuneet eduskunnassa saamaan taloon tulevalle ammattioppilaskodille rakennusavustuksia valtion budjettiin. Valtio oli tuohon aikaan Tampereen kaupunkiin verrattuna hieman epäluotettava rahoittaja Kaupunkilähetykselle. Esimerkiksi vuonna 1957 Raha-automaattiyhdistyksen avustuksia jäädytettiin valtion päätöksellä. Asia paikattiin Tampereen kaupunginvaltuustossa, joka järjesti avustuksia, lainaa ja lainantakauksia. Avustusmahdollisuudet käytiin ilmeisesti tarkkaan läpi, sillä Ammattioppilaskodille myönnettiin muiden avustusten lisäksi myös raittiuslautakunnan kautta toiminta-avustuksia.⁴⁵⁸

Samoin kaupunginvaltuusto oli antanut Kaupunkilähetyksen perustettavaksi uraauurtavan kehitysvammaisten työtoiminnan yksikön, työkodin. Aseveliakseli varmisti äänestyksissä asioiden läpimeno.

Valtion muuttaessa ammattioppilaskotien ja poikakotien tukipolitiikkaansa Kaupunkilähetyksen oli pakko jakaa vastavalmistuneen ammattioppilaskotinsa toiminta kahtia siten, että Hämeenpuiston tilat jäivät poikakodiksi. Ammattioppilaskotia varten jouduttiin taas hankkimaan erillinen kiinteistö Kissanmaalta. Tähänkin saatiin kaupungilta tuntuvat avustukset.⁴⁵⁹

Vuosien 1949 - 1961 aikana Kaupunkilähetyksen asiakaspaikat kasvoivat 75:stä yli 200:aan (Taulukko 2). Vastaavasti valtion, kaupungin, seurakuntien, Raha-automaattiyhdistyksen, ompeluseurojen ja Emmauksen antamat vuotuiset toiminta-avustukset kasvoivat (v. 2005 indeksillä oikaistuna) 76 169 eurosta yli 200 000 euroon (Taulukko 1).

⁴⁵⁷ TKLA TKL vanhojen kodin tmk 23.1.1958 § 4, § 9; 4.6.1958 § 4, § 8; Järventie 1959, 136.

⁴⁵⁸ TaKA kv 9.10.1957 § 54; Treen k:gin kk 1956, Raittiuslautakunnan toimintakertomus, 13.

⁴⁵⁹ Treen k:gin kk 1960 Valtuuston kertomus, 25–27 Kaupunginhallituksen kokous 27.12.1960, kv 4.1.1961 myönsi 2 500 000 mk:n avustuksen.

Kaupunkilähetyksen toiminnan erityinen arvo oli siinä, että yhdistys oli hankkinut rahoitusta julkisten varojen lisäksi vapaaehtoistoiminnalla, liiketoiminnalla sekä lahjoituksilla. Erityisesti Kaupunkilähetyksen omistamat kiinteistöt mahdollistivat kaupungin velvollisuuksiin kuuluvien huoltotoimintojen järjestämisen juurita kautta. Jos näitä toimintoja varten olisi kaupungin pitänyt päättää, kaavoittaa, suunnitella ja rakentaa tilat, asiat olisivat lykkääntyneet vuosilla eteenpäin, ja Tampere olisi joutunut vaikeuksiin lakisääteisten velvoitteiden täyttämässä. Hyväänä esimerkkinä kekseliäisyydestä Martti Järventie pyysi Finlaysonia lahjoittamaan uuteen ammattioppilaskotiin kaikki lakana- ja liinakankaat. Toisaalta lahjoitusten varassa toimiminen saattoi näkyä kirjavuutena, sillä kaupunki saattoi lahjoittaa omista lastenkodeistaan käytöstä poistettuja tavaroita Kaupunkilähetyksen lastenkodin käytettäväksi.⁴⁶⁰

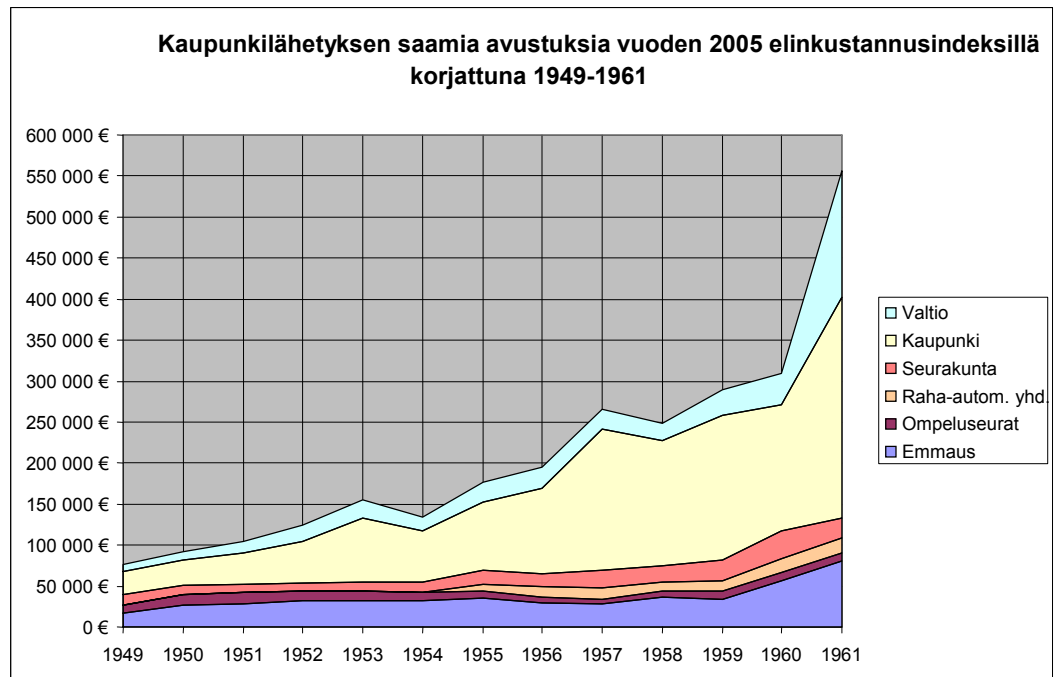
Kaupunkilähetyksen näkemä vaiva omarahoituksen hankkimisessa oli se hinta, joka oli maksettava, jotta saatiin hoidettavat ihmiset hartautta ja kristillisiä arvoja viljelevään hoivaan. Esimerkiksi vuonna 1958 Kaupunkilähetyksen omarahoitus ammattioppilaskodin menoista oli yli 2 000 000 markkaa, joka oli saman verran kuin sosiaalilautakunnan osuus. Kaupunginvaltuuston yleisavustusta oli myönnetty tämän lisäksi 4 800 000 mk, kun kodin kokonaiskulut olivat 11 443 280 mk.⁴⁶¹

Valtiovalta ja kaupunki hyödynsivät 1940–1950-luvuilla sen taloudellisen edun ja huolto-organisaation keveyden, mikä tuli Kaupunkilähetyksen kaltaisista huoltojärjestöistä, kuten taulukoista 1 ja 2 ilmenee. Tampereen kaupunki oli tämän jakson lopussa Kaupunkilähetyksen tärkein yhteistyökumppani, jonka kanssa toimittiin lähes symbioosissa. Muutoksiin ja laajennuksiin tulivat aloitteet ja lupaukset rahoituksesta pääosin juuri kaupungin taholta.

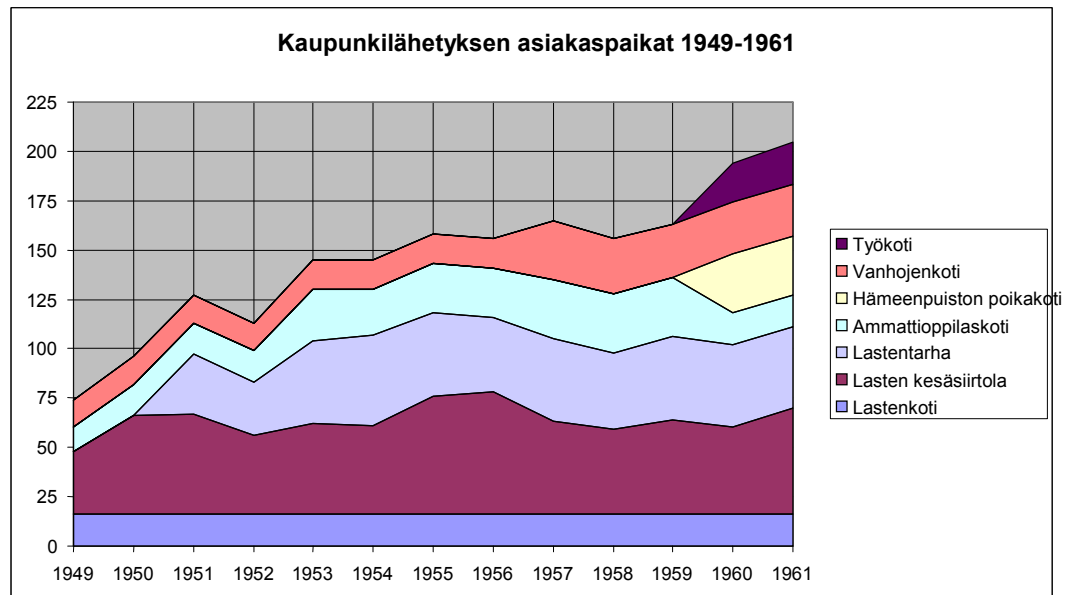
⁴⁶⁰ TKLA TKL:n kirje Finlayson-Forssa Oy:lle, s.a., lyijykynämerkintä: Saatua koko erä; Treen k:gin kk 1956, 47 Kaupunginhallituksen päätös 2.5.1956.

⁴⁶¹ TKLA TKL:n kirje Treen Sosiaaliltk:n yleiselle osastolle 20.1.1958.

Taulukko 1. Kaupunkilähetyksen saamia avustuksia vuoden 2005 elinkustannusindeksillä korjattuna 1949–1961 (Lähteet TKL:n vk:t 1949–1961; Tilastokeskus rahanarvonkerroin 1860–2005)

Taulukko 2. Kaupunkilähetyksen asiakaspaikat 1949–1961 (Lähteet TKL:n vk:t 1949–1961; Tilastokeskus rahanarvonkerroin 1860–2005)

4.3.4. Maallikoiden asema ja toiminnan sukupuolittuminen

Sosiaalityön sukupuolittumisen taustalla on nähty jako miesten ja naisten toiminta-alueista. Naisen alueena on koti ja siihen liittyvät tehtävät eli yksityinen sektori ja miehen alueena kodin ulkopuoliset tehtävät eli julkinen sektori. Kun käytännön sosiaalityötä on tehty ruohonjuuritasolla, naiset ovat olleet sen toteuttajia, sillä kyseiset käytännön teot ovat teknisesti kodin piiriin kuuluneita tehtäviä. Sosiaalialan hallinnointi on julkista sektoria ja sitä ovat pitkälti miehet harjoittaneet. Nämä rajat ovat murtuneet ja sekoittuneet sosiaalityön muotojen, lainsäädännön, ammatillistumisen ja naisten yleisemmän työ- ja hallintoelämään siirtymisen tuulissa. Sota-aika toi tiettyä murrosta naisen rooliin työelämässä. Ensimmäisten vuonna 1942 alkaneen sosiaalihuoltajakoulutuksen saaneiden joukko oli selkeästi naisemmistöinen. Kun selvitetään naisen asemaa kristillissosiaalisen työn johtavassa asemassa olevana, niin työntekijänä kuin sen hallintoelimien jäsenenä, on aiheellista ottaa rinnalle naisen aseman muutokset hengellisen yhteisön jäsenenä sinänsä. Tästä syystä naispappeuden historiaa Suomessa ja muissa Pohjoismaissa käsitellään seuraavassa referenssiaineistona.⁴⁶²

Tampereen Kaupunkilähetyksessä on 1800-luvulta asti nähtävissä naisten kolmikantamalli, johon kuuluvat seuraavat erittelyt: johtavat naiset, käytännön toteuttajat ja kolmantena tukinaiset. Näistä löytyy myös yhdistelmiä, kuten johtava voi olla merkittävä taloudellinen tukija tai johtava voi olla myös käytännön toteuttaja. Johdantoluvussa todettiin, että itse yhdistyksen johtokunnan valinnassa oli käytössä varhainen sukupuolikiintiö. Siihen päätettiin valita erityisesti mainiten kolme naista ja kolme miestä, ei valittu vain kuutta, joista sattumalta olisi ollut puolet naisia.⁴⁶³

Tampereen Kaupunkilähetyksen jäsenistö on ollut varsin naisvaltaista. Tämä ilmiö vahvistui vuosien 1946–1959 välillä, jolloin naisten osuus kasvoi 85,7 %:sta 94,7 %:iin. Jäsenluettelosta ilmenee, että jäsenmaksujen kerääminen tai maksaminen on ollut puuskittaista. Monen pitkäaikaisen jäsenen kohdalla on jäsenluettelossa 1940-luvun jälkipuoliskolla merkintä kuolemasta, samoin 1950-luvulla oli

⁴⁶² Waris 1944; Jalas 1945; Helander 1998, 128–129; Anttonen & Sipilä 2000, 51–53, 106–109; Kauppinen-Perttula 2004, 20–24, 36; Kovalainen 2004, 187; Pyykkö 2004, 111–114, 122–125; Satka 1994, 289–294, 300–303; Tedre 2004, 63–66.

⁴⁶³ Kulhia 2008b.

vuosikertomuksissa lukuisia muistokirjoituksia pitkään mukana olleista ompeluseuralaista. Jäsenistö pieneni 377:stä 185:een vuosina 1946–1959.⁴⁶⁴

Turun Kaupunkilähetyksen johtokunnassa on ollut kolmesta neljään naisjäsentä, edustaen puolta maallikkojäsenistä. Jo vuodesta 1915 alkaen varapuheenjohtaja oli useimmiten nainen, ollen siis tuomiorovastista seuraavaksi korkein luottamushenkilö. Jäsenistö edusti pitkään melko tasaista sukupuolijakoa, mutta vuosien 1946–1959 välillä se naisistui 55,6 %:sta 83,1 %:iin.⁴⁶⁵

Tukholman Kaupunkilähetyksen jäsenistä on ollut enemmistö naisia jo yhdistyksen alkuvuosista asti, tuolloin jäseniä olivat muiden muassa herätysjohtaja C. O. Rosenius puolisoineen ja runoilija Lina Sandell. Vuonna 1946 naisia oli 93 prosenttia 376 jäsenestä. Jäsenmaksu, eikä sen tuoma jäsenyys eivät olleet ilmeisesti tärkeitä Tukholmassa, sillä esimerkiksi osa yhdistyksen johtokunnan jäsenistä ei ollut maksanut jäsenmaksua tuolloin.⁴⁶⁶

Jäsenistön väheneminen perinteisissä kristillissosiaalisissa järjestöissä saattoi olla merkki siitä, että heikosti sitoutuneet jättäytyivät pois. Toisaalta ne, jotka olivat toiminnassa mukana, hyvinkin halusivat ilmaista sitoutumisensa maksamalla jäsenmaksunsa. Näiden järjestöjen harjoittaman sosiaalityön merkitys oli vähentynyt yhteiskunnan sosiaalipalveluiden kehittyessä. Tämän myötä ihmiset saattoivat olettaa järjestöjen tukemisen tarpeen, ainakin yksityisten lahjoitusten muodossa, vähentyneen. Perinteiset kannattajajäsenet saattoivat olla myös sukupolvena vaipumassa haudan lepoon. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Suomen NNKY-liikkeessä oli tämäntapainen ilmiö vuosina 1946–1959. Aktiivisten, äänivaltaisten jäsenten määrä kasvoi 1626:sta 1916:a eli 18 %:a. Vastaavasti kannatusjäsenten määrä laski 3075:stä 1870:een eli 39 %:a.⁴⁶⁷

Yhtäkään naista ei ollut kuulunut Tukholman Kaupunkilähetyksen johtokuntaan, sillä vuonna 1865 julkaistujen sääntöjen mukaan johtokuntaan piti kuulua vähintään 12 Tukholmassa asuvaa miestä. Tosin niiden lisäksi ei kielletty valitsemasta naisiakin, mutta sääntö tulkittiin ilmeisesti rajoittavaksi. Yhdistyksen toiminnanjohtaja, kansanedustaja, pastori Johan Wiktor Johnsson teki Ruotsin valtiopäivillä aloitteen naispappeusasian tutkimisesta vuonna 1946. Papinvirka oli

⁴⁶⁴ TKLA TKL Jäsenkirja; TKL vk 1955 ja 1959.

⁴⁶⁵ TMA TuKLA Ba:8 Jäsenluettelo; TuKL vk 1906–1963.

⁴⁶⁶ CfNH SSM D 2:1 Sällskapet Stockholms stads Missions medlemmar; CfNH SSM D 2:1 Medlemsbok. Lähteistä ei ilmene, onko ollut mahdollista maksaa kerralla elinikäinen jäsenmaksu; SSM fvb 1946; Jansson 1928, 29; Jansson & Johnsson 1953, 187–188.

⁴⁶⁷ Antikainen 2006a, 153, 163, 187–190, 314.

ainoa julkinen virka, johon naisilla ei ollut pääsyä Ruotsissa. Johnsson halusi selvittää seuraavan syksyn kirkolliskokousta varten valtiopäivien mielipiteen. Keskusteluissa nostettiin esille myös erityisviran perustaminen naisille. Valtiopäivillä vastustettiin naispappeutta voimakkaasti. Tukholman Kaupunkilähetyksen vuoden 1947 sääntöjen mukaan johtokunta laajeni 15-jäseniseksi ja siihen olisi voinut valita naisiakin. Ketään naista ei kuitenkaan edes ehdotettu tähän tehtävään. Heitä valittiin vain alajohtokuntiin tai toimikuntiin. Piispa Torsten Bohlinin johdolla toiminut komitea päättyi vuoden 1950 mietinnössään kannattamaan naispappeutta Ruotsin kirkkoon.⁴⁶⁸

Turun ja Tampereen Kaupunkilähetyksen johtokunnat maallikoituivat 1930–40-luvuilla ja papit käyttivät yhä harvemmin mahdollisuuttaan osallistua johtokuntatyöskentelyyn. Tampereella maallikosta tuli puheenjohtaja vuonna 1944, kun insinööri Tauno Liuksiala valittiin tehtävään. Turussa opettaja Iivari Päivärinne seurasi tuomiorovasti Ahtolaa puheenjohtajana vuodesta 1949 alkaen. Sihteerinä oli Turussa ollut aiemmin yleensä pappi, mutta vuodesta 1941 alkaen tehtävää hoiti maallikko. Turun Kaupunkilähetyksellä ei ollut palkattua johtajaa sitten vuoden 1920. Helsingin Kaupunkilähetyksen puheenjohtajaksi tuli maallikko, professori Aimo Halila, vuonna 1952.⁴⁶⁹

Tampereen Kaupunkilähetyksessä oli siis jäsenistöltään naisvaltainen, kuten moni muukin vastaava järjestö. Naisilla oli Suomessa myös vahva asema johtokunnissa verrattuna Tukholmaan, jossa naisia ei haluttu pääjohtokuntaan. Ilmiö on sikäli mielenkiintoinen, sillä Ruotsissa kuitenkin päätettiin kirkolliskokouksessa vuonna 1958, että naisia voitaisiin vihkiä pappisvirkaan. Ruotsissa naispappeutta olivat vastustaneet erityisesti korkeakirkolliset tahot. Tukholman Kaupunkilähetyksessä oli syntynyt uusevankelisuuden piirissä, eikä siten edustanut korkeakirkollisuutta aatteelliselta taustaltaan. *Cecilia Wejryd* katsoo ruotsalaisessa luterilaisessa pietistisessä perinteessä naisten ja miesten olleen hengellisesti varsin tasavertaisia verrattuna muuhun yhteiskunnalliseen tasa-arvoisuuteen. Mutta koska oltiin pääkaupungissa ja tuomiokapitulin kotipaikassa, Kaupunkilähetyksen johtokunnassa istui yhteiskunnallisesti ja kirkollisesti yläluokan edustajia, kuten Tukholman ensimmäinen piispa Manfred Björkquist puheenjohtajana, joka oli myös ruotsalaisen

⁴⁶⁸ SSM fvb 1946; Johnsson 1928a, 36–37; Jansson & Johnsson 1953, 186–197; Lehtiö 2004, 223–224.

⁴⁶⁹ TKL vk 1930–1959; TuKL vk 1930–1959; HKL 80 v. 1953, 41–42; Lampi 1963, 16, 53–55.

nuorkirkollisuuden johtohahmo. Osan johtokunnan jäsenistä nimitti tuomiokapituli. Muita jäseniä tarkasteltaessa syntyy mielikuva, että näillä saatettiin pyrkiä saamaan mahdollisimman suuri taloudellinen, kirkollinen tai yhteiskunnallinen vaikutusvalta tai verkostoituminen.⁴⁷⁰

Oliko Tukholman ongelmana naisten sopivuus hengellisen järjestön johtotehtäviin vai yleensä kysymys naisten asemasta ruotsalaisesta yhteiskunnassa? *Anette Borchorst* on pohtinut ruotsalaisten naisten tasa-arvoistumisen teorioita (*Hernes* ja *Hirdman*) ja päätyntyn siihen, että myönteiset tulokset eivät synny pelkästään vain rakenteellisilla korjauksilla, vaan tarvitaan myös todellisia asian puolesta toimijoita. Kirkon äänioikeusuudistuksessa vuonna 1918 naisille avattiin Ruotsissa tie kirkkovaltuustoihin ja -neuvostoihin. Suomessa kirkollinen äänioikeus naisille saavutettiin vuonna 1913, mutta ehdokkaaksi hyväksyttiin vasta kaksikymmentä vuotta myöhemmin. Jo tätä ennen naisia oli tietenkin valittu edustajiksi kristillisissä järjestöissä sekä Ruotsissa että Suomessa. Naisia oli kirkolliskokousedustajainkin molemmissa maissa jo vuonna 1938. Pattitilanne Tukholmassa muistutti Norjan valtion virkamieslain muutoksesta johtunutta muodollista pappisviran avaamista naisille vuodelta 1938, joka johti ensimmäiseen naispappeuteen vasta vuonna 1961. Tilanne oli samantapainen myös Tanskassa, jossa oli varsinainen valtiokirkkojärjestelmä, eikä lainkaan omaa kirkkolakia eikä kirkolliskokousta. Tanskassa valtio päätti naispappeudesta vuonna 1947 huolimatta kirkon ja papiston vastustuksesta, ensimmäinen nainen vihittiin papiksi seuraavana vuonna. Tanskalaisen Sisälähetyksen (Indre Mission) johtaja, pastori Christian Bartholdy oli kii-vaimpia naispappeuden vastustajia, mikä sinänsä poikkesi pietismin esimerkiksi juuri Ruotsissa naisille suomasta hengellisestä tasavertaisuudesta. Suomessa vuoden 1958 kirkolliskokous käsitteli vuonna 1953 asetetun naisteologien aseman järjestämistä pohtivan komitean ehdotusta. Äänestyksessä komitean ehdotus sai

⁴⁷⁰ Jansson & Johnsson 1953, 188–197; Österlin 1997, 278; Björkqvist & Kylberg & Stenberg 2003, 29–30, 60; Lehtiö 2004, 307, 327 Suomessa vuoden 1958 kirkolliskokouksen asettamassa, naisteologien asemaan pohtineessa komiteassa herätysliikkeiden edustajat vastustivat naispappeutta raamatusta johdetun patriarkaalisuus-periaatteen pohjalta; Wejryd 2005, 37–38, 456–457; Aronson 2008, 30, 40, 45; Melby & Ravn & Carlsson Wetterberg 2008, 231. Ruotsalainen nuorkirkollisuus ei ole aivan samaa kuin suomalainen nuorkirkollisuus, eikä korkeakirkollisuuskaan tarkoita samaa kuin Suomessa, korkeakirkollisuus muun muassa vastusti valtion sekaantumista kirkon asioihin, katso mainittu Aronson 2008 ja edellä mainittujen liikkeiden keskinäisestä vaikutushistoriasta Brodd 2008.

enemmistön, mutta ei vaadittua määränemmistöä. Kirkolliskokous asetti uuden komitean valmistelemaan pappisviran avaamista naisille.⁴⁷¹

Naishistorian tutkimuksessa on käytetty ilmausta ”hierarkkinen sisaruus” kuvaamaan yhteiskunnan ylemmän tason naisten vähäosaisempiin naisiin kohdistuvaa holhoavaa toimintaa, jossa nämä naisryhmät ovat eriytyneet. Yleisesti ottaen auttajan onkin syytä olla paremmassa asemassa, jotta hän ylipäätään voi auttaa huono-osaisia. Tästä on tietenkin tietty poikkeus työväen oma-apujärjestelmät. Työläisnaisjärjestöt osaltaan keskittyivät poliittisiin ja rakenteellisiin muutoksiin jo 1900-luvun alussa. Kaupunkilähetystyössä toteutetussa sosiaalisessa tukitoiminnassa olivat kyseessä eräänlaiset vapaaehtoiset tulonsiirrot ja niillä kustannetut sosiaalipalvelut. Kukaan ei nimitä hierarkkiseksi sisaruudeksi nykypäivänä sitä, kun hyvätuloisten naisten maksamia veroja käytetään huonotuloisten naisten hyväksi. Aina ei ollut rahaa käytettävissä, vaan naiset antoivat omaa työpanostaan toisten naisten hyväksi. Holhoava mentaliteetti ja distinktiopyrkimykset olivat sitä, mikä ilmeisesti saattoi tehdä sisaruudesta hierarkkista. *Aila-Leena Matthies* ja *Voitto Helander* arvelevat, ettei myytti hyväntekeväisyysjärjestöjen keski- ja yläluokkaisesta arvopohjasta ainakin Suomessa näytä pitävän paikkaansa.⁴⁷²

Ruotsissa naiset eivät olleet tulleet sota-aikana samassa määrin työelämään kuin suomalaiset naiset, sillä ruotsalaiset miehet tunnetusti eivät joutuneet taistelu-rintamalle. Ruotsalaisen yhteiskunnan kehitys oli saanut muutenkin tapahtua ilman suuria yhteiskunnallisia solmukohtia. Ruotsalaisten naisten äänioikeus toteutui paljon myöhemmin kuin miesten.⁴⁷³

Maallikoiden ja heistä varsinkin naisten asema Tampereen, Turun ja Helsingin Kaupunkilähetyksissä oli vahvempi kuin Tukholman kaupunkilähetyksessä ja vahvempi kuin vastaavana aikana kirkossa. Tämän taustalla lienee suurlakon aikainen murros, jolloin Suomessa oli hyväksyttävää ja jopa toivottavaa valita molempia sukupuolia järjestöjen hallintoelimiin. Näin tapahtui esimerkiksi Tampereen Kaupunkilähetysten järjestäytyessä yhdistykseksi vuonna 1907. Maallikopuheenjohtajat toivat 1940-luvulta eteenpäin etäisyyttä seurakuntiin, ainakaan ei voida katsoa personaaliunionien vieneen yhdistyksiä seurakuntien talutusnuorassa.

⁴⁷¹ Juva 1976, 191–193, 197–199; Österlin 1997, 277–284; Lehtiö 2002, 201; Lehtiö 2004, 221–222, 292–293, 310–312; Wejryd 2005, 100–101; Borchorst 2008, 31–32.

⁴⁷² Jaakkola 1994, 144–151 Työväen keskinäisestä avusta; Markkola 1994, 228–230, 233; Helander 1998, 126 kommentoi *Estelle Jamesin* yleistyksiä; Kulhia 2008b.

⁴⁷³ Hentilä & Krötzl & Pulma 2002, 233, 304–306 Ruotsalaisen yhteiskunnan tasa-arvokehityksestä.

⁴⁷⁴ Eri kaupunkilähetyksissä johtokuntien jäseniksi valittiin eri alojen vaikutusvaltaisia, mutta kristillisestä harrastuksestaan tunnettuja henkilöitä. Näin yhdistysten toimia voitiin rahoittaa ja suunnata melko notkeasti. Maallikkous sukupuolitui ainakin TKL:ssä, kun toisen maailmansodan aikana sen johtokunnat naisistuivat. Itse käytännön kaupunkilähetystyö, pois lukien harvojen julistustilaisuuksien puheidenpito, oli pääosin naisten tekemää.

Martti Järventie katsoi kirjassaan, että johtokunnat eivät puuttuneet teologisiin kysymyksiin, mutta tällä hän käsitti kapeasti vain julistustilanteiden puheiden sisällön. Johtokunnat toimivat teologis-ideologisina suodattimina päättämällä, mitkä toimintamuodot otettiin kulloinkin yhdistyksen nimiin. Näissä keskusteluissa syntyi tulkinta kustakin toimintamuodosta ja sen sopivuudesta TKL:n toiminta-ajatukseen. Vaikka yhdistys sinänsä ei välttämättä rahoittanut esimerkiksi avioliittonaivontaa lainkaan itse, käytiin työn sopivuudesta keskustelua, kuten alkoholitiparantolastakin. Usein ensin päätettiin työmuodon sopivuudesta yhdistykselle ja vasta sitten rahoituksesta, joten raha sinänsä oli vasta toissijainen asia. ⁴⁷⁵

5. Tutkimustulokset

5.1. Aikakausien trendit ja Kaupunkilähetys

Tampereen Kaupunkilähetys syntyi siinä käännekohdassa, jolloin vaivashoidon organisointi oli siirtymässä seurakunnilta kunnille. Tampereella se ei kuitenkaan ollut pääasiallinen syy kaupunkilähetyksen syntyyn, vaan halu tehdä perinteistä, monien Euroopan maiden kautta suodattunutta sisälähetystä. Työstä oli saanut tietoja henkilökohtaisesti ja lehtien välityksellä. Sille tarjosi kanavan sellainen joukko, jolla oli tarve tehdä erityisesti sekä diakonista että missionaarista sisälähetystä, eikä tyytyä vain filantrooppiseen toimintaan sinänsä.

Samat henkilöt toimivat monissa eri yhteisöissä, sekä sukupuolierityisissä kuten Rouvasväenyhdistyksessä, että molempia sukupuolia kattavissa aatteellisissa yhteisöissä. Asioiden eteneminen ja toimeenpano edellytti yhteiskunnallista yrittäjää, sellaista joka uskalsi ja jaksoi tehdä asioita uudella tavalla. Tällaisia henkilöitä näytti ilmestyvän tarpeellisissa tilanteissa.

⁴⁷⁴ Järventie 1959, 175 Tämä on myös *Järventien* tulkinta erillistymisestä, vaikkakin hän näkee sen lieveämpänä.

⁴⁷⁵ Järventie 1959, 178.

Tampereen Kaupunkilähetys ei ollut kuitenkaan täysin arvattavissa tekemällä asioita juuri niin kuin kaikki muutkin vastaavat yhteisöt, vaan tehtävät olivat suodattuneita tapahtuma-aikojen erityisolosuhteiden ja toimijoiden läpi. Lastenkotia ei perustettu punaorvoille, kuten oli silloin tapana, vaan vastaanottokodiksi, sillä juuri sellaista vailla olleen lapsen tapaus kosketti toimijoita niin vahvasti, että he saivat laitoksen perustettua. Samoin diakonisojen toimiessa raihnaisten vanhusten parissa, syntyi käytevoimaa vanhustenlaitosten käynnistämiseen.

Erityisolosuhteena voidaan pitää hotelli Emmauksen kasvua hyvin tuottavaksi tulon- ja resurssien lähteeksi Kaupunkilähetykselle. Samaa sarjaa olivat yhdistyksen saamat suurtestamentit.

K. H. Seppälän puheenjohtajuuskausi ei koitunut Kaupunkilähetyksen tuhoksi. Hänen toimintastrategiaansa kuului yleisen kirkollisen suuntauksen, toimintojen seurakunnallistamisen, lisäksi toiminnallinen varovaisuus. Tämä hillitsi toimivan yhdistyksen alasajoa. Maallikkovastuun korostuminen ilmeni Kaupunkilähetyksen hallinnossa pappien poisjäännillä puheenjohtajan tehtävistä. Tämä poisti myös jääviyttä seurakuntaan päin. Johtokuntien roolina oli toimia portinvartijana eli teologis-ideologisen suodattimenä päättämässä, mitkä työmuodot sopivat yhdistyksen perinteisiin sisälähetysperiaatteisiin.

Kokonaiskirkon johdonkin lumonnut oxfordilaisuus vaikutti vahvasti Kaupunkilähetyksessä 1940-luvulla, mutta tämä ei yksin selitä avioliittoneuvonnan ja teollisuustyön aloittamista. Ne molemmat olivat olleet syntymässä koko 1940-luvun alun ja sopivat hyvin uuskansankirkollisuuden nousukauteen. Avioliittoneuvontaa voidaan luonnehtia aikansa sosiaaliseksi innovaatioksi. Teollisuustyöhön ajoivat oxfordilaisen MRA-toiminnan lisäksi tehtaiden pakollinen sosiaalityö ja kommunismin etenemisen pysäyttämistarve. Tämä toiminta laimeni Tampereella sekä merkittävien toimijoiden poislähdön vuoksi että poliittisen tilanteen muutoksien vuoksi.

Järventien oma herätyskokemus ajoi häntä järjestämään omaa herätystoimintaa Kaupunkilähetykseen. Evankelioimistyö oli lisäksi muodissa, mutta se oli tavallaan teknisesti ja toteutuksellisesti pitkälle jalostunutta. Kaupunkilähetyksellä ei ollut mitään mahdollisuutta profiloitua omana evankelioivana ryhmänä, eikä ollut edes haluakaan erityisesti erottua, ennemminkin haluttiin olla mukana aina kun jossain kokoustiin. Mieluisen evankelistan saaminen työhön käynnisti vahvan, mutta lyhyen toimintakauden.

Evankelioimistyöstä luopuminen johtui siitä historiallisesta seikasta, että Lemmetyinen lähti muualle töihin, ja tilalle olisi pitänyt löytyä yhtä tehokas ja valovoimainen työntekijä, joka lisäksi olisi kyennyt hankkimaan rahoituksen työlleen. Yhteistyö toisten järjestöjen kanssa oli muuten iloista ja kristillistä, mutta toiset halusivat muita vahvemmin iltojen kolehdit omiin tarpeisiinsa. Tällainen työ oli omiaan jäämään riittämättömälle huomiolle ja rahoitukselle laitoksiin keskittyneessä Kaupunkilähetyksessä.

Lastensuojelutyössä valtion ja kaupungin lisääntynyt paine ja tukirahoitus kanavoituivat Kaupunkilähetykseen, joka halusi tehdä tätä työtä tuomalla siihen kristillisen pohjavireen. Tässä auttoi myös Tampereen aseveliakseli, joka oli asetunut yhdistyksen luotettavaksi tukijaksi. Kääntöpuolena kaupunki sai hyvää sosiaalityötä halvalla. Muutenkin aseveliakseli ja Kaupunkilähetyksen synnyttivät synergiaa sosiaalityössä, kuten vanhustenhuollossa.

Kehitysvammaisten työtoiminnan käynnistyminen liittyi edellä mainittuun tukeen, mutta se vaati myös yhteiskunnallisen yrittäjän, Aarno Kartilan, joka oli tarpeeksi perehtynyt aiheeseen sekä kyvykäs viemään hankkeen toteutukseen asti. Kehitysvammaistyössä yleinen suuntaus kulki kohti avohuoltoa, mutta Suomessa kehitys viivästyi ja oli sidoksissa tanskalaisvaikutteisen keskuslaitosjärjestelmään. Työhuoltola olisi voinut käynnistyä periaatteessa jo 1940-luvun lopulla jossain isossa suomalaisessa kaupungissa. Vuoden 1958 kehitysvammalaki oli ratkaiseva lisäpaine työtoiminnan syntyyn. Kuvioon liittyi verkostoituminen siten, että sekä TKL:n että kaupungin väkeä kuului ristiin molempien päätöksentekoihin. Tämän työmuodon käynnistämiseksi Kaupunkilähetyksen onnistui olemaan aurankärkenä tällä sosiaalityön alalla.

Kaupunkilähetyksen kristillissosiaalinen työ oli 1920-luvulta alkaen kasvanut hoitolaitosten suuntaan. Tämä kehitys laitosdiakonian kasvuun jatkui tutkimusajanjaksolla. Avohuollossa perinteisen karitatiivisen ja terveydenhuollollisen diakoniamuotojen osuus pieneni ja loppui kokonaan vuoteen 1952 mennessä seurakuntien laajentaessa toimintaansa tällä alalla. Uudenlaista avohuoltoa edustivat avioliittoniuvonta ja työ teollisuusväestön parissa, sekä toiminta katulähetyksessä ja pullakirkoissa. Viimeksi mainitut ollessaan kytkeytyneinä evankelioimistoimintaan, edustivat tavallaan perinteistä sisälähetyksen työnäkyä, jossa huolehditaan niin hengellisestä kuin aineellisestakin hädästä. Tämä oli myös Kaupunkilähetyksen

korkein toimintaohje sen säännöissä. Tätä ohjetta pidettiin esillä jokaisen vuosikertomuksen alkulehdillä.

5.2. Sukupuolittuminen, naisjohtajuus ja ammatillistuminen

Toisinaan esitetään hyvänäkin esimerkkinä diakonian sukupuolittuneesta asetelmasta kuva, jossa nöyrät diakonissat puurtavat itsensä lähes hengiltä ja työtä johtava pastori kehottaa katsomaan Kristukseen väsymyksen ja masennuksen uhatessa. Tämä kuva on kyllä löydettävissä diakonissojen varhaisista kirjeistä 1900-luvun alusta Kaupunkilähetyksenkin työmailta. Tämä ei kuitenkaan jäänyt viimeiseksi kuvaksi. Hanna Mellberg oli kaupunkilähetyksen todellinen ammattilainen, sillä hän oli työskennellyt sekä Helsingissä että Turussa vastaavissa tehtävissä. Hänet saattoi lähettää avaamaan latuja uusille työmaille.

Ei ole oletettavaa, että ompeluseuran naiset olisivat paremmin tietävinä kovasti opettaneet Mellbergiä. Pastorinrouva Olga Fontell oli Mellbergin mukaan kiinnostunut Tammelassa aloitettavasta työstä, eikä mitenkään holhoavasti. Heidän väleistään ei ole löytynyt hierarkkista sisaruutta, ainakaan halventavassa mielessä. 1920-luvulta asti diakonissa johtivat laitoksiaan suvereenisti ja johtokuntien naisjäsenet tukivat heitä kaikissa asioissa.

Tampereen Kaupunkilähetyksessä on 1800-luvulta asti nähtävissä naisten kolmikantamalli, johon kuuluvat seuraavat erittelyt: johtavat naiset, käytännön toteuttajat ja kolmantena tukinaiset. Näistä löytyy myös yhdistelmiä, kuten johtava voi olla merkittävä taloudellinen tukija tai johtava voi olla myös käytännön toteuttaja. Yhdistyksen johtokunnan valinnassa oli käytössä varhainen sukupuolikiintiö. Kaupunkilähetyksen johdosta löytyy *Irma Sulkusen* raittiusliiketutkimuksissaan löytämä ratkaisuja tekevä, tahtova ja toimiva nainen. Kaupunkilähetyksen hallinnossa miehet olivat hyvinkin *Sulkusen* mainitsemia raittiita, ahkeria ja säästäväisiä kansalaisia, jotka mainitun naistyypin kanssa muodostivat erottamattoman työparin ja uuden kansalaisuuden esikuvan. Nämä olisivat hyvinkin edustaneet uutta demokraattista yhteiskuntaa.

Perinteinen seurakuntadiakonia on Tampereen Kaupunkilähetyksessä ollut sukupuolittunutta, mutta käytännössä syystä ettei miesdiakoneja ollut saatavissa koulutuksen ollessa katkolla yli kolmekymmentä vuotta. Laitokset ammatillistivat

henkilökuntaa. Toisessa aallossa henkilökunnaksi palkattiin, jos ei aivan virallisesti professionaalistuneen ammattikunnan edustajia, niin ainakin ammatilaisia, kuten lastentarhanopettajia. Laitosten käytössä olleet lääkäritkin olivat voittopuolisesti naisia, vaikka naispuoleisia lääkäreitä oli ammattikunnassa vain pieni vähemmistö. Poikien Ammattioppilaskotia johtivat aluksi naiset, mutta kun oli saatavilla sosiaalihuoltajakoulutuksen saanut aviopari, heidät palkattiin ikään kuin kodin isäksi ja äidiksi. Sellaisiksi heidät ainakin koettiin.

Ammatillistumistutkimuksissa on havaittu ilmiö, jossa jäsenistön merkitys toiminnan edellytyksenä vähenee ammatillistumisen edetessä. Tämä ilmiö oli Kaupunkilähetyksessä havaittavissa ainakin lievänä.

Laaja käsitys diakoniasta, joksi lastentarhat luettiin 1950-luvulla, sisälsi ambivalenttisuuden. Jos kyseessä oli työssäkäyvän naisen lapselle tarjottu kokopäiväpaikka, tuettaisiin sitä käsitystä pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden sukupuolisopimuksesta, jonka mukaan hoitopaikkoja järjestetään, että äidit pääsevät sosiaalialan sukupuolittuneisiin töihin. Tähän tuleekin Tampereella varaus, sillä siellä naiset olivat tehtaassa työssä siinä missä miehetkin. Mutta jos tarjolla olisi ollut puolipäiväpaikka kotiäidin lapselle, tuettaisiin käsityksen mukaan sitä sukupuolisopimusta, jossa naisen paikka olisikin kotona. Jos perhe oli keskiluokkainen tai sitä varakkaampi, sillä saattoi olla lastenhoitaja kotiin palkattuna, eivätkä nämä perheet tarvinneet lastentarhaa. Sikäli lastentarhatyö kohdistui erityisesti vähävaraisiin perheisiin eikä sukupuolisopimus ollutkaan päällimmäinen asia, jota tällä toiminnalla haluttiin ruokkia. Kun äidit olivat levon tarpeessa tai lapset hoidon tarpeessa, kyse oli inhimillisestä hädästä. Samalla voitiin tukea kotien kristillistä kasvatusta, jolloin tullaan eri dimensiolle kuin sukupuolisopimuksissa. Kaupunkilähetys ei ottanut periaatteellista kantaa naisen oikeaan paikkaan, vaan pyrki auttamaan perheitä, jotka tarvitsivat hoitopaikkaa lapselleen. Lisäksi saatiin tuettua perheiden kasvatustyön kristillistä puolta.

Tämä tutkimus voisi yhtyä käsitykseen, että mielikuva hyväntekeväisyysjärjestöjen keski- ja yläluokkaisesta arvopohjasta, olisi ainakin Suomessa osoittautunut myyttiksi. Näin olisi ainakin Tampereen Kaupunkilähetyksen kohdalla, sikäli kun kyseinen arvopohja tarkoittaa vain porvarillisuutta ja sen pönkittämistä *Jamesin* käsityksen mukaan. Tosin käsitykseni ei ole johdettavissa kyseisten naisten mahdollisesta työväenhenkisyydestä tai anarkistisuudesta, vaan aivan muusta. Jäsenistö ja varsinkin johtokunnissa toimineet naiset olivat yhteiskuntaluokan mu-

kaan vähintään keskiluokan edustajia. Heidän arvopohjansa oli kristillissosiaalinen, koska he halusivat olla monella tapaa tukemassa vähäosaisia lapsia, raihnaisia vanhuksia ja vastaavia avuntarvitsijoita. Mielestäni kristillissosiaalinen mielenlaatu ja arvopohja kulkevat eri dimensiolla kuin klassiset yhteiskuntaluokat omine luokkatietoisine edunvalvontoineen.

Tutkimus löysi Tampereen Kaupunkilähetyksen naisista vahvoja johtajia. Näitä oli niin vapaaehtoisten kuin työntekijöiden joukossa. Tässä oli myös jotain Suomi-erityistä, sillä suomalaiset kaupunkilähetykset näyttivät poikkeavan ainakin Tukholman Kaupunkilähetyksen vapaaehtoisnaisten osalta. Suomessa naiset olivat tasavertaisia osallistumaan johtokuntatyöskentelyyn, toisin kuin Ruotsissa. Jotta tutkimustuloksia voitaisiin yleistää, ilmiötä pitää tutkia jatkossa laajemmalla pohjalta ottamalla vertailuun myös vaikkapa Göteborgin Kaupunkilähetyksen ja leventää tutkimusmateriaalin hankintaa muissa suomalaisissa kaupunkilähetyksissä.

5.3. Julkishallinnon kainalossa ja kumppanina

Jo ennen varsinaisen tutkimusajanjakson alkua TKL oli vakiintunut sosiaalisten laitosten ylläpitäjänä. Vuorelan aikaan käynnistynyt Pispalan pientenlastenkoti oli silloisessa sosiaalityön tukipolitiikan ja inflaation vaiheessa taloudellisesti liian raskas Kaupunkilähetyksen kannettavaksi. Talvisodan jälkeen alun perin viipurilaispoikia varten käynnistetty ammattioppilaskoti mahdollistui valtion maksaessa kaikki sotasiirtolaisten kulut. Sotasiirtolaisten palattua Viipuriin kustannusrakenne heikkeni, eikä siinä asuntotilanteessa löytynyt tarpeeksi edullista kiinteistöä. Ammattioppilaskodeista oli kuitenkin pula, sillä vuonna 1946 koko maassa niitä oli vain neljä. Vasta Niilo Kotilaisen lastenkotikomitean työskentelyn tuloksena annettiin vuonna 1949 laki lastenkotien valtionavusta. Lain mukaan tavalliselle lastenkodille voitiin myöntää avustusta kolmannes hyväksyttävistä nettomenoista. Yhteiskunta edellytti, että muut tahot maksaisivat 2/3 lastenkotien nettomenoista, mikä asetti kansalaisten yksityiselle hyväntekeväisyydelle korkeita odotuksia. Toisaalta tämä uudistus osaltaan jo helpotti Kaupunkilähetyksen lastenhuoltotoimintaa jonkin verran. Kaupungin lastensuojelujohtaja, kansanedustaja Alpo Lumme (SDP) tarjosi Kaupunkilähetykselle monia lastensuojelun tehtäviä aktiivisesti. Lumme oli itse kristillisten sosialidemokraattien perustajajäseniä ja oli toiminut NMKY:ssä, joten TKL oli luonteva yhteistyökumppani ja instrumentti lastensuo-

jelutyössä. Hänen siirryttyä maaherraksi Mikkeliin, aseveliakseli jatkoi Kaupunkilähetyksen yhteistyökumppanuutta. Jatkotutkimuksissa olisi tarpeen selvittää, miksi kaupunki ei itse pystynyt tuottamaan hoitopaikkoja riittävästi, vaikka vasemmistolla ja erityisesti sosialidemokraateilla oli merkittävästi valtaa alalla.

Sota-ajan vaihtuvat tarpeet ja tukimuodot leimasivat silloisia Kaupunkilähetyksen toiminnan muutoksia. Toisaalta se oli myös hyvin kuluttavaa aikaa ja monet Kaupunkilähetyksen perinteisten työmuotojen tukijat alkoivat ikääntyä. Joensuun henkilökohtainen ote ja työnäky yhdessä Lehtisen laatimien asiakirjojen kanssa oli hyvä yhdistelmä taloudellisen tuen hakemiseen eri rahoittajatahoilta. Joensuun ideomat kokeilut huomattiin muuallakin kuin Tampereella ja ideat lähtivät elämään. Kirkossa murtautuivat esiin aiemmin yhdistysten toimintaan kuuluvat sosiaaliset työmuodot, kuten diakonia ja nuorisotyö. Tämä avasi keskustelun Kaupunkilähetyksen ja Tampereen seurakuntien suhteesta. Joensuu päätyi Kaupunkilähetyksen laajoiksi kasvavien toimintojen kanssa niiden joko yhdistämiseen seurakuntien toimintojen kanssa tai siirtämiseen niiden hoitoon yksinomaan. Joensuu näki uusien työmuotojen vaativan Kaupunkilähetystä suurempia toimintaedellytyksiä. Vaikka dialogi jäi puolitiehen, kumpikin taho lähti kehittämään toimintaansa omaan suuntaansa päällekkäisyyksiä varoen.

Seurakunnat eivät kyenneet pitkään aikaan ottamaan kunnolla vastuuta uusista työmuodoista, sillä niiden asiallisten edellytysten luominen juuttui eri hallintoelimien väliin. Viimeksi mainitun ongelman vuoksi Kaupunkilähetys pystyiikin käynnistämään uusia toimintoja kokeiluluontoisesti seurakuntia notkeammin, sillä seurakunnat, kaupunki ja yksityiset tahot antoivat kuitenkin kukin jonkin verran varoja kokeilujen toteuttamiseen.

Kaupunkilähetys ei ottanut työkotitoimintaa vielä vuonna 1957 vakavasti. Kun vajaat kolme vuotta myöhemmin Työkodin mukana oli tulossa 100 % rahoitus, toiminta otettiin pikaisesti yhdistykselle. Samoin ammattioppilaskodista lohkaistiin nopeasti suojelukasvatusta harjoittava poikakoti, kun sen valtionapu oli korkeampi. Tämä oli nopeaa ja helppoa sekä yhdistykselle että kaupungille. Lisäksi oli varmaa, ettei TKL:n palkkalistoille täytynyt ottaa poliittisen paikkajaon mukaisesti työntekijöitä. Tämä patosi osaltaan kaupungin työntekijäkunnan ääri-vasemmistolaisten määrän kasvua, mikä oli TKL:ä suosivan aseveliakselin intressinä. Puisto-Emmauksen lainoittaminen aseveliakselin tuella oli tavallaan osoitus

luottamuksesta kristillisen yhdistystoiminnan tehokkaaseen taloudenpitoon ja pätevään sosiaaliseen työhön.

Kaupunkilähetyksen kiinteistöt eivät olleet ainoa kiihoke järjestää jotain kristillissosiaalista toimintaa, sillä TKL haki ulkopuolisia kiinteistöjä usein juuri uutta, työksi valittua toimintamuotoa varten. Omat tilat olivat usein huoneenvuokralautakunnan päätösten takana ja siksi niitä ei voitu käyttää aina omiin tarkoituksiin.

Julkisen sektorin rahoitusosuus noustessa, kaupungin ja sosiaalishallinnon viranomaisten aloitteellisuus toiminnan sisällöstä kasvoi. Tämä tukee oletusta, joka esitettiin saksalaisen kolmannen sektorin tutkimuksen pohjalta. Jos ehdotti Kaupunkilähetykselle uutta toimintaa, oli tarpeen tulla rahoituslupausten kanssa. Tosin yhdistykselle jäi monista toiminnoista kuitenkin selkeästi omarahoitusosuutta, joilla tämä ilmeisesti oli oikeutettu pitämään kristillistä ohjelmatarjontaa esillä enemmän kuin kunnallisissa laitoksissa. Kaupunkilähetyksen toiminta oli profiloitunut selkeästi kristillissävytteiseen palvelutarjontaan. Yhdistyksestä ei tullut ainakaan tässä vaiheessa tahdotonta valtion tai kunnan jatketta. *Anheierin* ryhmän teesi ⁴⁷⁶, että riittävä omarahoitusosuus hillitsee riippuvuussuhteen syvenemistä, on osuva Kaupunkilähetyksen useimpien toimialojen kohdalla tutkimusjakson aikana. Kaupunkilähetyksen motiiveja olivat ainakin evankeliumin esillä pitäminen ja huono-osasten auttaminen eli perinteiset sisälähetyksen tehtävät. Vaikka vuosikertomuksissa usein mainittiin, ettei yhdistyksen ylläpitäminen ole mikään itsetarkoitus, ei sen annettu luhistua, kuten kävi esimerkiksi Tampereen Luterilaiselle Rukoushuoneyhdistykselle 1950-luvulla.

Kaupunkilähetyksen oli selkeästi kolmatta sektoria, sen toiminta oli selkeästi vapaaehtoissektorilla ja se oli aatteellista, tarkemmin sanoen kristillissosiaalista. Katson tämän erotuksena filantrooppiseksi, jolla ei ollut yhtä selkeästi pietistisestä sisälähetyksperinteestä nouseva kristillisyyden korostus profiilissaan. Tämä aatteellisuus tarkoitti sitä, että yhdistys keräsi yleisöltä ja jäseniltään vapaaehtoisvaroja tärkeiksi kokemiensa työmuotojen ja -tapojen rahoittamiseksi, tässä tapauksessa erityisen kristillisellä tavalla toteutettujen. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että työtä teki tai sen johdossa oli joko pappi tai diakonissa. Kaupunkilähetyksen

⁴⁷⁶ Helander 1998, 118–119 Pohjoismaiset tutkijat ovat kritisoineet *Anheierin* ryhmää, mutta ensin mainitut ovatkin tutkineet tätä tutkimusta myöhempää ja pidemmälle kehittynyttä hyvinvointivaltiota, Ruotsia.

laitosten ja kokoontumisten päivittäisiin rutiineihin kuuluivat hartaudet, kuten oli kuulunut vielä pitkään kunnalliskotienkin päiväohjelmiin. Näissä yksityisissä hoitolaitoksissa ei varsinaisesti ollut kyse erityisen kristillisen vaihtoehdon tarjoamisesta jotenkin hengettömiksi luokiteltaville kunnallisille laitoksille. Näin ei ollut ainakaan vielä 1940- ja 1950-luvuilla, sillä siihen aikaan kunta eikä valtio ollut järjestänyt tarpeeksi kyseisiä hoitopaikkoja. Protesti kohdistui lähinnä siihen, ettei julkinen valta itse järjestänyt asiaa riittävässä mittakaavassa.

Voidaan pohtia, oliko yhdistyksen hallinnon pohja funktionaalistikaan demokraattinen. Jäsenistöä oli pari sataa eli määrällisesti samaa luokkaa kuin laitospalveluiden asiakasmäärä. Toisaalta verrattuna Tukholman Kaupunkilähetykseen, jonka hallituspaikoista osan täytti tuomiokapituli, TKL oli hallinnoltaan käytännössä riippumaton kirkollisesta päätöksenteosta. Seurakuntien avustuksien suhteellinen osuus koko kassavirrasta pieneni koko tutkimusjakson aikana. Papit saivat osallistua johtokuntaan, mutta käytännössä vain muutama osoitti kiinnostusta tähän. Julkisten verovarojen käyttö edellytti alueellisen edustuksellisen demokratian päätöksentekoa ja tämä toteutui kaupungin ja seurakuntien päätöksentekielinten ”tilatessa” avustuksillaan palveluita TKL:ltä.

Suurten ikäluokkien ollessa vielä alle kouluikäisiä, NNKY, kaupunki, seurakunnat ja Kaupunkilähetys yrittivät järjestää näille lapsille lyhytaikaista päivähoitoa, jotta äitien taakka ei kävisi ylivoimaiseksi. Voidaan sanoa, että kaupungin näkökulmasta kristillinen lastentarha- ja päiväkerhotoi oli sosiaalihuoltoa ja Kaupunkilähetyksen näkökulmasta sisälähetystä, joka sisälsi sekä diakonisen että misionaarisen puolen.

Valtion kasvanut tarve säädellä erilaisia huoltolaitoksia ja muita sosiaalialan toimintoja nosti ammatillisuuden ja tietenkin koko toiminnan tasoa. Aina toiminnan laadun parantuessa siihen vaadittavat investoinnit ja juoksevat kulut kasvoivat, joten toiminnasta tuli entistä kalliimpaa toteuttaa. Samaan aikaan suomalaiset yhä yleisemmin ryhtyivät katsomaan huoltolaitosten kuuluvan valtion ja kunnan rahoitettaviksi ja yksityinen varainkeruu vaikeutui. Ompeluseurojen kahvikassat ja myyjäistuotot olivat olleet tärkeitä, mutta TKL:n jäsenistö oli määrällisesti vähäinen ja sekin väheni entisestään. Julkisen rahoituksen osuus kasvoi säädösten tiukentuessa ja lisääntyessä. Tämä yhtälö johti yksityisten yhdistysten ja järjestöjen laitokset suuriin talousvaikeuksiin. Säädökset edellyttivät lisää varusteita ja kou-

lutetumpaa väkeä. Adaptaatioteoria voisi sopia kuvaamaan Kaupunkilähetyksen suhdetta kaupunkiin ja seurakuntiin, sillä toimintoja aloitettiin pienillä kokeiluilla ja siirrettiin eteenpäin julkishallinnolle kokeilujen kasvettua yhdistykselle liian suuriksi tai niiden tultua osaksi julkishallinnon agenda ja lakisääteisiä tehtäviä. Tässä adaptaatiomekanismissa pärjääminen tuotti Kaupunkilähetykselle aina uusia sosiaalihuollon tehtäviä.

Lester Salamonin kolmannen osapuolen teoria ei selitä tyydyttävästi toimintojen luovuttamista, koska niistä luopuminen liittyi ennemminkin selkeästi tiettyyn historialliseen tilanteeseen. Ensimmäisen ammattioppilaskodin luovuttamisen kohdalla historiallinen syy oli paluu Viipuriin. Pispalan lastentalosta luopuminen johtui ensisijaisesti poikkeuksellisesta vuokra- ja hintasäännöstelystä suurinflaation hävittäessä pari kertaa vuodessa maksetut avustukset ja toiseksi siitä, ettei julkinen rahoitus osallistunut toiminnan rahoitukseen samalla rahasummalla kuin omilla nimissään olleissa laitoksissa. Tämä siirto kaupungille nosti kaupungin sosiaalimenoja huomattavasti hoitopaikkaa kohti, sillä Kaupunkilähetyksen vapaaehtoinen varainkeruu jäi tällä ratkaisulla pois.

Avioliittoneuvonnan ja teollisuustyön luovuttaminen seurakunnille osin personoitui Matti Joensuun lähtöön Tampereelta. Näitä 1900-luvulla kehitettyjä työmuotoja integroitiin kirkon työksi uuden kansankirkkokäsityksen pohjalta. Kirkon perheneuvonta olisi todennäköisesti kehittynyt samaan tapaan, vaikka Joensuu olisikin jäänyt Tampereelle, sillä työ oli lähtenyt vauhdilla käyntiin Helsingissä lähes välittömästi menetelmän synnyttyä. Tuossa historiallisessa vaiheessa niin valtiollinen, kunnallinen kuin kirkollinenkin trendi oli ottaa joitain tehtäviä järjestöiltä, kun ne eivät kyenneet tyydyttämään alueellisesti kattavasti kansakunnan tarpeita. Terveysjärjestelmä yhdessä seurakuntien diakoniatyöntekijäpakon kanssa vähensivät aikaa myöten ratkaisevasti yhdistysten tarvetta ja kykyä pitää diakonisoja. Tätä kehitystä vauhditti entisestäänkin pula diakonisoista. Nämä korvattiin laitoksissa vähitellen kunkin alan erityisammattilaisilla.

6. Lyhenteet

jtk	johtokunta
hall	hallitus
hpk	hiippakunta
kh	kaupunginhallitus
khk	kirkkohallintokunta
kirj.	kirjoittaja
kn	kirkkoneuvosto
kok/KOK	Kansallinen Kokoomus r.p.
kv	kirkkovaltuusto
kav	kaupunginvaltuusto
Mf	mikrofilmi
LK&KS	Lastenkodin ja kesäsiirtolan
mmk	miljoonaa markkaa
mk	markkaa
MLL	Mannerheimin Lastensuojeluliitto (Tampereen osasto)
NMKY	Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys (Tampereen)
NNKY	Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys (Tampereen)
ptk	pöytäkirja
sdp/SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue r.p.
sen	Senaatti
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto r.p.
srk	seurakunta
TKL	Tampereen Kaupunkilähetys r.y.
Tkli	Tuomiokapituli
tmk	toimikunta
TmksrkA	Tuomiokirkkoseurakunnan arkisto
Treen	Tampereen
vk	vuosikertomus
vk:t	vuosikertomukset

7. Lähteet ja kirjallisuus

7.1. Lähteet

7.1.1. Painamattomat lähteet

Tukholma

Centrum för Näringslivshistoria (CfNH)
Föreningen Stockholms Företagsminnen
Stockholms Stadsmission
Årsmötes- och styrelseprotokoll A1
Övriga liggare och register D 2:1

Helsinki

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)
Gummerus-Pihkala suvun kokoelma (JG)
Jaakko Gummeruksen kirjeenvaihtoa

Kansallisarkisto (KA)

Sosiaaliministeriön arkisto (SosM)
Köyhäinhoitotoimisto (KHT)
3. piirin kansiot
Lastensuojelutoimisto (LST)
Diaarit ja päätösasiakirjat 1941–1951

Helsingin diakonissalaitoksen arkisto (HDL)

Kortisto sisarista ja seurakunnista
Sisarten työluettelot
Sisarten kirjeenvaihtoa

Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton arkisto (SKSK)

Kirkkopäivät 1943–1949
Eelis Gulinin kokoelma (EG)
Kirjeenvaihtoa

MRA-säätiön arkisto (MRAA)

Suomalaisia ja ulkolaisia konf. ja näytelmäkutsuja ja ohjelmia 1936–1962 -kansio
Sekalaista aineistoa 1938–1955 -kansio

Hämeenlinna

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Hämeen läänin sosiaalihuollon piiritarkastajan arkisto (HLSPA)
Da :1 Piiritarkastajan kiertokirjeitä 1944- 1971 yksi kansio
Db :1 Vuosikertomuksia 1926-1970
Fc Yksityislaitoksia koskeva kirjeenvaihtoa
Fk Seurat, yhdistykset, yksityiset järjestöt, kirjeenvaihtoa
Tampereen hiippakunnan tuomiokapitulin arkisto (TreTkli)
Hd Pastoraalikirjoitukset

Turku

Turun maakunta-arkisto (TMA)

Turun Kaupunkilähetys ry:n arkisto (TuKLA)
Jäsenluettelo Ba: 8

Kirjetoisteet 1942–1965 Da:1

Tampere

Tampereen kaupunginarkisto (TaKA)

Kaupunginhallituksen pöytäkirjat 1958–1960

Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1958–1960

Tampereen evankelis-luterilaisten seurakuntien arkisto (TSA)

Diakonaattikassakirja

Kertomukset seurakunnan tilasta piispantarkastuksia varten

Taloussosasto

Kirkkohallintokunnan pöytäkirjat 1940–1949

Kirkkoneuvostojen pöytäkirjat 1880 – 1949

Kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1944–1956

Tampereen Kaupunkilähetysten pyhäkoulutoimi vv.1914–1929

Tuike: Tampereen Kaupunkilähetysten pyhäkoulunopettajien lehti Tuike 1915- 1929

Paananen, Yrjö: Tampereen Lutherilaisen Rukoushuoneyhdistyksen vaiheet. Pastoraalikirjoitus. Moniste. 1964. s.l.

Tampereen kaupunkilähetysten arkisto (TKLA)

Kirjeenvaihto

Pöytäkirjat

Kassakirjat

Vuosikertomukset

Alkoholistikoti ja Pispalan lastentalo ja seimi-kansio

Jäsenkirja

Martti Järventien mappi (MJM)

7.1.2. Painetut lähteet

Aarno Kartilan ansioluettelo

Tekijän hallussa.

Eduskunta pk

Pöytäkirjat Valtiopäivät 1953 – 1957. Helsinki: Eduskunta.

Eduskunta liitteet

Liitteet Valtiopäivät 1953- 1957. Helsinki: Eduskunta.

EKP

1964 Etsivän kirkon puolesta. Otto Aarnisalonen kirjoituksia sisälähetysten ja diakonian alalta. STKSJ 74. Helsinki: STKS.

Godenhjelm, Hugo

1927 Suomen evankelisluterilaisen papiston matrikkeli. Sortavala: Tekijä.

Gummerus, Jaakko

1928 Kertomus Tampereen (ent. Porvoon) hiippakunnan vaiheista ja tilasta vuosina 1922–1927. Tampere: Tampereen hiippakunta.

Hao n:o 16/1944

Sosiaaliministeriön antamat huoltolaitosten paloturvallisuusohjeet. – Huoltaja 22/1944.

HKL vk 1945

Helsingin Kaupunkilähetyksen vuosikertomus 1945. Helsinki: Helsingin Kaupunkilähetys 1946.

Kohonen, Yrjö

1953 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntien ja papiston matrikkeli. Toim. Yrjö Kohonen et al. Helsinki: Suomen kirkon pappisliitto.

1963 Suomen evankelisluterilaisen kirkon matrikkeli. Matrikel över Finlands evangelisk-lutherska kyrka I : Henkilömatrikkeli. Personmatrikel. Toim. Yrjö Kohonen et al. Helsinki: Suomen kirkon pappisliitto.

Komiteanmietintö

1961 Vajaamielishuollon suunnitelmakomitean mietintö N:o 11- 1961. Helsinki: Valtioneuvosto.

Kotilainen, Niilo

1950 Laki lastenkotien valtioneuvasta. – Huoltaja 7/1950.

Laki terveyssisarista

1944 Laki kunnallisista terveyssisarista ja äitiys- ja lastenneuvoloista, annettu Helsingissä 31. päivänä maaliskuuta 1944. – Huoltaja 8/1944.

Lastenkotien valtioneuvasta

1949 Lastenkotien valtioneuvasta ja vähän muustakin lastenkotien järjestelyistä. Kirjoittanut J.P. – Huoltaja 1/1949.

Mäkinen, Antti

1886 ALLIANSSIKOKOUS, pidetty Tampereella, Heinäk. 7, 8 ja 9 p. 1886 toimitti kokouksen pöytäkirjuri A. Mäkinen. Tampere. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö.

Piispainkokous 19.–20.5.1942

Piispainkokous 19.–20.5.1942. – Suomen kirkon vuosikirja XVI 1/5 1942–30/4 1944. Toim. K. Vahermo. Turku: Piispainkokous.

Piispainkokous 11.–12.5.1943

Piispainkokous 11.–12.5.1943. – Suomen kirkon vuosikirja XVI 1/5 1942–30/4 1944. Toim. K. Vahermo. Turku: Piispainkokous.

Piispainkokous 8.–9.12.1943

Piispainkokous 8.–9.12.1943. – Suomen kirkon vuosikirja XVI 1/5 1942–30/4 1944. Toim. K. Vahermo. Turku: Piispainkokous.

SSM fvb 1946

Styrelsens förvaltningsberättelse för Stadsmissionen år 1946. Stockholm: Stockholms Stadsmission 1947.

Sumelius, Rafael

2005 Släkten Sumelius: med särskild hänsyn till ättlingarna efter Gustaf Oskar, Frans Petter Wilhelm och Gustaf Ilo Immanuel Sumelius. Toim. Pertti Hakala. Helsingfors: Christer Sumelius och Carl-Johan Numelin.

SKVK

1944 Suomen kirkon vuosikirja XVI 1/5 1942–30/4 1944. Toim. K. Vahermo. Turku: Piispainkokous.

Tampere 1888–1889

Tampereen adressikalenteri ja kunnalliskertomus 1888–1889. Tampere s.a.

TKL vk

Tampereen Kaupunkilähetyksen vuosikertomukset 1907 - 1963. Tampere: Tampereen Kaupunkilähetys.

Treen hpk lm ppk

1932 Pöytäkirja tehty Tampereen hiippakunnan papiston lakimääräisessä pappeinkokouksessa 25.–28.10.1932. Tampere 1933.

Treen hpk lm ppk

1937 Pöytäkirja tehty Tampereen hiippakunnan papiston lakimääräisessä pappeinkokouksessa Tampereella lokak. 19–22 p:nä 1937 ynnä liitteet. Tampere 1938.

Treen k:gin kk

Tampereen kaupungin kunnalliskalenterit, ilmestyneet vuosina 1926–1995. Kertomukset Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta. Tampere.

Treen til. vuosikirja 1948

1948 Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja. Tampere: Tampereen kaupunginkanslia.

TuKL vk

Turun Kaupunkilähetyksen vuosikertomukset 1906–1963. Turku: Turun Kaupunkilähetys.

Vajaamielisasetus 1958

Vajaamielisasetus. Annettu Helsingissä 14. päivänä kesäkuuta 1958. – Vajaamielishuolto ja -lainsäädäntö. Huoltaja-säätiön julkaisu No 4. Helsinki: Sosiaalihuollon keskusliitto ry 1959.

Wilskman, Atle

1918 Släktbok. Svenska Litteratursällskapet i Finland CXXXVIII:1. Helsingfors.

Vuorela, Olavi

1999 Kuusi vuosikymmentä kahden matkaa. Helsinki: Olavi Vuorela. Laser-
tuloste. Ali Kulhian hallussa.

7.2. Videonauhoitukset (DVD-kopiot)

Kirkkoneuvos Olavi Vuorelan haastattelu 11.10.1999

TT h.c. Matti Joensuun haastattelu 11.10.1999

Rovasti Martti Järventien haastattelu 19.10.1999

*Haastattelijana Ali Kulhia, kustantajana Tampereen Kaupunkilähetys. Ali Kulhian
hallussa.*

7.3. Ääninauhoitukset

Nuorisotyönohjaaja Taisto Bisterin haastattelu 23.10.2006

Psykologi Thor-Björn Bredenbergin haastattelu 29.12.2008

Nauhoitukset Ali Kulhian hallussa.

7.4. Puhelinhaastattelut

Teknikko Leo Sirénin haastattelu 11.7.2007

Farmaseutti Taimi Sirénin haastattelu 11.7.2007

Kirkkoherra Erkki Malkavaaran haastattelu 12.7.2007

Rouva Maija Kartilan haastattelu 25.9.2008

Muistiinpanot Ali Kulhian hallussa.

7.5. Sanomalehdet ja aikakausjulkaisut

Aamulehti 1881–2005

Diakonia

Helsingin Sanomat 1960

Huoltaja 1944 –1961

Ilta-Sanomat 2002

Kamina 1976–1985

Kansan Lehti 1960 –1961

Kotimaa 1938 –1961

Nokian Uutiset 1945–1949

Nuori Tampere 1949–1953

Sunnuntaitervehdys 1909 –1939

Suomen Wirallinen Lehti 1888

Svensk Kyrkotidning 1948–1949

Tampella tänään 1945–1946

Tampereen Kaupunkilähetys 1907–1909

Tampereen Kirkkosanomat 2007

Tampereen Sanomat 1881–1890

Tammerkoski 1938–2005

Tamperelainen 1960

Vartija 1944–1946

7.6. WWW-sivut

First_100_Years

Goodwill Industries — 100 Years of the Power of Work.

<[http://www.goodwill.org/c/document_library/get_file?folderId=102102&name=First_100_Years_Timeline_\(Text\).pdf](http://www.goodwill.org/c/document_library/get_file?folderId=102102&name=First_100_Years_Timeline_(Text).pdf)> Katsottu 10.2.2009.

Goodwill history

Goodwill Industries International - Our History.

<<http://www.goodwill.org/page/guest/about/whatwedo/ourhistory>> Katsottu 10.2.2009.

Kramer, Carla & Metzger, Margit

2008 Biografie: Friedrich von Bodelschwingh. SWR - Südwestrundfunk / WDR - Westdeutscher Rundfunk.

<http://www.planet-schule.de/wissenspool/bg0033/diakonie_ueber_die_zeit_hinaus/wissen/biografie_friedrich_von_bodelschwingh.html> Katsottu 10.2.2009.

Kuhnle, Stein

2008 The Role of Civil Society for the Development of the Nordic Welfare States - History, Experiences and Challenges. Hertie School on Governance - working papers, No. 29, April 2008.

<http://www.hertie_school.org/binaries/addon/527_hzog_wp_no_29.pdf> Katsottu 18.11.2008

Muukkonen, Martti

2000 Tuttu tuntematon - Johdatus kolmannen sektorin teorioihin. Kirkkososiologian lisensiaattilektio. Joensuun yliopisto.

<<http://cc.joensuu.fi/%7Emuukkone/tuttutuntematon.rtf>> Katsottu 10.2.2009.

2007 "Dear child has many names" - different concepts and their connotations for civil society and its organisations. Esitelmä CINEFOGO konferenssille Roskildessa 1.-3.6.2007.

<http://cinefogo.cuni.cz/getfile.php?&id_file=162> Katsottu 10.2.2009.

Sos-lapsikylä:

<www.sos-lapsikyla.fi/page_show?page_id=28&level=2>

<www.sos-lapsikyla.fi/page_show?page_id=37> Katsottu 7.6.2007.

Talonen, Jouko

2000 Lestadiolaisuuden hajaannukset. STI Luentosarja lestadiolaisuudesta

8.3.2000.<http://lestadiolaisuus.info/suuntaukset/jtalonen_hajaannukset.php> Katsottu 15.12.2008.

Tilastokeskus

Rahanarvonkerroin 1860–2005:

<www.stat.fi/til/eki/2005/eki_2005_2006-01-13_tau_001.html> Katsottu 7.6.2007.

7.7. Kirjallisuus

Abzug, Rikki

1999 The Nonprofit Sector and the Informal Sector: A Theoretical Perspective. *Voluntas* (10) No. 2.

Ahoipelto, Päivi

1997 Samasta ovesta kaupunkiin. Kokemuksia ja työtä helsinkiläisten kehitysvammaisten parissa vuosina 1957–1997. Helsinki: Kehitysvammaisten Tuki 57 ry ja Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Ahola, Minna

1996 Ihanteena yhteys. Aarne Siirala, Seurakuntaopiston kiistelty johtaja. Helsinki: Kirjaneliö.

2004 Joensuu, Matti (1915–2003) Kirkon perheneuvonnan pääsihteeri, teologian kunniaohtori. – Kansallisbiografia 4. Helsinki: SKS.

Ahonen, Jukka

2003 Raittiuden voima. Raittiuden Ystävät 1853–2003. Helsinki: Otava.

Allardt, Erik

1980 Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.

Andelin, Reino

1979 Lastensuojelun historiaa Tampereella. Ennen lastensuojelulautakunnan perustamista Tampereelle 1.4.1922. Tampereen kaupungin tutkimuksia ja selvityksiä 25. Tampere: Tampereen kaupunginkanslia.

Antikainen, Marjo-Riitta

2006a Suuri sisaruspiiri. NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

2006b Demokratian synnystä moderniin moniarvoisuuteen 1900-luvulla. – Kaupunkilaisten kirkko. Helsinkiläisten ja seurakunnan kohtaamisia kuudella vuosisadalla. Helsinki: Otava.

Antila, Armas

1944 Antti solmii sota-avioliiton. Keskustelua avioliittokysymyksestä. Helsinki: Asevelipapit.

Anttila, Anu-Hanna

2005 Yleistettävyyden ongelmat historiallisen sosiologian tutkimuksessa. – Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Toim. Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma

2000 Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Aronson, Torbjörn

2008 Manfred Björkquist. Ungkyrkorörelsens ledare, Sigtuna-stiftelsens grundare och Stockholms stifts förste biskop. - Manfred Björkquist. Visionär och kyrkoledare. Red. Vivi-Ann Grönquist. Skellefteå: Artos & Norma Bokförlag.

Autti, Eeli E.

1950a Syvemmin vajaamielisten lasten ja nuorten laitoshuollon laajentamis- ja uudelleenjärjestämisuunnitelmat. – Huoltaja 15–16/1950.

1950b Ensimmäinen sodanjälkeinen pohjoismaiden keskeiseksi muodostunut vajaamielishuoltokokous. – Huoltaja 20/1950.

Beyreuther, Erich

1964 Uskon tekujen tieltä: diakonian ja sisälähetyksen vaihteita uudella ajalla. Helsinki: Suomen kirkon sisälähetysseura.

Björkqvist, Stefan & Kylberg, Vivi & Stenberg, Elisabeth

2003 Vi ger inte upp. Boken om Stockholms Stadsmission från 1853 och framåt. Stockholm: Stockholms Stadsmission.

Blomstedt, Benita

1950 Vapaaehtoisten elinten osuus Englannin sosiaalipolitiikassa. – Huoltaja 1/1950.

Borchorst, Anette

2008 Woman-friendly policy paradoxes? Childcare policies and gender equality visins in Scandinavia. - Gender equality and welfare politics in Scandinavia. Ed. Melby, Kari & Ravn, Anna-Birte & Carlsson Wetterberg, Christina. Bristol: The Policy Press.

Brodd, Birgitta

2008 Manfred Björkquist och Axel Lutteman. Om influenser av engelsk högkyrklighet i unglyrkligheten fram till 1920. - Manfred Björkquist. Visionär och kyrkoledare. Red. Vivi-Ann Grönquist. Skellefteå: Artos & Norma Bokförlag.

Ekstrand, Sixten

1993 Tro och moral. Oxfordgrupprörelsen och MRA i Finland 1932-1955. Diss. Åbo. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Ellsel, Reinhard

2003 Ein Leben aus Barmherzigheit. Friedrich von Bodelschwingh 1831 – 1910. Bielefeld: Missionsverlag Bielefeld.

Franzén, Ruth

1990 Kvinnoperpektiv på kyrkohistorisk forskning. – Kirkko ja politiikka. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. SKHST 153. Helsinki: SKHS.

Gulin, Eelis

1967 Elämän lahjat. Edellinen osa 1893 – 1945. Helsinki: WSOY.

Haapala, Pertti

1986 Tehtaan valossa: teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Historiallisia Tutkimuksia 133. Diss. Tampere. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Haatanen, Pekka

1992 Elämän varjopuolelle joutuneiden parissa. Sosiaaliministeriö 1917 - 1939. – Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta. Toim. Pekka Haatanen, Kyösti Suonoja. Helsinki: VAPK-Kustannus.

Haavio-Mannila, Elina

1993 Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. – Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Toim. Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila. Helsinki: WSOY.

Hakala, Jaakko

1957 Osakeyhtiö Emmaus 50 vuotta: katsaus Osakeyhtiö Emmauksen vaiheisiin 1907–1957. Tampere: Emmaus Oy.

Halila, Aimo

1965 Kunnallinen itsehallinto. – Suomalaisen kansanvallan kehitys. Historian Aitta XIII. Toim. Pentti Renvall. Helsinki: WSOY.

Hallio, Kustaa

1912 Tampereen lutherilainen rukoushuoneyhdistys: 25-vuotis-muisto 1887–1912. Tampere: s.n.

Heikkilä, Markku

1977 Yhdistysten jäsentyminen kirkolliseen toimintaan. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä, Eino Murtorinne. Helsinki: Kirjapaja.

1979 Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa: virallisen jäsenorganisaation kehitys 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan. SKHST 122. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.

1980 Kristillis-yhteiskunnallisesta sanomalehdestä kirkolliseksi erikoislehdeksi. – Kotimaa 1905–1980. Routavuosien kristillis-yhteiskunnallisesta lehtiyrityksestä monipuoliseksi kristilliseksi kustannusyhtiöksi. Helsinki: Kirjapaja.

Helander, Voitto

1998 Kolmas sektori. Käsitteistä, ulottuvuuksista ja tulkinnoista. Helsinki: Gaudeamus.

Helen, Olli & Kallio, Rakel & Seppälä, Raimo & Silfverhuth, Voitto

2007 Syntisen kaunis ja pyhä. Sata vuotta Tampereen tuomiokirkon elämää. Helsinki: Kirjapaja.

Helin, Matti

1996 Päästä meidät pahasta. Uskonto Skdl:n politiikassa 1944–1961. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C osa 121. Scripta lingua fennica edita. Diss. Turku. Turku: Turun yliopisto.

Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa

2004 Kahden kerroksen väkeä: kotihoidon ammatillinen uusjako. – Hyvinvointityön ammatit. Toim. Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa. Helsinki: Gaudeamus.

Hentilä, Seppo & Krötzl, Christian & Pulma, Panu

2002 Pohjoismaiden historia. Helsinki: Edita.

Hilson, Mary

2008 The Nordic model. Scandinavia since 1945. London: Reaktion Books Ltd.

Hirvonen, Yrjö

1957 Tampereen pyhäkoulun vaiheita. – Tammerkoski 11–12.

HKL 80 v.

1963 Helsingin Kaupunkilähetys 80 v. Helsinki: Helsingin Kaupunkilähetys.

Honkkila, Antero

1965 Kirkon palvelutyötä teollisuuskaupungissa. Tampereen seurakuntien diakoniakeskus 1050–1965. Tampere: Tampereen seurakuntien diakoniakeskus.

Howard, Judith A. & Hollander, Jocelyn

1997 Gendered Situations, Gendered Selves. A Gender Lens on Social Psychology. Thousands Oaks: Sage Publications.

Howard, Peter

1952 Uudelleen rakennettu maailma. Kertomus Frank Buchmanista ja Moraalisen varustautumisen miehistä ja naisista. Porvoo: WSOY.

Huhta, Ilkka

2001 "Täällä on oikea Suomenkansa": körttiläisyyden julkisuuskuva 1880-1918. Diss. Helsinki. SKHST 186. Helsinki: SKHS.

2005 Luvut I–IV – Suomen kirkon sisälähetysseuran historia. Vuodet 1940 – 2004. Kirj. Huhta, Ilkka & Malkavaara, Mikko. Helsinki: Kirkkopalvelut..

Huotari, Voitto

1980 Helsingin seurakuntien yhteiset työmuodot. – Kehityksen kärjessä usein vähän jäljessä. Helsingin evankelisluterilaiset seurakunnat 1906-1980. Toim. Esa Santakari. Helsinki: Helsingin ev.-lut.seurakuntien seurakuntayhtymä.

Hurskainen, Eeva

2006 Sisar Cecilia - hyvä ihminen: Cecilia Blomqvist diakoniatyön tienraivaajana. Helsinki: Kirjapaja.

Hämäläinen, Timo J. & Heiskala, Risto

2004 Sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky. Helsinki: Edita.

Hänninen, Sisko-Liisa & Valli, Siiri

1986 Suomen lastentarhatyön ja varhaiskasvatuksen historia. Helsinki: Otava.

Jaakkola, Jouko & Kaarninen, Mervi & Markkola, Pirjo

1986 Koukkuniemi 1886 – 1986. Sata vuotta laitoshuoltoa Tampereella. Tampere: Tampereen kaupunki.

Jaakkola, Jouko

1994 Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. – Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Toim. Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen, Kyösti

1994 Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jaakkola, Kerttu

1990 Tampereen Naisyhdistys 1890–1990. Tampere: Tampereen Naisyhdistys.

Jalas, Rakel

1945 Erimuotoisten huoltolaitosten henkilökuntiin kuuluvien toimihenkilöiden järjestäytymisestä. – Huoltaja 1-2/1945.

Jansson, E. Alfr.

1928 Ett frö lägges i jorden. – 1853–1928. Tro och gärning. Minneskrift till Stockholms Stadsmissions Sjuttiofemårsjubileum. Stockholm: Stockholms Stadsmissions Förlag.

Jansson, E. Alfr. & Johnsson, Joh. W.

1953 I heligt uppdrag. Stockholms Stadsmission 100 år. Stockholm: Stadsmissionens Bokförlag.

Jauho, Mikko

2004 Valtion rakentaminen, lääkärinkunnan ammatillistuminen ja valistuneen maallikon synty. – Hyvinvointityön ammatit. Toim. Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa. Helsinki: Gaudeamus.

Joensuu, Matti

1994 Perheiden kanssa naimisissa. Helsinki: Karas-sana.

Johnsson, Joh. W.

- 1928a Trädet växer. – 1853-1928. Tro och gärning. Minneskrift till Stockholms Stadsmissions Sjuttiofemårsjubileum. Stockholm: Stockholms Stadsmissions Förlag.
- 1928b Arbetshemmet och ”Små Smulor”. – 1853-1928. Tro och gärning. Minneskrift till Stockholms Stadsmissions Sjuttiofemårsjubileum. Stockholm: Stockholms Stadsmissions Förlag.

Junkkaala, Timo

- 1986 Hannulan herätys. Tutkimus Lounais-Suomen lähetysherätyksestä 1894 – 1914. SKHST 136. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- 1990 Urho Muroma – herätysaarnaaja. Kauniainen: Perussanoma Oy.

Jutikkala, Eino

- 1979 Tampereen historia 3. Vuodesta 1905 vuoteen 1945. Tampere: Tampereen kaupunki.

Juva, Mikko

- 1960 Valtio Kirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen. SKHSJ 61. Helsinki: SKHS.

Järventie, Martti

- 1959 Uskon ja rakkauden työtä. Tampereen Kaupunkilähetyksen 75-vuotishistoria. Tampere: Tampereen kaupunkilähetys.

Kaarninen, Mervi

- 2008 Punaorvot 1918. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.

Kaarninen, Pekka

- 2006 Tampereen voimatekijä. Tampereen sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön historia 1906 – 2006. Tampere: Werstas.

Kalela, Jorma

- 2002 Historiantutkimus ja historia. 2.painos. Helsinki: Hanki ja jää & Gaudeamus.

Kallio, Ilmari

- 1989 Kristuksen lähettiläitä. Helsinki: Kirjaneliö.

Kansanaho, Erkki

- 1960 Sisälähetys ja diakonia Suomen kirkossa 1800-luvulla. Helsinki: Suomen kirkon sisälähetysseura.
- 1967 Sata vuotta kristillistä palvelutyötä. Helsingin diakonissalaitos 1867–1967. Helsinki: WS.
- 1988 Kirkko ja lapset. Suomen evankelis-luterilainen pyhäkouluyhdistys 1888–1988. Helsinki: Lasten Keskus.

Kansanaho, Erkki & Hissa, Pentti I.

- 1979 Palveleva kirkko. Diakonian oppikirja. Helsinki: Kirjaneliö. Kolmas, uudistettu painos.

Karkkola, Piia & Perttu, Ritva

- 2003 Oikealle tielle. Tampereen NNKY 100 vuotta 1903–2003. Tampere: Tampereen nuorten naisten kristillinen yhdistys.

Kaukovalta, Eila

- 1934 Tampereen raittiusliikkeen historia. Tampereen järjestyneen raittiusliikkeen 50-vuotismuistojulkaisu. Tampere: Tampereen raittiusseurain keskuskomitea.

Kauppinen-Perttula, Ulla Maija

- 2004 Kutsumus ja uupumus. – Hyvinvointityön ammatit. Toim. Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa. Helsinki: Gaudeamus.

Kirkinen, Heikki

- 1987 Historian rakenteet ja voimat. Johdatus historianfilosofiaan. Helsinki: Kirjayhtymä.

Klausen, Kurt Kludi & Selle, Per

- 1996 The third sector in Scandinavia. - Voluntas. International Journal of Voluntary and Nonprofit Organisations. Volume 7 (2).

Korpinen, Kalervo

- 1948 Pyhäkoulutyötä Pyhäkouluyhdistyksen perustamiskaupungissa Tampereella. – Opetä minua. Helsinki: Suomen Pyhäkouluyhdistys.

Kortekangas, Paavo

- 1965 Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa. Tutkimus Tampereesta 1855–1905. Diss. Helsinki. Tampereen kaupungin tieteellisen rahaston julkaisu 3. Helsinki: WSOY.
- 2005 Tampereen hiippakunta 1923–1959. – Viipurin Porvoon Tampereen hiippakunnan historia 1554- 2004. Tampereen hiippakunnan tuomiokapituli. Helsinki: Edita.

Kovalainen, Anne

2004 Hyvinvointipalveluiden markkinoituminen ja sukupuolisopimuksen muutos. – Hyvinvointityön ammatit. Toim. Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa. Helsinki: Gaudeamus.

Krapu, Jenni

2007 Ekumeenikko E. G. Gulin 1893–1975. Lisensiaattitutkimus. Helsinki: HYTTK.

Kulhia, Ali

1988 Otto Aarnisaloon poliittinen ajattelu ja sen kehitys ennen vuotta 1918. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK.

2007 Ihmisen puolustaja. Tampereen Kaupunkilähetys ry 100 vuotta. Tampere: Tampereen Kaupunkilähetys.

2008a Tamperelaisten apuna ja lohtuna. Tampereen Kaupunkilähetysrooli sosiaalityön ja sisälähetyshistoriassa 1881–2000. Tutkielma ylempää pastoraalitutkintoa varten Tampereen hiippakunnan tuomiokapitulille. Painamaton. Tampereen tuomiokapituli.

2008b Naisjohtajuus diakoniassa: tapaus Tampereen Kaupunkilähetys 1884–2005. Esitelmä Diakonian tutkimuksen päivässä 7.11.2008. Painamaton. Diakonian tutkimuksen seura. Myös < <http://www.dts.fi/dokumentit/KulhiaDPE08.pdf> >

2008c Tampereläisen pyhäkoulun ja diakonian alku K. O. Fontellin aikana 1877–1907. - Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja (98) 2008. Helsinki: SKHS.

Kullerud, Dag

2005 Kirkens Bymisjon 150 år: respekt, omsorg, rettferd. Oslo: Aschehoug.

Kuusisto, Paavo

1945 Mitä nykyaikaiselta lastenkodilta on vaadittava. Kodinomaisuutta. – Huoltaja 12/1945.

Laajarinne, Arvo J.

1965 Tee sinä samoin. Seurakuntadiakonian käsikirja. Helsinki: Otava.

Laine, Antti

1987 Suomi sodassa. – Suomen historian pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.

Laine, Esko M.

2006 Säätävallan ja penkkijärjestyksen aika. – Kaupunkilaisten kirkko. Helsinkiläisten ja seurakunnan kohtaamisia kuudella vuosisadalla. Helsinki.

Lampi, Niilo

1963 Turun kaupunkilähetys 1892 – 1962. Turku: Turun kaupunkilähetys.

Lappalainen, Pii

2008 MITÄÄN ET ANNA ELLET ITSEÄSI ANNA. Reino Rantalaihion elämäntyö Tampereen ensimmäisenä sairaalapappina. Läntinen teologia. Pro gradu - tutkielma. Joensuun yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto myös elektronisena, pysyvä linkki julkaisuun: URN:NBN:fi:joy-20090001.

Larkio, Mauri

1980 Kehityksen vuosikymmenet 1906–1945. – Kehityksen kärjessä usein vähän jäljessä. Helsingin evankelisluterilaiset seurakunnat 1906-1980. Toim. Esa Santakari. Helsinki: Helsingin ev.-lut.seurakuntien seurakuntayhtymä.

Lehtiö, Pirkko

2002 Naisten pitkä tie kirkon virkoihin. - Eevan tie alttarille. Nainen kirkon historiassa. Helsinki: Edita.

2004 Nainen ja kutsumus. Naisteologiain tie kirkon virkaan 1800-luvun lopulta vuoteen 1963. Helsinki: Kirjapaja.

Lewis, Jane (Ed.)

1992 'Whom God hath joined together': the work of marriage guidance. Jane Lewis, David Clark and David H. J. Morgan. London: Tavistock, Routledge.

Lemmetyinen, Eljas

1989 Mene ja kerro. Toimittanut Heljä Meronen. Helsinki: Kirjaneliö.

Lumijärvi, Eero

1990 Teidän keskelläne. Tampereen rauhanyhdistys 100 vuotta. Rauhanyhdistysten historiasarja 3. Oulu: Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys.

Löytömäki, Esa

1985 Herätysliikelehdistön asenteet uusiin teologisiin ja kirkollisiin virtauksiin 1917–1939. Pro gradu-tutkielma. HYTTK.

Malkavaara, Erkki

2000 Täti, piirrä Jumala! Puoli vuosisataa seurakuntien päiväkerhotoytä Tampereella. Tampere: Tampereen evankelis-luterilaiset seurakunnat.

2003 Pyynikin helmi. Tampereen Pyynikin seurakunnan viisi vuosikymmentä. Tampere: Tampereen Pyynikin seurakunta.

Malkavaara, Mikko

2000a Diakonian, teologian ja diakonian teologian muutokset. – Kirkonkirjat köyhyydestä. Toim. Matti Heikkilä & Jouko Karjalainen & Mikko Malkavaara. Helsinki: Kirkkopalvelut.

2000b Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa. Kirkko toisen maailmansodan jälkeen, 1944–2000. – Kristinuskon historia 2000. [Osa 3] Kristinuskon Suomessa. Toim. Eino Murtorinne. Espoo: Weilin+Göös.

2007 Suomalaisen diakoniatyön taustat ja nykytilanne. – Auttamisen teologia. Toim. Kari Latvus & Antti Elenius. Helsinki: Kirjapaja.

Markkola Pirjo

1994 Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historiallisia Tutkimuksia 187. Diss. Tampere. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

1999 Diakonissan mellan det privata och offentliga. Kvinnlig diakoni i Sverige och Finland. – Den privat-offentliga gränsen: det sociala arbetets

- strategier och aktörer i Norden 1860-1940. Red. Monika Janfelt. København: Nordisk Ministerråd.
- 2002 Vahva nainen ja kansallinen historia. – Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Toim. Tuula Gordon & Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen. Tampere: Vastapaino.
- 2002a Työläisnaiset kirkossa. – Eevan tie alttarille. Nainen kirkon historiassa. Toim. Minna Ahola & Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori. Helsinki: Edita.
- 2002b Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 888. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2003 Blomqvist, Cecilia (1845–1910). Diakonissa, kaupunkilähetyksen uranuurtaja, leprasairaalan johtaja", Suomen Kansallisbiografia 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Melby, Kari & Ravn, Anna-Birte & Carlsson Wetterberg, Christina (ed.)

- 2008 Gender equality and welfare politics in Scandinavia. Bristol: The Policy Press.

Miettinen, Kalevi

- 1949 Goodwill Industries - erään Vapaan invalidihuollon muoto Amerikassa. . – Huoltaja 23/1949.

Mikkeli, Heikki & Pakkasvirta, Jussi

- 2007 Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteellisyyteen. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Minkkinen, Lea

- 2002 Yliseltä se alkoi. Erityishuoltoa Pirkanmaalla 1961–2001. Ylöjärvi: Pirkanmaan sosiaalipalveluiden kuntayhtymä.

Mohr, Trygve

- 1947 Katsaus Norjan sosiaaliseen huoltotyöhön. – Huoltaja 17/1947.

Murtorinne, Eino & Heikkilä Markku (toim.)

- 1980 Kotimaa 1905–1980. routavuosien kristillis-yhteiskunnallisesta lehtiyrityksestä monipuoliseksi kristilliseksi kustannusyhtiöksi. Helsinki: Kirjapaja.

Murtorinne, Eino

- 1995 Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäivään 1900–1990. Helsinki: WSOY.

Mustakallio, Hannu

- 1997 Maanpakolaisesta Tampereen ensimmäiseksi kirkkoherraksi: tuomiorovasti Waldemar Wallin (Walli) Oulun-kautensa lopulla ja sen jälkeen. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 86/1996. Helsinki: SKHS.
- 2000 Kirkko kansaa ja kansakuntaa palvelemissa. Itsenäistyvän kansakunnan kirkko, 1885–1944. – Kristinuskon historia 2000. [Osa 3] Kristinuskon Suomessa. Toim. Eino Murtorinne. Espoo: Weilin+Göös.

2001 Palvelun poluilla Pohjois-Suomessa: Oulun diakonissakoti 1896–1916. Oulun diakonissalaitoksen tieteellisiä julkaisuja. Oulu: Oulun diakonissalaitoksen säätiö.

Mustala, Paavo

1949 Keskitetystä vapaasta huoltotyöstä saavutettuja kokemuksia. – Huoltaja 24/1949.

Myllykylä, Turkka

2007 Rakkaudesta kaupunkiin. Turun kaupunkilähetys 125 vuotta. Turku: Beta-nia-säätiö.

Mäki, Helmi

2003 Rapsodia avopalveluiden kehityksestä sosiaalihuollossa. – Yhteiskunta-politiikka 68 (2003):5.

Määttä, Timo

2004 ”Sinne, missä hätä on suurin” Lakisääteinen diakoniatyö Kalajoen rovastikunnassa 1944–1982. SKHST 192. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma

2008 Kunnan ja kolmannen sektorin innovatiivinen yhteistyö - esimerkkinä sosiaalinen säätiö. – Sosiaaliset innovaatiot ja hyvinvointivaltion muutos. toim. Juho Saari. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Offer, John

2003 Idealism Versus Non-Idealism: New Light on Social Policy and Voluntary Action in Britain Since 1880. –Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. Vol. 14 (2).

Pajunen, Mika K. T.

2008 “Towards ‘a real reunion’?” Archbishop Alekski Lehtonen’s efforts for closer relations with the Church of England 1945-1951. Schriften der Luther-Agricola-Gesellschaft 62. Diss. Helsinki. Helsinki: Luther-Agrocola-seura.

Pakkanen, Veijo (toim.)

1982 Suomen kansanedustajat 1907–1982. Helsinki: Eduskunta.

Palmer, Richard H.

1979 Moral Re-Armament Drama: Right Wing Theatre in America. Theatre Journal, Vol. 31, No. 2 (May, 1979). Baltimore, Maryland, USA: The Johns Hopkins University Press.

Pulma, Panu

- 1987 Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. - Suomen lastensuojelun historia. Toim. Panu Pulma, Oiva Turpeinen. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- 1994 Vaivaisten valtakunta. - Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- 1996 Valtion lainoista VALTAVAAN. Kunnan ja valtion suhde sosiaalitoimen valtionapujärjestelmän kehityksessä 1918–1982. Tutkimuksia 60. Helsinki: STAKES.

Pyökkö, Raija

- 2004 Valtion ja kirkon välissä: ammatillisen seurakuntadiakonian muotoutuminen. – Hyvinvointityön ammatit. Toim. Lea Henriksson, Lea & Sirpa Wrede. Helsinki: Gaudeamus.

Päivänsalo, B.H.

- 1931 Suomen sisälähetys I osa. Helsinki: WSOY.

Raevuori, Yrjö

- 1940 Fredrik Björkqvist : yksityisyrittäjä ja lahjoittaja. Tampere: Tampereen kaup-pakamari.

Rasila, Viljo

- 1984 Tampereen historia 2. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampere: Tampereen kau-punki.
- 1992 Tampereen historia 4. Vuodesta 1944 vuoteen 1990. Tampere: Tampereen kaupunki.

Rinne, Heimo

- 2006 Ihanteena vapaaehtoisuus: diakoniatyö Porvoon hiippakunnan seurakunnissa, erityisesti Iitin ja Tampereen rovastikunnissa vuosina 1897–1923. SKHSJ 199. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.

Rosenstand, W.

- 1947 Tanskan sosiaalihuolto. – Huoltaja 19/1947.

Ruuth, Martti

- 1928 Suomen pyhäkoulun historia. Helsinki.

Ryökäs, Esko

2006 Kokonaisdiakonia. Diakoniakäsityksen opilliset liittymät. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A. Tutkimuksia 14. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Saari, Juho

2008 Sosiaaliset innovaatiot sosiaali- ja terveystaloudessa. – Sosiaaliset innovaatiot ja hyvinvointivaltion muutos. toim. Juho Saari. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Salamon, Lester M.

1995 Partners in Public Service. Government–nonprofit relations in modern welfare state. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Salmesvuori, Päivi

2008 50 vuotta liiton historiaa Sisarliitosta Diakoniatyöntekijöiden Liitoksi. - Rakkauden virassa. Diakonian ammattilaisten viisi vuosikymmentä. Toim. Salla Korpela. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.

Salokangas, Raimo

1987 Itsenäinen tasavalta. – Suomen historian pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.

Sarlin, Bruno

1944 Ensimmäinen ryhmä sosiaalihuoltajia valmistunut. – Huoltaja 11/1944.

Satka, Mirja

1994 Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. - Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Seland; Bjørg

2000 “Called by the Lord” – Women’s place in the Norwegian Missionary Movement. – Gender and Vocation. Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries, 1830–1940. Ed. Pirjo Markkola. Studia Historica 64. Helsinki: SKS.

Seppälä, Kaarle Heikki

1958 Muistot jäivät. Elämäni varrella talletettua. Tampere-seuran julkaisuja N:o 21. Tampere: Tampere-seura.

Sihvo, Jouko

2000 Inkerin kansan 60 kohtalon vuotta. Helsinki: Tammi.

Silfverhuth, Voitto

2007a Ensimmäinen vuosikymmen (1907–1917). – Syntisen kaunis ja pyhä. Sata vuotta Tampereen tuomiokirkon elämää. Helen, Olli & Kallio, Rakel & Seppälä, Raimo & Silfverhuth, Voitto. Helsinki: Kirjapaja.

2007b Johanneksen kirkosta tuomiokirkoksi. – Syntisen kaunis ja pyhä. Sata vuotta Tampereen tuomiokirkon elämää. Helen, Olli & Kallio, Rakel & Seppälä, Raimo & Silfverhuth, Voitto. Helsinki: Kirjapaja.

Silius, Harriet

1995 Sukupuolitettun ammatillisuuden julkisuus ja yksityisyys. – Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Toim. Leena Eräsaari & Raija Julkunen & Harriet Silius. Tampere: Vastapaino.

Sinisalo, Uno

1938 Osakeyhtiö Emmaus 30-vuotias: katsaus Osakeyhtiö Emmauksen vaiheisiin 1907–1937. Tampere: Emmaus.

Sinkkonen, Raimo

1984 100 vuotta kaupunkilähetystystä Tampereella. Tampere: Tampereen Kaupunkilähetys.

Sinnemäki, J.

1935 Laupeudensisaria. Kolme diakoniatyön uranuurtajaa. Helsinki.

Soikkanen, Hannu

1961 Sosialismin tulo Suomeen: ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Diss. Turku. Helsinki: WSOY.

1990 Sosialidemokraattisen työväenliikkeen ja kirkon suhteiden kehitys 1950-luvulle. – Kirkko ja politiikka. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. Toim. Hannu Mustakallio. SKHSJ 153. Helsinki: SKHS.

Sointu, Hannu

1989 Yhteyttä yli rajojen. Tampereen NMKY:n 100-vuotishistoriikki. Tampere: Tampereen NMKY.

Sormunen, Eino

1944 Avioliitto. Vihkimäjuhlaan liittyviä muistoja, opetuksia ja kehoituksia. Helsinki: Kirjapaja.

Stenius, Henrik

1987 Frivilligt, jämlikt, samfällt: föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 545. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Ståhlberg, Aune

1946 Lasten päivälaitokset v. 1945. – Huoltaja 1946.

Sulkunen, Irma

- 1986 Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia Tutkimuksia 134. Diss. Helsinki. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- 1987 Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. – Kansa liikkeesä. Toim. Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Steenius. Helsinki: Kirjayhtymä.
- 1999 Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla. Helsinki: Gaudeamus.

Suominen, Heikki

- 1998 Yhdessä eteenpäin. Yhdistyksen ja seurakunta kunnallisen sosiaalihuollon täydentäjänä Turussa 1875 – 1922. Turun maakuntamuseo raportteja 17. Diss. Helsinki. Turku: Turun maakuntamuseo.

Suonoja, Kyösti

- 1992 Kansalaisten parhaaksi – yhteistuntoa ja politiikkaa. Sosiaali- ja terveysministeriö 1939 – 1992. - Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta. Toim. Pekka Haatanen, Kyösti Suonoja. Helsinki: VAPK-Kustannus.

Taipale, Ilkka

- 1982 Asunnottomuus ja alkoholi. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsingistä vuosilta 1937–1977. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 32. Diss. Tampere. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.

Talonen, Jouko

- 2005 Onko kirkkohistoria teologinen tiede? Virkaanastujaisesitelmä 25.5.2005. Helsingin yliopisto.

Tarasti, Aarne

- 1949 Ammattiopintojen avustuslainsäädännön muuttaminen. – Huoltaja 24/1949
- 1959 Vajaamielislaki selityksineen. – Vajaamielishuolto ja -lainsäädäntö. Huoltaja-säätiön julkaisu No 4. Helsinki: Sosiaalihuollon keskusliitto ry.

Tarvainen, Lauri

- 1949 Huomioita kunnalliskotien hoidokkiaineksestä. – Huoltaja 23/1949.
- 1958 Vajaamielishuolto. Huoltaja 23/1958.
- 1959 Vajaamielishuolto. – Vajaamielishuolto ja -lainsäädäntö. Huoltaja-säätiön julkaisu No 4. Helsinki: Sosiaalihuollon keskusliitto ry.

Tedre, Silva

- 2004 Likainen työ ja virallinen hoiva. – Hyvinvointityön ammatit. Toim. Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa. Helsinki: Gaudeamus.

Tienari, Artturi

- 1966 Tekojen aseveljeyttä. Viisi vuotta vapaaehtoista asevelitoimintaa Tampereella 1940–1945. Helsinki: Otava.

Tunkelo, J. H.

1946 Vapaaehtoisen ihmisystävällisen toiminnan merkitys ja tarpeet. – Huoltaja 17/1946.

Tuppurainen, Elsa (toim.)

1972 Tampereen kaupungin kunnallisen lastensuojelutyön vaiheita vuosilta 1922–1972. Tampereen kaupungin lastensuojelutyötä 50 vuotta. Tampere: Tampereen kaupungin sosiaalilautakunta.

Urponen, Kyösti

1994 Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. - Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Uusi-Rauva, Sami

2000 Ahjola. Tamperelainen settlementti vuodesta 1929. Settlementtijulkaisuja 8. Tampere: Ahjolan kannatusyhdistys ry. Jyväskylä.

Waris, Heikki

1944 Ensimmäisten sosiaalihuoltajien astuessa työsaralleen. Ajatuksia Yhteiskunnallisen Korkeakoulun lukuvuoden päättäjäisissä 26.5.1944. -Huoltaja 12/1944.

1950 Lordi Beveridge, Englannin sosiaalihuolto uudessa kehitysvaiheessa. – Huoltaja 1/1950.

1973 Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 5. Helsinki: WSOY. Porvoo.

Veikkola, Juhani

1980 Nuorkirkollisen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918. SKHSJ 118. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.

1990 Kansankirkko suomalaisessa maisemassa – Kirkko ja politiikka. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. SKHST 153. Helsinki: SKHS.

Wejryd, Cecilia

2005 Svenska kyrkans syföreningar 1844–2003. Nr 1 i serien Forskning för Kyrkan, Svenska kyrkan. Nr 58 i serien Skrifter utgivna av Svenska kyrkohistoriska föreningen II Ny följd. Stockholm: Verbum.

Viika, Kaarle

1994 Kirkon perheneuvonnan viisi vuosikymmentä. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 9. Helsinki: Kirkkohallitus.

Voittosaari, Anna-Liisa

1994 Neulomoyhtiöistä ompeluseuroihin. Ompeluseurat diakonian ja kristillisten järjestöjen työmuotona Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 26. Lisensiaattityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Vuorikoski, Marjo

1999 Sosiaalityön professionalistuminen ja koulutus. Acta Universitatis Tamperensis 687. Diss. Tampere. Tampere: Tampereen yliopisto.

Välimäki, Anna-Leena

1999 Lasten hoitopuu. Lastenpäivähoitojärjestelmä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Ylikoski, Päivi (toim.)

1994 Selviytymistarinoita. Sata vuotta kehitysvammahuollon arkea. Helsinki: WSOY.

Österlin, Lars

1997 Svenska kyrkan i profil. Ur engelskt och nordiskt perspektiv. Stockholm: Verbum.